

รายงานการวิจัย

เรื่อง

จาริกวัดสุทัศน์: ที่มา หลักพุทธธรรมและคุณค่าทางสังคม
Wat Suthat's Inscribe: Source, Buddhadhamma
and Its Social Value

โดย

ดร. บุรกรรณ์ บริบูรณ์
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม
พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610759068

รายงานการวิจัย

เรื่อง

จารึกวัดสุทัศน์: ที่มา หลักพุทธธรรมและคุณค่าทางสังคม
Wat Suthat's Inscribe: Source, Buddhadhamma
and Its Social Value

โดย

ดร. บุรกรณ บิริบูรณ์

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

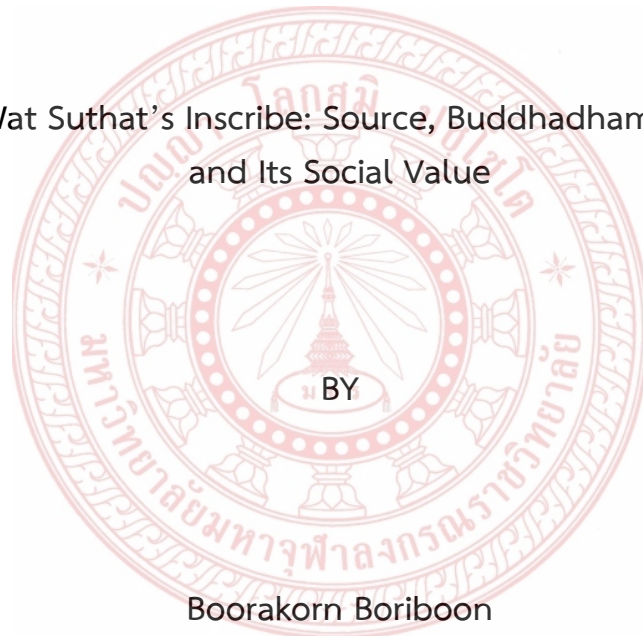
MCU RS610759068

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Wat Suthat's Inscribe: Source, Buddhadhamma
and Its Social Value

Boorakorn Boriboon

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Nakhon Phanom Buddhist College

B.E. 2559

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610759068

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: จารึกวัดสุทัศน์: ที่มา หลักพุทธธรรมและคุณค่าทางสังคม
 ผู้วิจัย: ดร.บุรกรณ์ บริบูรณ์
 ส่วนงาน: วิทยาลัยสงฆ์นครพนม
 ปีงบประมาณ: ๒๕๕๙
 สถาบัน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของ จารึกวัดสุทัศน์ ๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารึกวัดสุทัศน์ และ ๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่า และการสร้างสรรค์ของจารึกวัดสุทัศน์ที่มีต่อสังคมไทย จารึกประกอบด้วยสามชุดปรากฏที่พระวิหาร หลวงวัดสุทัศน์ ชุดแรก อธิบายอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ชุดที่สอง อธิบายพระปัจเจกพุทธ จำนวน ๓๐ แผ่น และชุดที่สาม อธิบายโลกสันฐาน จำนวน ๓๒ แผ่น

ผลการศึกษาพบว่า จารึกชุดแรกแหล่งที่มาจากคัมภีร์หลายคัมภีร์ ทั้งนี้เพราะคัมภีร์ เหล่านั้นมีเนื้อหาเหมือนกัน คัมภีร์หลักที่ถูกอ้างอิงถึงมีหลายคัมภีร์ ทั้งนี้เพราะมากที่สุดคือพระไตรปิฎก เป็นหลัก และคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์หลังอรรถกถาตามลำดับ จารึกชุดที่สอง เนื้อหามาจากคัมภีร์ อรรถกถาเป็นหลัก และชุดที่สาม แหล่งที่มาจากอรรถกถาและคัมภีร์ชั้นหลังอรรถกถาตามลำดับ

จารึกทั้งสามชุดจารึกเนื้อหาปรากฏทั้งมีอิสระออกจากกัน ขณะเดียวกันก็ความหมาย รวมกัน กล่าวคือ เมื่อรวมกันแล้วจารึกเหล่านี้เป็นเหมือนกันคัมภีร์หนึ่งประกอบด้วย ๓ บท มีเนื้อหา แสดง “จักรวาลวิทยา” ซึ่งเนื้อหาสอดคล้องกับภาพจิตรกรรมที่เสาศระอุโบสถ ปฎิมากรรมและ สถาปัตยกรรมที่เขตพุทธาวาสที่แสดงความหมายของ “จักรวาลวิทยา” เช่นกัน จารึกชุดที่สามแสดง โลกสันฐานและบุคคลที่อยู่ในโลกทั้งภูมิ ได้แก่ สวรรค์ภูมิ มนุษย์ภูมิ และอบายภูมิ และคุณสมบัติของ ผู้ที่อยู่ในภูมิทั้งสาม บุคคลที่เป็นอุดมคติในภูมิทั้งสามคือพระปัจเจกพุทธและพระพุทธเจ้า ซึ่งปรากฏ ในจารึกที่สองและที่หนึ่ง

จุดมุ่งหมายของจารึกที่จะแสดงมีความหมายเช่นเดียวกับคัมภีร์คือ แสดงหลักคำสอน ทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมหลักที่แสดงในเนื้อหาจารึกที่สามก็คือหลักสังสารวัฏและหลักกรรม หลักกรรมเป็นหลักธรรมชาติที่มีผลตายตัวที่ผู้กระทำอย่างไรจะให้ผลเป็นเช่นนั้น หลักกรรมนี้มี อิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของสังคมไทยมาช้านานจนถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับอดีตพระพุทธเจ้าที่แสดง อุดมคติสูงสุดของมนุษย์ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนที่บำเพ็ญบารมีอย่างยั้งยวดแล้วเป็นพระพุทธเจ้าได้ ซึ่งเป็นหลักสากลของพระพุทธศาสนานั่นเอง

Research Title: Wat Suthat's Inscribe: Source, Buddhadhamma and Its Social Value
 Researcher: Boorakorn Boriboon
 Department: Nakhon Phanom Buddhist College
 Fiscal Year: 2559/2015
 Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objective of this study were 1) to study history and content of Wat Suthat's Inscribe 2) to study of Buddhadhamma appearing on it and 3) to analyze it's value influenced Thai society. Wat Suthat's Inscribe composed of 3 sectors; first, 27 ex-Buddhas in 28 pieces, PacceBuddhas in 30 pieces and world landscape in 32 pieces.

The result of study found that many sources of first Wat Suthat's Inscribe could be more referred to were Tipitaka, exegesis and others respectively. It's more sources because of content of books were same. PacceBuddhas in exegesis was referred in second Inscribe and lastly exegesis and others were referred in world landscape of inscribe.

Contents of three inscribe sectors were separated but one meaning as a whole was 'Buddhist cosmology'. This same as wall painting appeared on Wat Suthat' Uposatha hall, sculpture and architecture in shrine landscape. It's contents were similar to Buddhist world landscape books contents. First and second content were ex-Buddhas and PacceBuuddhas who were ideal persons of worlds and third content referred to three worlds; paradise, human being world and evil world.

The purpose of Wat Suthat's Inscribe in Buddhist frame of Thai society value were Karma. Karma concept manifested of property of all living beings who would lived in each world depend to Karma or their doing. Even though the ex-Lord Buddhas were the most ideal person of living being becoming from previous unlimited perform meritorious acts or their karma that showed principle of Buddhism all being could do and could be if they would.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความอนุเคราะห์อย่างยิ่งจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้คำแนะนำทุกขั้นตอน ตั้งแต่การนำเสนอหัวข้อ การปรับสามบทแรกและการปรับสรุปเนื้อหาสุดท้าย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการปรับงานวิจัยนี้อย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระสุธีรัตนบัณฑิต,ดร. รศ. ผู้อำนวยการสถาบันพุทธศาสตร์ ที่ได้ให้ทุนในการวิจัยครั้งนี้และขอขอบคุณรองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ กราบขอบคุณพระมหาชุตีภัก อภินนโท ผู้อำนวยการส่วนวางแผนและส่งเสริมการวิจัย ตลอดจนเจ้าหน้าที่ประจำสถาบันที่อำนวยความสะดวกอย่างดี

ขอบคุณเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติที่ให้คัดลอกข้อมูลจารึกวัดสุทัศน์ ขอพระคุณศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ อาจารย์ประจำสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ได้เสนอแนะประเด็นเรื่องในการวิจัยจนมาสู่หัวข้อวิจัยนี้

บูรกรณ์ บริบูรณ์

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๓
๑.๒ ปัญหาของการวิจัย.....	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของงานวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตงานวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์.....	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ.....	๕
บทที่ ๒ แหล่งที่มาและความหมายของจารึกอดีตพุทธ.....	๖
๒.๑ จารึกการเขียนอดีตพระพุทธเจ้า.....	๖
๒.๒ เนื้อหาและที่มาของอดีตพระพุทธเจ้า.....	๗
๒.๓ ลักษณะเนื้อหาจารึกกับคัมภีร์.....	๘๒
บทที่ ๓ แหล่งที่มาและความหมายจารึกพระปัจเจก.....	๘๔
๓.๑ แหล่งที่มาของจารึกพระปัจเจกพุทธ.....	๘๔
๓.๒ ลักษณะการอ้างอิงและปรากฏของเนื้อหา.....	๑๐๓
บทที่ ๔ แหล่งที่มาและความหมายของจารึกโลกัณฐาน.....	๑๐๔
๔.๑ แหล่งที่มาของจารึกโลกัณฐาน.....	๑๐๔
๔.๒ ความหมายของจารึก.....	๑๒๙
บทที่ ๕ จารึกกับความหมายทางสังคม.....	๑๓๕
๕.๑ สถานภาพทางพระพุทธศาสนา.....	๑๓๖
๕.๒ สถานะของพระมหากษัตริย์.....	๑๓๗
๕.๓ ความหมายของชาดกกับวรรณกรรม.....	๑๔๑
บทที่ ๖ พุทธธรรมที่ปรากฏในจารึก.....	๑๔๙
๖.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในจารึกอดีตพุทธและพระปัจเจกพุทธ.....	๑๕๐
๖.๒ หลักธรรมที่ปรากฏในจารึกโลกัณฐาน.....	๑๕๓
๖.๓ ความสัมพันธ์ของจารึกทั้งสามชุด.....	๑๕๕
บทที่ ๗ สรุป อภิปรายและเสนอแนะ.....	๑๕๖
๗.๑ สรุปผลวิจัยและอภิปราย.....	๑๕๖
๗.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๖๑
บรรณานุกรม	๑๖๒

ภาคผนวก ๑๖๔

สารบัญ (ต่อ)

ภาคผนวก ก บทความ.....๑๖๕

ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องในการนำประโยชน์ไปใช้.....๑๖๔

ภาคผนวก ค หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย.....๑๖๖

ภาคผนวก ง ประวัติผู้วิจัย.....

๑๗๙

รูปแบบการจัดทำรายงานวิจัย.....๑๘๐

แบบสรุปโครงการวิจัย.....๑๘๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จารึกวัดสุทัศน์ฯ เป็นจารึกที่มีเนื้อหาอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนังของพระวิหาร ฝาผนังพระอุโบสถ และที่ต้นเสาพระวิหารได้อย่างสมบูรณ์เท่าที่ปรากฏมา อีกทั้งภาพจิตรกรรมมีความละเอียดชัดเจนในการแสดงเนื้อหาที่มีความหมายอย่างสัมพันธ์ปรากฏเป็นเรื่องเดียว ตามที่ผู้จารึกประสงค์จะให้ความหมายบางประการด้านศาสนา ซึ่งเป็นการสืบทอดจารึกการเขียนงานทางจิตรกรรมจากอดีต อีกทั้งจารึกวัดสุทัศน์ฯ มีความพิเศษที่งานจารึกถูกเขียนขึ้นอย่างเป็นระบบ และจากการรวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์จำนวนมากโดยตรงสู่กรอบหินชนวนสีเหลืองผืนผ้าเพียง ๒๘ แผ่น อธิบายประวัติพระพุทธเจ้า ๒๘ แผ่น อธิบายประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า และ ๓๒ แผ่น อธิบายเรื่องโลก สันฐานได้อย่างครบถ้วนเท่าที่เคยมีมา

เนื้อหาหลักของจารึกประกอบด้วย ชุดที่หนึ่ง จารึกอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีทั้งหมด ๒๘ แผ่น เนื้อความอธิบายเรื่องราวประวัติอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ครั้งที่พระองค์เคยเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีในสมัยพระพุทธเจ้าเหล่านั้น และทรงได้รับพุทธพยากรณ์นับตั้งแต่ในสำนักพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๔ เป็นต้นมาว่าพระองค์จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล เนื้อความประวัติของอดีตพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ จะมีพระจริยวัตรคล้ายคลึงกันตั้งแต่พระชาติตระกูล การออกภิเษกกรรม การบำเพ็ญเพียร ผลบุญมรรตัสรู้และปรีณิพพานในที่สุด จะแตกต่างกันบ้างก็แต่ในรายละเอียดของขนาดพระวรกาย ระยะเวลาของการบำเพ็ญเพียร และพระชนมายุ เป็นต้น ความแตกต่างกันในรายละเอียดนี้ไม่มีส่วนทำให้พุทธภาวะของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์เด่นหรือด้อยกว่ากัน ชุดที่สอง เป็นจารึกอธิบายภาพจิตรกรรมที่ต้นเสา ซึ่งปรากฏอยู่ที่ด้านล่างของภาพ ทั้งหมดมี ๘ ต้นๆ ละ ๔ ด้าน รวม ๓๒ ด้าน จารึกได้ภาพแต่ละแผ่นจะแสดงเนื้อหาอย่างสมบูรณ์ ความหมายของเรื่องมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกันอย่างอดีตพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในจารึกจิตรกรรมฝาผนังในระดับหนึ่ง เนื้อความที่ต้นเสา อธิบายเรื่องราวที่เป็นองค์ประกอบของโลกสันฐาน และองค์ประกอบของโลก คือสัตว์โลก โอกาสโลก เนื้อหานำมาจากคัมภีร์อรรถกถาและไตรภูมิโลกวินิจจกถา โดยเฉพาะการปรากฏของเนื้อเรื่องส่วนใหญ่นำมาจากคัมภีร์โลกวินิจจกถาซึ่งรวบรวมในสมัยเดียวกับกับจารึก ซึ่งดูจะเป็นที่มาโดยตรง การรวบรวมจารึกจึงเป็นการอธิบายขยายคัมภีร์ดังกล่าวให้มีความหมายชัดเจนได้อีกระดับหนึ่ง ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่มีปรากฏในจารึกจิตรกรรมก่อนหน้า

ส่วนจารึกภายในพระอุโบสถแสดงเนื้อความที่เกี่ยวกับประวัติของพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งหยิบยกมาจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ซึ่งพระประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่ค่อยมีคัมภีร์ชั้นหลังอรรถ

กถาเล่มใดกล่าวถึง หรือให้ความสำคัญ เพราะเรื่องราวของพระปัจเจกปรากฏไม่มีรายละเอียดและเนื้อหาหมักปรากฏซ้ำกันคล้ายกันทุกพระองค์

ความสำคัญของเนื้อหาจารึกปรากฏที่เรื่องราวจารึกภาพจิตรกรรมเรื่องพระพุทธเจ้าที่ฝาผนังพระวิหารหลวงและเรื่องโลกสันฐานตามที่ปรากฏที่ต้นเสาในพระวิหารหลวงแหล่งเดียวกัน จารึกพระประวัติอดีตพุทธนั้น ตัวเนื้อหาจารึกแสดงที่มาว่าคัดลอกจากคัมภีร์วิสุทธิวิลาสินีและคัมภีร์สัมปณิติมหานิทาน ซึ่งก็หมายถึงการนำเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาวิสุทธิชนวิลาสินี เรื่อยมาจนกระทั่งถึงคัมภีร์สัมปณิติมหานิทาน เพราะจารีตของการเขียนตำราในสมัยยุคอรรถกถาจนถึงยุคสมัยรัตนโกสินตอนต้น มีธรรมเนียมของการเขียนด้วยการคัดลอกสืบต่อกันมา จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดที่เขียนต้องการจะเน้น อรรถกถาเป็นแม่แบบของคัมภีร์รุ่นหลังที่ยึดถือนำมาเป็นแบบอย่าง การเขียนคัมภีร์ทางศาสนา มักจะปรากฏ ๒ สาย สายที่แสดงเนื้อหาที่เป็นหลักธรรม โดยเฉพาะจะยึดเนื้อหาจากพระไตรปิฎกที่มีเนื้อหาด้านอภิธรรม และอีกสายหนึ่งก็คือการเขียนเรื่องราวที่เป็นประวัติ ซึ่งแบ่งเป็นสองชุด คือประวัติบ้านเมือง เช่นประวัติลังกา (มหาวงศ์) ประวัติล้านนา (ชินกาลมาลีปกรณ์) ประวัติพุทธสังคหะ เป็นต้น ประวัติเหล่านี้จะเชื่อมโยงกับพุทธประวัติโดยตรงด้วย เนื่องจากการเรียนรู้ที่มาจากความรู้สายเดียวคือศาสนา อีกชุดหนึ่งจะแสดงพุทธประวัติโดยตรง ซึ่งพุทธประวัติมีความสำคัญอย่างมากต่อการสืบทอดพุทธศาสนา ที่คนในสังคมยึดถือและเรียนรู้เป็นแบบอย่าง ด้วยเหตุผลเช่นนี้คัมภีร์ต่าง ๆ จึงมีความสำคัญต่อการเรียบเรียงในรุ่นต่อมาที่ถือเอาเป็นแบบอย่างตามลำดับ คัมภีร์ที่เขียนพุทธประวัติตามลำดับของการเวลาได้แก่ พระไตรปิฎกสายสุดต้นตปิฎก (ไม่ปรากฏพระประวัติพระพุทธเจ้าโดยตรง) เกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๓, อรรถกถา (วิสุทธิชนวิลาสินี มรุตถวิลาสินี) ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐, โสตตถกิมหานิทาน แต่งที่ลังการาวพุทธศตวรรษที่ ๑๘, พระสัมภารวิบากแต่งในสมัยลานนา, ชินกาลมาลีปกรณ์แต่งที่เชียงใหม่ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ สัมปณิติมหานิทานแต่งในสมัยอยุธยา และชินมหานิทาน แต่งในสมัยอยุธยาเช่นเดียวกัน คัมภีร์ในยุคต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะรู้จักกันอย่างแพร่หลาย และยึดถือกัน ส่วนใหญ่จะเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาตอบสนองความเชื่อหรือศรัทธาเดิมของท้องถิ่น ที่แสดงเน้นพระประวัติเหนือสามัญอย่างมีอภินิหาร และเนื้อหาการประวัติที่มีอรรถรสตอบสนองอารมณ์อย่างซาบซึ้ง คัมภีร์ที่มีเนื้อหาชัดเจนดังกล่าวคือพระสัมภารวิบาก ส่วนคัมภีร์ที่มีค้อยได้รับความนิยมคือคัมภีร์ชินมหานิทานเพราะพระประวัติของพระพุทธเจ้าแสดงด้วยหลักธรรมล้วน ๆ

ส่วนเรื่องโลกสันฐานก็มีความเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติในฐานะที่คัมภีร์โลกสันฐานดำเนินเรื่องบุคคลที่อยู่ในโลกนั้น แสดงเนื้อหา นำมาจากชาดก ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์หรืออดีตพระพุทธเจ้ามาก่อน แต่อดีตชาติเหล่านี้ไม่ได้เขียนด้วยการนำมาเรียงตามลำดับการเวลาของแต่ละเรื่องให้สืบเนื่องกันไม่เหมือนกับพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในจารึกฝาผนังหรือคัมภีร์ต่างๆ ข้างต้น

อย่างไรก็ตาม จารีตการเขียนคัมภีร์พระประวัติพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถาปรากฏเพียง ๒๔ พระองค์ ด้วยกรอบของเหตุผลว่าพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ก่อนหน้านั้นไม่ได้พยากรณ์พระโพธิสัตว์ว่าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลถัดไป ในคัมภีร์ถัดมาคือโสตตถกได้ขยายความหมายและเพิ่มเนื้อหาใหม่โดยเพิ่มประวัติพระโพธิสัตว์ด้วยการเวลาอันยาวไกลออกไปอีก ซึ่งคัมภีร์รุ่นหลังได้นำรูปแบบการเขียนมาใช้ในงานของตน แต่ก็มีกรขยายความเนื้อหาใหม่ขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นวิวัฒนาการของการเขียนตำราทางศาสนา จนกระทั่งถึงจารึกที่พระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ ก็อยู่

ในกระแสดูการรับเอาจารีตการเขียนดังกล่าวมาเป็นรูปแบบการเขียนในงานของตน และปรับเนื้อหาบางส่วนด้วยการให้โครงสร้าง และความหมายใหม่อย่างน่าสนใจ ซึ่งแสดงว่าการเขียนงานจารีตต้องมาจากการค้นคว้าคัมภีร์จำนวนมากตั้งพระไตรปิฎกลงมา

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การเขียนงานจารีตแม้จะรับเอาจารีตการเขียนเดิม แต่วัตถุประสงค์และกรอบโครงสร้างการเขียนย่อมต้องแตกต่างจากงานอื่นทั้งหมด งานเขียนจารีตมีความหมายใหม่ทั้งความหมายของเนื้อหา และความหมายทางสังคมขณะนั้นซึ่งต้องเชื่อมโยงกับโลกทัศน์และการดำเนินชีวิตทางสังคมขณะนั้นได้พอสมควร อย่างน้อยที่สุดก็อาจจะบอกความหมายที่ผู้จารีตต้องการจะให้เป็นไปได้ระดับหนึ่ง หรือเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด

ดังนั้นงานวิจัยเรื่องที่มาของเนื้อหาและความหมายของจารีตวัดสุทัศน์ จังวางกรอบงานวิจัยไว้สองระดับที่มีความเกี่ยวข้อง คือ ประการแรกคือ “เนื้อหา” หรือบท (text) ของจารีตที่รวบรวมไว้อย่างสมบูรณ์และมีเนื้อความชัดเจนมากที่สุดจารีตหนึ่ง เพราะมีบรรณานุกรมที่ใช้ในการรวบรวมปรากฏอยู่ด้วย จะแสดงจารีตของการเขียนงานจารีต ประการที่สองคือ “ความหมาย” (social context) บริบททางสังคมของจารีตชุดนี้ เช่น แนวความคิดของผู้เขียนในการเรียบเรียง และการเลือกหยิบยกในบางส่วนของคัมภีร์หนึ่งๆ ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการเขียนจารีตที่เป็นแรงบันดาลใจส่วนบุคคลและคติทางสังคมที่สะท้อนออกมาทางจารีต นอกจากนี้จารีตวัดสุทัศน์ยังสะท้อนหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้า การถ่ายทอดพระจริยธรรมเหล่านี้สู่สังคม เป็นการสร้างคุณค่าทางสังคมอีกทางหนึ่งด้วยเช่นเดียวกับคัมภีร์ทางศาสนา ด้วยสาเหตุทั้งสามประการข้างต้น จึงเป็นที่มาของการวิจัยในครั้งนี้

๑.๒ ปัญหาการวิจัย

ผู้วิจัยมีคำถามการวิจัย ดังนี้

๒.๑ ผู้นิพนธ์เนื้อหาจารีตวัดสุทัศน์ซึ่งเป็นเนื้อหาทางด้านทางพระพุทธศาสนามีได้นิพนธ์ขึ้นเองโดยปราศจากแหล่งอ้างอิง เพราะจารีตการนิพนธ์จะอ้างอิงอย่างเคร่งครัด เพราะฉะนั้นน่าจะเห็นว่าเนื้อหาที่ปรากฏในจารีตมาจากคัมภีร์ใดบ้างนับตั้งแต่พระไตรปิฎกลงมา

๒.๒ เนื้อหาจารีตปรากฏเหมือนกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเล่มอื่นๆ จึงไม่น่าจะปรากฏขึ้นลอยๆโดยปราศจากเป้าหมายทางศาสนา เพราะฉะนั้นหลักพุทธธรรมใดบ้างที่ปรากฏโดยตรงและปรากฏโดยเจตนารมณ์ให้เป็นเช่นนั้น

๒.๓ เนื้อหาจารีตมีเนื้อหาหลักธรรมย่อมจะมีเป้าหมายของการที่จะสื่อให้คนในสังคมเข้าใจในวงกว้าง เพราะฉะนั้น จารีตมีจุดมุ่งหมายการเสริมสร้างหรือประสงค์จะให้สังคมดำเนินไปในทิศทางใด

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๓.๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของจารีตวัดสุทัศน์

๓.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารีตวัดสุทัศน์

๓.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและการสร้างสรรค์ของจารีตวัดสุทัศน์ที่มีต่อสังคมไทย

๑.๔ ขอบเขตของงานวิจัย

งานศึกษาชิ้นนี้มีขอบเขต ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตข้อมูลภาคสนาม

งานภาคสนามศึกษาแหล่งข้อมูลคือ จารึกวัดสุทัศน์ฯ เป็นจารึกที่มีเนื้อหาอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนังของพระวิหาร ฝาผนังพระอุโบสถ และที่ต้นเสาพระวิหารขอบเขตเชิงเนื้อหาชุดที่หนึ่ง จารึกอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีทั้งหมด ๒๘ แผ่น เนื้อความอธิบายเรื่องราวประวัติอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ชุดที่สอง อธิบายพระปัจเจกพุทธ จำนวน ๒๘ แผ่น และชุดที่สาม เป็นจารึกอธิบายภาพจิตรกรรมที่ต้นเสา ซึ่งปรากฏอยู่ที่ด้านล่างของภาพ ทั้งหมดมี ๘ ต้นๆ ละ ๔ ด้าน รวม ๓๒ ด้าน จารึกได้ภาพแต่ละแผ่น แสดงเนื้อความอย่างสมบูรณ์ ความหมายของเรื่องมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกันอย่างอดีตพระพุทธเจ้า

๑.๔.๒ ขอบเขตเนื้อหา

เนื้อหาประกอบด้วยสองส่วน คือ เนื้อหาแรก เป็นเนื้อหาที่แสดงที่มาของมาหรือแหล่งอ้างอิงหรือตัวบท (text) ของจารึกที่รวบรวมไว้อย่างสมบูรณ์และมีเนื้อความชัดเจนมากที่สุดจารึกหนึ่ง เพราะมีบรรณานุกรมที่ใช้ในการรวบรวมปรากฏอยู่ด้วย และยังมีผู้ใด ได้ศึกษาอย่างเป็นระบบมาก่อน จะแสดงจารีตของการเขียนงานจารึก ประการที่สองคือ “ความหมาย” (social context) บริบททางสังคมของจารึกชุดนี้

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ถึงวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๙

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

๑.๕.๑ จารึก (inscribe) หมายถึง คำอธิบายที่ปรากฏด้านล่างของภาพจิตรกรรมภายในพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ ประกอบด้วย ชุดแรก คำอธิบายอดีตพระพุทธเจ้า จำนวน ๒๗ พระองค์ จำนวน ๒๘ แผ่น ชุดที่สอง แสดงพระปัจเจกพุทธ ๓๐ แผ่น และ ชุดที่สาม อธิบายภาพจิตรกรรมโลกสี่ฐาน จำนวน ๓๒ แผ่น

๑.๕.๒ ที่มา (source) หมายถึง เนื้อหาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่จารึกอ้านนำมาใช้ในการนิพนธ์

๑.๕.๓ คุณค่า (value) ประโยชน์หรือผลกระทบทางบวกที่จารึกมีต่อสังคมไทย

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๖.๑ ได้ทราบประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของจารีกวดสุทัศน์
- ๑.๖.๒ ได้เข้าใจหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารีกวดสุทัศน์
- ๑.๖.๓ ได้เข้าใจคุณค่าและการสร้างสรรค์ของจารีกวดสุทัศน์ที่มีต่อสังคมไทย

บทที่ ๒

แหล่งที่มาและความหมายของจารึกพระอดีตพุทธบริเวณฝาผนังพระวิหาร

จารึกที่บริเวณฝาผนังของพระวิหารแสดงอดีตพระพุทธรูปเจ้า ๒๗ พระองค์ เริ่มตั้งแต่ ฝาผนังริมด้านซ้ายบริเวณริมประตูเข้าชิดกับมุมผนังวิหาร เวียนขวาจนภาพสุดท้ายมาจดกับภาพแรก ได้ภาพมีแผ่นจารึกแสดงพระประวัติของอดีตพระพุทธรูปโดยย่อ ซึ่งสรุปจากเนื้อหาที่มีรายละเอียดจาก คัมภีร์ต่างๆ หลายคัมภีร์

๒.๑ จารึกการเขียนอดีตพระพุทธรูปเจ้า

ลักษณะจารึกการเขียนคัมภีร์ที่แสดงรายละเอียดของอดีตพระพุทธรูปเจ้ามี ๒ จารึก จารึก แรกนิยมเขียนพระอดีตพระพุทธรูปเจ้า ๒๔ พระองค์ เริ่มจากพระพุทธรูปเจ้าที่ปึงกร (องค์ที่ ๔) จนถึง พระพุทธรูปเจ้าองค์ปัจจุบัน คัมภีร์ดังกล่าวได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา (พระมธุรัตถวิลาสินี และวิสุทธ ขนวิลาสินี) ชินมทานิทาน จารึกที่สองนิยมเขียนอดีตพระพุทธรูปเจ้าเริ่มจากพระพุทธรูปเจ้าองค์แรกจนถึงพระพุทธรูปเจ้าองค์ปัจจุบัน ได้แก่ โสวัตถกิมทานิทาน สัมภารวิปาก ชินกาลมาลีปกรณ์ สัมปณชิตมทานิทาน

ลักษณะแบบแผนการเขียนจะคล้ายคลึงกันมาก แนวคิดและเนื้อหาของคัมภีร์ที่มีมาก่อน จะมีอิทธิพลต่อคัมภีร์รุ่นต่อมาอย่างมาก เนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์เล่มแรกจะถูกเรียบเรียงเป็นส่วน หนึ่งของคัมภีร์รุ่นหลังและมีเนื้อหาอีกส่วนหนึ่งเพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นส่วนที่แสดงความแตกต่าง จากคัมภีร์เล่มก่อน ส่วนที่เพิ่มขึ้นมานี้จะแสดงถึงกรอบและวัตถุประสงค์การเสนองานของคัมภีร์นั้นๆ ที่ใจความทั้งหมดสื่อแสดงถึงจึงแสดงความหมายใหม่ แม้ส่วนหนึ่งจะของคัมภีร์นั้นจะคัดลอกมาจาก คัมภีร์เดิมก็ตาม จารึกวัดสุทัศน์ก็ถือว่าเป็นอีกคัมภีร์หนึ่งซึ่งมีแนวการรวบรวมของเนื้อหาอยู่ในแนว จารึกเดิม ที่เสนอประวัติของอดีตพระพุทธรูปเจ้าและชาดกตามที่ปรากฏในคัมภีร์ก่อนหน้านั้นได้แสดง เนื้อหาสืบทอดกันมา แต่จารึกก็แสดงความหมายในแง่มุมใหม่ภายใต้กรอบการเรียบเรียงเนื้อหาที่เป็น การสรุปย่อ กระชับขึ้น โดยเลือกหยิบยกเฉพาะประเด็นสำคัญเกี่ยวกับพระอดีตพระพุทธรูปเจ้าที่มี ลักษณะเฉพาะของพระองค์ ซึ่งแสดงความแตกต่างจากพระองค์อื่น ไม่แสดงประวัติที่เป็นนามธรรม หรือธรรมประวัติซึ่งมีลักษณะสากลเหมือนกันทุกพระองค์ สิ่งที่ปรากฏชัดในจารึกก็คือการรวบรวม พุทธประวัติให้สมบูรณ์และกระชับที่สุด โดยให้ประวัติอดีตพระพุทธรูปเจ้าสัมพันธ์กับเนื้อหาของชาดกได้ อย่างต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกันได้

จารึกอดีตพระพุทธรูปเจ้าตามที่ปรากฏได้ฝาผนังพระวิหารทั้ง ๒๗ พระองค์ ปรากฏใน คัมภีร์จำนวนหนึ่ง ซึ่งมีเนื้อหาปรากฏไม่สม่ำเสมอครบทุกพระองค์ในทุกคัมภีร์ เนื้อหาในจารึกสาม แผ่นแรกไม่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้นคือ พระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งให้ความสำคัญแก่การบำเพ็ญ พระบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นหลัก การบำเพ็ญพระบารมีของพระโพธิสัตว์ในสำนักของอดีต

พระพุทธเจ้า ๓ พระองค์แรก ยังไม่มีคุณสมบัติของผู้ที่จะพร้อมเป็นพระพุทธเจ้าคือสโมทาน ๘ ประการอย่างครบถ้วนจึงไม่ได้รับการพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ในคัมภีร์ ขึ้นต้นนั้นจึงไม่แสดงพระประวัติของอดีตพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์แรก แต่อย่างไรก็ตาม พระประวัติของอดีตพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ปรากฏในคัมภีร์ชั้นหลังอรรถกถาคือโสตตถกิมหานิทาน สัมภารวิบาก และชินกาลมาลีปกรณ์ และรายละเอียดของพระประวัติปรากฏน้อยกว่าอดีตพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ถัดมา

๒.๒ เนื้อหาและที่มาของอดีตพระพุทธเจ้า

เนื้อหาและที่มาของอดีตพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในจารึก มีรายละเอียดดังนี้

จารึกแผ่นที่ ๑

พระพุทธตัมหังกร

เนื้อหาว่า “จีกกล่าวเรื่องพุทธวงฆตามพระคัมภีร์สัมปิณฑิมะทานิทาน แลคัมภีร์วิสุทธวิลาศนีอฎกถาโดยสังเขป แลเรื่องพระพุทธตัมหังกรนั้นแต่มีมณังนี้ข้ามประตุริมด้านเหนือไปถึงประตูกลางข้างบนเพียงน้ำคั้น จับความว่าในอดีตกาลที่สุดแห่ง ๔ อสงไขแสนกัปป์ กำหนดแต่มหากัทธกัปป์นี้ไม่มีสารมณทกัปป์อันหนึ่งบังเกิดในที่สุดสัพพาละอสงไขยดำรงพระสัพพัญญู ๔ พระองค์ได้ตรัสในโลกย์คือพระพุทธตัมหังกร ๑ พระพุทธเมธังกร ๑ พระพุทธสระณังกร ๑ พระพุทธทีปังกร ๑ และพระพุทธตัมหังกรทรงบำเพ็ญพระบารมีบริบูรณ์ แล้วจึงมาอุบัติในต้นกับเปนขัตติยตระกูล พระพุทธบิดาทรงนามพระเจ้าวณฺณทีเสนะมหาราช เสวยราชสมบัติกรุงนันทวันนครพระพุทธมานดาทรงนามพระสุนันทราชเทวี และพระมหาสัตว์อยู่ในสมบัตินาวาสได้ ๘๐๐๐ ปี เสด็จออกประภาษอุทยานได้เห็นจตุรมินิต ๔ ประการ แล้วได้เสด็จทรงกัญชรยานออกสู่อภิเนศกรรมกระทำปธานะจริยะ แล้วทรงสถิตพายใต้ลตบัณพฤกษคือไม้เท้าเปิดเป็นพระมหาโพธิ ทรงขจัดเสียงซึ่งมารพบให้พ่ายแพ้ก็ได้ตรัสแก่พระบรมภาภิเศกสัมโพธิญาณ ครั้งนั้นพระบรมพระโพธิสัตว์แห่งเราบังเกิดเป็นพญาสุทศนจักรพรรดิ เสวยสมบัติในกรุงสุนันทวันนครได้ทำมณฎกแก้ว ๗ ประการถวายพระพุทธเจ้ากับทั้งพระวิหารแลเสนาคนสงส์ถึง ๘๔๐๐๐ ตำบล แล้วสละราชสมบัติออกผนวคเปนภิกษุในพระศาสนาแลสมเสด็จพระพุทธตัมหังกรบังเกิดในโลกย์เมื่ออายุศรมสัตว์ ๘๐๐๐๐ ปี ถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานฯ”^๑

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “ในอดีตกาลที่สุดแห่ง ๔ อสงไขแสนกัปป์ กำหนดแต่มหากัทธกัปป์นี้ไปมีสารมณทกัปป์อันหนึ่งบังเกิดในที่สุดสัพพาละอสงไขยดำรงพระสัพพัญญู ๔ พระองค์ได้ตรัสในพระพุทธตัมหังกรทรงบำเพ็ญพระบารมีบริบูรณ์ แล้วจึงมาอุบัติในต้นกับเปนขัตติยตระกูล พระพุทธบิดาทรงนามพระเจ้าวณฺณทีเสนะมหาราช เสวยราชสมบัติกรุงนันทวันนครพระพุทธมานดาทรงนามพระสุนันทราชเทวี”, เนื้อหาปรากฏในโสตตถกิมหานิทานว่า “บรรดาพระพุทธะเจ้าเหล่านั้น

^๑ อักษรเดิมตามที่ปรากฏในจารึก

พระโพธิสัตว์นามว่าตัมหังกรได้บำเพ็ญบารมีมาแล้ว ๑๖ อสงไขยกำไรแสนกัป แล้วบังเกิดในครรภ์ของพระนางสุนันทาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุนันทะในบุพผวัตินคร”^๒, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์นั้น พระตัมหังกรโพธิสัตว์ เมื่อบำเพ็ญสมภารบารมีมาแล้ว ๑๖ อสงไขยแสนกัปแล้ว ในปัจฉิมชาติพระองค์บังเกิดแต่มาแต่ครรภ์ภทรสมเด็จพระสุนันทาราชเทวี พระอัครมเหสีสมเด็จพระเจ้าสุนันทมหาราช ผู้ผ่านมโหศุรยสมบัติอยู่ ณ บุพผวัตินครธานี”^๓, เนื้อหาปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า “อสงไขยทั้ง ๔ นั้นเมื่อสัพพาลอสงไขยสิ้นสุดลงแล้ว มาถึงเบื้องต้นเสลาอสงไขยซึ่งเป็นอสงไขยแรกของ ๔ อสงไขยนั้นก่อนที่จะถึง ๔ อสงไขยแสนกัปนั้น มีกัปหนึ่งชื่อสารมถกัป มีพระพุทธเสด็จอุบัติ ๔ พระองค์คือ พระตัมหังกร ๑ พระเมธังกร ๑ พระสรณังกร ๑ พระทีปังกร ๑ ในพระพุทธ ๔ พระองค์นั้น พระโพธิสัตว์ตัมหังกร บำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกัปมาแล้ว ทรงเกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางสุนันทา อัครมเหสีของพระเจ้าอนันทในนครบุพผวัตินคร”^๔

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระมหาสัตว์อยู่ในสมบัติขรรวาสได้ ๘๐๐๐ ปี”, ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานว่า “ทรงครองเรือนได้หนึ่งหมื่นปี”^๕, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบาก, ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ ๑๐,๐๐๐ ปี^๖

เนื้อหาในจารึกว่า “เสด็จออกประกาศอุทยานได้เห็นจตุรนิมิต ๔ ประการ แล้วได้เสด็จทรงกัญชรยานออกสู่ภินศกรมกระทำให้ชานะจริยะ”, ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานว่า “แล้วหลังจากนั้นก็เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ ทรงแบ่เพ็ญเพียรอยู่ ๗ วัน”^๗, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “จึงได้เห็นนิมิต ๔ แล้วเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ”^๘, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับโสตัดถกิมหานิทาน^๙

เนื้อหาในจารึกว่า “แล้วทรงสถิตพายใต้สัถบัณพฤทษคือไม้เท้าเปิดเป็นพระมหาโพธิทรงขจัดเสียซึ่งมารพลให้พ่ายแพ้ก็ได้ตรัสแก่พระบรมหภิเศกสัมพิญาณ” ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานว่า “ก็แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ณ โคนต้นสัตตบรรณพฤทษ”^{๑๐}, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า

^๒ จุฬพุทธโฆส, โสตัดถกิมหานิทาน, (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานออกเมรุ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เสงี่ยม จันทสิริมหาเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และกรรมการมหาเถรสมาคม ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๒๖, ๒๕๒๖), หน้า ๕๖.

^๓ ไม่ปรากฏผู้แต่ง, สัมภารวิบาก, (กรุงเทพฯ: ส.ธรรมภักดี, ๒๕๗๑), หน้า ๑๔๖.

^๔ พระรัตนปัญญาเถระ เรียบเรียง., รตท.แสง มนวิฑูร แปล, ชินกาลมาลีปกรณ์, (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓.

^๕ จุฬพุทธโฆส, โสตัดถกิมหานิทาน, หน้า ๕๖

^๖ พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๓

^๗ จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๖.

^๘ สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๖.

^๙ พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๓

^{๑๐} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๖

“ทรงทำมหาปาณทุกกรกิริยาอยู่ ๗ วัน ก็ได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ”^{๑๑}, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับจารึก^{๑๒}

เนื้อหาในจารึกว่า “ครั้งนั้นพระบรมพระโพธิสัตว์แห่งเราบังเกิดเป็นพญาสุทนต์คนจักรพรรดิเสวยสมบัติในกรุงสุรินทวดีนครได้ทำมณเฑาะว์ ๗ ประการถวายพระพุทธเจ้ากับทั้งพระวิหารแลเสนาคนสงฆ์ถึง ๘๔๐๐๐ ตำบล แล้วสละราชสมบัติออกผนวคเป็นภิกษุในพระศาสนา”, ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานว่า “ฝ่ายไม่ได้รับพยากรณ์จึงจุดจากภพนั้นไปบังเกิดในเทวโลก”^{๑๓}, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “ครั้งนั้นพระพุทธองค์ทรงทำอภิกขารานิหาร ในสำนักแห่งขพระตัมหังสพุทธเจ้านั้น แต่ยังหาได้พุทธพยากรณ์ไม่ ครั้นพระองค์สิ้นอายุชัชชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในเทวโลก”^{๑๔}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แลสมเด็จพระพุทธตัมหังกรบังเกิดในโลกย์เมื่ออายุศักราช ๘๐๐๐๐ ปี ถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานฯ”, ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานว่า “ฝ่ายพระผู้มีพระภาคพระนามว่าตัมหังกร ทรงดำรงพระชนมายุอยู่หนึ่งแสนปี ทรงทำพุทธกิจทุกอย่างครบแล้ว เสด็จดับขันธปรินิพพาน”^{๑๕}, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “เมื่อพระตัมหังกรสัมพุทธเจ้า ทรงพระชนมอยู่เที่ยวโปรดพุทธเวไนยสัตว์แสนปีแล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน”^{๑๖}, ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์หนึ่งแสนปี^{๑๗}

จารึกแผ่นที่ ๒

พระพุทธเมธังกร

ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่หลังน้ำคุ่นขึ้นไปถึงปลายผนังเสี้ยว จับความว่าเมื่อศาสนาพระพุทธตัมหังกรล่วงแล้ว พระพุทธเมธังกรบำเพ็ญพระบารมีบริบูรณ์แล้วก็มาอุบัติในชัตติยตระกูลพระพุทธบิดาทรงนามพระเจ้าสุมังคลราชผ่านกรุงเมฆละนครพระพุทธมานดาทรงนามพระสุปปีราชเทวีแลพระมหาสัตว์เสวยสุขอยู่ในขรรวาศจนพระชนมายุศมีได้ ๘๐๐๐ ปี เสด็จไปประภาษพระอุทานได้ทอดพระเนตรเห็นจรรณิมิตร ๔ ประการ แล้วเสด็จทรงหัตถิพาหนะออกสู่มหาภิเนศกรรม เสด็จทรงสถิตยิบนรัตนบันลังก์พายไตร่มไม้กิ่งสุกะพฤษคือไม้ทองกวาวผลเสียซึ่งเสนามารให้ปราศแล้ว ก็ได้ตรัสแก่พระสัพพัตถญาณ แล้วเสด็จด้วยภิกษุบริวาร ๔ แสนเที่ยวจาริกไปในบ้านน้อยเมืองใหญ่ทุกประเทศ ขณะนั้นโพธิสัตว์เจ้าแห่งเราบังเกิดเป็นบุตรพราหมมหาศาลอยู่ในเมืองโสรมนัตนคร มีนามโสรมนัตพราหมณ์รู้วิชาจบไตรเพทมีศิษย์ ๕๐๐ ครั้งพระบรมครูเสด็จมาถึงประเทศแห่งตนก็ถามหาชนออกมามัคการ แล้วนิมนต์พระพุทธองค์กับพระสงฆ์สาวกให้อยู่จำพระพรษา จึงสร้างมณฑปแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการถวาย โพธิสัตว์รักษาอุโบสถศีลสิ้นไตรมาส ๓ เดือนแล้วจ่ายทรัพย์ให้สานุศิษย์ทั้งปวงสร้างพระวิหารอาวาศ ๓ หมื่นตำบลถวายพระสงฆ์มีองค์พระเจ้าเป็นประธานแล้วจึงออก

^{๑๑} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๖.

^{๑๒} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๓.

^{๑๓} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๖.

^{๑๔} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๗.

^{๑๕} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๔๖.

^{๑๖} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๗.

^{๑๗} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๓.

บรรพชาเป็นภิกษุในพระศาสนา แลสมเด็จพระพุทธเมธีมาตรมาอุบัติในโลกย์กาลเมื่ออายุศักราช ๘๐๐๐ ปี ถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพาน

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธตั้งหังกรล่วงแล้ว พระพุทธมิ่งทรงบำเพ็ญพระบารมีบริบูรณ์ แล้วก็มาอุบัติในชาติตระกูลพระพุทธรูปบิดาทรงนามพระเจ้าสุมังคลราชผ่านกรุงเมษะละครพระพุทธรูปมาตาทรงนามพระสุปปีราชเทวี”, ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานว่า “ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงนามว่าตันหังกรในกับปนีเอง พระโพธิสัตว์นามว่าเมธีมาตร ก็ได้บำเพ็ญบารมีแล้วไปบังเกิดในครรภ์ของนางยดศธราเทวีอัครมเทสีของพระเจ้าสุทวะในยฆนคร”^{๑๘}, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “ครั้งกาลล่วงไปเบื้องหน้าแต่นั้นได้พุทธรูปหนึ่งแล้ว จึงถึงพระเมธีมาตรพุทธกาล สมเด็จพระพิชิตมารเมธีมาตรโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยเสกข์ไปแล้วในปัจฉิมชาติ พระองค์ได้บังเกิดในมาตุครรภ์ภิกษุพระพุทธรูปชนนีนาถ ทรงพระนามยโสธรเทวีผู้อัครมเทสีพระเจ้าสุทวาราชบรมกษัตริย์ในเมษละราชธานี”^{๑๙}, ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า “ในสมัยอื่น ต่อจากนั้นมา พระโพธิสัตว์เมธีมาตร บำเพ็ญบารมีมาแล้ว ทรงเกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางยโสธรา อัครมเทสีของพระเจ้าสุเมธ ในพระนครเมษละ”^{๒๐}

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระมหาสัตว์เสวยสุขอยู่ในขรรวาศจนพระชนมายุศักราชได้ ๘๐๐๐ ปี”, ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานว่า “ทรงครองเรือนอยู่ได้แปดพันปี”^{๒๑}, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “สมเด็จพระชินสีห์เมธีมาตรโพธิสัตว์ ได้เสวยสิริราชสมบัติอยู่พันปี”^{๒๒}, ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ ๘๐๐๐ ปี^{๒๓}

เนื้อหาในจารึกว่า “เสด็จไปประภาษพระอุททยานได้ทอดพระเนตรเห็นจตุรมิต ๔ ประการ”, ในโสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาในจารึกว่า “แล้วเสด็จทรงหัตถิพาหนะออกสู่มหาภิเนศกรรม เสด็จทรงสถิตย์บนรัตนบัลลังก์กายได้ร่มไม้กัณฐกะพฤษคือไม้ทองกวาวผลเสี่ยซึ่งเสนามารให้ปราศัยแล้ว ก็ได้ตรัสแก่พระสัพพัญญูญาณ”, ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานว่า “จากนั้นก็เสด็จออกมหาภิเนศกรรมทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ได้ครั้งเดือนก็ได้แทงตลอดพระสัพพัญญูญาณ ณ โคนไม้กัณฐะ”, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “แล้วเสด็จออกมหาภิเนศกรรม ทรงทำปานทุกกรกิริยาอยู่ถึงเดือน พระองค์ก็ได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ภายใตร่มไม้ทองกวาว”, ในชินกาลมาลีปกรณ์ ปรากฏเนื้อหาตรงกับโสตัดถกิมหานิทานและสัมภารวิบาก

^{๑๘} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๖.

^{๑๙} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๘.

^{๒๐} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๓.

^{๒๑} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๖

^{๒๒} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๘.

^{๒๓} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๓

เนื้อหาในจารึกว่า “แล้วเสด็จด้วยภิกษุบริวาร ๔ แสนเที่ยวจาริกไปในบ้านน้อยเมืองใหญ่ทุกประเทศ ขณะนั้นโพธิสัตว์เจ้าแห่งเราบังเกิดเป็นบุตรพราหมมหาศาลอยู่ในเมืองโสธรมนัคนครมีนามโสธรมนัคพราหมณ์วิชาจบไตรเพทมีศิษย์ ๕๐๐ ครั้นพระบรมครูเสด็จมาถึงประเทศแห่งตนก็ถามหาชนออกมามัคการ แล้วนิมนต์พระพุทธรองค์กับพระสงฆ์สาวกให้อยู่จำพรรษา จึงสร้างมณฑปแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการถวายโพธิสัตว์รักษาศูโปกสถลสิ้นไตรมาส ๓ เดือนแล้วจ่ายทรัพย์ให้สานุศิษย์ทั้งปวงสร้างพระวิหารอวาศ ๓ หมีนตำบลดวายพระสงฆ์เมืองคือพระเจ้าวเป็นประธานแล้วจึงออกบรรพชาเป็นภิกษุในพระศาสนา”, ปรากฏในโศตตถกิมหานิทานว่า “ฝ่ายพระโพธิสัตว์ของเราได้บำเพ็ญมหากุศลในสำนักพระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น แต่ก็ยังไม่ได้รับพยากรณ์ จุตติจากอตภาพนั้นได้ไปบังเกิดในเทวโลก”^{๒๔}, ในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาตรงกับโศตตถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แลสมเด็จพะพุทธรเมธังกรมาอุบัติในโลภย์กาลเมื่ออายุศรม์สัตว์ ๘๐๐๐ ปี ถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพาน”, ปรากฏในโศตตถกิมหานิทานว่า “ฝ่ายพระพุทธรเจ้าเมธังกรทรงดำรงพระชนมายุอยู่เก้าหมื่นปี ทรงทำพุทธกิจทุกอย่างครบแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน”^{๒๕}, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “สมเด็จพะมั่งกรสัมพุทธรเจ้านั้น ทรงดำรงพระชนม์ ทำพุทธกิจอยู่สิ้น ๙ หมื่นปีแล้วดับขันธปรินิพพาน”^{๒๖}, ในชินกาลมาลีปกรณ์^{๒๗} ปรากฏตรงกับโศตตถกิมหานิทานและสัมภารวิบาก

จารึกแผ่นที่ ๓ พระพุทธรธณังกร

ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่ได้ชื่อปลายผนังลงมาถึงน้ำคั้น จับความว่าเมื่อพระพุทธรเมธังกรล่วงแล้ว พระพุทธรธณังกรบำเพ็ญพระบารมีบริบูรณ์แล้วก็มาอุบัติในชาติตระกูลพระพุทธรบิดาทรงนามพระเจ้าวสุทัตศนมหาราชผ่านกรุงสินารายณ์ราชธานีพระพุทธรธณังกรนามพระยศวะดีราชเทวีแลพระมหาสัตว์อยู่ในสมบัดิฆราวาศ จนพระชนมายุศรม์ได้พันปี เสด็จไปพระอุทยานได้ทอดพระเนตรเห็นจตุรมิตร ๔ ประการ ก็ทรงมงคลคชาธารออกสู่ภินศกรรม ทรงกระทำปานจริยะแล้วขึ้นทรงสถิตบนรัตนะบันลังก์ได้ต้นไม้ปีบผลิพฤษ คือไม้เลียบเป็นมหาโพธิ์ ทรมานซึ่งหมู่มารให้ปราศแล้วก็ได้ตรัสแก่พระบรมมาภิเศกสัมโพธิญาณ ขณะนั้นโพธิสัตว์เจ้าแห่งเราบังเกิดเป็นนยควาพราหมณ์อยู่ ณ บ้านสุนันทวดีเรียนรู้อจบไตรเพทมีศิษย์ ๕๐๐ เมื่อพระพุทธรองค์จาริกมากับพระภิกษุสาวกเป็นอภมากถึงที่ใกล้บ้านนั้นโพธิสัตว์กับสานุศิษย์เที่ยวไปได้ทัศนากการเห็นก็มีใจเลื่อมใสจึงพุนทรายขึ้นเป็นกองให้สูงแล้วเอาผ้าห่มปูลาดลงบนกองทรายนั้น จึงอารทณาพระพุทธรเจ้าให้ขึ้นทรงนั่งบนกองทรายถวายปัญจมธูรศ แล้วกระทำมณฑปด้วยผ้าขาวให้พระบรมครูกับพระสงฆ์สถิตย์ภอรังบริออน แล้วจึงกลับเข้ามาบ้านนำภัตอาหารออกมาถวายพระสงฆ์เมืองคือพระเจ้าวเป็นประธาน แล้วจึงทำมณฑปด้วยแก้ว ๗

^{๒๔} จุฬพุทธรโฆส, หน้า ๕๖.

^{๒๕} อ่างแล้ว, หน้า ๕๗.

^{๒๖} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๘.

^{๒๗} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๓

ประการทั้งเสนาคนบริเวณเป็นอันมากนิมนต์ให้พระพรหมครูแลพระสงฆ์อยู่จำพรรษา ตันนั้นก็ละสมบัติ ออกบวกเป็นภิกษุแลพระพุทธรณังกรมมาอุบัติในโลกย์เมื่ออายุศักราชแปดพันสี่ร้อยแปดปีถึงส่วน ๔ ก็ปริณิพพาน

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระพุทธรเมธังกรล่วงแล้ว พระพุทธรณังกรมมาอุบัติเพื่อพระบารมีบริบูรณ์แล้วก็มาอุบัติในชาติตระกูลพระพุทธรบิดาทรงนามพระเจ้าสุทนต์มหาราชผ่านกรุงกุสินารายณ์ราชธานีพระพุทธรมาดาทรงนามพระยศวะดีราชเทวี”, ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานว่า “ต่อจากพระพุทธรเมธังกร ในสารมณฑกกับปิ่นเอง พระโพธิสัตว์นามว่าสรณังกร ก็ได้บำเพ็ญบารมีแล้วไปบังเกิดในพระครรภ์ของพระนางยศวดี อัครมเหสีของพระเจ้าสุมังคละในวิปุลนคร^{๒๘}”, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “ในลำดับกาลเบื้องหน้าแต่นั้น จึงพระสรณังกรมมาอุบัติ สมเด็จพระสรณังกรโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาถึงปริปากสมัยจวนควรสุรอบแล้ว ในปัจฉิมชาติพระองค์ได้บังเกิดในมาตุกรรมโกทรพระพุทธรชนนีนาถ ทรงพระนามยศวดี ผู้อัครมเหสีสมเด็จพระเจ้าสุมังคละมหาราช ผู้ผ่านมโหศุรยราชสมบัติอยู่ในสุโฬสสนคร^{๒๙}”, เนื้อหาที่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า “ต่อจากนั้นมา พระโพธิสัตว์สรณังกรมมาอุบัติเพื่อพระบารมีแล้ว ทรงเกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางยศวดี อัครมเหสีของพระเจ้าสุมังคละ ในนครสุวิบูล^{๓๐}”

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระมหาสัตว์อยู่ในสมมติธรรมวาท จนพระชนมายุศักราชได้พันปี”, ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานว่า “ทรงครองเรือนอยู่เจ็ดพันปี^{๓๑}”, ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “สมเด็จพระชินสีห์สรณังกรโพธิสัตว์ได้เสวยสิริราชสมบัติเป็นขรรวาวาสวิสัยอยู่ ๗ พันปี^{๓๒} (น.๑๔๙), ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏตรงกับคัมภีร์ก่อนหน้า

เนื้อหาในจารึกว่า “เสด็จไปพระอุทยานได้ทอดพระเนตรเห็นจตุรมิตร ๔ ประการ”, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในโสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ก็ทรงมงคลชาราธรรออกสู่ภินครกรม ทรงกระทำปธานจริยะแล้วขึ้นทรงสถิตยึบบนรัตนะบันลังก์ได้ตั้งไม้ปีบผลิพฤษ คือไม้เลียบเป็นมหาโพธิ์ ทรมาณซึ่งหม่อมมารให้ปราศแล้วก็ได้ตรัสแก่พระบรมมาภิเศกสัมโพธิญาณ”, ปรากฏเนื้อหาในโสตัดถกิมหานิทานว่า “จากนั้นได้เสด็จออกมหาภิเนษกรมณัทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ประมาณ หนึ่งเดือนก็ได้แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ณ โคนต้นปาดลพฤษ (แคฝอย)^{๓๓}”, ปรากฏเนื้อหาในสัมภารวิบากว่า “จึงเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณั ทรางทำมหาปานทุกกรกิริยาอยู่ประมาณ ๗ เดือนแล้ว จึงได้ตรัสรู้พระสัมมาโพธิญาณ ณ ภายใต้อรมไม้แคฝอย^{๓๔}”, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับโสตัดถกิมหานิทาน

^{๒๘} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๗.

^{๒๙} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

^{๓๐} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๓.

^{๓๑} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๗.

^{๓๒} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๙.

^{๓๓} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๗.

^{๓๔} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๙.

เนื้อหาในจารึกว่า “ขณะนั้นพิลัตว์เจ้าแห่งเราบังเกิดเป็นยศวาพราหมณ์อยู่ ณ บ้าน
สุนันทวดีเรียนรู้อุปไตรเภทมีศิษย์ ๕๐๐ เมื่อพระพุทธองค์จารึกมากับพระภิกษุสาวเป็นอันมากถึงที่
ใกล้บ้านนั้นโพทิสต์ว์กับสาณาศิษย์เที่ยวไปได้ทัศนากการเห็นก็มีใจเลื่อมใสจึงพูนทรายขึ้นเป็นกองให้สูง
แล้วเอาผ้าห่มปูลาดลงบนกองทรายนั้น จึงอาราธนาพระพุทธเจ้าให้ขึ้นทรงนั่งบนกองทรายถวายถวายปัญ
จมธรรค แล้วกระทำมณฑปด้วยผ้าขาวให้พระบรมครูกับพระสงฆ์สถิตย์ภอรังบรื้อน แล้วจึงกลับเข้ามา
บ้านนำภัตตาหารออกมาถวายพระสงฆ์มีองค์พระเจ้าเป็นประธาน แล้วจึงทำมณฑปด้วยแก้ว ๗
ประการทั้งเสนาคนบริเวณเป็นอันมากนิมนต์ให้พระบรมครูแลพระสงฆ์อยู่จำพรรษา ตอนนั้นก็ละสมบัติ
ออกบวชเป็นภิกษุ”, ปรากฏในโศตตถกิมหานิทานว่า “พระโพทิสต์ว์ทรงบำเพ็ญมหากุศลในสำนักของ
พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น แต่ก็ยังไม่ได้รับพยากรณ์ จุตติจากอดีตภพนั้นแล้วได้บังเกิดในเทวโลก”^{๓๕},
ปรากฏเนื้อหารในสัมภารวิบากตรงกับโศตตถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธสรณังกรมอุบัติในโลกย์เมื่ออายุศัตวรรษแสนปีถึงส่วน ๔
ก็ปรินิพพาน”, ปรากฏในโศตตถกิมหานิทานว่า “ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าสรณังกร
ทรงดำรงอยู่ตลอดพระชนมายุแปดหมื่นปีทรงทำพุทธกิจทุกอย่างแล้วเสด็จขึ้นธปรินิพพาน”^{๓๖},
ปรากฏในสัมภารวิบากว่า “สมเด็จพระสรณังกรสัมพุทธเจ้า ทรงพระชนม์อยู่ทำพุทธกิจสิ้นกาล ๓
หมื่น ๗ พันปี แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน”^{๓๗}, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏ ๘๐๐๐ ปี^{๓๘}

เนื้อหาของอดีตพระพุทธเจ้าตั้งแต่อดีตพระพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่พระพุทธที่ปังกรปรากฏใน
พระไตรปิฎกเป็นต้นมา เนื้อหาจึงมีรายละเอียดมากกว่าอดีตพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์แรก และมี
เนื้อหาปรากฏในหลายคัมภีร์ ได้แก่พระไตรปิฎก อรรถกถา (มรุตถกถาวิลาสินี วิสุตชนวิลาสินี) โศตต
ถกิมหานิทาน พระสัมภารวิบาก ชินกาลมาลีปกรณ์ ชินนิทาน ซึ่งรายละเอียดดังนี้

จารึกแผ่นที่ ๔

พระพุทธที่ปังกร

ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่ได้น้ำคั้นลงมาถึงคั่นประตูกลางจับความว่า เมื่อศาสนาพระพุทธ
สรณังกรล่วงแล้ว พระพุทธที่ปังกรทรงสร้างพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เป็นวิริยาธิกะอย่าง
ยิ่งมาอุบัติเป็นราชบุตรพระเจ้าสุทโธทรมหาราชผ่านกรุงมวดี พระพุทธมานดาชื่อพระสุเมธราชเทวี มี
พระมเหสีชื่อปุมาลาชกัลยาณีพระสนม ๓ แสนนาง มีราชบุตรชื่อพระอุศกขันธ์กุมารเมื่อพระชนม์ได้
๙ พันปี ไปพระอุทยานเห็นนิมิตร์ ๔ ประการออกสูภิกเนศกรมด้วยกุญชรพาหนะกับโยธาชี้ข้าง
๘๔๐๐๐ บรรพชาในพระอุทยาน ทรงกระทำปธานจริยะ ๑๐ เดือนแล้วเสด็จไปบิณฑบาตในเมื่อง
อันหนึ่งชาวเมื่องนำปฐุบายาศมาถวาย ครั้งเพลายนก็รับกำหย้าคานันสุนันทอาชีวกลาตลงเป็นบันลังก์
ใต้ไม้เลียบเป็นพระมหาโพธิ์ทรมานซึ่งมารพลแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณแลในพระศาสนานี้มีภิส
ไมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาพระธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเสด็จขึ้นไปเทศนาในดาวดึงส์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรด
พระอุศกขันธ์กุมารราชบุตรครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อเสด็จอยู่ในสุนันทารามวิหารทรง

^{๓๕} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๗.

^{๓๖} อ่างแล้ว, หน้า ๕๘.

^{๓๗} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๔๙.

^{๓๘} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๓

กระทำอุโบสถด้วยพระอรหันต์เสด็จโกฏครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปทรมานนารทยักษ์แล้วทำอุโบสถด้วยพระอรหันต์บวชใหม่ ๑๐๐ โกฏครั้ง ๑ เมื่อเสด็จจำพรรษาบ้นยอดเข้าสู่ศัศน์มหาชน ๙๐ แสนโกฏออกมาดูกรรมโหดศพได้ฟังพระธรรมเทศนาก็บรรพชาเป็นเอหิภิกขุทรงทำอุโบสถด้วยพระอรหันต์พวกนั้นครั้ง ๑ ขณะนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเป็นสุเมธดาบสได้ทอดกายเป็นสพานถวายพระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์ให้ดำเนินไปพระบรมครูก็พยากรณ์ว่าดาบสผู้นี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าในที่สุด ๔ อสงไขยแสนกัปทรงนามพระโคดม และพระพุทธที่ปึงกรมีพระอัครสาวกชื่อพระสุเมธคณเฑาะ ๑ พระดิศเฑาะ ๑ พระพุทธอุปกากชื่อพระสาครเตเฑาะพระอัครสาวกชื่อพระนันทาเถรี ๑ พระสุนันทาเถรี ๑ พระพุทธกายสูง ๘๐ สอกพระองค์อุบัติเมื่อสัตว์อายุศัสม์แสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานไว้พระศาสนาแสนปีครั้งสิ้นพระศาสนาสารมณทกัปนั้นก็วินาศด้วยเพลิงประลัยุโลกย์

ลักษณะการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธธรรม์กรลวงแล้ว พระพุทธที่ปึงกรทรงสร้างพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เป็นวิริยธิดะอย่างยิ่งมาอุบัติเป็นราชบุตรพระเจ้าสุทวมหาราชผ่านกรุงรมวดี พระพุทธมาดาชื่อพระสุเมธะราชเทวี มีพระมเหสีชื่อปทุมมาราชกัลยาณี” แหล่งที่มาปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “...พระนครรมวดี พระชนกนาถของพระที่ปึงกรบรมศาสดาเป็นพระมหากษัตริย์ทรงพระนามว่าสุเทพ พระชนนีทรงพระนามว่าสุเมธา..พระมเหสีพระนามปทุมมา”^{๓๙} เนื้อหา และลำดับการเรียบเรียงเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธชนวิลาสินีตรงกับพระไตรปิฎกกว่า “พระศาสดาที่ปึงกรมีนครนามว่ารมวดี มีกษัตริย์นามว่าสุเทวะเป็นพระชนก มีพระเทวีนามว่าสุเมธาเป็นพระชนนี... มีจอมมารีนามว่าปทุมมา มีพระราชโอรสนามว่าอุสภักชกณะ”^{๔๐} ในโสตัดถกิมหานิทาน^{๔๑} มีเนื้อหาปรากฏเฉพาะพระชนกและชนนี ไม่ปรากฏพระนามพระมเหสีและพระราชโอรสเช่นเดียวกับคัมภีร์วิสุทธชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบาก^{๔๒} ปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, เนื้อหาที่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏคล้ายคลึงกับจารึกว่า “พระโพธิสัตว์ที่ปึงกรบำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกัปมาแล้วทรงเกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางสุเมธา อัครมเหสีของพระเจ้าสุวัจนะ”^{๔๓}

เนื้อหาในจารึกว่า “พระสนม ๓ แสนนาง”, แหล่งที่มาของเนื้อหามีปรากฏเฉพาะในพระไตรปิฎกกว่า “มีนางสนมมารีกำนัลใน ๓ แสน”^{๔๔}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏตรงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ทั้งในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “มีราชบุตรชื่อพระอุศกขันธ์กุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระราชโอรสพระนามว่าอุสภักชกณะ...”^{๔๕}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ทั้งคัมภีร์โสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

^{๓๙} พุทธวงศ์ ๒๕/๓๗๑

^{๔๐} วิสุทธชนวิลาสินี เล่ม ๘ ภาค ๑ หน้า ๖๖.

^{๔๑} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๗, ๕๘ และ ๗๓.

^{๔๒} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๕๐.

^{๔๓} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๓

^{๔๔} พุทธวงศ์ ๒๕/๓๗๑

^{๔๕} พุทธวงศ์ ๒๕/๓๗๑

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนมได้ ๙ พันปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระพิชิตมาร ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่หมื่นปี”^{๔๖}, ในวิสุทธชนวิลาสนี้ปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก, ในสัตตถกิมหานิทานปรากฏอายุการครองเรือนหนึ่งหมื่นปี^{๔๗}, ในสัมภารวิบาก^{๔๘} ปรากฏระยะเวลาครองราชสมบัติอยู่หนึ่งหมื่นปี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏครองพรรษา ๑๐๐๐๐ ปี^{๔๙}

เนื้อหาในจารึกว่า “ไปพระอุทยานเห็นนิมิตร ๔ ประการ”, ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิตร ๔ ประการ”^{๕๐}, ปรากฏเนื้อหาเดียวกันในวิสุทธชนวิลาสนี้และสัมภารวิบาก, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในคัมภีร์สัตตถกิมหานิทานและไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์เช่นกัน

เนื้อหาในจารึกว่า “ออกสูภีในนครมด้วยกุญชรพาหนะกับโยธาช้าง ๘๔๐๐๐ บรรพชา ในพระอุทยาน” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “เสด็จออกมณฑลด้วยขสารยานพระที่นั่งตั้ง”^{๕๑}, เนื้อหาในวิสุทธชนวิลาสนี้ตรงกับพระไตรปิฎก, ในคัมภีร์สัตตถกิมหานิทาน^{๕๒} ปรากฏเฉพาะข้อความเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ แต่ไม่กล่าวถึงพาหนะที่ทรงใช้เสด็จ, ในสัมภารวิบาก^{๕๓} แสดงเนื้อหาเพียงแต่กล่าวว่าเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ ไม่กล่าวถึงยานพาหนะ, ในชินกาลมาลีปกรณ์^{๕๔} ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “ทรงกระทำปานจรียะ ๑๐ เดือนแล้วเสด็จไปบิณฑบาตในเมืองอันหนึ่งชาวเมืองนำปฐุบายศมาถวาย ครั้นเพลายนก็รับกำหย้าคาอันสุนันทอาชีวกลาดลงเป็นบันลึงก์ไต้ไม้เลียบเป็นพระมหาโพธิ์ทรมานซึ่งมารพลแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือนเต็ม ครั้งทรงประพฤติปานจรียะแล้ว ก็ได้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณ...แล้วประทับอยู่ในนั้นทราวมประทับนั่งที่คองไม้ซีก”^{๕๕}, เนื้อหาในวิสุทธชนวิลาสนี้ (อรรถกถา) ตรงกับพระไตรปิฎก, ในคัมภีร์สัตตถกิมหานิทานปรากฏระยะเวลาบำเพ็ญเพียร ๗ วัน^{๕๖}, ในสัมภารวิบากแสดงเนื้อหาเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้คือไม้เลียบ^{๕๗}, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏการบำเพ็ญเพียร ๑๐ เดือน ต้นไม้ที่ตรัสรู้คือต้นเลียบ^{๕๘} ไม่ปรากฏเนื้อหาที่แสดงการรับข้าวมธุปายาศและกำหย้าคา

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนานี้มีอภิสมโย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาพระธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเสด็จขึ้นไปเทศนาในดาวดึงส์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพระอุคฆขันธกุมารราชบุตรครั้ง ๑ มีสาวก

^{๔๖} พุทธวงศ์ ๒๕/๒๗๑

^{๔๗} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๗

^{๔๘} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๕๐

^{๔๙} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๓

^{๕๐} พุทธวงศ์ ๒๕/๒๗๑

^{๕๑} อ่างแล้ว หน้า ๒๗๑

^{๕๒} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๗

^{๕๓} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๕๐

^{๕๔} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๔

^{๕๕} พุทธวงศ์ ๒๕/๒๗๑

^{๕๖} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๕๗

^{๕๗} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๗๐

^{๕๘} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๔

สันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อเสด็จอยู่ในสุนันทารามวิหารทรงกระทำอุโบสถด้วยพระอรหัตตแดนโกฏครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปทรมาณนารทย์กษัตริย์แล้วทำอุโบสถด้วยพระอรหัตตบวตใหม่ ๑๐๐ โกฏครั้ง ๑ เมื่อเสด็จจำพรรษาบนยอดเขาสุทศันมหาชน ๙๐ แสนโกฏออกมาดูการมโหรีศพได้ฟังพระธรรมเทศนาก็บรรพชาเป็นเอหิภิกขุทรงทำอุโบสถด้วยพระอรหัตตพวกนั้นครั้ง ๑”,ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ในธรรมภิกษุสมัยครั้งที่ ๑ พระพุทธเจ้าผู้เป็นนาถะของโลก ยังชนไตรสร้อยโกฏ, ครั้งที่ ๒ แก้วสิบโกฏ และธรรมภิกษุสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก้วเทพแก้วหมื่นโกฏ...พระพุทธที่ปิงกรบรมศาสดาทรงประชุมพระสาวก ๓ ครั้ง การประชุมครั้งที่ ๑ มีพระสาวกแสนโกฏ เมื่อพระพิชิตมาร ประทับอยู่ในที่วิเวก ที่ภูเขานารทะอีก พระชีณาสพผู้ปราศจากมลทินร้อยโกฏมาประชุมกัน... ธรรมภิกษุสมัยในครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ คณานับมิได้...”^{๕๙}, เนื้อหาวิสุทธิชนวิลาสินีตรงกับพระไตรปิฎก, ในคัมภีร์โสตตถกนิทานไม่ปรากฏเนื้อหานี้, ในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาสาวกสันนิบาตเพียงเนื้อความสั้นๆ ว่า “ก็แลในพุทธกาลแห่งพระพุทธที่ปิงกรนั้น ประชุมสงฆ์สาวกสันนิบาต ๕ แสนองค์”^{๖๐}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ขณะนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเป็นสุเมธดาบสได้ทอดกายเป็นสพานถวายพระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์ให้ดำเนินไปพระบรมครูก็พยากรณ์ว่าดาบสผู้นี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าในที่สุด ๔ อสงไขยแสนกัปทรงนามพระโคตม” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “(พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันทรงกล่าวถึงพระประวัติตัวเองครั้งเป็นพระโพธิสัตว์เองครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ว่า) พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวก จงทรงเหยียบเราเสด็จไปเถิง อย่าทรงเหยียบเปือกตมนั้นเลย ชื่อนั้นจักเป็นประโยชน์แก่เรา...(พระพุทธเจ้าที่ปิงกรตรัสว่า) จงดูขุภิสดาบสผู้มีตบะอันรุ่งเรืองนี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลกในกัปอันประมาธมิได้แต่กัปนี้...”^{๖๑} เนื้อหาเดียวกันปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสินี, ในคัมภีร์โสตตถกนิทานเนื้อหานี้ค่อนข้างจะอธิบายละเอียด ในสัมภารวิบากให้ความสำคัญของพระโพธิสัตว์นี้มากโดยแสดงรายละเอียดของเนื้อหาแยกไว้หมวดหนึ่งต่างหาก, เนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏตรงกับจารึก

เนื้อหาในจารึกว่า “และพระพุทธที่ปิงกรมีพระอัครสาวกชื่อพระสุมงคลเถระ ๑ พระติสเถระ ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระสาครเถระพระอัครสาวิกชื่อพระนันทาเถรี ๑ พระสุนันทาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระสุมงคลเถระและพระติสเถระเป็นพระอัครสาวก มีพระเถระชื่อว่าสาครเถระเป็นอุปถาก มีพระนันทาเถรีและพระสุนันทาเถรี เป็นพระอัครสาวก...”^{๖๒}, วิสุทธิชนวิลาสินี โสตตถกนิทาน, และในสัมภารวิบากมีเนื้อหาไม่ตรงกับจารึกและพระไตรปิฎก, ในสัมภารวิบาก^{๖๓}, มีชื่อของสาวกว่า พระสุมังคลเถระและพระโสภิตะเป็นอัครสาวก พระติสสะเป็นพระพุทธอุปถาก ส่วนพระอัครสาวิกามีเนื้อหาตรงกันกับจารึกและพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

^{๕๙} พุทธวงศ์ ๒๕ หน้า ๓๗๐

^{๖๐} สัมภารวิบาก หน้า ๑๘๓

^{๖๑} พุทธวงศ์ ๒๕ หน้า ๓๔๕

^{๖๒} อ่างแก้ว ๓๗๑

^{๖๓} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๕๔

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทฺธกายสูง ๘๐ ศอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระมุนีที่ปึงกรสูง ๘๐ ศอก”^{๖๔} , ตรงกับเนื้อหาในวิสุทธิชนวิลาสินี โสตตถกิมทานิทานและสัมภารวิบาก แต่ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระองค์อุบัติเมื่อสัตว์อายุศักราชถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานไว้พระศาสนาแสนปีครั้นสิ้นพระศาสนาสารมณฑกัปนั้นก็วินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์” ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่า มีพระชนมายุแสนปี...”^{๖๕} , เนื้อหาดังกล่าวตรงกับเนื้อหาในสัมภารวิบากอัสสัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์

จารึกแผ่นที่ ๕

พระพุทฺธโกณฑัญญะ

ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่ปลายผนังเสียงลงมาถึงแนวน้ำคั้นจับความว่า เมื่อสารมณฑกัปประลัยแล้วจึงเกิดสุญกัปขึ้นแล้ว แลฉิบหายด้วยเพลิงแลน้ำแลลม ถึงสองไขยกัปได้ชื่อว่าเสละสองไขยมิได้มีพระเจ้ามาตรัสเลย เบื้องหน้าแต่นั้นจึงตั้งสารกัปอับหนึ่งดำรงพระเจ้าพระองค์ ๑ คือพระพุทฺธะโกณฑัญญะสร้างพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัป เป็นวิริยาธิกะหย่างยิ่งมาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าสุทนต์มหาราชยานกรุงมวดีพระพุทฺธะมานดาชื่อพระสุชาดาราชเทวี มีพระมเหสีชื่อพระรุจิราชกัลยาราชบุตรชื่อพระวิจิตเสนะกุมารมีสนม ๓ แนนางพระมหาบุรุษอยู่ใน”ราวาสได้ ๑๖๐๐๐ ปี ออกประภาษพระอุทยานเห็นจตุรมิตแล้วก็ทรงราชรถเทียมด้วยสินธพทั้ง ๔ ออกสู่ภินศกรมกับบริสัช ๑๐ โกฎิทรงกระทำปานจริยะ ๑๐ เดือนจึงทรงรับมรุตปายาศอบนางยโสธราเศรษฐีธิดาอยู่ ณ บ้านสุรินทคามถวายแล้วทรงรับหญาจากสุจันทาซิวก มาลาดลงเป็นบันลังก์ขึ้นนั่งได้ไม้สาละกัลยาณีพฤษกคือไม้ชานางเป็นพระมหาโพธิ์ขจัดเสียซึ่งหม่อมแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณและในพระศาสนานี้มีอภิสมัย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเทศนามงคลสูตรครั้ง ๑ เมื่อกระทำพระยมกปาฏิหาริย์บนอากาศครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อจัทนะมานพและสุภัตะมานพกบบริวารพันโกฏิบรรพชาเป็นเอหิภิกขุทรงกระทำอุโบสถกรรมกับภิกขุพวกนั้นครั้ง ๑ เมื่ออุปสมบทพระวิจิตเสนะราชโอรสแล้วทรงสวดพระปาฏิโมกข์กับพระอรหันต์ร้อยโกฏุครั้ง ๑ เมื่อบวคพญาอุเทนะราชกับบรรพสัช ๙๐ โกฎิก็ทรงทำอุโบสถครั้ง ๑ ครั้งนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเกิดเป็นพญาวิชิตาวิบรมจักรพรรดิผ่านกรุงจันทวดี ได้บูชาพระศพลด้วยสัตะรัตนะพระบรมครูทรงพยากรว่าบรมกระษัตริพระองค์นี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าในที่สุด ๓ อสงไขยแนกัลป์ทรงนามพระโคดมและพระพุทฺธโกณฑัญญะมีพระอัครสาวกชื่อพระภัทเธร ๑ พระสุภัทเธร ๑ พระพุทฺธอุปถากชื่อพระอนรุทเธรพระอัครสาวิกชื่อพระดิษาเถรี ๑ พระอุปดิษาเถรี ๑ พระกายสูง ๘๐ ศอก พระองค์อุบัติเมื่ออายุศักราชถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานแล้วได้พระศาสนาอีกแสนปีพระสริระธาตุเป็นแห่งเดียวมหาชนก้อพระเจดีย์สูงโยชน์ ๑ บันจุไว้แลสารกัปนั้นก็พินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์

^{๖๔} พุทฺธวงศ์ หน้า ๓๗๒

^{๖๕} อ่างแล้ว ๓๗๔

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อสารมณฑกัปประไลยแล้วจึงเกิดสุญกัปขึ้นแล้ว แลฉิบหายด้วยเพลิงแล่นน้ำแลลม ถึงสงขโขยกัปได้ชื่อว่าเสละอสงโขยกัปได้มีพระเจ้ามาตรัสเลย เบื้องหน้าแต่นั้นจึงตั้งสารกัปอันหนึ่งดำรงพระเจ้าพระองค์ ๑ คือพระพุทธโกฎัปสร้างพระบารมีครบ ๑๖ อสงโขยแสนกัป เป็นวิริยธิกะหย่างยิ่งมาอุปติเป็นราชโอรสพระเจ้าสุสันทมหาราชยานกรุงมวดีพระพุทธานดาชื่อพระสุชาดาราชเทวี มีพระมเหสีชื่อพระรุจิราชกัปลยาราชบุตรชื่อพระวิจิตเสนะกุมาร”, ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระนครชื่อรัมมวดี พระหมากกษัตริย์พระนามว่าสุนันทะ พระนางสุชาดา เป็นพระชนก และพระชนนีของพระพุทธะโกฏฐัญญะ... ทรงมีพระมเหสีพระนามว่า รุจิเทวี พระราชโอรสพระนามว่า ชีวิตเสน...”^{๖๖}, วิสุทธชนวิลาสินี^{๖๗} ปรากฏเฉพาะพระนามของพระชนกและพระชนนี ไม่ปรากฏพระนามของพระมเหสีและพระราชโอรส, ในโสตตถกิมทานิทานมีเนื้อหาปรากฏตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบากมีเนื้อหาปรากฏว่า “ครั้งถึงสงขโขยกัปที่หนึ่งล่วงแล้ว จึงมีสารกัปอันหนึ่งบังเกิดในที่สุดแห่งเสละอสงโขยกัป...”^{๖๘} ส่วนเนื้อหาของพระชนก และพระชนนีปรากฏตรงกับโสตตถกิมทานิทาน, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาที่ขึ้นต้นเนื้อเรื่องคล้ายกับจารึกว่า “เมื่อสารมณฑกัปล่วงแล้ว มาถึงสงขโขยกัปหนึ่งชื่อเสละอสงโขยกัป เมื่อสิ้นสุดเสละอสงโขยกัปหนึ่งชื่อสารกัป ในสารกัปนี้มีพระคาสดอองค์เดียวเท่านั้น ทรงพระนามโกฏฐัญญะนั้น บำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงโขยแสนกัปมาแล้ว ทรงบังเกิดเป็น...”^{๖๙}

เนื้อหาในจารึกว่า “มีสนม ๓ แสนนาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงมีพระสนมনারีกำนัลในสามแสน”^{๗๐}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมทานิทาน, สัมภารวิบาก, และนี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระมหากษัตริย์อยู่ในพรวัสได้ ๑๖๐๐๐ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงประทับอยู่ ณ ท่ามกลางเรือนสองหมื่นปี”^{๗๑}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏในวิสุทธชนวิลาสินี, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏในโสตตถกิมทานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบาก, ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ ๑๐๐๐๐๐ ปี^{๗๒}

เนื้อหาในจารึกว่า “ออกประภาษพระอุทธานเห็นจตุรมิต” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ”^{๗๓}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏในวิสุทธชนวิลาสินี, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏทั้งในโสตตถกิมทานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แล้วก็ทรงราชรถเทียมด้วยสินธพทั้ง ๔ ออกสู่ภินศกรมกับบริสัช ๑๐ โกฎัปทรงกระทำปธานจริยะ ๑๐ เดือน” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “จึงเสด็จออกผนวชด้วยภรรยาคชาน

^{๖๖} พุทธวงศ์ ๒๕/๓/๓๗๔

^{๖๗} วิสุทธวิลาสินี, หน้า ๖๗

^{๖๘} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๘๕

^{๖๙} พระรัตนปัญญาเถระ, ๑๕

^{๗๐} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๔

^{๗๑} อ้างแล้ว หน้า ๓๗๔

^{๗๒} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๕

^{๗๓} พุทธวงศ์ ๒๕/๓/๓๗๔

ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือนเต็ม”^{๗๔} เนื้อหานี้ไม่ปรากฏในวิสุทธิชนวิลาสิณี, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏในโสติดตลกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงทรงรับมธุปายาศ้อับนางยโสธราเศรษฐีธิดาอยู่ ณ บ้านสุรินทคาม ถวายแล้วทรงรับหญ้าคาจากสุจันทภาชิวก มาลาดลงเป็นบันลังก์ขึ้นนั่งได้ไม้สาละกัลยาณีพฤษภคือไม้ชานางเป็นพระมหาโพธิ์ขจัดเสียดซึ่งหม่อมมารแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มีไม้สาละงามเป็นไม้โพธิ์ตรัสรู้”^{๗๕}, วิสุทธิชนวิลาสิณีกล่าวว่าต้นชานางเป็นไม้ที่ตรัสรู้^{๗๖}, ในโสติดตลกิมหานิทานปรากฏเฉพาะชื่อต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ตรงกับวิสุทธิชนวิลาสิณี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้คือต้นสาละกัลยาณี (ต้นชานาง)^{๗๗}

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนานี้มีอภิสิทธิ์ ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเทศนามงคลสูตรครั้ง ๑ เมื่อกระทำพระยมกปาฏิหาริย์บนอากาศครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อจับทะมานพและสุภัตมะมานพกับบริวารพันโกฏิบรรพชาเป็นเอหิภิกขุทรงกระทำอุโบสถกรรม กับภิกษุพวกนั้นครั้ง ๑ เมื่ออุปสมบทพระวิชิตเสนะราชโอรสแล้วทรงสวดพระปาฏิโมกข์กับพระอรหันต์ร้อยโกฏิครั้ง ๑ เมื่อบวกพญาอุเทนะราชกับบรรพชั ๘๐ โกฏิก็ทรงทำอุโบสถครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “เมื่อพระพุทธโกฎ์ทัญญะ ผู้เป็นนายกของโลกทรงประกาศธรรมจักรธรรมภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่มนุษย์และเทวดาแสนโกฏิ ต่อแต่นั้นเมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาในสมาคมมนุษย์และเทวดา, ธรรมภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่มนุษย์และเทวดาเก้าหมื่นโกฏิ ในเมื่อทรงแสดงธรรมย้ายเดียรถีย์, ธรรมภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่วิวาจาและมนุษย์แปดหมื่นโกฏิ... ประชุมพระชีนาสพ... ๓ ครั้ง การประชุมครั้งที่ ๑ มีพระสาวกแสนโกฏิ, ครั้งที่ ๒ พันโกฏิ, ครั้งที่ ๓ เก้าสิบล้านโกฏิ”^{๗๘}, เนื้อหานี้ปรากฏในวิสุทธิชนวิลาสิณีเพียงสาวกสันนิบาตและอย่างย่อว่า “แม้ศาสดาพระองค์นั้นก็มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง สันนิบาตครั้งแรก มีสาวกแสนโกฏิ สันนิบาตครั้งที่ ๒ มีสาวกพันโกฏิ สันนิบาตครั้งที่ ๓ มีสาวกเก้าสิบล้านโกฏิ”^{๗๙}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏในโสติดตลกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาเฉพาะสาวกสันนิบาตอย่างย่อ, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ครั้งนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเกิดเป็นพญาวิชิตาวิบรมจักรพรรดิผ่านกรุงจันทวดี ได้บูชาพระศกพลด้วยสัตตวรรตนะพระบรมครูทรงพยากรณ์ว่าบรมกระษัตริย์พระองค์นี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าในที่สุด ๓ อสงไขยแสนกัลป์ทรงนามพระโคตม” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สมัยนั้นเราเป็นพระมหากษัตริย์พระนามว่าวิชิตาวิ เป็นใหญ่ในแผ่นดินโดยมีสมุทรเป็นขอบเขต เรานิมนต์พระสงฆ์สาวกผู้ปราศจากมลทิน ผู้แสวงหาคุณใหญ่ พร้อมด้วยพระศาสดาผู้เป็นนาคะชั้นเลิศของโลก

^{๗๔} พุทธวงศ์ ๒๕/๓/๓๗๔

^{๗๕} อ่างแก้ว หน้า ๓๗๔

^{๗๖} วิสุทธิชนวิลาสิณี, หน้า ๖๘

^{๗๗} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๕

^{๗๘} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๓

^{๗๙} วิสุทธิชนวิลาสิณี, ๖๘

ให้ฉันภัตตาหารอย่างดี... (พระองค์) ก็พยากรณ์ว่าผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๘๐}, เนื้อหานี้ตรงกับคัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบาก, และชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธโภกยัถุญมีพระอัครสาวกชื่อพระภัทเธระ ๑ พระสุภทัชเชระ ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระอนุรุทธเชระพระอัครสาวกชื่อพระดิชาเถรี ๑ พระอุปดิชเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงมีพระภัทเธระ และพระสุภทัชเชระเป็นพระอัครสาวก”^{๘๑}, เนื้อหาในพระไตรปิฎกตรงกับเนื้อหาในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทานและสัมภารวิบาก, แต่ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระกายสูง ๘๐ ศอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระพุทธกายสูง ๘๘ ศอก”^{๘๒}, เนื้อหาในพระไตรปิฎกตรงกับเนื้อหาในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทานและสัมภารวิบาก, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระองค์อุบัติเมื่ออายุศรมสัตว์แสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานแล้วไว้พระศาสนาอีกแสนปีพระสรีระธาตุเป็นแท่งเดียวมหาชนก่อบพระเจดีย์สูงโยชน์ ๑ บันจุไว้แลสารกัปนั้นก็พินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ในขณะนั้นสัตว์ทั้งหลายอายุแสนปีพระองค์ทรงดำรงพระชนมายุอยู่เท่านั้น... พระเจดีย์ของพระองค์สูง ๗ โยชน์ เขาสร้างไว้ที่นั่นทวารามนั้นๆ”^{๘๓}, เนื้อหานี้ตรงกับเนื้อหาในคัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน สัมภารวิบากและคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์

จารึกแผ่นที่ ๖

พระพุทธมิ่งคละ

ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่มุมผนังข้ามประตูไปถึงประตูกลางจับความว่า เมื่อสารกัปวินาศแล้วก็ตั้งสูญกัปขึ้นแล้วแลประลัยด้วยเพลิงแลน้ำแลลมบ้างถึงอสงไขยกัปได้ชื่อว่าภษาอสงไขยมิได้มีพระเจ้ามาตรัสเลย แล้วจึงบังเกิดสารมณฑกัปขึ้นทรงพระเจ้า ๔ พระองค์คือพระพุทธมิ่งคละ ๑ พระพุทธสมณะ ๑ พระพุทธเรวัตตะ ๑ พระพุทธโสภิตะ ๑ แลพระพุทธมิ่งคละซึ่งได้ตรัสต้นกัปนั้นบำเพ็ญพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัปเป็นวิริยาริกะหย่างยิ่ง มาอุบัติเป็นราชฮตฺรสพระเจ้าจตุรมหาราชผ่านกรุงจตุรนครพระพุทธมานดาชื่ออุตราราชเทวีพระมเหสีชื่อพระยศวดีราชกัลยามีพระสนม ๓ หมั้นนางมีราชบุตรชื่อพระสิลวะกุมาร ครั้นพระชนม์ได้ ๙ พันปีได้เห็นนิมิตรทั้ง ๔ ก็เสด็จทรงม้าพระธินั่ง ชื่ออลงกภูบ้นชะอัครศรีชาวออกสู่ภิเนษกรรมกับบริวาร ๓ โภกหารางระทำพุทธจรिया ๘ เดือนจึงรับมธูปายาศอันนางอุตราเศรษฐีธิดา ณ บ้านอุตระคามถวาย แล้วทรงรบหย้าคาจากจากบุตรอาชีวภมาลาดลงเป็นบันลังก์ไต้ต้นไม้ภาคพฤษคือไม้กาทิงเป็นพระมหาโพธิขึ้นทรงทรมานซึ่งมารเสนาแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณแลในพระศาสนานี้มีภิสไมย ๓ ครั้ง เมื่อตรัสเทศนาพระธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อทรงทำพระยมกปาฏิหาร ๓ ไม้จำปาทรมานหมู่เดียรถิแล้วขึ้นไปเทศนาดาวดึงส์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพญาสุนันท์จักรพรรดิแลพระอนุราชกุมารราชบุตรกับบริวารครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต

^{๘๐} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๓

^{๘๑} อ่างแล้ว, หน้า ๓๗๔

^{๘๒} อ่างแล้ว, หน้า ๓๗๔

^{๘๓} อ่างแล้ว, หน้า ๓๗๕

๒ ครั้ง เมื่อเทศนาโปรดสุทวามานพแลธรรมเสนามานพกับบริวาร ๑๐๐๐ เป็นเอหิภิกขุแล้วประชุม พระอรหันต์พวกนั้นทำอุโบสถครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปโปรดพระญาติบรรพชาด้วยเอหิภิกขุถึงแสนโกฏิกัทำ อุโบสถครั้ง ๑ เมื่อทรงสวดพระปาฏิโมกข์ในที่สมาคมพระอรหันต์ ๕๐ โกฏิก มีพระสนั่นทักขิภรรดิเถร เป็นต้นครั้ง ๑ ขณะนั้นพิศัตว์แห่งเราเกิดเป็นสุรจุพราหมณ์ได้จำงอินทมะมานพขุบมณญูปถวายพระบรมครูๆ ก็ตรัสพยากรณ์ว่าพราหมณ์ผู้นี้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าทรงนามพระโคดมในที่สุด ๒ อสงไขยแสนกัลป์แลพระพุทธมั่งคละ มีพระอัครสาวกชื่อพระสุทเวเถร ๑ พระธรรมเสนาเถร ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระบาฬิกะเถร พระอัครสาวกชื่อพระสิวลีเถร ๑ พระอโศกาเถร ๑ พระพุทธกายสูง ๘๘ ศอก มาอุบัติเมื่ออายุศกัสมัตว์ ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระศาสนาสืบไป

ลักษณะของการเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อสารกัปวินาศแล้วก็ตั้งสุญกัปขึ้นแล้วแลประไลยด้วยเพลิงแลน้ำ แลลมบ้างถึงอสงไขยกัปได้ชื่อว่าภาษอสงไขยมิได้มีพระเจ้ามาตรัสเลย แล้วจึงบังเกิดสารมณทกัปขึ้น ทรงพระเจ้า ๔ พระองค์คือพระพุทธมั่งคละ ๑ พระพุทธสมณะ ๑ พระพุทธเรวัตตะ ๑ พระพุทธโสภิตะ ๑ แลพระพุทธมั่งคละซึ่งได้ตรัสต้นกัปนั้นบำเพ็ญพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัปเป็นวิริยาธิกะหย่างยิ่ง มาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าจตุรมหาราชผ่านกรุงจตุรนครพระพุทธมามาตาชื่ออูตราราชเทวี พระมเหสีชื่อพระยศวดีราชกัลยา” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระนครชื่ออูตระ พระมหากษัตริย์พระนามว่าอูตระเป็นพระชนกของพระมงคลบรมคาสดา พระชนมีพระนามว่าอูตรา”^{๘๔} เนื้อหาบางส่วนปรากฏในวิสุทธชนวิลาสินีเพิ่มเติมจากพระไตรปิฎกกว่า “ในกาลต่อมาจากพระโภณชัญญพุทธเจ้านั้น ล่วงไปหนึ่งอสงไขยในกัปเดียวกันนั้นเอง มีพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์บังเกิดขึ้นแล้วคือ พระมั่งคละ พระสมณะ พระเรวัตตะ พระโสภิตะ..”^{๘๕} เนื้อหาที่แสดงรายละเอียดของพระญาติพระพุทธเจ้าปรากฏเช่นเดียวกับพระไตรปิฎก, โสตัดถกิมทานานปรากฏเฉพาะเนื้อหาที่เป็นพระนามของพระชนก และพระชนนี^{๘๖}, ในสัมภารวิปากปรากฏเนื้อหาของพระชนก และพระชนนีเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาคล้ายกับจารึกว่า “ครั้งสารกัปนั้นล่วงไปแล้ว มาถึงอสงไขยหนึ่งชื่อภาสะอสงไขย เมื่อสิ้นภาสะอสงไขยแล้ว ก็มาถึงสารมณทกัป ในสารมณทกัป กัปเดียวกันนี้ มีพระพุทธทรงอุบัติ ๔ พระองค์ คือพระพุทธมั่งคละ ๑ พระพุทธสมณะ ๑ พระพุทธเรวัต ๑ และพระพุทธโสภิต ๑ ใน ๔ พระองค์นั้น พระพุทธมั่งคละบำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขยมาแล้ว...”^{๘๗}

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๓ หมื่นนาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “มีพระสนมนารีกำนัลในสามหมื่นนาง”^{๘๘}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมทานาน, ในสัมภารวิปาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

^{๘๔} พุทธวงศ์ ๒๕/๔/๓๗๗

^{๘๕} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๖๘-๖๙

^{๘๖} จูฬพุทธโฆส, หน้า ๗๖

^{๘๗} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๕

^{๘๘} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๗

เนื้อหาในจารึกว่า “มีราชบุตรชื่อพระศิระกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มีพระราชโอรสพระนามว่าสิวละ”^{๘๙}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ครั้นพระชนม์ได้ ๙ พันปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่เก้าหมื่นปี”^{๙๐}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏในวิสุทธชนวิลาสินี, เนื้อหานี้ไม่มีปรากฏในโสตัดถกิมหานิทานและในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “ได้เห็นนิมิตรทั้ง ๔ ก็เสด็จทรงม้าพระอินทร์ ชี้อลงกฎบัณฑะอัครศรีชาวออกสู่ภิเนษกรมกับบริวาร ๓ โกฎทรงระทำทุกรจริยา ๘ เดือน” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระชินเจ้าทรงเห็นนิมิตร ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยอัสสรวายานตัน ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือนเต็ม”^{๙๑}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏในวิสุทธชนวิลาสินี, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏในโสตัดถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหาในสัมภารวิบาก, ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์^{๙๒}

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงรับมรุตายาคอ์นางอุตราเศรษฐีธิดา ณ บ้านอุตราคามถวาย แล้งทรงรับหย้าคาจากอุตราอชิวมาลาดลงเป็นบันลึงก็ได้ต้นไม้นาคฤกษ์คือ ไม้กาคะทิงเป็นพระมหาโพธิ์ขึ้นทรงทรมาณซึ่งมารเสนาแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ไม้โพธิ์ของพระผู้มีพระภาคนั้นเรียกกันว่าต้นกาคะทิง”^{๙๓}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะไม้ที่พระองค์ตรัสรู้ว่าเป็นไม้กาคะทิง, ในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ชื่อว่ากาคะทิงเช่นเดียวกับในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาเฉพาะชื่อต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้คือต้นบุณฑาค^{๙๔}

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนาเมื่อมิถุนายน ๓ ครั้ง เมื่อตรัสเทศนาพระธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อทรงทำพระยมกปาฏิหาริย์ ณ ไม้จำปาทรามานหมู่เดียรถิแล้วขึ้นไปเทศนาดาวดึงส์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพญาสุนันท์จักรพรรดิแลพระอนุราชกุมารราชบุตรกับบริวารครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาโปรดสุเทวมานพแลธรรมเสนะมานพกับบริวาร ๑๐๐๐ เป็นเอหิภิกขุแล้วประชุมพระอรหันต์พวกนั้นทำอุโบสถครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปโปรดพระญาติบรรพชาด้วยเอหิภิกขุถึงแสนโกฏิก็ทำอุโบสถครั้ง ๑ เมื่อทรงสวดพระปาฏิโมกข์ในที่สมาคมพระอรหันต์ ๙๐ โกฎมีพระสุนันท์จักรพรรดิเถรเป็นต้นครั้ง ๑ ขณะนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเกิดเป็นสุริยพราหมณ์ได้จำอินทมะนานพชูปมณภูถวายพระบรมครู ๆ ก็ตรัสพยากรณ์ว่าพราหมณ์ผู้นี้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าทรงนามพระโคดมในที่สุด ๒ อสงไขยแสดงกับปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงแสดงธรรมครั้งแรก ธรรมมาภิสมัยครั้ง ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่พิภพของท้าวสักกะจอมอสูร ครั้งนั้นธรรมมาภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่ทวยเทพแสนโกฏิ ในกาลเมื่อพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าสุนันท์เสด็จเข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธ

^{๘๙} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๗

^{๙๐} อ่างแก้ว หน้า ๓๗๗

^{๙๑} อ่างแก้ว หน้า ๓๗๗

^{๙๒} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๕

^{๙๓} พุทธวงศ์ หน้า ๓๗๗

^{๙๔} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๕

เจ้า... มีประมาณเก้าสิบโกฏิ, ครั้งที่ ๒ พระสาวกมาประชุมกันแสนโกฏิ, ครั้งที่ ๓ พระสาวกมาประชุมกันเก้าสิบโกฏิ”^{๕๕}, วิสุทธชนวิลาสินี^{๕๖}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏใน โสตตถกัมมทานิทาน, ในสัมภารวิบาก ปรากฏเนื้อหาเฉพาะสาวกสันนิบาตอย่างย่อ, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธมิ่งคละ มีพระอัครสาวกชื่อพระสุเทวเถระ ๑ พระธรรมเสนาเถระ ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระบาฬิกะเถระ พระอัครสาวกชื่อพระสิวลีเถระ ๑ พระอโสภาเถระ ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์มีพระสุเทวเถระ และพระธรรมเสนาเถระเป็นอัครสาวก พระเถระชื่อปาลิตะเป็นอุปฐาก พระสิวลีเถระ และพระอโสภาเถระเป็นอัครสาวิก”^{๕๗}, เนื้อหานี้ปรากฏใน คัมภีร์วิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกัมมทานิทาน, และสัมภารวิบาก, แต่ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๘๘ ศอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระมังคล มุนีสุง ๘๐ ศอก”^{๕๘}, เนื้อหานี้ปรากฏในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตตถกัมมทานิทานมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, สัมภารวิบากว่าปรากฏพระวรกายสูงแปดสิบศอก, แต่ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “มาอุบัติเมื่ออายุศักราช ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระศาสนาสืบไป”, ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ในขณะนั้นมนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ทรงดำรงพระชนมายุอยู่เท่านั้น”^{๕๙} เนื้อหานี้ปรากฏในทั้งคัมภีร์วิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกัมมทานิทาน สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์

จารึกแผ่นที่ ๗

พระพุทธสมณะ

ห้องนี้หว่างหน้าต่างมีความว่า เมื่อสิ้นศาสนาพระพุทธมิ่งคละแล้วอายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปี แล้วเจริญขึ้นถึงสองไซย แล้วกลับถอยลงคงอยู่ ๙ หมื่นปี กาลนั้นพระพุทธสมณะสั่งพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เป็นวิริยธิดะหย่างยิ่งมาอุบัติเป็นราชบุตรพระเจ้าวสุทัตตะมหาราชณะกรุงเมฆละนคร พระพุทธะมานดาชื่อพระศิริมาราชเทวี พระอัครมเหสีชื่อพระนางวะงัสสุกามีพระสนม ๖๓๐๐๐๐ นางมีราชบุตรชื่อพระอนุปะมะกุมาร ครั้นพระชนม์ได้ ๙๐๐๐ ปี ได้เหนนิมิตทั้ง ๔ จึงเสด็จทรงกุญชรยานออกภิเนศกรรมกบบริวาร ๓๐ โกฏิ ทรางกระทำอาณจริยะ ๑๐ เดือนจึงรับมธุปายาศอันนางอโนมะเศรชฐิธิดา ณ บ้านอโนมะนิคมถวาย แล้วทรงรับกำห้ายาคาจากอนุปะมาชีวกมาลาตลงเป็นบันลึงก์ขึ้นทรงนั่งใต้ไม้ฉากฤษคือกาเกทิกเป็นพระมหาโพธิ์จัดเสวยซึ่งหมู่มารแล้วก็ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเศก แลในพระสามศานนี้มีอภิสมัย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาพระธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อทรางทำยมกปาฏิหารณไม้ม่วงใกล้เมืองสุนทวดีทรมาณหมู่เดียรถีครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพรหมแลเทพยดา มานุษมีพญาอรินทรราชเป็นประธานครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อปวราพระวัชฌณังการาม

^{๕๕} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๖

^{๕๖} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๖๙

^{๕๗} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๗

^{๕๘} อ่างแล้ว, หน้า ๓๗๗

^{๕๙} อ่างแล้ว, หน้า ๓๗๗

วิหารด้วยพระอรหันต์แสนโกฏิครั้ง ๑ เมื่อบรรพชาพญาอรินทมราชกับบริวาร ๙ หมื่นโกฏิเป็นเอทธิภิกขุแล้วกระทำอุโบสถในยอดเขากระหนดกบรรพตครั้ง ๑ เมื่อทรงทำอุโบสถกับพระอรหันต์ ๘ หมื่นโกฏิพระอินทร์แลเทพดาลลงมาคุ้มครองครั้ง ๑ การนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเกิดเป็นพญาอดุลนาคราชขึ้นมาจากนาคพิภพกับนาคบริวารถวายทิพย์โภชนาหารแก่พระสงฆ์มีองค์พระจ้าวเป็นประธาน พระบรมครูก็ตรัสพยากรณ์ว่าพยานาคผู้นี้จะได้ตรัสเป็นพระจ้าวทรงนามพระโคดมในที่สุด ๒ อสงไขยแสนกัลป์ แลพระพุทธสมณะมีพระอัครสาวกชื่อพระสรณเถระ ๑ พระวิตตะเถระ ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระอุเทนเถระ พระอัครสาวกชื่อพระโสณาเถรี ๑ พระอุโปโสภณเถรี ๑ พระพุทธสรีระกายสูง ๙๐ สอกอุบัติเมื่ออายุศัหม์สัตว์ ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปริณิพานมิได้ไว้พระศาสนาสืบไป

ลักษณะของการเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อสิ้นศาสนาพระพุทธมั่งคละแล้วอายุศัหม์สัตว์ถอยลงอยู่ ๑๐ ปี แล้วเจริญขึ้นถึงแสงไชย แล้วกลับถอยลงคงอยู่ ๙ หมื่นปี กาลนั้นพระพุทธสมณะล้างพระบาทมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เนวิริยาธิกะหย่งยังมาอุบัติเป็นราชบุตรพระจ้าวสุทัตตะมหาราชณะกรุงเมขละนคร พระพุทธมามาตาชื่อพระศรีมาราชเทวี พระอัครมเหสีชื่อพระนางวะกังสุกา” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระนครชื่อว่าเมขละ พระมหากษัตริย์พระนามว่าสุทัตตะเป็นพระชนก... พระชนนีพระนามว่าสิริรม”^{๑๐๐}, เนื้อหานี้ปรากฏในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิปาก, และปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า “ในกาลต่อมาอีก คราวที่อายุของมนุษย์ ๙๐,๐๐๐ ปี เป็นอายุชัย แล้วลดลงมาโดยลำดับเหลืออายุ ๑๐ ปี เป็นอายุชัย แล้วจากอายุ ๑๐ ปี เจริญขึ้นโดยลำดับถึงอายุชัยปีเป็นอายุชัย แล้วกลับลดลงมาอีกโดยลำดับถึงอายุประมาณ ๙๐,๐๐๐ ปี เป็นอายุชัย ในคราวนั้น พระโพธิสัตว์ทรงนามว่าสมณบ่าเพ็ญบารมีมาแล้ว เกิดเป็นราชโอรสของพระนางสิริมาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุทัต ในเมืองเมขละ..”^{๑๐๑}

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๖๓๐๐๐๐ นางมีราชบุตรชื่อพระอนุปะมะกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มีพระสนมনারีก้านัลในหกล้านสามแสนนาง”^{๑๐๒}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิปาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ครั้นพระชนมได้ ๙๐๐๐ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่แก้วพันปี”^{๑๐๓}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในวิสุทธชนวิลาสินี, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในโสตัดถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิปาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก^{๑๐๔}

^{๑๐๐} พุทธวงศ์ ๒๕/๕/๓๘๐

^{๑๐๑} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๖

^{๑๐๒} พุทธวงศ์ หน้า ๓๘๐

^{๑๐๓} อ้างแล้ว ๓๘๐

^{๑๐๔} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๖

เนื้อหาในจารึกว่า “ได้เหนนิมิตร์ทั้ง ๔” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระพิชิตมารทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ”^{๑๐๕}, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ไนโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงเศสดีทรวงกุญชรยานออกภิเนศกรรมกับบริวาร ๓๐ โกฎ ทรงกระทำปธานจริยะ ๑๐ เดือนจึงรับมรุษายาคอนนางอนิเมเศษฐิติตา ณ บ้านอนิเมนิคมถวย แล้วทรงรับกำห้ายาคาจากอนุปะมาชิวกมาลาดลงเปนบันลังก์ขึ้นทรงนั่งใต้ไม้ฉากพฤษคคือกาลกะทิกเปนพระมหาโพธิ์จัดเสี้ยซึ่งหม่มานแล้วก็ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเศก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “จึงเสด็จออกผนวชด้วยพระยาคชสารยานพระที่นั่งต้น ทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐ เดือน... ก็ได้ตรัสรู้ที่ต้นไม้กาละทิง”^{๑๐๖}, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ไนโสตัดถกิมหานิทานปรากฏเฉพาะชื่อต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้คือไม้กาละทิง”^{๑๐๗}, สัมภารวิบากปรากฏตรงกับโสตัดถกิมหานิทาน, ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า “ทรงช้างต้นเสด็จออกมหาภิเนศกรรมทรงกระทำความเพียรอยู่ ๑๐ เดือน ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธที่โคนต้นบุญนาค”^{๑๐๘}

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระสาสนานี้มีอภิสมย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาพระธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อทรงทำยมกปาฏิหารณไม่ม่วงไกลเมืองสุนทรวติทรมานหมู่เดียริถ์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพรหมแลเทพยดามานุษมี พญาอรินทมาราชเป็นประธานครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อพรหมแลเทพยดามานุษมีพยชอรินทมาราชเป็นประธานครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อปวณณาพระวิชาณอังการามวิหารด้วยพระอรหันต์แสนโกฏิครั้ง ๑ เมื่อบรรพชาพญาอรินทมาราชกับบริวาร ๔ หมื่นโกฏิเปนเอหิภิกขุแล้วกระทำอุโบสถในยอดเขากระหนกบรรพตครั้ง ๑ เมื่อทรงทำอุโบสถกับพระอรหันต์ ๘ หมื่นโกฏิพระอินทร์แลเทพดาลลงมาศการครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงยังเทวดาและมนุษย์แสนโกฏิให้ตรัสรู้ในครั้งแรก, ในกาลเป็นที่แสดงธรรมครั้งที่ ๒ ที่พระมหาวิริเจ้าตรัสสอนหมู่เดียริถ์ยเทวดาและมนุษย์แสนโกฏิได้ตรัสรู้ธรรม...ธรรมมาภิสมยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่เทวดาและมนุษย์เก้าหมื่นโกฏิ... ทรงมีการประชุมพระชีนาส...๓ ครั้ง ครั้งแรก...ในวันสังฆปวารณาพระสงฆ์ประชุมแสนโกฏิ, ครั้งที่ ๒ เก้าหมื่นโกฏิ ครั้งที่ ๓ แปดหมื่นโกฏิ”^{๑๐๙}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง อย่างย่อที่เป็นจำนวนสาวกที่ประชุมกัน, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก (น.๑๙๗), ปรากฏเนื้อหาเฉพาะสาวกสันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “การนั้นโพะสัตว์แห่งเราเกิดเปนพญาอดุลนาคราชขึ้นมาจากนาคพิภพกับนาคบริวารถวยทิพยโภชนาหารแก่พระสงฆ์มืองค์พระจ้าวเปนประธาน พระบรมครูก็ตรัสพยากรว่าพยานาคผู้นี้จะได้ตรัสเปนพระจ้าวทรงนามพระโคดมในที่สุด ๒ อสงไขยแสนกัลป์” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สมัยนั้นเราเป็นพระยานาคราชมีฤทธิ์มาก มีนามว่าอตุละ...เราพร้อมด้วยหมู่ญาติออกจากนาคพิภพ เอาดนตรีทิพยไปบรรเลงบูชาพระพิชิตมารพร้อมด้วยพระสงฆ์ ถวายข้าวน้ำให้

^{๑๐๕} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๐

^{๑๐๖} อ่างแล้ว, หน้า ๓๘๐

^{๑๐๗} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๗๗

^{๑๐๘} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๖

^{๑๐๙} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๙

พระสงฆ์สาวกแสนโกฏิฉันเพียงพอ...พระองค์ก็พยากรณ์เราว่านี่จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๑๑๐}, วิสุทธชนวิลาสินี^{๑๑๑}, โสตัดถกิมหานิทาน^{๑๑๒}, สัมภารวิบาก^{๑๑๓}, ชินกาลมาลีปกรณ์^{๑๑๔}

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธสมุณนะมีพระอัครสาวกชื่อพระสรณเถระ ๑ พระวิตตะเถระ ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระอุเทนเถระ พระอัครสาวกชื่อพระโสณาเถรี ๑ พระอุปะโสณเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์มีพระสรณเถระและพระภาวิตตะเถระเป็นพระอัครสาวก ทรงมีพระเถระนามว่าอุเทนเป็นพระอุปฐาก พรณาเถรีและพระอุปะโสณเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๑๑๕}, วิสุทธชนวิลาสินี^{๑๑๖}, โสตัดถกิมหานิทาน^{๑๑๗}, สัมภารวิบาก^{๑๑๘}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธศรีระกายสูง ๙๐ ศอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์สูง ๙๐ ศอก”^{๑๑๙}, วิสุทธชนวิลาสินี^{๑๒๐}, โสตัดถกิมหานิทาน^{๑๒๑}, สัมภารวิบาก^{๑๒๒}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุศักราช ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระสาคนาสืบไป” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ขณะนั้นมนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ก็มีอายุอยู่เท่านั้น”^{๑๒๓}, วิสุทธชนวิลาสินี^{๑๒๔}, ในโสตัดถกิมหานิทานมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎกและวิสุทธชนวิลาสินี^{๑๒๕}, สัมภารวิบาก^{๑๒๖}, ชินกาลมาลีปกรณ์^{๑๒๗}

จารึกแผ่นที่ ๘ พระพุทธเรวัต

ห้องนี้ข้างบนมีความว่าเมื่อสาครนาพระพุทธสมุณนะล่วงแล้วอายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปี แล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขย แล้วถอยลงคงอยู่ ๖ หมื่นปีกาลนั้นพระพุทธเรวัตบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขแสน กัลป์เป็นปัญญาธิกะหย่างน้อย มาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าวิบูลยมหาราชผ่านกรุงธวัठी พระพุทธมามาน

^{๑๑๐} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๙

^{๑๑๑} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๗๖

^{๑๑๒} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๗๗

^{๑๑๓} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๙๙

^{๑๑๔} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๖

^{๑๑๕} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๐

^{๑๑๖} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๗๗

^{๑๑๗} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๗๗

^{๑๑๘} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๙๙

^{๑๑๙} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๐

^{๑๒๐} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๗๗

^{๑๒๑} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๗๗

^{๑๒๒} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๙๙

^{๑๒๓} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๐

^{๑๒๔} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๗๗

^{๑๒๕} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๗๗

^{๑๒๖} สัมภารวิบาก, หน้า ๑๗๗

^{๑๒๗} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๖

ดาชื่อพระวิบุลราชเทวีพระอัครเหษีชื่อพระนางสุทัศนาศนา มีพระสนม ๓๓๐๐๐ นางมีราชบุตรชื่อวรุณราชกุมาร ครั้นพระชนม์ได้ ๖๐๐๐ ปีได้เหนนิมิตรทั้ง ๔ จึงทรงราชรถเทียมด้วยม้าทั้ง ๔ ออกสู่ภินนครกับบริวารโกฏิหนึ่ง ทรางกระทำปธานจริยะ ๗ เดือน จึงรับมธุปายาศซึ่งนางสุธัญเศรษฐีธิดา ณ บ้านธัญญวดีคามถวายแล้วรับกำหยาจากธณิธราชิวกมาลาดลงเพนบันลังก์ไต้ร่มไม้ดอกพฤษภคือไม้กาทะทิงเป็นพระมหาโพธิ์ ขจัดเสียดซึ่งมารพลก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณแลในพระศาสนาเมื่อภิสไมย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาพระธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดกระษัตราแลบริวารพันโกฏิในเมืองอุตรนครครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดมหาชน ณ บ้านอุตรนิคมครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเสด็จอยู่ในธัญญวดีวิหารประชุมพระอรหันต์บวดีใหม่โดยมาก ทำอุโบสถครั้ง ๑ เมื่อเสด็จอยู่ในเมฆละวิหารประชุมพระอรหันต์แสนโกฏิทำอุโบสถครั้ง ๓ เมื่อพระพรมณเฑรผู้เพนทักษิณสาวกอพาธหนักก็เทศนาพระไตรลักษย์มหาชนแสนโกฏิให้ถึงพระอรหันต์บรรพชาด้วยเอหิกิกขุ แล้วกระทำอุโบสถกรรมครั้ง ๑ กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเพนอติเทวพราหมณ์ อยู่เมืองรมยวดีได้ถวายผ้าห่มของตนแก่พระทศพล ๆ ทรงพยากรว่าพราหมณ์ผู้นี้จักได้ตรัสเพนพระเจ้าวทรนามพระโคดมในที่สุดสององสขัยแสนกัลป์ และพระพุทธรเวตมีพระอัครสาวกชื่อพระพรมณเฑร ๑ พระพรมณเฑร ๑ พระพุทธรูปลากชื่อพระสัมภวะเถร พระอัครสาวกชื่อพระภักธาเถรี ๑ พระสุภักธาเถรี ๑ พระพุทธรกายสูง ๘๐ สอกอุบัติเมื่ออายุศัสม์สัตว์ ๖ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพานมิได้ไว้พระศาสดิไป

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธสมณะล่วงแล้วอายุศัสม์สัตว์ถอยลงอยู่ ๑๐ ปีแล้ว เจริญขึ้นถึงองสขัย แล้วถอยลงคงอยู่ ๖ หมื่นปี กาลนั้นพระพุทธรเวตบ่าเพญพระบารมี ๔ องสขัยแสนกัลป์เพนปัญญาธิกะหยางน้อย มาอุบัติเพนราชโอรสพระเจ้าวิสุทธรามหาราชผ่านกรุงธัญญวดี พระพุทธรมาดาชื่อพระวิบุลราชเทวีพระอัครเหษีชื่อพระนางสุทัศนาศนา” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระนครชื่อว่าสุธัญญกะ พรมหากษริย์พระนามว่าวิบุลละเป็นพระชนก... พระนางวิบุลาเป็นพระชนนี มีพระมเหสีพระนามว่าสุทัศนาศนา”^{๑๒๘}, วิสุทธรวิลาสินี^{๑๒๙}, โสตัดถกิมหานิทาน^{๑๓๐}, สัมภารวิบาก^{๑๓๑}, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาว่า “ในกาลต่อมาอีกคราวที่อายุมนุษย์ ๙๐,๐๐๐ ปี เพนอายุชย แล้วลดลงมาโดยลำดับเหลือ ๑๐ ปี เพนอายุชย แล้วจากอายุ ๑๐ ปี เจริญขึ้นโดยลำดับถึงองสขัยปีเพนอายุชย แล้วลดลงมาโดยลำดับถึงอายุประมาณ ๖๐,๐๐๐ ปี เพนอายุชย...”^{๑๓๒}, ส่วนชื่อพระนครและพระนามพระชนก และพระชนนีตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๓๓๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “มีพระสนมนารีกำนัลในสามโกฏิสามแสนนาง”^{๑๓๓}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในทั้งในวิสุทธรวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

^{๑๒๘} พุทรวงศ์ ๒๕/๖/๓๘๒

^{๑๒๙} วิสุทธรวิลาสินี, หน้า ๗๘

^{๑๓๐} จุฬพุทธรโฆส, หน้า ๗๘

^{๑๓๑} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๐๑

^{๑๓๒} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๖

^{๑๓๓} พุทรวงศ์ ๒๕/๖/๓๘๒

เนื้อหาในจารึกว่า “มีราชบุตรชื่อวรุณราชกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มีพระราชโอรสพระนามว่าวรุณ”^{๑๓๔}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาจารึกว่า “ครั้นพระชนม์ได้ ๖๐๐๐ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่ ๖,๐๐๐ ปี”^{๑๓๕}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในวิสุทธชนวิลาสินี, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในโสตัดถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาของอายุ ๖๐,๐๐๐ ปี^{๑๓๖}

เนื้อหาในจารึกว่า “ได้เหนนิมิตร์ทั้ง ๔” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ”^{๑๓๗}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบาก, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงทรงราชรถเทียมด้วยม้าทั้ง ๔ ออกสู่ภินศกรรมกับบริวารโกฏิหนึ่ง ทรงกระทำปธานจริยะ ๗ เดือน จึงรับมธุปายาศซึ่งนางสุธัญเศรษฐีธิดา ณ บ้านปัญญวดีคามถวายแล้ว รับกำหยาจากธรณีราชิวมาลาดลงเนบันลังก์ได้ร่นาคพฤษกคือไม้กาะทึงเป็นพระมหาโพธิ์ ขจัดเสี้ยนซึ่งมารพลก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงได้จ้อออกผนวชด้วยรถอันเป็นราชยานที่นั่งต้น ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๗ เดือนเต็ม...ได้ตรัสรู้ที่ไม้กาะทึง”^{๑๓๘}, ในวิสุทธชนวิลาสินี ปรากฏเฉพาะไม้ที่พระองค์ตรัสรู้คือไม้กาะทึง^{๑๓๙}, ในโสตัดถกิมหานิทานเนื้อหาปรากฏตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี^{๑๔๐}, ในสัมภารวิบาก^{๑๔๑}, ปรากฏเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก^{๑๔๒}

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนาภิสสมัย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาพระธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดกระษัตริแลบริวารพันโกฏิในเมืองอุตฺตรนครครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดมหาชน ณ บ้านอุตฺตรนิคมครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเสด็จอยู่ในธัญวดีวิหารประชุมพระอรหันต์บวดีใหม่โดยมาก ทำอุโบสถครั้ง ๑ เมื่อเสด็จอยู่ในเมฆละวิหาร ประชุมพระอรหันต์แสนโกฏิทำอุโบสถครั้ง ๑ เมื่อพระพุณเณรผู้เป้นทักษิณสาวกอพาธหนักก็เทศนาพระไตรลักษย์มมหาชนแสนโกฏิให้ถึงพระอรหันต์บรรพชาด้วยเอหิกขุ แล้วกระทำอุโบสถกรรมครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ในกาลที่พระองค์ทรงแสดงธรรม ธรรมภิสสมัย ๓ ครั้ง ธรรมภิสสมัยครั้งที่ ๑ จะพึงกล่าวคำนวณไม่ได้, ธรรมภิสสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่นุชย์และเทวดาพันโกฏิ...ทรงมีการประชุมพระภิกษุชัณาสพ...๓ ครั้ง, ครั้งที่ ๑ พระภิกษุมาประชุมกันล่องทางที่จะนับได้, ครั้งที่ ๒ พระภิกษุที่มาประชุมกันแสนโกฏิ...ครั้งที่ ๓ แสน

^{๑๓๔} พุทฺธวงศ์ ๒๕/๖/๓๘๒

^{๑๓๕} อ่างแล้ว, หน้า ๓๘๒

^{๑๓๖} อ่างแล้ว, หน้า ๓๘๓

^{๑๓๗} อ่างแล้ว, หน้า ๓๘๒

^{๑๓๘} อ่างแล้ว, หน้า ๓๘๓

^{๑๓๙} วิสุทธวิลาสินี, หน้า ๗๘

^{๑๔๐} จุฬพุทฺธโฆส, หน้า ๘๗

^{๑๔๑} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๐๑

^{๑๔๒} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๖

โกฏี”^{๑๔๓}, ในวิสุทธชนวิลาสนี้ปรากฏเฉพาะเนื้อหาสาวกสันนิบาตอย่างย่อที่ที่เป็นจำนวนสาวกประชุมกัน^{๑๔๔}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในโสตัดถกนิทาน, ในสัมภารวิบาก^{๑๔๕}, ปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเปนอดีตเทวพราหมณ์ อยู่เมืองรมยวดีได้ถวายผ้าห่มของตนแก่พระทศพลๆ ทรงพยากรณ์ว่าพราหมณ์ผู้นี้จะได้ตรัสเปนพระเจ้าวทรนามพระโคตมในที่สุดสองอสงไขยแสนกัลป์” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “สมัยนั้นเราเป็นพราหมณ์นามว่าติเทพ ได้เข้าเฝ้าพระเวทพุทธเจ้า ถึงพระองค์เป็นสรณะ ได้เชยชมศีล...พระองค์นั้นก็ทรงพยากรณ์เราว่า ผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก..”^{๑๔๖}, วิสุทธชนวิลาสนี้^{๑๔๗}, โสตัดถกนิทาน^{๑๔๘}, สัมภารวิบาก^{๑๔๙} ชินกาลมาลีปกรณ์^{๑๕๐}

เนื้อหาในจารึกว่า “และพระพุทธเรวัตมีพระอัครสาวกชื่อพระพรมณเฑระ ๑ พระพรมณเฑระ ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระสัมภวะเถระพระอัครสาวกชื่อพระภักทธาเถรี ๑ พระสุภักทธาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงมีพระวรณเฑระและพระพรมณเฑระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อสัมภวะเป็นพระอุปฐาก พระภักทธาเถรี พระสุภักทธาเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๑๕๑} (น.๓๘๑), ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๘๐ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์สูง ๘๐ คอก”^{๑๕๒}, วิสุทธชนวิลาสนี้^{๑๕๓}, โสตัดถกนิทาน^{๑๕๔}, สัมภารวิบาก^{๑๕๕}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุปบัติเมื่ออายุศัตวรรษ ๖ หมั้นไปถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระสาคลสืบไป” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ขณะนั้นมนุษย์มีอายุหกหมื่นปี พระองค์ก็ทรงดำรงพระชนมายุอยู่

^{๑๔๓} พุทธวงศ์ ๒๕/๖/๓๘๒

^{๑๔๔} วิสุทธชนวิลาสนี้, หน้า ๗๗

^{๑๔๕} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๐๐

^{๑๔๖} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๒

^{๑๔๗} วิสุทธชนวิลาสนี้, หน้า ๗๗

^{๑๔๘} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๗๘

^{๑๔๙} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๐๐

^{๑๕๐} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๖

^{๑๕๑} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๑

^{๑๕๒} อ่างแก้ว, หน้า ๓๘๒

^{๑๕๓} วิสุทธชนวิลาสนี้, หน้า ๗๘

^{๑๕๔} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๗๘

^{๑๕๕} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๐๑

เท่านั้น”^{๑๕๖}, วิสุทธชนวิลาสินี^{๑๕๗}, ในโศตถกิมหานิทานอายุของพระพุทธเจ้า ๘ หมื่นปี^{๑๕๘}, สัมภารวิ
 บาก^{๑๕๙}, เนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์ตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๙

พระพุทธโสภิตะ

ห้องนี้หว่างหน้าต่างปีความว่าเมื่อศาสนาพระพุทธเรวัตล่วงแล้วอายุศัตวรรษถอยลงอยู่
 ๑๐ ปี แล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วกลับถอยลงคงอยู่ ๙ หมื่นปีขณะนั้นพระพุทธโสภิตะสร้างพระบารมี
 ครบ ๔ อสงไขยแสนกัลป์เป็นปฏิภาณหยาบงน้อยมาอุบัติเป็นราชบุตรพระเจ้าสุธรรมมหาราชผ่านกรุง
 สุธรรมนครพระพุทธานดาชื่อพระสุธรรมราชาเทวีมีพระมเหสีชื่อพระนางมกลีละราชโอรสชื่อพระสี
 หาราษฎุมารมีพระสนม ๘๐๐๐๐ นาง มีพระชนมได้หมื่นปีเหนนิมิตร์ทั้ง ๔ แล้วทรงบรรพชาในปราภ
 สารทเจริญอานาปานะสติกรรมฐานได้รูปาวจรฌานทั้ง ๔ ทรงกระทำปธานจริยะ ๗ วันแล้วแสวง
 มรุตป่ายาตอันพระมกลีละมเหสีถวาย จึงดำริจออกสู่ภินศกรรมก็บันดาลสัตว์ทั้งหลายจากปราสาท
 สิ้นขณนั้นกมฺพปราสาทก็ลอยขึ้นยังอากาศทั้งหมู่พลซึ่งแวดล้อมอยู่นั้นไปลงยังที่ใกล้แม่น้ำคพฤกษ์คือ
 ไม้กาะทิง เป็นพระมหาโพธิ์ก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณจะได้มีมารมาผจญพระเจ้าวทุก ๆ พระองค์หา
 มิได้แลในพระศาสนมีอภิสมัย ๓ ครั้งเมื่อได้ตรัสแล้วยังนายอุทธานบาลให้หามาซึ่งพระอสมะกุมารแล
 พระสุนทรกุมารผู้เป็นพระอนุชาทั้งสองตรัสเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อทรงทำยกปาฏิหาร ๓ ไม้
 แคน้อยแล้วขึ้นไปเทศน์ดาวดึงษ์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดไชยเสนาราชกุมาร ณ เมืองสุทศนครครั้ง ๑ มี
 สาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อพญาอุตตระราช สร้างวิหารถวายก็ทรงทำอุบสภกับพระอรหันต์ร้อยโกฏิ
 อันบวดีใหม่ครั้ง ๑ เมื่อพญาธรรมคณระราชสร้างวิหารถวายก็ทรงทำอุบสภกับพระอรหันต์บวดีใหม่
 ๙๐ โกฏิครั้ง ๑ เมื่อเสด็จลงมาจากดาวดึงษ์ทำปวารณากับพระอรหันต์ ๘๐ โกฏิครั้ง ๑ กาลนั้น
 โพธิสัตว์แห่งเราเป็นสุชาติพราหมณ์ได้ฟังพระธรรมเทศนาพระสุคตก็ทรงพยากรณ์ว่าพราหมณ์ผู้นี้จักได้
 ตรัสเป็นพระเจ้าวทรนามพระโคตมในที่สุต สองอสงไขยแสนกัลป์แลพระพุทธโสภิตะมีพระอัครสาวก
 ชื่อสมะเถร ๑ พระสุนทรเถร ๑ พระพุทธรูปถากชื่อพระอโนมะเถระพระอัครสาวิกชื่อพระนกุลเถรี ๑
 พระสุชาติเถรี ๑ สรีระกายสูง ๕๘ สอกอุบัติเมื่อสัตว์อายุศัตวรรษ ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็บริพิพานมิได้ไว้
 พระศาสนาไปแลสารมณท์กัปปันวินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธเรวัตล่วงแล้วอายุศัตวรรษถอยลงอยู่ ๑๐ ปี แล้ว
 เจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วกลับถอยลงคงอยู่ ๙ หมื่นปี ขณะนั้นพระพุทธโสภิตะสร้างพระบารมีครบ ๔ อสง
 ไขยแสนกัลป์เป็นปฏิภาณหยาบงน้อยมาอุบัติเป็นราชบุตรพระเจ้าสุธรรมมหาราชผ่านกรุงสุธรรมนครพระ
 พุทธานดาชื่อพระสุธรรมราชาเทวีมีพระมเหสีชื่อพระนางมกลีละราชโอรสชื่อพระสีหาราษฎุมาร ”
 ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระนครชื่อว่าสุธรรมมา พระมหากษัตริย์พระนามว่าสุธรรม เป็นพระชนก

^{๑๕๖} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๓

^{๑๕๗} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๗๘

^{๑๕๘} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๘๘

^{๑๕๙} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๐๑

ของพระคาสดา พระชนนพระนามว่าสุธรรมมา...พระมเหสีพระนามว่ามกิลาพระราชโอรสพระนามว่า
สีหะ”^{๑๖๐}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเนื้อหาเฉพาะพระนามพระบิดาและพระมารดาเท่านั้น^{๑๖๑},
สัมภารวิบาก^{๑๖๒} มีเนื้อหาปรากฏเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏว่า “พระ
โพธิสัตว์ทรงพระนามโสภิต บำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขสแลนก็ปมาแล้ว เกิดเป็นพระราชโอรสของพระนาง
สุธรรมเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุธรรม ในพระนครสุธรรม”^{๑๖๓}

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๘๔๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “มีพระสนม
นารีกำนัลในสี่หมื่นสามพันนาง”^{๑๖๔}, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกมทานิทาน,
ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระชนมได้หมื่นปีเหนนิมิตรทั้ง ๔” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า
“ทรงเห็นนิมิตร ๔ ประการ”^{๑๖๕}, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกมทานิทาน,
ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แล้วทรงบรรพชาในปราสาททเจริญอานาปานะสติกรรมฐานได้
รูปาวจรฌานทั้ง ๔ ทรงกระทำปานจริยะ ๗ วันแล้วเสวยธูปายาคอันพระมกิลมเหสีถวาย จึงตำหรือจ
อกสู่ภิสเศศกรมก็บันดาลสิริทั้งหลายลงจากปราสาทสิ้นขม่นนั้นกมทปราสาทก็ลอยขึ้นยังอากาศทั้งหมู่
พลซึ่งแวดล้อมอยู่นั้นไปลงยังที่ใกล้ไม่นาคพฤษคือไม้กาทะทิง เป็นพระมหาโพธิ์ก็ได้ตรัสแก่พระ
โพธิญาณจะได้มีมารมาผจญพระเจ้าวทุกๆ พระองค์หามีได้” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “เสด็จออก
ผนวชพร้อมด้วยปราสาท พระองค์เป็นบุรุษอุดมทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๗ วัน...เมื่อตรัสรู้ก็ตรัสที่ไม้
กาทะทิง”^{๑๖๖}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะต้นไม้ที่พระองค์ทรงตรัสรู้คือต้นกาทะทิง^{๑๖๗}, เนื้อหา
ในโสตัดถกมทานิทานปรากฏตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบาก, ปรากฏเช่นเดียวกับวิสุทธชน
วิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก ยกเว้นต้นไม้ที่พระองค์ทรงตรัสรู้ ใน
ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่ต้นบุณนาค^{๑๖๘}

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระสาคนมีอภิสไมย ๓ ครั้งเมื่อได้ตรัสแล้วยังนายอุททยานบาล
ให้หามาซึ่งพระสมณะกุมารแลพระสุนทรกุมารผู้เป็นพระอนุชาทั้งสองตรัสเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อ
ทรงทำยกปาฏิหาร ๓ ไม้แคฝอยแล้วขึ้นไปเทศน์ดาวดึงษครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดไชยเนสราชกุมาร
ณ เมืองสุทศนครครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อพญาอุตตระราช ส้างวิหารถวายก็ทรงทำอุโบสถ
กับพระอรหันต์ร้อยโกฏิอันบวคใหม่ครั้ง ๑ เมื่อพญาธรรมคณเระราชส้างวิหารถวายก็ทรงทำอุโบสถกับ
พระอรหันต์บวคใหม่ ๘๐ โกฏิครั้ง ๑ เมื่อเสด็จลงมาจากดาวดึงษทำปรวนากับพระอรหันต์ ๘๐ โกฏิ

^{๑๖๐} พุทรวงศ์ ๒๕/๗/๒๘๕

^{๑๖๑} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๗๙

^{๑๖๒} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๐๒

^{๑๖๓} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๗

^{๑๖๔} พุทรวงศ์, หน้า ๓๘๕

^{๑๖๕} อ่างแล้ว, หน้า ๓๘๕

^{๑๖๖} อ่างแล้ว, หน้า ๓๘๕

^{๑๖๗} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๗๘

^{๑๖๘} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๗

ครั้ง ๑ กาลนั้นพิสดารแห่งเราเป็นสุชาติพราหมณ์ได้ฟังพระธรรมเทศนาพระสุคตก็ทรงพยากรณ์ว่า พราหมณ์ผู้นี้จักได้ตรัสเป็นพระเจ้าทรงนามพระโคตมในที่สุดสองอสงไขยแสนกัลป์” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงแสดงธรรมครั้งแรกฟังกล่าวไม่ได้, ครั้งที่ ๒ ได้มีแก้วมณีและเทวดาแก้หมั้นโกฏี... ประชุมพระชีนาสพ ๓ ครั้ง...พระอรหันต์ประชุมกันประมาณร้อยโกฏี, ครั้งที่ ๒ แก้วสิบโกฏี...ครั้งที่ ๓ แด่สิบโกฏี สมัยนั้นเรเป็นพราหมณ์นามว่าสุชาติ เราได้ถวายข้าวและน้ำให้พระพุทธเจ้าเสวยพร้อมทั้งพระสาวกจนพอเพียง...”^{๑๖๙}, ในวิสุทธิชนวิลาสนี้ปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาตอย่างย่อ ปรากฏเฉพาะเนื้อหาสาวกสันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธโสดิยะมีพระอัครสาวกชื่อสมะเถระ ๑ พระสุนทรเถระ ๑ พระพุทธอุภาคชื่อพระอโนมะเถระ พระอัครสาวิกชื่อพระนกุลเถระ ๑ พระสุชาดาเถระ ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระอสมะเถระและพระสุนทรเถระเป็นอัครสาวก พระเถระชื่อว่าอโนมะเป็นพุทธอุภาค พระนกุลเถระและพระสุชาดาเถระเป็นพระอัครสาวิก”^{๑๗๐}, วิสุทธิชนวิลาสนี้^{๑๗๑}, โสตัดถกิมหานิทาน^{๑๗๒}, สัมภารวิปาก^{๑๗๓}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “สรีระกายสูง ๕๘ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระมหามุนีมีพระองค์สูง ๕๘ สอก”^{๑๗๔}, วิสุทธิชนวิลาสนี้^{๑๗๕}, โสตัดถกิมหานิทาน^{๑๗๖}, สัมภารวิปาก^{๑๗๗}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุปบัติเมื่อสัตว์อายุศรม์ ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระสาณาสีบไปแลสารมณท์กัปนั้นวินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ขณะนั้นอายุสัตว์ได้แก้หมั้นปี พระองค์ทรงดำรงพระชนมายุอยู่เท่านั้น”^{๑๗๘}, วิสุทธิชนวิลาสนี้^{๑๗๙}, เนื้อหาในโสตัดถกิมหานิทาน วิสุทธิชนวิลาสนี้ สัมภารวิปากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๑๐

พระพุทธอโนมทัสสี

ห้องข้างบนนี้มีความว่าเมื่อสารมณท์กัปนิบหายแล้วก็ตั้งสุญกัปขึ้นแล้วก็วินาศด้วยเพลิงแลน้ำแลลมล้างถึงอสงไขยได้ชื่อว่าไซยอสงไขยนี้มีได้มีพระเจ้ามาตรัสเลยแล้วจึงเกิดวรกัปอันหนึ่งขึ้นดำรงค์พระพุทธเจ้า ๓ พระองค์คือพระพุทธอโนมทัสสี ๑ พระพุทธอประทุม ๑ พระพุทธนารท ๑ แลพระอโนมทัสสีซึ่งได้ตรัสต้นกัปนั้นบำเพ็ญพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขแสนกัลป์เป็นวิริยิกะหย่างยิ่ง

^{๑๖๙} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๔-๓๘๕

^{๑๗๐} อ้างแล้ว, หน้า ๓๘๕

^{๑๗๑} วิสุทธิชนวิลาสนี้, หน้า ๗๘

^{๑๗๒} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๗๙

^{๑๗๓} สัมภารวิปาก, หน้า ๒๐๒

^{๑๗๔} พุทธวงศ์, หน้า

^{๑๗๕} วิสุทธิชนวิลาสนี้, หน้า ๗๙

^{๑๗๖} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๗๙

^{๑๗๗} สัมภารวิปาก, หน้า ๒๐๒

^{๑๗๘} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๖

^{๑๗๙} วิสุทธิชนวิลาสนี้, หน้า ๗๙

มาอุบัติเป็นราชบุตรพระเจ้าวรมหาราชผ่านจันทบุรีพระพุทธานดาชื่อพระโยศธรราชเทวีพระ
มเหสีชื่อพระนางศิริมาพระสนม ๒๓๐๐๐ นางมีพระราชโอรสชื่อพระอุวาระกุมารครั้งนั้นพระชนม์ได้
หมื่นปีเหนนิมิต ๓ แล้วก็ทรงสุวรรณสีวิกาออกสู่ภินศกรมกับบริสซ์ ๓ โภกิทรง กระทำทุกจรียา ๑๐
เดือน จึงรับข่าวมรณูปายาศซึ่งนางอนุปะมะเศษฐีธิดา ณ บ้านอนุปะมะนิคมถวายเป็นแล้วรับกำห้ายาคจาก
อนุปะมาชีวกลาตลงเพนบันลังก์ขึ้นทรงที่นั่งได้ร่มไม้้อชชนะพลาชคือไม้รักฟ้าขาวเพนพระมหาโพธิ
ขจัดเสี่ยซึ่งหมุมารแล้วได้ตรัสแก่พระปรมาภิกเศกแลในพระศาสนานี้มีอภิไสมย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนา
พระธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ ไม้ประคู้แล้วขึ้นไปเทศนาดาวดิงครั้ง ๑ เมื่อ
(ชำระ) มีสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาโปรดพญาโตไทยราช ณ เมืองโสโรยนครแล้ว บรรพชามนุษบริสซ์
ด้วยเอหิกขุถึง ๘ แสนทรงทำอุโบสถด้วยพระอรหันต์พวกนั้นครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรด (ชำระ) บวดม
นุษบริสซ์เพนเอหิกขุ ๘ แสนทรงทำอุโบสถด้วยพระชีนาสพพวกนั้นครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปเมืองโส
โรยนครครั้งหลังยังพญาโตไทยราชกับบริวารให้บรรพชาถึง ๖ แสนก็ทรง (ชำระ) พวกนั้นอีกครั้ง ๑
ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์แห่งเราเพนยักษเสนามีบริวารเพนอันมากได้มามัครการพระทศพล ๆ ตรัสพยากร
ว่ายักษผู้นี้จะได้ตรัสเพนพระเจ้าวรมหาราชผ่านจันทบุรีพระโคตมในที่สุด (ชำระ) พระอโนมทัสสีพระอัคสาวก
พระนิศกเถระ ๑ พระอโนมเถระ ๑ พระพุทธรูปถากพระพุทธรูปเถระพระอัคสาวกชื่อพระสุนธรีเถรี ๑
พระสุชาดาเถรี ๑ พระพุทธรูปสูง (ชำระ) สอกอุบัติเมื่ออายุศัศตวรรษแสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพานพระ
สรีระชาตุมิได้เรียราย มนุษย์ทั้งหลายก้อพระเจดีย์สูง ๑๒ โยชน์บันจุไว้และพระ (ชำระ) มิได้ไว้พระศา
นาสืบไป

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อสารมณฑกัปฉิบหายแล้วก็ตั้งสุญกัปขึ้นแล้วก็วินาศด้วยเพลิงแล
น้ำแลลมบ้างถึงอสงไขยได้ชื่อว่าอสงไขยนี้มีได้มีพระเจ้าวรมหาราชตรัสเลยแล้วจึงเกิดวรบปอันหนึ่งขึ้น
ดำรงพระพุทเจ้า ๓ พระองค์คือพระพุทธรูปอโนมทัสสี ๑ พระพุทธรูประทุม ๑ พระพุทธรูปนารท ๑ แล
พระอโนมทัสสีซึ่งได้ตรัสต้นกัปนั้นบำเพญพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เนวิริยาธิกะหย่างยัง
มาอุบัติเป็นราชบุตรพระเจ้าวรมหาราชผ่านจันทบุรีพระพุทธานดาชื่อพระโยศธรราชเทวีพระ
มเหสีชื่อพระนางศิริมา” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระนครชื่อว่าจันทบุรี พระบรมกษัตริย์พระนาม
ว่ายสเป็นพระชนก พระชนนีพระนามว่าโยธธา...พระมเหสีพระนามว่าสิริมาพระราชโอรสพระนามว่า
อุปสาละ”^{๑๘๐}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเนื้อหาเพิ่มเติมขึ้นมาว่า “ในกาลภายหลังแห่งพระโสภิตะนั้น
ล่วงไปได้อสงไขยหนึ่ง ในกัปเดียวกันมีพระพุทเจ้าบังเกิดขึ้น ๓ พระองค์คือ พระอโนมทัสสี พระพุ
ทะและพระนารท... เนื้อหาที่แสดงพระนามของพระญาติของพระพุทเจ้าปรากฏเฉพาะพระชนก
และพระชนนี”^{๑๘๑}, ในโสธัตถกิมทานิทาน^{๑๘๒}, ปรากฏเนื้อหาเฉพาะพระนามของพระชนกและ
พระชนนีเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, สัมภารวิปาก^{๑๘๓}, ปรากฏเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, เนื้อหา
ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏว่า “เมื่อสารมณฑกัปนั้นฉิบหายแล้ว มาถึงอสงไขยหนึ่งชื่อ ชยะอสงไขย
เป็นสุญญะอสงไขย คือไม่มีพระพุทเจ้ามาตรัส เมื่อสุญญะอสงไขยล่วงไปแล้ว มาถึงปหนึ่งชื่อวรบกัป

^{๑๘๐} พุทธวงศ์ ๒๕/๘/๒๘๘

^{๑๘๑} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๗๙

^{๑๘๒} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๘๐

^{๑๘๓} สัมภารวิปาก, หน้า ๒๐๕

ในวโรกานั้นมีพระพุทธรเจ้ามาอุบัติ ๓ พระองค์ คือพระพุทธรโอมทสสี ๑ พระพุทธรปทุม ๑ และพระพุทธรนารท ทั้ง ๓ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคโอมทสสีบำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกัปมาแล้ว เกิดเป็นราชโอรสของพระนางยโสธราเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสวนต์ในนครจันทวดี”^{๑๘๔}

เนื้อหาในจารึกว่า “พระสนม ๒๓๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงมีพระสนมนารีกำนัลในสองหมื่นสามพันนาง”^{๑๘๕}, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ครั้งพระชนม์ได้หมื่นปีเหนนิมิตตร ๔ แล้วก็ทรงสุวรรณสีวิกาออกสู่ภินครกรรมกัปปริสช ๓ โกฎทรงกระทำทุกจริยา ๑๐ เดือน” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยวรวรทอง ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือนเต็ม”^{๑๘๖}, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, และในสัมภารวิบาก, ส่วนในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อตรงกับพระไตรปิฎก ยกเว้นเห็นนิมิต ๔ ประการไม่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงรับข่าวมรฎุบายาศซึ่งนางอนุปะมะเศรษฐีธิดา ณบ้านอนุปะนิคม ถวายแล้วรับกำห้ายาคาจากอนุปะมาชิวกมาลาดลงเป็นบันลึงก์ขึ้นทรงที่นั่งไต้ร่มไม้้อชชนะพฤษกษคือไม้ รกฟ้าขาวเปนพระมหาโพธิ์จัดเสวยซึ่งหม่มารแล้วได้ตรัสแก่พระปรมาภิกษก” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ไม้โพธิ์ของพระผู้มีพระภาคนั้นเรียกว่าต้นกุ่ม”^{๑๘๗}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏต้นไม้ที่พระองค์ตรัสรู้ว่าเป็นต้นรกฟ้า^{๑๘๘}, ในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏเฉพาะต้นไม้ที่พระองค์ทรงตรัสรู้คือต้นรกฟ้า^{๑๘๙}, สัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนานี้มีอภิไสยย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาพระธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ ไม้ประคู้แล้วคู้แล้วขึ้นไปเทศนาดาวดึงค์ครั้ง ๑ เมื่อ (ชำระ) มีสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาโปรดญาโตไทยราช ณ เมืองโสโรยนครแล้ว บรรพชา มนุษยบริสชด้วยเอหิภิกขุถึง ๘ แสนทรงทำอุบาสถด้วยพระอรหันต์พวกนั้นครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรด (ชำระ) บวช มนุษยบริสชเป็นเอหิภิกขุ ๗ แสนทรงทำอุบาสถด้วยพระชีณาสพพวกนั้นครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปเมืองโสโรยนครครั้งหลังยังญาโตไทยราชกับบริวารให้บรรพชาถึง ๖ แสนก็ทรง (ชำระ) พวกนั้นอีกครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระธรรมเทศนาครั้งที่ ๑ สัตว์ร้อยโยกัฏฐิตรัสรู้... ครั้งที่ ๒ สัตว์แกดสิบโกกัฏฐิตรัสรู้... ครั้งที่ ๓ หกแสน”^{๑๙๐}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาตอย่างย่อ, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบากปรากฏเฉพาะเนื้อหาของสาวกสันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในชินกาลมาลีปกรณ์

^{๑๘๔} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๗

^{๑๘๕} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๘

^{๑๘๖} อ่างแก้ว, หน้า ๓๘๘

^{๑๘๗} อ่างแก้ว, หน้า ๓๘๘

^{๑๘๘} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๗๘

^{๑๘๙} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๘๐

^{๑๙๐} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๗

เนื้อหาในจารึกว่า “ครั้งนั้นพระพิสดรแห่งเราเป็นยักษ์เสนาามีบริวารเป็นอันมากได้มาคัดการพระทศพลฯ ตรัสพยากรณ์ว่ายักษ์ผู้นี้จะไตรสเปนพระเจ้าวทรพระนามพระโคดมในที่สุด (ซำรุด)” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “สมัยนั้นเราเป็นยักษ์มีฤทธิ์มาก เป็นใหญ่ ปกครองยักษ์หลายโกกให้อยู่ในอำนาจ... ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่หลวงพระองค์นั้นแล้วได้ถวายข้าวและน้ำให้พระองค์เสวยและพระสงฆ์จนเพียงพอ..”^{๑๙๑}, วิสุทธชนวิลาสสิน, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อคล้ายกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “พระอโนมทัสสีพระอัครสาวกชื่อพระนิศกเถระ ๑ พระสุชาดาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงมีพระนิศกเถระและพระอโนมเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่า วรุณเป็นพุทธอุปฐาก พระสุนทรเถรีและพระสมณาเถรีเป็นพระอัครสาวิกากฎ^{๑๙๒}, วิสุทธชนวิลาสสิน^{๑๙๓}, โสตัดถกิมหานิทาน^{๑๙๔}, สัมภารวิบาก^{๑๙๕}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง (ซำรุด)” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระมหามณีมีพระองค์สูง ๕๘ ศอก”^{๑๙๖}, วิสุทธชนวิลาสสิน, โสตัดถกิมหานิทาน วิสุทธชนวิลาสสิน และสัมภารวิบากอายุของพระพุทธเจ้าตรงกับพระไตรปิฎก ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ลอกอุบัติเมื่ออายุศักราชถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพานพระสรีระชาตุมิเรียราย มนุษย์ทั้งหลายก่อพระเจดีย์สูง ๑๒ โยชน์ขึ้นจุไว้แลพระ (ซำรุด) มิได้ไว้พระศาสนาสืบไป” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ในครั้งนั้นมนุษย์ทั้งหลายมีอายุแสนปี พระองค์ดำรงพระชนมายุอยู่เพียงนั้น”^{๑๙๗}, วิสุทธชนวิลาสสิน, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อตรงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ก่อนหน้าที่นี่

จารึกแผ่นที่ ๑๑

พระพุทธปฐม

ห้องนี้หว่างหน้าต่างมีความว่าเมื่อศาสนาพระอโนมะทัสสีล่วงแล้วอายุศักราชถึงอยู่ ๑๐ ปี แล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วลดถอยลงมาอยู่แสนปี กาลนั้นพระพุทธปฐมเสด็จพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เนวิริยะธิกหาอย่างยิ่งอุบัติเป็นโอรส พระเจ้าวอสสมหาราชผ่านกรุงจัมปะนคร พระพุทธมานดาชื่อพระอสมาราชเทวี มีพระมเหสีชื่อพระนางอุตตรา เกิดราชบุตรชื่อพระรมยะกุมาร มีพระสนม ๓๓๐๐๐ นาง เมื่อพระชนม์ได้หมื่นปีเหนนิมิตร์ทั้ง ๔ แล้วก็ทรงราชรถเทียมด้วยม้าทั้ง ๔ ออกสู่ภินชกรรมด้วยบริวารโกฏิหนึ่งกระทำปชาจริยะ ๘ เดือน จึงรับมธูปายาศซึ่งนางสัณเฑาะฐฐิตาณ บำนิญวดีนิคมถวายแล้วรับกำหยาคาจากันธิกาซึ่งพลมารก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณในพระศาสนา มีอภิไสมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้งที่ ๑ เมื่อเทศนาโปรดพระญาติในกรุงจัมปะนครครั้ง ๑

^{๑๙๑} พุทธวงศ์, หน้า ๓๘๗

^{๑๙๒} อ่างแล้ว, หน้า ๓๘๘

^{๑๙๓} วิสุทธชนวิลาสสิน, หน้า ๗๙

^{๑๙๔} จุฬพุทธโฆส,, หน้า ๘๐

^{๑๙๕} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๐๕

^{๑๙๖} พุทธวงศ์, หน้า ๓๗๗

^{๑๙๗} อ่างแล้ว, หน้า ๓๘๘

เมื่อบรรพชาพระรมยกุมารผู้เปนนุพุทธโอรสครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาโปรดปัญญาสุภา
 วิตักขระราชับบริสัชแสนโกฏิแล้วบวชเป็นเอหิภิกขุทรงทำอุโบสถกับพระชีนาศพพวกนั้นครั้ง ๑ เมื่อทรง
 จำวัชชาในเมืองอุศุภวดี ชาวเมืองออกบวชเป็นภิกขุถึงพระอรหันต์เป็นอันมากกระทำอุโบสถกับพระ
 อรหันต์พวกนั้นครั้ง ๑ เมื่อชาวชนบทถวายกระถินทานแก่พระสาเลเธร์ก็ประชุมพระชีนาศพทำจิวั
 กรรมถึงแสนพระองค์ครั้ง ๑ กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเป็นพญาไกรสรราชสีห์ได้ทำศนาการเห็นพระพุท
 ธองค์ก็เลื่อมในพระบรมครูฤทธานุภาพว่าพญาราชสีห์ตัวนี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าในที่สุดสองไชยแสน
 กัลป์ทรงนามพระโคตม และพระพุทธรูปผู้มีพระอัครสาวกชื่อพระสาเลเธร์ ๑ พระอุปสาเลเธรา ๑ พระ
 อุปถากชื่อพระวรุณเถระพระอัครสาวิกพระราชาเถรี ๑ พระสุราชาเถรี ๑ พระพุทธรังษีสูงได้ ๕๘
 สกอกุบัติเมื่ออายุศักราชแสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปริณิพานมิได้ไว้พระศาสนาสืบไป

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อสาครนาพระอโนมะทศสี่ล่วงแล้วอายุศักราชถวิลถอยลงอยู่ ๑๐ ปี
 แล้วเจริญขึ้นถึงสองไชยแล้วลดถอยลงมาอยู่แสนปี กาลนั้นพระพุทธรูปมั่งพระบารมีครบ ๑๖
 สองไชยแสนกัลป์เป็นวิริยะธิกหยังยังอุบัติเป็นโอรส พระเจ้าวอลมะมหาราชผ่านกรุงจัมปกะนคร พระ
 พุทธรามาตาชื่อพระอลมาราชเทวี มีพระมเหสีชื่อพระนางอตุตรา เกิดราชบุตรชื่อพระรมยะกุมาร ”
 ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่า “พระนครชื่อว่าจัมปกะ พระบรมกษัตริย์พระนามว่าอลมะเป็นพระชนก
 พระนางอลมาเป็นพระชนนี... พระมเหสีพระนามว่าอตุตรา พระราชโอรสพระนามว่ารัมมะ”^{๑๙๘}, ในวิ
 สุตทชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะพระนามของพระชนกและพระชนนี, เนื้อหาในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏ
 ตรงกับวิสุตทชนวิลาสินี, ในสัมภารวิปาก, ปรากฏเนื้อหาเช่นเดียวกับวิสุตทชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลี
 ปกรณ์ปรากฏของเนื้อหาว่า “...มนุษย์มอายุถอยลงมาโดยลำดับถึง ๑๐ ปีเป็นอายุชัย แล้วเจริญขึ้นถึง
 อายุ ๑ สองไชยปีเป็นอายุชัย แล้วลดลงมาเหลืออีก ๑๐๐,๐๐๐ ปี”^{๑๙๙}, ส่วนพระนามของพระชนก
 และพระชนนีตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๓๓๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่า “ทรงมีพระ
 สนมวารีก้านัลในไม่หมื่นสามพันนาง”^{๒๐๐}, ทั้งในวิสุตทชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภาร
 วิปาก, และในชินกาลมาลีไม่ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนมได้หมื่นปีเหนนิมิตร์ทั้ง ๔ แล้วก็ทรงราชรถเทียมด้วยม้า
 ทั้ง ๔ ออกสู่ภิเนษการมด้วยบริวาร โภกหนึ่งกระทำปชาจริยธ ๘ เดือน จึงรับมธูบายาศซึ่งนาง
 สุธัญเศรษฐีธิดา ณ บ้านธัญวดีนิคมถายแล้วรับกำหย้าคาจากนั้นธิกาชิวกลาดลงเป็นบันลังก์ขึ้นทรง
 สถิตใต้ต้นไม้โสนะพฤกษ คือไม้อ้อยช้างเป็นพระมหาโพธิ์ขจัดเสียดซึ่งพลมารก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ ”
 ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยราชรถอันเป็น
 ราชยาน ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือนเต็ม.. ไม้โพธิ์พฤษ์ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเรียกว่าไม้
 อ้อยช้างใหญ่”^{๒๐๑}, ในวิสุตทชนวิลาสินีปรากฏเนื้อหาเฉพาะต้นไม้มที่พระองค์ทรงตรัสรู้ชื่อต้นโสน

^{๑๙๘} พุทธวงศ์ ๒๕/๙/๓๙๐

^{๑๙๙} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๘

^{๒๐๐} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๐

^{๒๐๑} อ้างแล้ว, หน้า ๓๙๑

พฤกษ์^{๒๐๒} เนื้อหาในโศตตถกิมหานิทานปรากฏเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาของพาหนะที่เสด็จออกผนวชและระยะเวลาการบำเพ็ญเพียรตรงกับพระไตรปิฎก ยกเว้นนิมิต ๔ ประการไม่มีในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ในพระศาสนาเมื่อภิไสมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้งที่ ๑ เมื่อเทศนาโปรดพระญาติในกรุงจัมปกะนครครั้ง ๑ เมื่อบรรพชาพระรมยกุมารผู้ไปนพทุทธอรสครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาโปรดพญาสุภาวดีที่กระษัตริย์กับบริรักษ์แสนโกฏิแล้วบวชเป็นเอหิภิกขุ ทรงทำอุโบสถกับพระชีนาศพพวคนั้นครั้ง ๑ เมื่อชาวชนบทถวายกระถินทานแก่พระสาลเถระก็ประชุมพระชีนาศพพวทำจิรกรรมถึงแสนพระองค์ครั้ง ๑”, ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระธรรมเทศนาครั้งที่ ๑ ยังให้สัตว์ตรัสรู้ร้อยโกฏิ, ครั้งที่ ๒ ทรงยังสัตว์ให้ตรัสรู้เก้าสิบกัฏฐิ ในคราวนั้นพระปทุมพทุทธเจ้าตรัสสอนพระราชโอรสของพระองค์, ครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์ ๘๐ โกฏิ, มีการประชุมสาวก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ พระสาวกมาประชุมกันแสนโกฏิ เมื่อกลิ่นเกิดขึ้นในสมัยกาลกลิ่น ภิกษุทั้งหลายช่วยกันเย็บจีวร..”^{๒๐๓}. (ไม่ปรากฏครั้งที่ ๒,๓), ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะเนื้อหาสาวกสันนิบาต^{๒๐๔}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ทั้งในโศตตถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นพิลัตว์แห่งเราเป็นพญาไกรสรราชสีห์ได้ทัศนากการเห็นพระพทุทธองค์ก็เลื่อมใสพระบรมครูก็ทรงพยากรณ์ว่าพญาราชสีห์ตัวนี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าในที่สุดสองไชยแสนกลับทรงนามพระโคดม” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สมัยนั้นเราเป็นราชสีห์ เป็นใหญ่กว่าฝูงมฤคได้พบพระพิชิตมารซึ่งกำลังเจริญวิเวกอยู่ในป่าใหญ่เราถวายบังคมพระยุคลบาทด้วยเศียรเกล้ากระทำประทักษิณ... แม้ครั้งนั้น พระมหาวิรเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราในท่ามกลางภิกษุเหล่านั้นว่าจักได้เป็นพระพทุทธเจ้าในโลก”^{๒๐๕}, ในวิสุทธชนวิลาสินี โศตตถกิมหานิทาน สัมภารวิบาก และชินกาลมาลีปกรณ์เนื้อหาสอดคล้องกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพทุทธปทุมมีพระอัครสาวกชื่อพระสาลเถระ ๑ พระอุปสาลเถระ ๑ พระอุปถากชื่อพระวรณเถระพระอัครสาวิกพระราชาเถรี ๑ พระสุราชาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระสาลเถระและพระอุปสาลเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อวรณเป็นพระพทุทธปฐากพระราชาเถรี และพระสุราชาเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๒๐๖}, สัมภารวิบาก ^{๒๐๗}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพทุทธสิริระสูงได้ ๕๘ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระมหารมณีพระกายสูง ๕๘ ศอก”^{๒๐๘} ในวิสุทธชนวิลาสินี โศตตถกิมหานิทานและสัมภารวิบากเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

^{๒๐๒} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๑

^{๒๐๓} พุทธวงศ์, หน้า ๒๘๘

^{๒๐๔} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๐

^{๒๐๕} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๐

^{๒๐๖} อ่างแล้ว, หน้า ๓๙๐

^{๒๐๗} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๐๖

^{๒๐๘} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๑

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุศักราชแล่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพานมิได้ไว้พระศาสนา สืบไป” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ครั้งนั้นมนุษย์มีอายุแสนปี พระองค์ทรงดำรงพระชนมายุอยู่เท่านั้น”^{๒๐๙}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๑๒

พระพุทธรบาท

ห้องนี้ข้างบนมีความว่าเมื่อศาสนาพระพุทธรูปล่มแล้วอายุศักราชวิถอยลงอยู่ ๑๐ ปี แล้ววัฒนาการขึ้นถึงอสงไขยแล้วถอยลงคงอยู่ ๙ หมื่นปีกาลนั้นพระพุทธรบาทบำเพญพระบารมีครบ ๔ อสงไขยแสนกัลป์เป็นปัญาธิกะหย่างน้อยมาอุบัติเป็นราชบุตรพระเจ้าสุทโธทมาหาราชาผ่านกรุงธัญดีพระพุทธรบาทดาชื่อพระอโนมาราชเทวีพระมเหสีชื่อพระนางวิจิตเสนาเกิดราชบุตรชื่อพระนันทตุกุมารมีพระสนม ๒๐๐๐ นางเมื่อพระชนม์ได้ ๕๐๐๐ ปีเสด็จไปพระอุทยานเหนนิมตรทั้ง ๔ จึงเสด็จบพจรด้วยพระบาทสู่ภิเนศกรรมในพระอุทยานกับราชบริวารแสนหนึ่ง ทรงกระทำปธานจริยะ ๗ วันจึงรับมรุตยาตซึ่งพระวิจิตเสนาอัครมเหสีเสวยแล้วก็ไปรับกำห้ายาคจากนานสุทัศนอุทยานบาลมาลาดลงเป็นบัลลังก์ขึ้นทรงนั่ง ณ พายใต้ไม้โสมพะพิษคือไม้อ้อยช้างเป็นพระมหาพิชิตเจ็ดเสวยซึ่งพลมารแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ แลในศาสนานี้มีอภิไสมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อทรมานพญาโทณะนาคราชริมฝั่งใกล้เมืองโทณะนครครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปกรุงธัญดีตรัสเทศาสั่งสอนพระนันทตุกุมารผู้เป็นพุทธรบาทอรสกลับพรพัส ๘ หมื่นโกฏิครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาโปรดภัทสาทรพราหมณ์และวิจิตมิตพราหมณ์กับบริวารให้ถึงแก่พระอรหัตแล้วทำอุโบสถกรรมด้วยพระอรหันต์แสนโกฏิในเมืองผลโกฏิตะนครครั้ง ๑ เมื่อประชุมพระชีนาสพ ๙ หมื่นโกฏิตรัสเทศนาพุทธรวงษ์โปรดพระญาติในกรุงธัญดีครั้ง ๑ เมื่อพยาเวโรจนาคราชภวบริวารขึ้นมานิมิตมณูป ถวายณฝั่งแม่น้ำคงคาก็ทรงเทศนายังมุนษบรรพสถึงพระอรหัต ๘๐ แสนจึงทำอุโบสถกรรมด้วยพระชีนาสพพวกนั้นครั้ง ๑ ขณะนั้นพิสดรแห่งเราเปนวสียดาบสได้ถวายภัตอาหารอันนำมาแต่อุดรอุรุทวีปแก่พระพรหมครูทั้งพระชีนาสพ ๘๐ โกฏิแลพระอนาคามทวาศทั่วกันพระสุตถ์ทรงพยากรณ์ว่าดาบสผู้นี้ จได้ตรัสเป็นพระเจ้าวทรงนามพระโคตมในที่สุดอสงไขยแสนกัลป์แลพระพุทธรบาทมีอัครสาวกชื่อพระภัทสาเถร ๑ พระวิจิตมิตรเถร ๑ พระพุทธรบาทชื่อพระเสฐะเถร พระอัครสาวกชื่อพระอุตะราเถร ๑ พระผุณีเถร ๑ พระพุทธรบาทสูง ๘๘ สอกอุบัติเมื่ออายุศักราช ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพานมิได้ไว้พระศาสนา สืบไปแล้วกับนั้นก็วินาศด้วยเพลิงประไลยโลกย์

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธรูปล่มแล้วอายุศักราชวิถอยลงอยู่ ๑๐ ปีแล้ว วัฒนาการขึ้นถึงอสงไขยแล้วถอยลงคงอยู่ ๙ หมื่นปี กาลนั้นพระพุทธรบาทบำเพญพระบารมีครบ ๔ อสงไขยแสนกัลป์เป็นปัญาธิกะหย่างน้อยมาอุบัติเป็นราชบุตรพระเจ้าสุทโธทมาหาราชาผ่านกรุงธัญดีพระพุทธรบาทดาชื่อพระอโนมาราชเทวีพระมเหสีชื่อพระนางวิจิตเสนาเกิดราชบุตรชื่อพระนันทตุกุมาร ”

^{๒๐๙} พุทธรวงษ์, หน้า ๓๙๓

ปรากฏในในพระไตรปิฎกว่า “พระนครชื่อว่าธัญญวดี พระมหากษัตริย์พระนามว่าสุเทพเป็นพระชนก ... พระนางอโนมาเป็นพระชนนี...พระมเหสีพระนามว่าวิจิตเสรา พระราชโอรสพระนามว่านันทตระ”^{๒๑๐} ในวิสุทธชนวิลาสินี^{๒๑๑} มีเนื้อหาปรากฏเฉพาะพระนามพระชนกและชนนี, ในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏตรงวิสุทธชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาว่า “คราวที่มนุษย์มีอายุชัลดลงแล้วเจริญขึ้น ในที่สุดมนุษย์มีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปีเป็นอายุชัช โดยนัยดังกล่าว ครั้งนั้นพระศาสดาพระนามว่านารทบำเพ็ญบารมีมา ๔ อสงไขยแสนกัป”^{๒๑๒} ส่วนพระนามของพระชนกและพระชนนีตรงกับพระไรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๒๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มีพระสนมมารีกำนัลในสี่หมื่นสามพันนาง”^{๒๑๓}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนมได้ ๙๐๐๐ ปี เสด็จไปพระอุททยานเหนนิมิตรทั้ง ๔” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่เก้าพันปี... พระองค์ผู้เป็นบุรุษอุดมทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ”^{๒๑๔}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในวิสุทธชนวิลาสินี, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในโสตัดถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์แสดงอายุตรงกับพระไตรปิฎก แต่ไม่มีเนื้อหาของมิต ๔ ประการ^{๒๑๕}

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงเสด็จบิภจรด้วยพระบาทสุภินศรมในพระอุททยานกับราชบริวาร แสนหนึ่ง ทรงกระทำปธานจริยะ ๗ วันจึงรับมธุปายาศซึ่งพระวิจิตเสนาอัครมเหสีเสวยแล้วก็ไปรับกำหย้าคาจากนายสุทัศนอุททยานบาลมาลาดลงเปนบัลลังก์ขึ้นทรงนั่ง ณ พายใต้ไม้โสมพะพิษคือ ไม้ อ้อยช้างเปนพระมหาโพธิชจัดเสวยซึ่งพลมารแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “จึงเสด็จออกผนวช ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๗ วัน...ไม้โพธิพฤษ์ของพระองค์เรียกกันว่าไม้ อ้อยช้างใหญ่”^{๒๑๖}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทเจ้าทรงตรัสรู้ชื่อมหาโสมพฤษ์^{๒๑๗}, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบาก^{๒๑๘}, ปรากฏเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทเจ้าตรัสรู้คือต้นเต็งรัง, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาว่า “เสด็จด้วยพระบาท ออกมหาภิเนษกรรม ทรงกระทำความเพียรอยู่ ๗ วัน ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าที่โคนต้นมหาโสมก”^{๒๑๙} และไม่ปรากฏการรับช้ำวมธุปายาศ

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในสาคนานมีอภิไสยย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อทรมานพญาโทณะนาคราชริมฝั่งใกล้เมืองโทณะนครครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปกรุงธัญญวดีตรัสเทศนาสั่งสอน

^{๒๑๐} พุทธวงศ์ ๒๕/๑๐/๓๔๓

^{๒๑๑} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๑

^{๒๑๒} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๘

^{๒๑๓} พุทธวงศ์, หน้า ๓๔๓

^{๒๑๔} อ่างแล้ว, หน้า ๓๔๓

^{๒๑๕} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๘

^{๒๑๖} พุทธวงศ์, หน้า ๓๔๓

^{๒๑๗} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๑

^{๒๑๘} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๐๘

^{๒๑๙} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๑๘

พระนันทะกุมารผู้ไปพutschโอรสกับบรรพต ๘ หมื่นโกฏครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อเทศนาโปรดภัทสาลาพรหมแลวิชิตมิตรพรหมกบบริวารให้ถึงแก่พระอรหัตแล้วทำอุโปสถกรรมด้วยพระอรหันต์แสนโกฏในเมืองผลโกฏิตะนครพรรค์ ๑ เมื่อพยาเวโรจนาคราชภาบริวารขึ้นมานิมิตตรมณภูภวายณฝั่งแม่น้ำคงคาก็ทรงเทศนายังมนุษย์บรรพตถึงพระอรหัต ๘๐ แลนจึงทำอุโปสถกรรมด้วยพระชีณะสพพวคนั้นครั้ง ๑ ขณะนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเปนวนลิตาบสได้ถวายภัตตาหารอันนำมาแต่อุดรอรุทวิปแก่พระบรมครูทั้งพระชีณาสพ ๘๐ โกฏแลพระอนาคา” ทวาศทั่วกันพระสุคตก็ทรงพยากรณ์ว่าดาบศผู้นี้ จได้ตรัสเป็นพระเจ้าวทรนามพระโคดมในที่สุดสองไขแสนกลับ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ธรรมภิกษุสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก๊สตร์แสนโกฏ... ครั้งที่ ๒ เก้าหมื่นโกฏ, ครั้งที่ ๓ แปดหมื่นโกฏ, มีการประชุมพระสาวก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ พระสาวกแสนโกฏมาประชุมกัน, ครั้งที่ ๒ เก้าหมื่นโกฏ, ครั้งที่ ๓ ในคราวที่เวโรจนาคราชถวายทานแด่พระศาสดา พระสาวกชินบุตรแปดโกฏมาประชุมกัน สมัยนั้นเราเป็นชฎิลผู้มีตบะรุ่งเรือง...แม้ครั้งนั้นเราก็กวายเป็นน้ำให้พระศาสดาเสวยพร้อมด้วยพระสงฆ์และบริวารจนเพียงพอ”^{๒๒๐}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต^{๒๒๑}, ในโสตัดถกนิทานปรากฏเฉพาะเนื้อหาของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์^{๒๒๒}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในพระสัมภารวิลาสิกและในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธรูปที่มีอัครสาวกชื่อพระภัทสาเถระ ๑ พระวิชิตมิตรเถระ ๑ พระพุทธรูปเอกชื่อพระเสฐะเถระ พระอัครสาวกชื่อพระอุตตราเถรี ๑ พระผคุนีเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระภัทสาเถระและพระชิตตเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่าเสฐะเป็นพระพุทธรูปเอกพระอุตตราเถรี และพระผคุนีเถรีเป็นพระอัครสาวกา”^{๒๒๓}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, , โสตัดถกนิทาน, สัมภารวิลาสิกมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, แต่ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พุทธรูปสูง ๘๘ ศอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระมหามุนีพระองค์สูง ๘๘ ศอก”^{๒๒๔}, ในวิสุทธชนวิลาสินี^{๒๒๕}, ปรากฏพระสรีระสูง ๘๐ ศอก, ในโสตัดถกนิทานปรากฏความสูงของพระวรกาย ๘๘ ศอก^{๒๒๖}, ในสัมภารวิลาสิกปรากฏพระวรกายสูง ๘๐ ศอก^{๒๒๗}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุศัตวรรษ ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระสาสนาสืบไปแล้วกับนั้นก็วินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ในกาลนั้นมนุษย์

^{๒๒๐} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๒

^{๒๒๑} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๑

^{๒๒๒} จุฬพุทธรูป, หน้า ๘๑

^{๒๒๓} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๓

^{๒๒๔} อ่างแก้ว, หน้า ๓๙๓

^{๒๒๕} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๑

^{๒๒๖} จุฬพุทธรูป, หน้า ๘๒

^{๒๒๗} สัมภารวิลาสิก, หน้า ๒๐๘

ทั้งหลายมีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ทรงดำรงอยู่เพียงนั้น^{๒๒๘}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสวัตถกัมพานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๑๓

พระพุทธปทุมุตระ

ห้องนี้หว่างหน้าต่างมีความว่า เมื่อวรกัปประไลยแล้วเกิดสูญกัปขึ้นถึงอสงไขยกัปฉิบหายด้วยเพลิงแล่นน้ำแลลมบ้างได้ชื่อว่ารุจิอสงไขยมิได้มีพระเจ้าวมาตรัสเลยแล้วจึงตั้งสารกัปอันหนึ่งขึ้นทรงพระพุทธเจ้าพระองค์ ๑ คือพระพุทธปทุมุตระทรงสร้างพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เป็นวิริยาก็หาย่างยิ่งจึงมาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าวานนทราชาธิบตีผ่านกรุงหังชวะดีพระพุทธมานดาชื่อพระสุชาดาราชเทวี มีพระมเหสีชื่อพระนางสุละทัตะเกิดราชบุตรชื่ออูตระกุมารมีพระสนม ๒๐๐๐ นางเมื่อพระชนม์ได้หมื่นปีเหนนิมิตร ๔ ประการแล้วดำรงออกบรรพชาชนนั้นวัศวัตีปรากฏสารทก็ลอยขึ้นบนอากาศไปลงยังที่ใกล้ไม้สรลพฤษคือไม้สลเป็นพระมหาโพธิ์ก็เสด็จลงจากปราสาททรงตัดพระเกษ แล้วทรงผ้ากาศาวพัตรอันเทพยดานำมาถวายปราสาทนั้นก็ลอยกลับมายังพระราชนิเวศฝ่ายราชเสวกซึ่งเดิรตามเสด็จไปนั้นก็บรรพชาทั้งสิ้นพระมหาบุรุษก็ทำปธานจริยะ ๗ วันแล้วก็รับมรุษป่ายาศซึ่งนางรูกุยาณนทเศรษฐีติดานบ้านอุชเชนิคมแล้วจึงรับกำหย้าคาจากสุจิตราราชิวมาลาดลงเป็นบันลังก์ ก็ขึ้นทรงนั่งใต้พระมหาโพธิ์ขจัดเสียซึ่งผลมารก็ได้ตรัสแก่พระพิณญาณเมื่อทรงปรารพจักลงสู่ปตพินันทีพทุมชาติผุดขึ้นรับพระบาทเปนมหัสจรรย์ในพระศาสนานี้เมื่อภิสไมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาพระธรรมจักรโปรดพระอนุชาทั้งสองคือองค์พระอัครสาวกครั้ง ๑ เมื่อเทศนาสำแดงภโยในนรกโปรดชาวชนบทครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพระพุทธบิดากับบริสัช ฦ กรุงหังชวะดีครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อเสด็จอยู่ในอุทยานใกล้เมืองมิถิลาได้ประชุมพระอรหันต์ทำอุโบสถถึงแสนโกฏฐครั้ง ๑ เมื่อเสด็จบนยอดเขาเวภารก็ประชุมพระอรหันต์ ๙ หมื่นโกฏฐทำอุโบสถครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปสู่หานาชนบทก็ห้อมล้อมไปด้วยพระอรหันต์ ๙ หมื่นโกฏฐครั้ง ๑ ขณะนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเป็นชฎิลคบหบดีได้ถวายจีวรแก่พระทศพล ๆ ก็ทรงพยากรณ์ครหบดีผู้นี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าวทรงนามพระโคตมในที่สุดแสนกัลป์แลพระพุทธปทุมุตระมีพระอัครสาวกชื่อพระเทวิลเถร ๑ พระสุชาตะเถร ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระสุมมะเถรพระอัครสาวิกาชื่อพระอมิตเถร ๑ พระอสมเถร ๑ และพระกายสูง ๕๘ ศอกอุบัติเมื่ออายุศัหมส์ศัศตวรรษถึงส่วน ๔ ก็ปรีนิพพานมิได้ไว้พระศาสนาสืบไปแลสารกัปนั้นก็วินาศด้วยเพลิงประไลยโลกย์

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อวรกัปประไลยแล้วเกิดสูญกัปขึ้นถึงอสงไขยกัปฉิบหายด้วยเพลิงแล่นน้ำแลลมบ้างได้ชื่อว่ารุจิอสงไขยมิได้มีพระเจ้าวมาตรัสเลยแล้วจึงตั้งสารกัปอันหนึ่งขึ้นทรงพระพุทธเจ้าพระองค์ ๑ คือพระพุทธปทุมุตระทรงสร้างพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เป็นวิริยาก็หาย่างยิ่งจึงมาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าวานนทราชาธิบตีผ่านกรุงหังชวะดีพระพุทธมานดาชื่อพระสุชาดาราชเทวี มีพระมเหสีชื่อพระนางสุละทัตะเกิดราชบุตรชื่ออูตระกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระนครชื่อว่าหงสวัตี พระบรมกษัตริย์พระนามว่าวานนท เป็นพระชนก พระนางสุชาดาเป็นพุทธ

^{๒๒๘} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๔

ชนนี้... พระอัครมเหสีพระนามว่าสลุสทัตตา พระราชโอรสพระนามว่าอู่ตระ”^{๒๒๙}, วิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะพระนามพระชนกและชนนี^{๒๓๐}, เนื้อหาในโสวัตตถกิมทานิทานปรากฏเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบากปรากฏเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏพระนามของพระชนนีตรงกับพระไตรปิฎก แตกต่างจากพระไตรปิฎกในส่วนพระชนกมีพระนามว่าสุนันท

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๒๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มีพระสนมনারีกำนัลในสี่หมื่นสามพันนาง”^{๒๓๑}, เนื้อหาพระสนมไม่ปรากฏทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสวัตตถกิมทานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนมได้หมั้นปีเหนนิมิต ๔ ประการ แล้วดำริจออกบรรพชา ขณะนั้นวัศวัตปราสาทก็ลอยขึ้นบนอากาศไปลงยังที่ใกล้ไม้สรลพฤษคือไม้สรลเปนพระมหาโพธิ์ก็เสด็จลงจากปราสาททราตต์พระเกษ แล้วทรงผ้ากาสาหวัดรอนเทพยดานำมาถวายปรากฏสารทนั้นก็ลอยกลับมายังพระราชนิเสศฝ่ายราชเสวกซึ่งเคจรตามเสด็จไปนั้นก็บรรพชาทั้งสิ้นพระมหาบุรุษก็ทำปานจริยะ ๗ วันแล้วก็รับมธุปายาศซึ่งนางรูปานนทเศรษฐีธิดาณบ้านอุชเชนีนิคมแล้วจึงรับกำห้ายาคาจากสุรจิตราราชวิกรมมาลาดลงเปนบันลึงก์ ก็ขึ้นทรงนั่งใต้พระมหาโพธิ์ขัดเสียดซึ่งพลมารก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณเมื่อทรงปรารพจลงสู่ปตพีนั้นทิพพุมชาติผุดขึ้นรับพระบาทเปนมัทศจรย” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชพร้อมด้วยปรากฏสารท ทรงบำเพ็ญบารมีอยู่ ๗ วัน... ไม่โพธิพิณของพระองค์เรียกกันว่าไม้สน”^{๒๓๒}, ในวิสุทธชนวิลาสินี^{๒๓๓} ปรากฏเฉพาะต้นไม้ที่พระองค์ตรัสรู้ว่าต้นโสนพฤษ, เนื้อหาในโสวัตตถกิมทานิทานปรากฏเฉพาะชื่อต้นไม้ที่ทราตรัสรู้คือต้นสละพะ, ในสัมภารวิบากมีเนื้อหาปรากฏตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏชื่อพระยาน ระยะเวลาบำเพ็ญเพียรและต้นไม้ที่ทรงตรัสรู้กับพระไตรปิฎกแต่ไม่ปรากฏการรับขำวมธุปายาศ

เนื้อหาในจารึกว่า “ในพระสาคนานี้มีอภิสมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาพระธรรมจักรโปรดพระอนุชาทั้งสองคือองค์พระอัครสาวกครั้ง ๑ เมื่อเทศนาสำแดงไทยในนรกโปรดชาวชนบทครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพระพุทธบิดากับบริสัช ณ กรุงหังชวติครั้ง ๑ มีสาวกลั่นนิบาต ๓ ครั้งเมื่อเสด็จอยู่ในอุทยานใกล้เมืองมิลิตาได้ประชุมพระอรหันต์ทำอุโบสถถึงแสนโกฏครั้ง ๑ เมื่อเสด็จบ้นยอดเขาเวภารก็ประชุมพระอรหันต์ ๙ หมื่นโกฏทำอุโบสถครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปสู่นานาชนบทก็ห้อมล้อมไปด้วยพระอรหันต์ ๙ หมื่นโกฏครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ในพระธรรมเทศนาครั้งที่ ๑ ได้มีแก่ทเวดาและมนุษย์แสนโกฏ, ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์สามหมื่นเจ็ดพัน, ครั้งที่ ๓ พระสาวกเก้าหมื่นโกฏมาประชุมกัน, ครั้งที่ ๓ เมื่อพระองค์เสด็จจาริกจากนิคมและรัฐ พระสาวกแปดหมื่นโกฏมาประชุมกัน”^{๒๓๔},

^{๒๒๙} พุทธวงศ์ ๒๕/๑๑/๓๙๖

^{๒๓๐} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๒

^{๒๓๑} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๖

^{๒๓๒} อ่างแล้ว, หน้า ๓๙๖

^{๒๓๓} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๓

^{๒๓๔} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๕

ในวิสุทธิชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต^{๒๓๕}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในโสตัดถกกีมาหนิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ขณะนั้นพิลัตว์แห่งเราเปนชฎิลคหบดีได้ถวายจีวรแก่พระทศพล ๆ ก็ทรงพยากรณ์คหบดีผู้นี้จักได้ตรัสเปนพระเจ้าทรงนามพระโคดมในที่สุดแสนกลับ” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “สมัยนั้นเราเป็นชฎิลชื่อว่ารัฎฐิยะ แม้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นประทับนั่ง ณ ท่ามกลางสงฆ์ทรงพยากรณ์ว่าในแสนกับแต่นี้ไปผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๒๓๖}, เนื้อหาตรงกับวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกกีมาหนิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธพุมุตรมีพระอัครสาวกชื่อพระเทวิลเถร ๑ พระสุชาตเถร ๑ พระพุทธอุปกากชื่อพระสุมมะเถรพระอัครสาวิกากชื่อพระอมิตรเถร ๑ พระอสมมาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงมีพระเทวิลเถระและพระสุชาตเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อสุมนะเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระอมิตาเถรีและพระอสมมาเถรีเป็นพระอัครสาวิกาก”^{๒๓๗}, วิสุทธิชนวิลาสินี^{๒๓๘}, ในโสตัดถกกีมาหนิทานและสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับวิสุทธิชนวิลาสินี, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระกายสูง ๕๔ ศอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระมุนีทรงมีพระองค์สูง ๕๘ ศอก”^{๒๓๙}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี^{๒๔๐} และโสตัดถกกีมาหนิทาน^{๒๔๑} ความสูงของพระวรกาย ๘๘ ศอก, ในสัมภารวิบาก^{๒๔๒}, มีพระวรกายสูง ๘๐ ศอก, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุคัมภีร์ตัวแสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ได้พระสาคนาสีบไปแลสารกัปนั้นก็วินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ครั้งนั้นมนุษย์ทั้งหลายมีอายุแสนปี พระองค์ดำรงพระชนมายุอยู่เท่านั้น”^{๒๔๓} ในวิสุทธิชนวิลาสินี โสตัดถกกีมาหนิทาน สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๑๔

พระพุทธสุเมธ

ห้องนี้ข้างบนมีความว่า เมื่อสารกัปประลัยแล้วจึงตั้งสุญกัปขึ้นแล้วและประลัยด้วยเพลิงแลน้ำแลลมบ้างถึง ๗ หมื่นกัปมิได้มีพระเจ้ามาตรัส (ชำระ) แล้วจึงตั้งมั่นทกัปอันหนึ่งขึ้นทรงพระเจ้า ๒ พระองค์คือพระสุเมธ ๑ พระพุทธสุชาต ๑ แลพระพุทสุธเอนได้ตรัสตันกัปนั้นบำเพญพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกลับเปนวินิยาคกหย่างยิ่งมาอุบัติเปนคราษบุตรพพะเจ้าสุทัตุมหาราษผ่าน

^{๒๓๕} วิสุทธิชนวิลาสินี, หน้า ๘๒

^{๒๓๖} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๔

^{๒๓๗} อ่างแล้ว, ๓๙๖

^{๒๓๘} วิสุทธิชนวิลาสินี, หน้า ๘๒

^{๒๓๙} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๖

^{๒๔๐} วิสุทธิชนวิลาสินี, หน้า ๘๒

^{๒๔๑} จุฬพทุทโฆส, หน้า ๘๓

^{๒๔๒} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๑๐

^{๒๔๓} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๗

กรุงสุทนต์นคร พระพุทธมามดาชื่อสุทตาราชเทวีพระมเหสีชื่อพระนางสุมนา เกิดพระราชโอรสชื่อ พระสุนันพลมุขกุมาร มีพระสนม ๔๕๐๐๐ นางพรพชนม์ได้ ๙๐๐๐ ปี เหนนิมิตร์ทั้ง ๔ แล้จึงทรงช้าง พระธินั่งออกสู่ภินศกรมกับกับพระพลัษ ๑๐๐ โกฎทรงกระทำปธานจริยะ ๘ เดือน จึงรับมธูปายาศ ซึ่งนางนังกุลศรชฐีธิดานบ้านนังกุลนิคมแล้ก็ททำหยาจากาสิริวัฒมาชีวภมาลาดลงเปนบันลังก์ขึ้น ทรงนั่งใจไม้นิมพพพกษคือไม้สเดาเปนพระมหาพิธิจัดเสี่ยซึ่งพลมารแล้ก็ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชก แลในพระสาสนานี้มีอภิสมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ พระสิธณกุมาร (ลบเลือน) ซึ่งตาม เสตจ้ครั้ง ๑ เมื่อทรงทรมานกมภกรณยัษ์ครั้ง ๑ (ลบเลือน) อุโบสถกรมกับพระชีณาศพ ๑๐๐ โกฎิ ในสุทนต์นิหารครั้ง ๑ เมื่อทรงจำพระวิชาบนยอดเขาเทวกฎุมนุษทั้งหลายนำภินทาน พระสงฆ์ก็ได้ (ลบเลือน) เมื่อเสตจ้ไปนานาชนบทก็มีพระชีณาศพโดยเสตจ้ไปถึง ๘๐ โกฎิครั้ง ๑ กาลนั้นโพธิสัตว์ แห่งเราเปนอุตมมาณพอยู่ในชนบทได้ขุดทรัพย์ของตนซึ่งฝังไว้ขึ้นบูชาพระรัตนไตรยแล้ก็บวคเปน ภิกขุ พระสุคตก็ทรงพระยากรว่าภิกขุรูปนี้จะได้ตรัสเปนพระจำวทรงนมพระโคดมในที่สุด ๓ หมื่นกัลป์ แลพระพุทสูเมธมีพระอศสาวกชื่อสรณเถร ๑ พระสัพกามิเถร ๑ พระพุทอุปลากชื่อพระสาครเถร พระอตสาวิกชื่อพระรามเถร ๑ พระสุรามเถร ๑ พระพุทสูสรีระสูง ๕๘ สอก อุบัติเมื่ออายุศมส์ตว์ ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ กัปรินพิพานมิได้ไว้พระสาสนาสืบไป

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อสารกัปประไลยแล้จึงตั้งสุญกัปขึ้นแล้แลประไลยด้วยเพลิงแล น้ำแลลมบ้างถึง ๗ หมื่นกัปมิได้มีพระจำวมาตรัส (ขารุด) แล้จึงตั้งมณฑกัปอันหนึ่งขึ้นทรงพระจำว ๒ พระองค์คือพระสุเมธ ๑ พระพุทสูชชาติ ๑ แลพระพุทสูเมธอันได้ตรัสคั่นกัปนั้นบำเพญพระบารมี ครบ ๑๖ อสงไขแสนกัลป์เปนวิริยาธิกหย่างยังมาอุบัติเปนราชบุตรพระจำวสุทตมะหาราชผ่านกรุงสุ ทนต์นคร พระพุทธมามดาชื่อสุทตาราชเทวีมีพระมเหสีชื่อพระนางสุมนา เกิดพระราชโอรสชื่อพระสุนัน พลมุขกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎก่า “พระนครชื่อว่าสุทนต์ พระบรมกษัตริย์พระนามว่าสุทตตะ เป็นพระชนก พระนางสุทตตะเป็นพระชนนี... พระมเหสีพระนามว่าสุมนา พระราชโอรสพระนามว่า ปุณัพพะ”^{๒๔๔} ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏพระนามพระญาติเฉพาะพระชนกและพระชนนี^{๒๔๕}, ในโสตต ถกิมทานิทานและสัมภารวิปากปรากฏเนื้อหาเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ ปรากฏเนื้อหาว่า “..ในมณฑกัปเดียวนั้นเอง มีพระพุทสูเจ้าบังเกิดขึ้น ๒ พระองค์ คือพระสุเมธ ๑ พระ พุทสูชชาติ ๑ พระพุทสู ๒ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคสุเมธบำเพญบารมีแล้บังเกิดเป็น...”^{๒๔๖} พระนามพระชนกและพระชนนีตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๔๕๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎก่า “มีพระสนมนี้ กำนัลในสีหมันแปดพันนาง”^{๒๔๗} ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตตถกิมทานิทาน, ในสัมภารวิปากและ ในชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

^{๒๔๔} พุททรวงศ์ ๒๕/๑๒/๓๙๙

^{๒๔๕} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๓

^{๒๔๖} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๐

^{๒๔๗} พุททรวงศ์, หน้า ๓๙๙

เนื้อหาในจารึกว่า “พระชนม์ได้ ๙๐๐๐ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่เก้าหมื่นปี”^{๒๔๘} ในวิสุทธชนวิลาสินี โสตตตถกิมหานิทานและสัมภารวิบากไม่ปรากฏเนื้อหาใน, ในชินกาลมาลีปกรณ์^{๒๔๙} ปรากฏ ๙๐,๐๐๐ ปี

เนื้อหาในจารึกว่า “เหนนิมิตรทั้ง ๔ แล้วจึงทรงช้างพระอินทร์ออกสู่ภินศกรมกับบรรพลัษ ๑๐๐ โกฎทรงกระทำปธานจริยะ ๘ เดือน จึงรับมรุธบายาคซึ่งนางนังกุลเศรษฐีธิดาบ้านนังกุลนิคม แล้วก็กำหย้าคาจากสิริวัฒมาชีวภมาลาดลงเปนบันลึงก์ขึ้นทรงนั่งใต้ไม้มีมพพทุกษคือไม้สเดาเปนพระมหาโพธิ์ขจัดเสียดซึ่งพลมารแล้วก็ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชก” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยคชสารอันเป็นยานพระที่นั่งต้น ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือน... ไม้โพธิ์พฤษ์ของพระองค์เรียวกชื่อว่าต้นสเดา^{๒๕๐}, ในวิสุทธชนวิลาสินี^{๒๕๑} ปรากฏเฉพาะที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ชื่อต้นสเดา, ในโสตตตถกิมหานิทาน^{๒๕๒} ปรากฏเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้คือนิมพะ, ในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาตรงกับโสตตตถกิมหานิทาน, ในชินกาลมาลีปกรณ์^{๒๕๓}, มีเนื้อหาแตกต่างจากพระไตรปิฎกคือ ชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหาการเห็นนิมิต ๔ ประการ การรับข้ามรุธบายาคและระยะเวลาการบำเพ็ญเพียรในชินกาลมาลีปกรณ์เพียงกึ่งเดือน

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนานี้มีอภิไสยย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ พระสิริณกุมาร (ลบเลื่อน) ซึ่งตามเสด็จครั้ง ๑ เมื่อทรงทรงมานกุมภกรณย์กษครั้ง ๑ (ลบเลื่อน) อุโบสถกรรมกับพระชีนาศพ ๑๐๐ โกฎในสุทศนวิหารครั้ง ๑ เมื่อทรงจำพระวัชบาบทยอกเขาเทวกฎ มนุษทั้งหลายนำภินทาน พระสงฆ์ก็ได้ (ลบเลื่อน) เมื่อเสด็จไปนานาชนบทก็มีพระชีนาศพโดยเสด็จไปถึง ๘๐ โกฎครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “มีธรรมภิสมัย ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ ธรรมภิสมัยแก่สัตว์แสนกฎ, ครั้งที่ ๒ ในกาลที่เมื่อพระพิชิตมารทรงทรงทรมาณย์กษชื่อว่ากุมภกรณย์ ธรรมภิสมัยได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นกฎ, ครั้งที่ ๓ ในกาลเมื่อพระองค์ ๕ ผู้ทรงยกคนบไม่ได้ทรงประกาศจตุราริยสัจ, ทรงประชุมพระภิกษุชีนาศพ ๓ ครั้ง ครั้งแรกประชุมร้อยกฎ, ครั้งที่ ๒ เก้าสิบกฎ, ครั้งที่ ๓ แปดสิบกฎ”^{๒๕๔}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต^{๒๕๕}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในโสตตตถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหาในสัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเปนอุตมมาณพอยู่ในชนบทได้ชุดทรัพย์ของตนซึ่งฝังไว้ขึ้นบูชาพระรัตนไตรยแล้วก็ออกบวชเปนภิกษุ พระสุตตกัทรงพยากรวาทิกษุรูปนี้จะได้ตรัสเปนพระเจ้าวทรนามพระโคตมในที่สุด ๓ หมื่นกัลป์” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ในสมัยนั้นเราเป็นมานพมีนามว่าอูตระ มีทรัพย์ที่เก็บไว้ในเรือนแปดสิบกฎ เราได้ถวายทรัพย์แก่พระศาสดาพร้อมด้วยสาวกจนหมดสิ้น... ก็ทรงพยากรณ์เราในกาลนั้นว่า ในสามหมื่นกัลป์ ผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้า

^{๒๔๘} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๙

^{๒๔๙} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๐

^{๒๕๐} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๙

^{๒๕๑} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๓

^{๒๕๒} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๘๔

^{๒๕๓} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๐

^{๒๕๔} พุทธวงศ์, หน้า ๓๙๗-๓๙๘

^{๒๕๕} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๓

ในโลก”^{๒๕๖}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสวัตตถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทฺธสุเมธมีพระอัครสาวกชื่อสรณเถร ๑ พระสัพพามีเถร ๑ พระพุทฺธอุปถากชื่อพระสาครเถร พระอัครสาวกชื่อพระรามเถรี ๑ พระสุรามเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระสรณเถระและสรพกามเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อสาครจะเป็นพระอุปัฏฐาก พระรमारเถรีและพระสุรามเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๒๕๗}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสวัตตถกิมหานิทานและสัมภารวิบากปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทฺธสรีระสูง ๕๘ ศอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระมหา牟尼ทรงมีพระองค์สูง ๘๘ ศอก”^{๒๕๘}, ในวิสุทธิชนวิลาสินีปรากฏ ๘๐ ศอก^{๒๕๙}, ในโสวัตตถกิมหานิทานปรากฏความสูงของพระวรกาย ๘๘ ศอก^{๒๖๐}, ในสัมภารวิบากปรากฏตรงกับโสวัตตถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุศักราช ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระสาคนาสีบไป” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ในกาลนั้นมนุษย์ทั้งหลายมีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ทรงดำรงอายุอยู่เท่านั้น”^{๒๖๑} (น.๓๙๙), ในวิสุทธิชนวิลาสินี โสวัตตถกิมหานิทาน สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๑๕

พระพุทฺธสุชาติ

ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่มุมผนังนี้ข้ามประตูมิด้านใต้ไปถึงประตูข้างบนเพียงน้ำคั้นจับความว่าเมื่อศาสนาพระพุทฺธสุเมธช่วงแล้วอายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปีแล้วเจริญขึ้นสองไขยแล้วกลับถอยลงอยู่ ๙ หมื่นปี กาลนั้นพระพุทฺธสุชาติบำเพ็ญพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เป็นวิริยะ อิกหย่างยิ่งมาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าวุดตุดุชนาธิบดีผ่านกรุงสุทศนนครพระพุทฺธมานดาชื่อพระประภาวะดีราชเทวีพระราชาบุตรชื่อพระอุปเสนกุมารมีพระสนม ๒๓๐๐๐ นางเมื่อพระชนม์ได้ ๙๐๐๐ ปี เหนนิมิตทั้ง ๔ จึงเสด็จ (ลบเลื่อน) วุศกสินธพโคแดงกบบริวารนโกฏหนึ่งออกสู่ภินศกรมทำปธานะจริยะ ๙ เดือนจึงรับมบิยาชซึ่งนางสุรินทเศรษฐีธิดาณเมืองสุรินทนครแล้วทรงรับกำห้ายาคาจาก (ชำระ) มาลาดลงเป็นบันลังก์ขึ้นทรงนั่งใต้ไม้เวฬุคุมพุกษคือไม้ไผ่มีลำใหญ่หาหนามมิได้เป็นพระมหาโพธิทรมานซึ่งเสนามารแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ แลในพระศาสนานี้มีอภิไสมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรยังสุทศนกุมารอันเป็นพระอนุชากับสุเทวกุมารบุตรบุโรหิตทั้งบริวารให้ถึงกระทำอุโบสถบริวารให้ถงพระอรหัตต์ครั้ง ๑ เมื่อทำปาฏิหารณไม้รังแทบประตูโขงสุทศนนคร แล้วเสด็จขึ้นไปเทศนาดาวดึงษ์ครั้ง ๑ เมื่อทำบรรพชาชาวเมืองสุธรรมวดีเป็นพระพุทฺธบิดาแลหมู่พระญาติครั้ง ๑ มี

^{๒๕๖} พุทฺธวงศ์, หน้า ๓๙๘

^{๒๕๗} อ่างแก้ว, หน้า ๓๙๙

^{๒๕๘} อ่างแก้ว, หน้า ๓๙๙

^{๒๕๙} วิสุทธิชนวิลาสินี, หน้า ๘๓

^{๒๖๐} จุฬพุทฺธโฆส, หน้า ๘๔

^{๒๖๑} พุทฺธวงศ์, หน้า ๓๙๙

สาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อบรรพชาชาวเมืองสุธรรมวดีเป็นเอหิภิกขุ ๖๐ แสนครั้ง ๑ เมื่อเสด็จสู่ทเว
โลกย์ก็ประชุมพระชีนาสบ ๕๐ แสนครั้ง ๑ เมื่อพระสุทสนะเถรภาบุรุษ ๔ แสนมาอุปสมบทด้วยเอหิ
ภิกขุบรรพชาที่ทรงทำอุโบสถกรรมกับพระชีนสพพวกนั้นอีกครั้ง ๑ กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเป็นพญา
จาดุทีปกะกบรัมจักรได้บูชาพระรัตนไตรด้วยสมบัติทั้ง ๔ ทวีป พระทสพลก็ทรงพยากว่าบรมกระษัต
รพระองค์นี้จะไตรัสเป็นพระเจ้าวในที่สุด ๓ หมื่นกับทรงนามพระโคตมแลพระพุทธรีระสูง ๕๐ สอก
บุบตีเมื่ออายุศัสม์สัตว์ ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปริณิพานมิได้ไว้พระศาสนาสืบไปมณฑกัปน์วินาศด้วย
เพลิงประลัยโลก

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธสมุธลางแล้วอายุศัสม์สัตว์ถอยลงอยู่ ๑๐ ปีแล้ว
เจริญขึ้นอสงไขยแล้วกลับถอยลงอยู่ ๙ หมื่นปี กาลนั้นพระพุทธชชาติบำเพญพระบารมีรบ ๑๖
อสงไขยแสนกลับเนวิริยะธิกหย่างยิ่งมาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าวุดตะชนาธิบดีผ่านกรุงสุทศนนคร
พระพุทธมานดาชื่อพระประภาวะดีราชเทวีพระราชบุตรชื่อพระอุปเสนกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎก
ว่า “พระนครชื่อว่าสมังคละ พระบรมกษัตริย์ทรงพระนามว่าอุคคตะเป็นพุทธบิดา พระนางประภาวดี
เป็นพุทธมารดา พระมเหสีพระนามว่าสิรินันทา พระราชโอรสพระนามว่าอุปเสนะ”^{๒๖๒}, ในวิสุทธชน
วิลาสินี^{๒๖๓}ปรากฏเฉพาะพระนามของพระชนกและพระชนนี, ในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏเนื้อหา
ตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในสัมภารวิปากปรากฏเนื้อหาเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลี
ปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับจารึกของระยะเวลาของกัปเจริญขึ้นแลถอยลง แต่แตกต่างที่ชื่อของพระ
นครในชินกาลมาลีปกรณ์ชื่อสมังคล และในชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏพระนามของพระมเหสีและ
พระราชโอรส^{๒๖๔}

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๒๓๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระ
สนมนารีกำนัลในสองหมื่อนามพันนาง”^{๒๖๕}, ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภาร
วิปาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนม์ได้ ๙๐๐๐ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ครอง
ปราสาทอยู่เก้าพันปี”^{๒๖๖}, ในวิสุทธชนวิลาสินีไม่ปรากฏเนื้อหาส่วนนี้, ไม่ปรากฏเนื้อหาในโสตัดถกิม
หานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหาในสัมภารวิปาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก^{๒๖๗}

เนื้อหาในจารึกว่า “เหนนิมิตทั้ง ๔ จึงเสด็จ (ลบเลือน) วุคกลินธนโคแดงกับบริวารโกฏ
หนึ่งออกสู่ภินศกรมทำปธานะจริยะ ๙ เดือนจึงรับมธูปายาคซึ่งนางสุรินทเสชฐีธิดาณเมืองสุริน
ทนครแล้วทรงรับกำ หย้าคาจาก (ขำรุค) มาลาดลงเพนบันลังก์ขึ้นทรงนั่งใต้ไม้เวหุคุมพฤษคือไม้ไผ่มี
ลำใหญ่หาหนามมิได้เป็นพระมหาโพธิธรรมานซึ่งเสนาमारแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิพาณ ” ปรากฏใน

^{๒๖๒} พุทรวงศ์ ๒๕/๒๓/๔๐๑-๔๐๒

^{๒๖๓} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๔

^{๒๖๔} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๐

^{๒๖๕} พุทรวงศ์, หน้า ๔๐๑

^{๒๖๖} อ้างแล้ว, หน้า ๔๐๑

^{๒๖๗} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๐

พระไตรปิฎกว่า “ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยอัสวราชยานพระที่นั่งต้น ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่เก้าเดือนเต็ม... ไม้โพธิพฤกษ์ของพระองค์เรียกว่าไม้ไผ่ใหญ่และโพธิพฤกษ์นั้นลำต้นแข็ง ไม่เป็นโพรง มีใบแน่นอนหาลำต้นตรงใหญ่...”^{๒๖๘}, ในวิสุทธชนวิลาสินี^{๒๖๙} ปรากฏเฉพาะชื่อต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ชื่อไม้ไผ่, ในโสตัดถกิมหานิทานและสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก ยกเว้นนิมิต ๔ ประการไม่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารีกว่า “แลในพระสาสนานี้มีอภิไสยย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรยังสุทศนกุมารอันเปนพระอนุชากับสุเทวกุมารบุตรปุโรหิตทั้งบริวารให้ถึงกระทำอุโบสถบริวารให้ถึงพระอรหัตต์ ครั้ง ๑ เมื่อทำปฏิหารณ์ไม่รังแทบประตู่โขงสุทศนนคร แล้วเสด็จขึ้นไปเทศนาดาวดึงษ์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาในกรุงสูงมณฑลนครโปรดพระพุทธบิดาแลหมู่พระญาติครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อบรรพชาชาวเมืองสุทธรมวดีเปนเอหิภิกขุ ๙๐ แสนครั้ง ๑ เมื่อเสด็จสู่เทวโลกย์ก็ประชุมพระชีนาสพ ๕๐ แสนครั้ง ๑ เมื่อพระสุทศนเถรภาบุรุษ ๔ แสนมาอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุบรรพชาที่ทรงทำอุโบสถกรรมกับพระชีนาสพพวกนั้นอีกครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ในพระธรรมเทศนาครั้งที่ ๑ สัตว์ได้ตรัสรู้แปดสิบโกฏี, ครั้งที่ ๒ ทวยเทพสามโกฏีเจ็ดแสน ในกาลที่พระองค์เสด็จเข้าไปยังสำนักพระพุทธบิดา, ครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์หกโกฏี, ทรงประชุมพระชีนาสพ ๓ ครั้ง ครั้งแรกมาประชุมกันหกโกฏี, ครั้งที่ ๒ ในกาลนั้นพระพิชิตมารทรงเสด็จลงจากเทวโลก พระชีนาสพมาประชุมกันห้าโกฏี, ครั้งที่ ๓ พระชีนาสพสี่แสน”^{๒๗๐}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะเนื้อหาสาวกสันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารีกว่า “กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเปนพญาจาคูที่ปกะบรมจักรได้บูชาพระรัตนไตรด้วยสมบัติทั้ง ๔ ทวีป พระทสพลก็ทรงพยากรณ์ว่าบรมกระษัตริย์พระองค์นี้จะได้ตรัสเปนพระเจ้าในที่สุด ๓ หมื่นกับทรงนามพระโคดม” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สมัยนั้นเราเป็นพระเจ้าจักรพรรดิมีพลนิกายมาก เราถวายราชสมบัติใหญ่ในทวีปทั้งสี่และรัตน ๗ ประการ... ก็ทรงพยากรณ์เราในกาลนั้นว่าผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก...”^{๒๗๑} ในวิสุทธชนวิลาสินี โสตัดถกิมหานิทาน สัมภารวิบาก และชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารีกว่า “แลพระพุทธสรีระสูง ๕๐ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระพิชิตมารพระองค์นั้นมีพระองค์สูง ๕๐ คอก”^{๒๗๒}, ในวิสุทธชนวิลาสินี โสตัดถกิมหานิทานและสัมภารวิบากปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารีกว่า “อุบัติเมื่ออายุศักราช ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระสาสนาสืบไปมณฑกัสนั้นวินาศด้วยเพลิงประลัยโลก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ครั้งนั้นมนุษย์ทั้งหลาย

^{๒๖๘} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๒

^{๒๖๙} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๔

^{๒๗๐} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๐-๔๐๑

^{๒๗๑} อ่างแก้ว, หน้า ๔๐๑

^{๒๗๒} อ่างแก้ว, หน้า ๔๐๒

มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ทรงดำรงพระชนมายุอยู่เท่านั้น”^{๒๗๓} ในวิสุทธิชนนิลาสนี โสวัตถกิมหาณีทาน สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๑๖

พระพุทธปิยะทัสสี

ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่หลังน้ำคั้นขึ้นไปถึงปลายผนังเสี้ยวจับความว่าเมื่อมันทกัปปินาค แล้วก็เกิดสุญกัปปขึ้นแล้วแลประไลยด้วยเพลิงแลน้ำแลลมถึง ๒๙๒๐๐ กัปปมิได้มีพระเจ้าวมาตรัสเลย พายหลังจึงเกิดวปออันหนึ่งขึ้นทรงพระเจ้าว ๓ พระองค์คือพระพุทธปิยะทัสสี ๑ พระพุทธอรธทัสสี ๑ พระพุทธธรรมทัสสี ๑ แลพระพุทธปิยะทัสสีได้ตรัสตันกัปปนั้นสร้างพระบารมี ๑๖ อสงไขยแสน กัปปเนวริยาธิกะหย่างยิ่งมาอุปติเปนราชบุตรพระเจ้าสัทตมาหาราชผ่านกรุงสุธัญนครพระพุทธมานดา ชื่อพระจันทรราชกัลยามีพระอัครมเหสีชื่อพระนางวิมะละลาเกติราชโอรสชื่อพระกัญจนาวะพุกุมารปีพระ สนม ๒๓๐๐๐ นางครั้นพระชนม์ได้ ๙๐๐๐ ปี เหน็จตุนิมิตร์แล้วจึงทรงราชรถเทียมด้วยสินธพทั้ง ๔ ออกสู่ภินเนสกรมกัปปบริวาร ๑๑ โกฎิ กระทำปธานจริยะ ๖ เดือนจุงรับมรุษุบายาสซึ่งนางวสิกาพราหม ธิดาณะบ้านวรุณพราหมณคามแล้วรับกำห้ายาคาจากสุชาดาชิวกมาลาตลงเพนบันลังกัขึ้นทรงนั่งใต้ไม้กุ ฎุพฤษคือไม้กุ่มบกเพนพระมหาโพธิ์ขจัดเสียดซึ่งพลมารแล้วได้ตรัสแก่พระโพธิญาณแลในพระศาสนา นี้มีภิสไมย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อทรงทรมานสุทศนเทวยัภษบทยอดเขาสุทศนไกลัฎ รงอุศทวดีครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปเมืองกมุทนคร พระโสณะภิกษุไปคบคิดกับราชบุตรพญาเมื่อนั้นให้ฆ่า พระราชบิดาเสียแล้วปล่อยช้างโทณะมุขหัตถิจะให้ประทุรร้ายพระทศพลๆ ก็ทรงทรมานช้างนั้นให้เสีย พยศร้ายครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเทศนายัยยัภษปาตะสิราชกุมารกับสัพทัสสิกุมารบุตร บุโรหิตทั้งบริวารแสนโกฎิให้ถึงพระอรหัตต์ครั้ง ๑ เมื่อเสด็จกลับไปโปรดสุทศเทวยัภษครั้งหลังยัง มนุษนให้ถึงพระอรหัตต์ ๙ หมื่นโกฎิครั้ง ๑ เมื่อทรงทรมานโทณะมุขหัตถิแล้วก็ทำอุบสถกรรมกับพระ อรหันต์ ๘ หมื่นโกฎิครั้ง ๑ กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเพนกัสปพราหมณได้ฟังเทศนาเมื่อพระพุทธองค์ เสด็จไปเมืองสิริวิตมาครก็ทรงพยากรว่าพราหมณผู้นี้ได้ตรัสเพนพระเจ้าวมีนามพระโคดมในที่สุด ๘๐๐ กัปปแลพระพุทธปิยะทัสสีมีพระอัครสาวกชื่อพระปาลีตเถร ๑ พระสัพทัสสิเถร ๑ พระอุปลากชื่อพระโสภิตะ เถร พระอัครสาวิกชื่อ พระสุชาดาเถรี ๑ พระธรรมทินนาเถรี ๑ แลพระพุทธกายสูง ๘๐ สอกอุบัติเมื่อ อายุศรม์สัตว์ ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิบพานมิได้ไว้พระศาสนาสืบไป

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อมันทกัปปินาคแล้วก็เกิดสุญกัปปขึ้นแล้วแลประไลยด้วยเพลิงแล น้ำแลลมถึง ๒๙๒๐๐ กัปปมิได้มีพระเจ้าวมาตรัสเลยพายหลังจึงเกิดวปออันหนึ่งขึ้นทรงพระเจ้าว ๓ พระองค์คือพระพุทธปิยะทัสสี ๑ พระพุทธอรธทัสสี ๑ พระพุทธธรรมทัสสี ๑ แลพระพุทธปิยะทัสสี ได้ตรัสตันกัปปนั้นสร้างพระบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกัปปเนวริยาธิกะหย่างยิ่งมาอุปติเปนราชบุตรพระเจ้า สุตตมาหาราชผ่านกรุงสุธัญนครพระพุทธมานดาชื่อพระจันทรราชกัลปียมพระอัครมเหสีชื่อพระนางวิ มะละลาเกติราชโอรสชื่อพระกัญจนาวะพุกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระนครชื่อว่าสุธัญญะ พระ

^{๒๗๓} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๒

บรมกษัตริย์พระนามว่าสุทนต์เป็นพระชนก พระนางสุจันทาเป็นพระชนนีพระมเหสีพระนามว่าวิมล
พระราชโอรสพระนามว่ากัญจนาวะ^{๒๗๔}, ในวิสุทธชนวิลาส^{๒๗๕} ปรากฏเพียงพระนามพระชนก
และพระชนนี, ในไสตถกิมหานิทาน ปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาส^{๒๗๕}, ในสัมภารวิบากปรากฏ
เช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาส^{๒๗๕}, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาว่า “จากมณฑกัปมาย่างเข้าเบื้องต้น
๑๘๐๐ กัป มีกัปหนึ่งชื่อวรกัป ในวรกัปนี้เอง มีพระพุทธรูป ๓ พระองค์”^{๒๗๖} เนื้อหานอกจากนี้ปรากฏ
ตรงกับจารึก ยกเว้นพระมเหสีและพระราชโอรสไม่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๒๓๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระสนม
นารีกำนัลในสามหมื่นสามพันนาง”^{๒๗๗}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ทั้งในวิสุทธชนวิลาส^{๒๗๕}, ในไสตถกิมหา
นิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ครั้งพระชนมได้ ๙๐๐๐ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์
ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่เก้าพันปี”^{๒๗๘}, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในวิสุทธชนวิลาส^{๒๗๕}, ไม่ปรากฏเนื้อหา
นี้ในไสตถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับ
จารึกและพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “เหนจตุรนิมิตรแล้วจึงทราทรราชรถเทียมด้วยสินธพทั้ง ๔ ออกสู่ภินเส
กรมกับบริวาร ๑๑ โกฎ กระทำปธานจรียะ ๖ เธอจึงรับมธูปายาสซึ่งนางวลิกาพราหมณิดามะบ้าน
วรุณพราหมณคามแล้วรับกำห้ายาคาจากสุชาติชาตวิกรมมาลาตลงเป็นบันลึงก์ขึ้นทรงนั่งใต้ไม้กุกุชพฤษคือ
ไม้กุ่มบกเป็นพระมหาพิชัยซึ่งพลมารแล้วได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ” ปรากฏในพระไตรปิฎก
ว่า “พระองค์ ๕ ทรงเห็นนิมิต ๔ ปรากฏ จึงเสด็จออกผนวชด้วยราชรถทรง ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๖
เดือนเต็ม... ไม้พฤษกษของพระองค์เรียกว่าต้นกุ่ม”^{๒๗๙}, ในวิสุทธชนวิลาส^{๒๘๐}, ปรากฏเพียงต้นไม้ที่
พระพุทธรูปเจ้าทรงตรัสรู้ชื่อว่าต้นกุ่ม, ในไสตถกิมหานิทาน^{๒๘๑}, ปรากฏเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทธรูปเจ้าทรง
ตรัสรู้คือ ไม้ปิงค์, ในสัมภารวิบากปรากฏตรงกับไสตถกิมหานิทาน, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏ
เนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนานี้มีภิกษุไม่ย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑
เมื่อทรงทรมานสุทนต์ทวยักษ์บนยอดเขาสุทนต์ใกล้กรุงอุศวัตติครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปเมืองกมุทนคร
พระโสณะภิกษุไปคบคิดกับราชบุตรพญาเมื่อนั้นให้ฆ่าพระราชบิดาเสียแล้วปล่อยช้างโทณะมุขทัตติ
จะให้ประทุรร้ายพระทศพลๆ ก็ทรงทรมานช้างนั้นให้เสียพระร้ายครั้ง ๑ มีสาวกสนันบาตร ๓ ครั้งเมื่อ
เทศนายังยักษป่าตะลีราชกุมารกับสัพทศสิกุมารบุตรบุโรหิตทั้งบริวารแสนโกฎให้ถึงพระอรหันต์ครั้ง ๑”
ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “เมื่อทรงทรมานโทณะมุขทัตติแล้วก็ทำอุโบสถกรรมกับพระอรหันต์ ๘

^{๒๗๔} พุทธวงศ์ ๒๕/๑๔/๔๐๔

^{๒๗๕} วิสุทธชนวิลาส^{๒๗๕}, หน้า ๘๕

^{๒๗๖} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๑

^{๒๗๗} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๔

^{๒๗๘} อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๔

^{๒๗๙} อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๔

^{๒๘๐} วิสุทธชนวิลาส^{๒๗๕}, หน้า ๘๕

^{๒๘๑} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๘๖

หมื่นโกฏครั้ง ๑ ได้มีแก้สัตร์แปดหมื่นโกฏ ท้าวสุทนต์เทวราชมากราบทูลถึงมัจฉาทิฐี เมื่อพระศาสดา จะทรงบรรเทาทิฐีท้าวเทวราชนั้นทรงแสดงธรรม, ครั้งที่ ๒ แก้อลิบโกฏ, ครั้งที่ ๓ ได้มีแก้สัตร์แปดหมื่นโกฏ, ทรงประชุมพระชีนาสพ ๓ ครั้ง ครั้งแรกแสนโกฏ, ครั้งที่ ๒ แก้อลิบโกฏ, ครั้งที่ ๓ แปดสิบโกฏ”^{๒๘๒}, ในวิสุทธชนวิลาสินี^{๒๘๓} ปรากฏเนื้อหาเฉพาะสาวกสันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในโสตัดถกกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นพิสัตร์แห่งเราเป็นกัลสปราหมณ์ได้ฟังเทศนาเมื่อพระพุทธองค์เสด็จเมืองศิริวัฒนครก็ทรงพยากรณ์ว่าพราหมณ์ผู้นี้ได้ตรัสเป็นพระเจ้าวรมีนามพระโคดมในที่สุด ๘๐๐ กัป” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “กาลนั้นเราเป็นมานพชื่อว่ากัสสปะ เป็นผู้เล่าเรียน รู้จบไตรเภท... แม้พระองค์นั้น ก็ประทับนั่งท่ามกลางสงฆ์ทรงพยากรณ์เราว่า ในอีกแปดร้อยกัป ผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๒๘๔}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, ปรากฏระยะเวลาที่จะตรัสรู้ในอนาคตอีกหนึ่งพันแปดร้อยกัป^{๒๘๕}, โสตัดถกกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเช่นเดียวกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพุทธปัยทศสี่มีพระอัครสาวกชื่อพระปาลีเถระ ๑ พระสัททศสี่เถระ ๑ พระอุปถากชื่อพระโสภิตเถระ พระอัครสาวกชื่อ พระสุชาดาเถรี ๑ พระธรรมทินนาเถรี ๑ ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงมีพระลิตเถระและพระสรรพทศสี่เถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อโสภิตเถระเป็นพระอุปัฏฐาน พระสุชาดาเถรีและพระธรรมทินนาเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๒๘๖}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเช่นเดียวกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธกายสูง ๘๐ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “สูง ๘๐ สอก”^{๒๘๗}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกกิมหานิทานและในสัมภารวิบาก ปรากฏความสูงพระวรกาย ๘๘ สอก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุศัสม์สัตร์ ๙ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระสาคนาสืบไป” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “แม้พระพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุพระองค์นั้นทรงดำรงอยู่ในโลกเก้าหมื่นปี เท่ากับอายุของมนุษย์ทั้งหลาย”^{๒๘๘}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๑๗

พระพุทธอรุณทศสี่

ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่ปลายผนังใหญ่ลงมาถึงน้ำคั่นจับความว่า เมื่อศาสนาพระพุทธปัยทศสี่ล่วงแล้วอายุศัสม์สัตร์ก็ถอยลงคน ๑๐ ปีแล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วกลับถอยลงคงอยู่แสนปีขณนั้นพระพุทธอรุณทศสี่สร้างพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เป็นวิริยาธิกะหย่างยิ่งมาอุบัติเป็นราช

^{๒๘๒} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๓-๔๐๔

^{๒๘๓} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๔

^{๒๘๔} พุทธวงศ์, หน้า ๒๘๔

^{๒๘๕} วิสุทธชนวิลาสินี, ๘๕

^{๒๘๖} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๕

^{๒๘๗} อ่างแก้ว, หน้า ๔๐๕

^{๒๘๘} อ่างแก้ว, หน้า ๔๐๕

โอรสพระเจ้าวสุทราบุตรชื่อพระเสละกุมารมีพระสนม ๓๓๐๐๐ นางเมื่อพระชนม์ได้พันปีเหนนิมิตทั้ง ๔ แล้วเสด็จทรงไทยพาหนชื่อสุทสนอัสตรศรีเหลืองล้วนกับบริวาร ๙ โภกฏีออกสู่ภินศกรมกระทำปธานจริยะ ๘ เดือนจึงรับมรุปายาศซึ่งนางสุรินทนามาวิกามาจากนาคพิภพถวายแล้วทรงรับกำห้ายาคาจากพญารมรุจินาคราขมาลาดลงบนบันลึงก์ขึ้นทรงสถิตใต้ไม้จัมปะกะพฤษ คือไม้จำปาเป็นพระมหาโพธิ์ขจัดเสียซึ่งมารพลให้พ่ายแพ้ก็ได้ตรัสแก่พระบรมมา ภิเศกในพระสาสนานี้มีอภิไสย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาพระธรรมจักรโปรดภิกษุบริวาร ๙ กำครั้ง ๑ เมื่อเทศนาดาวดึงษ์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาในกรุงโสภณนครโปรดพระพุทธบิดากับพระญาติกับบริษัศแสนโกฏุครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อเสด็จไปเมืองสุทนต์นครเทศนาโปรดพระสันตะกุมารราชบุตรแลอุปสันตะกุมารบุตรโปรดกับมหาชนถึง ๙๘ แสนให้เป็นเอหิภิกษุครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปกรุงโสภณนครครั้งหลังทรงบรรพชาพระเสละกุมารพุทธโอรสกับบริวารให้ถึงพระอรหัต ๘๘ แสนกาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเป็นสมุณัระพราหมณ์ในเมืองจันปะนครออกบวชเป็นดาบศได้อภิญาณะสมาบัติเมื่อพระบรมครูเสด็จไปเมืองสุทนต์นครได้ฟังพระธรรมเทศนาก็มีจิตเลื่อมใสจึงบูชาด้วยทิพบุบผาชาติต่าง ๆ พระสุดตก็ทรงพยากรณ์ว่าดาบศผู้นี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าวสุทนต์ในที่สุด ๘๐๐ ก็มีนามพระโคดมแลพระพุทธอรุทธาศีมีพระอัครสาวกชื่อพระสันตะเถร ๑ พระอุปสันตะเถร ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระอโกลยเถรพระอัครสาวกชื่อ พระธรรมมาเถรี ๑ พระสุธรรมมาเถรี ๑ พระพุทธกายสูง ๘๐ สอกอุบัติเมื่ออายุศัหม์สัตว์แสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพานมิได้ไว้พระสาสนาสืบไป

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธบิษัศศีลวงแล้วอายุศัหม์สัตว์ก็ถอยลงคง ๑๐ ปีแล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วกลับถอยลงคงอยู่แสนปี ขณันั้นพระพุทธอรุทธาศีสร้างพระบารมีครอบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เป็นวิริยาธิกะหย่างยิ่งมาอุปัตเป็นราชโอรสพระเจ้าวสุทราผ่านกรุงโสภณนครพระพุทธชนนีชื่อพระสุทนต์นาราชเทวีพระมเหสีชื่อพระนางวิสาขากิดราชบุตรชื่อพระเสละกุมาร” ปรากฏเนื้อหาในพระไตรปิฎกกว่า “พระนครชื่อว่าโสภณะ พระบรมกษัตริย์ทรงพระนามว่าสาครเป็นพระชนก พระนางสุทนต์เป็นพระชนนี พระมเหสีพระนามว่า วิสาขา พระราชโอรสพระนามว่า เสละ”^{๒๘๙}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเนื้อหาเฉพาะพระนามของพระชนกและพระชนนี^{๒๙๐}, ในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบากมีเนื้อหาเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี แต่พระชนนีมีพระนามต่างออกไปโดยมีพระนามว่าสุทนต์สนา, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับจารึก ยกเว้นพระมเหสีและพระราชบุตรไม่มีปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๓๓๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่หมื่นปี... ทรงมีพระนสนมารีก้านลในสามหมื่นสามพันนาง”^{๒๙๑}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนม์ได้พันปีเหนนิมิตทั้ง ๔ แล้วเสด็จทรงไทยพาหนชื่อสุทสนอัสตรศรีเหลืองล้วนกับบริวาร ๙ โภกฏีออกสู่ภินศกรมกระทำปธานจริยะ ๘ เดือนจึงรับมรุป

^{๒๘๙} พุทธวงศ์ ๒๕/๑๕/๔๐๖-๔๐๗

^{๒๙๐} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๕

^{๒๙๑} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๗

ยากซึ่งนางสุรินทนามาจากนาศิกมาจากนาศิกภพถวาย แล้วทรงรับกำห่วยาคาจากพญาธรรมจุนาคราช มาลาดลงเปนบันลึงก์ขึ้นทรงสถิตใต้ไม้จัมปะกะพฤษ คือไม้จำปาเปนพระมหาโพธิ์ขจัดเสียดซึ่งมารพล ให้พ่ายแพ้ก็ได้ตรัสแก่พระบรมมาภิเศก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงเสด็จ ออกผนวชด้วยอัสวราชยานทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือนเต็ม... ไม้โพธิ์พฤษของพระองค์เรียกว่า จำปา”^{๒๙๒}, ในวิสุทธิชนวิลาสินีมีเนื้อหาเฉพาะต้นไม้ที่ตรัสรู้ชื่อว่าไม้จำปา, ในไสตตถกิมหานิทาน ปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธิชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบาก ปรากฏเนื้อหาเช่นเดียวกับวิสุทธิชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก ยกเว้นนิมิต ๔ ประการไม่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ในพระสาคนานี้มีอภิสิทธิ์ ๓ ครั้งเมื่อเทศนาพระธรรมจักรโปรด ภิกษุบริวาร ๙ โกฎิ์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาดาวดึงษ์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาในกรุงโสภณนครโปรดพระพุทธบิดา กับพระญาติกับบริวารแสนโกฏิครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเสด็จไปเมืองสุจันทรนครเทศนา โปรดพระสันตตะกุมารราชบุตรและอุปสันตตะกุมารบุตรโปรดกับมหาชนถึง ๙๘ แสนให้เป็นเอหิภิกขุ ครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปกรุงโสภณนครหลังทรงบรรพชาพระเสลละกุมารพุทธโอรสกับบริวารให้ถึงพระ อรหัต ๘๘ แสน” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีการแสดงธรรมให้สัตว์ได้ตรัสรู้ ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ ได้ มีแก่สัตว์แสนโกฏิ, ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่ทวยเทพแสนโกฏิ, ครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ, ทรงประชุมพระ ชีนาสพ ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ พระภิกษุชีนาสพมาประชุมกันแก้หมิ่นแปดพัน, ครั้งที่ ๒ มาประชุมกันแปดหมื่นพัน, ครั้งที่ ๓ มาประชุมกันเจ็ดหมื่นแปดพัน”^{๒๙๓}, ในวิสุทธิชนวิลาสินีมีเนื้อหาเฉพาะสาวก สันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในไสตตถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นพิสดารแห่งเราเป็นสุมนะพรหมณ์ในเมืองจันปะนครออก กวาดเปเนดาบศได้อภิญญาณะสมาบัติเมื่อพระบรมครูเสด็จไปเมืองสุทศันนครได้ฟังพระธรรมเทศนาก็ มีจิตระลึบไสจึงบูชาด้วยทิพบุพผาชาติต่างๆ พระสุคตก็ทรงพยากรณ์ว่าดาบศผู้นี้จักได้ตรัสเป็นพระเจ้า ในที่สุด ๘๐๐ กัปมีนามพระโคตม” ปรากฏในพระไตรปิฎก “กาลนั้นเราเป็นชฎิลผู้มีตบะรุ่งเรือง มี นามว่าสุสิมา ประชาชนยกย่องว่าผู้ประเสริฐในแผ่นดิน... แม้พระพุทธอัครสาวกสี่หมื่นพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า ในพันแปดร้อยกัป ผู้นั้นจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๒๙๔}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี, ไสตตถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธอัครสาวกสี่หมื่นพระอัครสาวกชื่อพระสัตะเถระ ๑ พระอุปะสัน ตะเถระ ๑ พระพุทธอุปากชื่อพระอโกลยเถระพระอัครสาวกชื่อ พระธรรมมาเถรี ๑ พระสุธรรมมาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระสันตเถระแลพระอุปะสันตเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ ว่าอภัยเป็นพระพุทธอุปัฏฐาก พระธรรมมาเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๒๙๕} (น.๔๐๗), วิสุทธิชนวิลาสินี ไสตตถกิมหานิทานและสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาล มาลีปกรณ์

^{๒๙๒} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๗

^{๒๙๓} อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๖

^{๒๙๔} อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๖

^{๒๙๕} อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๗

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๘๐ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์นั้น สูง ๘๐ คอก”^{๒๔๖}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุศักราชแสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิบพานมิได้ไว้พระศาสนา สืบไป” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงดำรงอยู่ในโลกแสนปี”^{๒๔๗}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

ศิลาจารึกแผ่นที่ ๑๘

พระพุทธธรรมทัสสี

ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่แนวน้ำคั้นข้างบนลงมาถึงหลังประตูกลาง จับความว่าเมื่อศาสนา พระอรหันต์ศัสสีล่วงแล้วอายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปี แล้วเจริญขึ้นถึงสองไขยแล้วลดถอยลงอยู่แสนปี กาลนั้นพระพุทธธรรมทัสสีบำเพ็ญพระบารมีครบ ๑๖ สองไขยแสนกัลป์เป็นวิริยาธิเกหยังมาอุปบัติ เป็นราชบุตรพระเจ้าวรมหาราชผ่านกรุงสรณนคร พระพุทธชนนีชื่อสุนันทาราชเทวีมีพระมเหสีชื่อพระนางวิจิโกพี เกิดราชบุตรชื่อพระบุญวัฒนะกุมารพระสนมหมื่นสองพันนางเมื่อพระชนม์ได้ ๘ พันปี ไป ประภาษพระอุทธานเป็นจตุรมิตรทั้ง ๔ กลับมา พระราชนิเวศปรารพจะออกสู่ภินศกรมขณนั้นสุ ทักตนปรากฏสากกับราชบริวารก็ลอยขึ้นยังอากาศสูงสูงภูมิภากย์ใกล้ไม้พิชพาลพฤษคือไม้ซ้องแมวเป นพระมหาโพธิ์ เธอก็ตัดพระเกสรทรงผ้ากาศาวพัตรอันทำมหาพรหมนำมาถวายในปราสาท แล้วก็ เสดจ้ลงปรากฏสารทฯ ก็ลอยขึ้นอีกครั้ง ๑ บันดาลพระมหาโพธิ์ขึ้นประดิษฐานบนชลาปราสาท ๆ ก็ กลับลงมาบันดานางบริจาริกทั้งปวงก็ลงจากปราสาทสิ้น ราชเสวกซึ่งโดยเสดจ้ทั้งแสนโกฏก็บรรพชา พระมหาบุรุษทำทุกกจรียะ ๗ วัน จึงรับมรุปายาศแต่พระวิจิโกพีอัครมเหสีแล้วไปรับก้าหยาจากาศิริ วัฒนามานพผู้รักษาไร่เข้าแดงมาลาดลงใต้พระมหาโพธิ์ชลาปราสาทเป็นบันล้งก็จะได้มีมารผจญหา มิได้ ก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณในพระศาสนานี้มีอภิสมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อ เทศนาโปรดสญไขยดาบศครั้ง ๑ เมื่อพระอินทบาทเทพบริวารลงมาฟังเทศนาครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่ออุปสมบทพระอนุชาทั้งสองคือพระอัครสาวกครั้ง ๑ เมื่อเทศนาดาวดึงษเสดจ้กลับลงมา ทำปวารณากรรมด้วยพระชีณาสพ ๑๐๐ โกฎครั้ง ๑ เมื่อตั้งพระหริตะเถรในที่เตทักะก็ประชุมพระ อรหันต์ ๘๐ โกฎครั้ง ๑ กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเป็นพระอินทิลามาบูชาพระศพลด้วยทิพมาลาต่าง ๆ ก็ทรงพยากรว่าสมเดจ้อำรินท์จได้ตรัสเป็นพระเจ้ามีนามพระโคดมในที่สุด ๘๐๐ กัลป์แลพระพุทธ ธรรมทัสสีมีพระอัครสาวกชื่อพระปทุมเถร ๑ พระบาทเถร ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระสุทัศน์เถร พระอัครสาวิกชื่อพระเขมาเถรี ๑ พระสัจจนาเถรี ๑ พระพุทธกายสูง ๘๐ สอกอุบัติเมื่ออายุศักราช แสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิบพานมิได้ใช้พระศาสนาสืบไปแล้ววรกัปนั้นก็พินาศด้วยไฟประลัยโลกย์

^{๒๔๖} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๗

^{๒๔๗} อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๗

พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ชื่อรัตตังกูรหรือตันมะเกล้า^{๓๐๓}, ในโสตตถกัมมทานิทานมีเนื้อหาเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้คือตันรัตตังกูร^{๓๐๔}, ในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ชื่อตันข้างน้ำ^{๓๐๕}, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก ยกเว้นนิมิต ๔ ประการไม่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ในพระสาคนานี้มีอภิสมโย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดสาธยายชาดกครั้ง ๑ เมื่อพระอินทบาทเทพบริวารลงมาฟังเทศนาครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่ออุปสมบทพระอนุชาทั้งสองคือพระอัครสาวกครั้ง ๑ เมื่อเทศนาดาวดึงษ์เสด็จกลับลงมาทวรวรรณด้วยพระชนาสพ ๑๐๐ โกฎ์ครั้ง ๑ เมื่อตั้งพระหริตะเถรในที่เอตทัคคะก็ประชุมพระอรหันต์ ๘๐ กำครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ธรรมาภิสมโยครั้ง ๒ ได้มีแก่สัต์ว์เก้าสิบกัฏฐิ, ธรรมาภิสมโยครั้งที่ ๓ ได้แก่สัต์ว์แปดสิบกัฏฐิ, มีการประชุมพระชีนาสพ ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เมื่อพระพุทธธรรมทัสสีทรงจำพรรษาณ สมณนคร พระภิกษุชีนาสพมาประชุมกันพันโกฏฐิ, ครั้งที่ ๒ เมื่อเสด็จจากเทวโลกมายังมนุษย์โลก ประชุมพระชีนาสพร้อยโกฏฐิ, ครั้งที่ ๓ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศุดงคคุณพระภิกษุชีนาสพมาประชุมกันแปดสิบกัฏฐิ”^{๓๐๖}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในโสตตถกัมมทานิทาน, ในสัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นโพธิ์สัต์ว์แห่งเราเป็นพระอินท์ลามาบูชาพระทศพลด้วยทิพมาลาต่าง ๆ ก็ทรงพยากรว่าสมเกจ้ออำรินทิจได้รัสเปนพระเจ้ามีนามพระโคดมในที่สุด ๘๐๐ กัลป์” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “กาลนั้นเราเป็นท้าวปุรินทลัฏฐิเทวราช ได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยของหอม ... ก็ทรงพยากรณ์เราในกาลนั้นว่า ในพันร้อยแปดกัฏฐิ ผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้า”^{๓๐๗} ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกัมมทานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเช่นเดียวกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธธรรมทัสสีมีพระอัครสาวกชื่อพระปทุมเถร ๑ พระบุษเทวเถร ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระสุทัคน์เถร พระอัครสาวิกชื่อพระเขมาเถรี ๑ พระลัจจนาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์มีพระปทุมเถระและพระปุลสเทวเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อสุทัตตะเป็นพระอุปัฏฐาก พระเขมาเถรีและพระลัจจนาเถรีเป็นพระอัครวาวิกา”^{๓๐๘}, วิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกัมมทานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเช่นเดียวกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๘๐ ศอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์นั้นสูง ๖๐ ศอก”^{๓๐๙}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏพระสรีระสูง ๘๐ ศอก, ในโสตตถกัมมทานิทานความสูงของพระวรกาย ๘๐ ศอก, สัมภารวิบากความสูง ๘๐ ศอก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่อมายุคมีสัต์ว์แสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิบพานมิได้ใช้พระสาคนาสีบไปแล้ววรกัปนั้นก็พินาศด้วยไฟประยโยภย” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงพระดำรังพระชนชีพ

^{๓๐๓} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๖

^{๓๐๔} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๘๘

^{๓๐๕} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๑๗

^{๓๐๖} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๘

^{๓๐๗} อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๗

^{๓๐๘} อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๙

^{๓๐๙} อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๙

อยู่สมเสมออยู่ในโลกแสนปี”^{๓๑๐}, ในวิสุทธิชนนิลาสินีและโศตัตถกัมมทานิทานมีเนื้อหาตรงกับ พระไตรปิฎก, ในสัมภารวิบากอายุหนึ่งหมื่นปี^{๓๑๑}, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

จาริกแผ่นที่ ๑๙

พระพุทธสิทนต์

ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่ปลายผนังเสี้ยวลงมาถึงลำน้ำคั่น จับความว่าเมื่อวรกัปปะไลย แล้วเกิดสูญก็ขึ้นแล้วฉิบหายด้วยเพลิงแล่นน้ำแลลมบ้าง ๗๐๖ ก็ปมิได้มีพระเจ้าวมาตรัสเลยแล้วจึงตั้ง สारกัปปันหนึ่งขึ้น ทรงพระพุทธเจ้าพระองค์ ๑ คือพระพุทธสิทนต์สร้างพระบารมี ๑๖ อสงไขยแสน กัลป์เนวิริยาธิกะหย่างยิ่งมาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าวอุเทนพระราชผ่านกรุงเวการะนคร พระพุทธ มารดาชื่อพระสุมุขสाराชเทวีมีพระมเหสีชื่อพระนางภูสมันต์ เกิดราชบุตรชื่อพระอนุปะมะกุมารมีพระ สนม ๔๘๐๐๐ นางเมื่อพระชนม์ได้หมื่นปีเหนจตุรมิตรแล้วก็ทรงสวรรณสีวิกาออกสู่ภินศกรมกับ บริวาร ๑๐๐ โกฎุ กระทำปธานจริยะ ๑๐ เดือนจึงรับมรุปียาชซึ่งนางสุนตดาพรหมณีนบ้านอสะทิส สะพรหมณคัม แล้วรับกำหย้าคาจากพรหมมานพผู้รักษาไร่เข้าแดงมาลาดลงเป็นบันลังก์ ก็ขึ้นทรง สถิตใต้ไม้กรรณการะพฤษคือไม้กรรณการะมีดอกอันเหลืองเป็นพระมหาโพธิ์ ทรมานเสียซึ่งหมู่มารแล้ว ก็ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเศกแลในพระศาสนานี้มีอภิสมัย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อ เทศนาโปรดพญาภิรมภกับบรรพต ๕๐ โกฎุณเมืองภิรมภนครครั้ง ๑ เมื่อเทศนาในกรุงเวการะนครที่ พระญาติสมาคมครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเสด็จไปเมืองอมรานครโปรดพญาสมพลราชกับ พญาสุมิตรราชอนุชา ด้วยบทเจดีย์คือเหยียบรอยพระบาทอันประดับด้วยลักษณะมงคล ๑๐๘ ประการ พญาทั้งสองได้เหนกัเลื่อมใสออกบรรพชากับบริวาร ๑๐๐ โกฎุครั้ง ๑ เมื่อเสด็จอยู่ในเวการามวิหารก็ ประชุมพระชีนาสพ ๕๐ โกฎุทำอุโบสถกรรมครั้ง ๑ เมื่อเสด็จอยู่ณสุระเสนะวิหารนอกเมืองสุระเสนะก็ ชุมนุมพระอรหันต์ ๘๐ โกฎุทำอุโบสถครั้ง ๑ ครั้งนั้นพิสัต์แห่งเราเป็นมงคลพราหมณ์อยู่ในเมืองนั้น ออกบวดเป็นดาบศได้อภิญญาสมาบัตินำเอาผลหัวว่าประจำทวีปมาถวายพระบรมครู ๆ ก็ทรงพยากรว่า ดาบศผู้นี้จักได้ตรัสเป็นพระเจ้าวในที่สุด ๕๔ ก็ปมีนามพระโคตม แลพระพุทธสิทนต์มีพระอัครสาวกชื่อ พระสัมพลเถร ๑ พระสุมิตรเถร ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระเรวัตเถร พระอัครสาวิกชื่อพระสิลาเถร ๑ พระสุรามเถร ๑ พระพุทธกายสูง ๖๐ สอกอุบัติเมื่ออายุศัสม์แสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพานมิได้ ไว้พระศาสนาสืบไปแลสารกัปปันก็วินาศด้วยเพลิงประไลยโลกย์

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “ศิลาแผ่นนี้บอกเรื่องแต่ปลายผนังเสี้ยวลงมาถึงลำน้ำคั่น จับความว่า เมื่อวรกัปปะไลยแล้วเกิดสูญก็ขึ้นแล้วฉิบหายด้วยเพลิงแล่นน้ำแลลมบ้าง ๗๐๖ ก็ปมิได้มีพระเจ้าวมา ตรัสเลยแล้วจึงตั้งสารกัปปันหนึ่งขึ้น ทรงพระพุทธเจ้าพระองค์ ๑ คือพระพุทธสิทนต์สร้างพระบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เนวิริยาธิกะหย่างยิ่งมาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าวอุเทนพระราชผ่านกรุงเวการะ นคร พระพุทธมารดาชื่อพระสุมุขสाराชเทวีมีพระมเหสีชื่อพระนางโสมันต์ เกิดราชบุตรชื่อพระอนุปะ มะกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระนครชื่อว่าเวการะ พระบรมกษัตริย์พระนามว่าอุเทน เป็น

^{๓๑๐} พุทธวงศ์, หน้า ๔๐๙

^{๓๑๑} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๑๗

พระชนก พระนางสุผัสสาเป็นพระชนนี พระองค์ครอบครองอาคารสถานอยู่หมื่นปี... มีพระมหาลีพระนามว่าสุมนา มีพระราชโอรสพระนามว่าอนุปะมะ”^{๓๑๒}, ในวิสุทธชนวิลาสินี มีเนื้อหาปรากฏเฉพาะนามพระชนกและพระชนนี, ในโสตัดถกิมหานิทานมีเนื้อหาปรากฏตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบากมีเนื้อเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินีแต่พระนามของพระชนนีว่าสุจลาราชเทวี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาว่า “เมื่อวรกก็ปลี่ยนไปแล้ว จากนั้นย่างเข้าเบื้องต้น ยังมีกับหนึ่งชื่อสารกัป... พระพุทธลีทตถะเกิดเป็นพระราชโอรสของพระนางสุปัสสาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน ในนครเวภาระ”^{๓๑๓}

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๔๘๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระสนมมารีก้านัลในสี่หมื่นแปดพันนาง”^{๓๑๔}, พระสนมไม่ปรากฏทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนมได้หมื่นปีเพนจตุรมิตรแล้วก็ทรงสวรรณสีวิกาออกสู่ภินครกรมกับบริวาร ๑๐๐ โกฎิ กระทำปานจรียะ ๑๐ เดือนจึงรับมธูปายาศซึ่งนางสุนตดาพราหมณีนบ่านอสะทิสะพราหมณคาม แล้วรับกำหย้าคาจากพรุณมานพผู้รักษาไมระเข้าแดงมาลาดลงเพนบันลังก์ ก็ขึ้นทรงสถิตยได้ไม่ภรรณการะพะฤษะคือไม่ภรรณการะมีดอกอันเหลืองเพนพระมหาโพธิ์ทรมานเสี่ยซึ่งหมู่มารแล้วก็ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเศก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยวาทอง ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือนเต็ม... ไม่โพธิ์พฤษะของพระองค์เรียกชื่อว่า ภรรณการ”^{๓๑๕}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเนื้อหาเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ชื่อต้นภรรณการณ, ในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบากปรากฏเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก ยกเว้นนิมิต ๔ ประการไม่มีในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนาเมื่อภิสไมยะ ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพญาภิรมภกับบรรพสัช ๕๐ โกฎิ ๓ เมืองภิรมภนครครั้ง ๑ เมื่อเทศนาในกรุงเวภาระนครที่พระญาติสมาคมครั้ง ๑ มีสาวกลั่นนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเสด็จไปเมืองอมรนครโปรดพญาสมพลราชกับพญาสุมิตรราชอนุชา ด้วยบพเจตยี่คือเหยียบรอยพระบาทอันประดับด้วยลักษณะมงคล ๑๐๘ ประการ พญาทั้งสองได้เหนก้เลื่อมใสออกบรรพชากับบริวาร ๑๐๐ โกฎิครั้ง ๑ เมื่อเสด็จอยู่ในเลภารามวิหารก็ประชุมพระชีณาสพ ๕๐ โกฎิทำอุโบสถกรรมครั้ง ๑ เมื่อเสด็จอยู่ณสุระเสนะวิหารนอกเมองสุระเสนะก็ชุมนุมพระอรหันต์ ๘๐ โกฎิทำอุโบสถครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ตรัสพระสัทธรรมเทศนาให้สัตว์ได้ตรัสรู้ ๓ ครั้ง ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงตีกลองอมฤตเกรีที่ภิมรัฐ, ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบลโกฏิ, ครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบลโกฏิ, ประชุมพระชีณาสพ ๓ ครั้ง แห่งที่หนึ่ง ภิกษุประชุมกันน้อยโกฏิ, แห่งที่ ๒ ภิกษุประชุมกันเก้าสิบลโกฏิ, แห่งที่ ๓ ภิกษุประชุมกันแปดสิบลโกฏิ”^{๓๑๖}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะ

^{๓๑๒} พุทธวงศ์ ๒๕/๑๓/๔๑๑

^{๓๑๓} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๒

^{๓๑๔} พุทธวงศ์, หน้า ๔๑๑

^{๓๑๕} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๑

^{๓๑๖} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๐

สาวกสันนิบาต,ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ทั้งในโสตตถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ครั้งนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเปนมงคลพราหมณ์อยู่ในเมืองนั้นออกบวเณดาบศได้ภิญญาสมาบัติินำเอาผลหว่าประจทวีปมาถวายพระบรมครูๆ ก็ทรงพยากรณ์ว่าดาบศผู้นี้ดาบศชื่อว่ามงคล... เราได้นำเอาผลหว่ามาถวายแต่พระลัทธิตถสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับแล้ว ได้ตรัสพระดำรัสที่ว่า จงดูคชภูมิดาบศผู้มีตะบะรุ่งเรืองนี้ ในกัปที่ ๙๔ แต่ปีนี้ ดาบสนี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๓๑๗}, เนื้อหาในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธลัทธิตถะมีพระอัครสาวกชื่อพระสัมพลเถร ๑ พระสุมิตรเถร ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระเรวัตเถร พระอัครสาวกชื่อพระสิวลเถร ๑ พระสุรามเถร ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระสัมพลเถระและพระสุมิตเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่าเรวัตเถรเป็นพระพุทธอุปฐาก พระสิวลเถรและพระสุรามเถรเป็นพระอัครสาวก”^{๓๑๘}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมหานิทานและสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๖๐ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นสูง ๖๐ คอก”^{๓๑๙}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมหานิทานและสัมภารวิบากปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก, แต่ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุศมีสัตว์แสนปีถึงส่วน ๔ ก็บริณิพานมิได้ไว้พระสาสนาสืบไปแลสารกัปนั้นก็วินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงดำรงอยู่ในโลกแสนปี”^{๓๒๐}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๒๐ พระพุทธดิชะ

ศิลาแผ่นนี้บอกเองแต่ข้างประตูกลางข้ามประตูริมมาถึงผนังนี้ข้างบลเพียงน้ำคั่นลงมาจับความว่าเมื่อสารกัปวินาศแล้วก็ตั้งศูนย์กัปอันหนึ่งขึ้นหาพระเจ้าวตรสมิได้ เมื่อกัปนั้นถึงกำหนดก็ประลัยด้วยเพลิง แล้วจึงเกิดมณฑกัปอันหนึ่งขึ้นดำรงพระเจ้าว ๒ พระองค์คือพระพุทธดิชะ ๑ พระพุทธบชะ ๑ แลพระพุทธดิชะอันได้ตรัสต้นกัปนั้นบำเพญพรบาระมีครบ ๘ อสงไขยแสนกัลป์เป็นศัทธาธิกะหย่างกลาง มาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าวชนะสนทมหาราชผ่านกรุงเขมราชธานี พระพุทธชนนี้ชื่อพระปฐมาราชเทวี มีพระมเหสีชื่อพระนางสุภัทราเกิดราชบุตรชื่อพระอนนทกุมารมีพระสนม ๓๓๐๐๐ นาง เมื่อพระชนม์ได้ ๗ พันปีเหนนิมิตร์ทั้ง ๔ จึงทรงครุรงค์พาหะชื่อโสณุตระอัครกับบริวารโกฏิหนึ่งออกสู่ภินศกรรม ทรงกระทำปธานจริยะ ๑๕ วันจึงรับมธูปายาศอันนางจิริเศรชฐ์

^{๓๑๗} พุทธวงศ์, หน้า ๔๑๑

^{๓๑๘} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๑

^{๓๑๙} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๒

^{๓๒๐} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๒

ธิดามบ้านจ๊ะระนิคม แล้วรับกำห้ายาคาจากวิชิตสังคามะมานพผู้รักษาไร่เข้าแดงมาลาดลงเปนรัตนบัน
 ลังก์ขึ้นทรงนั่งไต้ร่มไม้โสนะพฤษคือไม้ประดู่ลายเปนพระมหาโพธิ์ ขจัดเสียซึ่งมารพลแล้วก็ได้ตรัส
 แก่พระสัพพัญญูญาณแลในพระศาสนานี้มีอภิสมัย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรยังพรหมเทพกุมารแลอุ
 ไไทยราชกุมารอันเปนราชบุตรพญาศวตีราชได้ละแก่พระอรหันต์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดภิกษุบริวาร
 ซึ่งโดยเสด็จออกบวกรั้ง ๑ เมื่อเทศนามงคลสูตรโปรดบรรพชัถึง ๖๐ โกฏิครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต
 ๓ ครั้ง เมื่อทรงจำพระวิชาในกรุงศวตีกี้ได้ประชุมพระอรหันต์แสนหนึ่ง ทำปวรรณกรรมครั้ง ๑ เมื่อ
 พระราชทานเอหิบรรพชาพระนารีพาหนะราชบุตรพญาสุชาตราชกับบริวาร ๙๐ แสนครั้ง ๑ เมื่อพระ
 ญาติบรรพชากับบริษัชเปนเอหิกิกขุถึง ๘๐ แสนในกรุงเขมราธานี แล้วทรงทำอุโบสถด้วยพระอรหันต์
 พวกนั้นครั้ง ๑ กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเปนสุชาตดาบศได้อภิญญาสมบัติ จึงนิมิตรฉัตรแล้วด้วย
 ดอกไม้ทิพกันถวายพระทศพลกับผอบใหญ่เต็มไปด้วยทิพบุยายลอยอยู่บนอากาศบูชาพระรัตนไตร
 พระสุคตก็ทรงพยากรณ์ว่าดาบศผู้นี้จะได้ตรัสเปนพระเจ้าวมีนามพระโคดมในที่สุด ๙๒ กัปแลพระพุทธิษะ
 มีพระอัครสาวกชื่อพระพรหมเทพเถร ๑ พระอุไทยเถร ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระสมณะเถรพระอัครสาว
 กชื่อพระผุสาเถร ๑ พระสุทัตถเถร ๑ พระพุทธกายสูง ๖๐ สอก อุบัติเมื่ออายุศัสม์สัตว์แสนปีถึงส่วน
 ๔ ก็ปรินิพานมิได้ไว้พระศาสนาสืบไป

ลักษณะของการเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อสารกัปวินาศแล้วก็ตั้งสุญกัปอันหนึ่งขึ้นหาพระเจ้าวตรัสมิได้ เมื่อ
 กัปนั้นถึงกำหนดก็ประลัยด้วยเพลิง แล้วจึงเกิดมณฑกัปอันหนึ่งขึ้นดำรงพระเจ้าว ๒ พระองค์คือพระ
 พุทธิษะ ๑ พระพุทธบษะ ๑ และพระพุทธิษะอันได้ตรัสตันกัปนั้นบำเพญพระบาระมีครบ ๘
 อสงไขยแสนกัปเปนศัทธิธะกัปอย่างกลาง มาอุบัติเปนราชโอรสพระเจ้าวขณะสนทมหาราชผ่านกรุง
 เขมราธานี พระพุทธิษะชื่อนี้ชื่อพระปฐมมาราชเทวี มีพระมเหสีชื่อพระนางสุภัททาเกิดราชบุตรชื่อพระ
 อานนทกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระนครชื่อว่าเขมกะ พระบรมกษัตริย์พระนามว่าชนสันทะ
 เปนพระชนกของพระติสสศาสดา พระนางปฐมาเป็นพระชนนี...พระมเหสีพระนามว่าสุภัททา พระ
 ราชโอรสพระนามว่าอานันทะ”^{๓๒๑}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเนื้อหาเฉพาะพระนามพระชนกและ
 พระชนนี, ในโสตตถกิมหานิทานและในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ใน
 ชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาว่า “ในกาลต่อมาอีก มีกัปหนึ่งเป็นพุทธสุญญกัป คือกัปว่างจากพระ
 พุทธิษะ ต่อจากสุญญกัปนั้นมา อย่างเข้าเบื้องต้น ๙๒ กัป มีกัปหนึ่งชื่อมณฑกัป เฉพาะในกัปนี้มี
 พระพุทธิษะเจ้า ๒ พระองค์...”^{๓๒๒}, ส่วนชื่อของพระนคร, พระนามของพระชนนีตรงกับจารึก พระนาม
 ของพระชนกว่าชนสันต์

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๓๓๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงมีพระ
 สนมนารีกำนัลในสามหมื่นนาง”^{๓๒๓}, เนื้อหานี้ไม่ปรากฏทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตตถกิมหานิทาน,
 ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

^{๓๒๑} พุทธิษะวงศ์ ๒๕/๑๘/๔๑๓-๔๑๔

^{๓๒๒} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๓

^{๓๒๓} พุทธิษะวงศ์, หน้า ๔๑๓

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนม์ได้ ๗๗ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่เจ็ดพันปี”^{๓๒๔} เนื้อหานี้ไม่ปรากฏในวิสุทธชนวิลาสินี, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในโสตัดถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “เหนนิมิตรทั้ง ๔ จึงทรงดุรงค์พาหะชื่อโสณุดตระอัศตรกับบริวารโกฎิหนึ่งออกสู่ภินศ กรม ทรงกระทำชานจริยะ ๑๕” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระพิชิตมารทรงเห็นนิมิตร ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยอัสวรายาน ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ครั้งเดือนเต็ต”^{๓๒๕}, ในวิสุทธชนวิลาสินีไม่ปรากฏเนื้อหานี้, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในโสตัดถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหานี้ว่า “ทรงม้าต้นเสด็จออกมหาภิเนษกรรม กระทำความเพียรอยู่ ๘ เดือน ตรัสรู้เป็นพระพุทธที่โคนต้นอสนะ (ต้นประดู่ลาย)”^{๓๒๖}

เนื้อหาในจารึกว่า “วันจึงรับมธุปายาศอันนางจิริเศรษฐีดาณบ้านจิรินิคม แล้วรับกำหย้าคาจากวิชิตสังคามะมานผู้รักษาไร่เข้าแดงมาลาดลงเปนนั่นบนันลังก์ขึ้นทรงนั่งได้ร่มไม้สนะพฤษคือไม้ประดู่ลายเปนมหาโพธิ์ ขจัดเสียดซึ่งมารพลแล้วก็ได้ตรัสแก่พระสัพพัญญูญาณ” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ไม้โพธิ์พฤษของพระองค์เรียกชื่อว่าไม้ประดู่”^{๓๒๗}, ในวิสุทธชนวิลาสินี^{๓๒๘} ปรากฏต้นไม้มี่พระองค์ทรงตรัสรู้คือต้นประดู่ลาย, ในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏเฉพาะต้นไม้มี่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้คือต้นอสนะ, ในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเฉพาะต้นไม้มี่คือต้นประดู่ลาย

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระสาคนานี้มีภิสไมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรยังพรหมเทพกุมารแลอุไทยราชกุมารอันเปนคราษบุตรพญาศวกดีราชให้ละแก่พระอรหันต์ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดภิกษุบริวารซึ่งโดยเสด็จออกบวชครั้ง ๑ เมื่อเทศนามงคสูตรโปรดบรรพช้ถึง ๖๐ โกฎิครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อทรงจำพระวษาในกรุงศวกดีก็ได้ประชุมพระอรหันต์แสนหนึ่ง ทำปวณกรรมครั้ง ๑ เมื่อพระราชทานเอหิบรรพชาพระนารีพาหะราชบุตรพญาสุชาตราชกับบริวาร ๕๐ แสนครั้ง ๑ เมื่อพระญาติบรรพชาภกับบริช้เปนเอหิภิกษุถึง ๘๐ แสนในกรุงเขมราชธานี แล้วทรงทำอุโบสถด้วยพระอรหันต์พวกนั้นครั้ง ๓ ทกลิปโกฎิ” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงประชุมพระชีณาสพผู้คงที่ ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ มาประชุมกันหนึ่งแสน, ครั้งที่ ๒ เก้าโกฎิ, ครั้งที่ ๓ แปดโกฎิ”^{๓๒๙}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ทั้งในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นโพธิ์สัตว์แห่งเราเปณสุชาตดาบศได้อภิญญาสมาบัติ จึงนิมิตรฉัตรแล้วด้วยดอกไม้ทิพกันถวายพระทสพลกับมอบใหญ่เต็มไปด้วยทิพบุษยาลอยอยู่บนอากาศบูชาพระรัตนไตร พระสุตถ์ทรงพยากรว่าดาบศผู้นี้จได้ตรัสเปนมพระจ้าวมีนามพระโคดมในที่สุด ๕๒ กัป”

^{๓๒๔} พุทรวงศ์, หน้า ๔๑๓

^{๓๒๕} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๔

^{๓๒๖} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๓

^{๓๒๗} พุทรวงศ์, หน้า ๔๑๔

^{๓๒๘} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๓

^{๓๒๙} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๔

ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สมัยนั้นเราเป็นพระมหากษัตริย์พระนามว่าสุชาต ละทิ้งโภคทรัพย์จำนวนมากแล้วออกบวชเป็นฤาษี... เอามือประคองคอกมณฑารพ ดอกปทุมและดอกปาริชาติ เข้าไปเฝ้า... แม้พระองค์ก็ประทับนั่งท่ามกลางประชุมชน ทรงพยากรณ์ว่า ในกัปที่ ๙๒ แต่กัปนั้นผู้้นจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๓๓๐}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ ปรากฏเช่นเดียวกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธีษะมีพระอัครสาวกชื่อพระพรหมเทพเถร ๑ พระอุไทยเถร ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระสมณะเถรพระอัครสาวกชื่อพระศุบสาเถรี ๑ พระสุทัตตรเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระพรหมเทพเถระและพระอุไทยเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อสมณะเป็นพระพุทธอุปถาก พระศุบสาเถรีและพระสุทัตตาเถรีเป็นพระอัครสาวกา”^{๓๓๑}, วิสุทธิชนวิลาสินี และโสตัดถกิมหานิทานปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก, ในสัมภารวิบากปรากฏชื่อพระอุปถากแตกต่างจากจารึกและพระไตรปิฎก คือพระสมณะเป็นพระอุปถากฐานในพระภการสัมวิบาก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๖๐ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มีพระองค์สูง ๖๐ คอก”^{๓๓๒}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทานและสัมภารวิบากปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุศัต์ว์แสนปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพานมิได้ไว้พระศาสนา สืบไป” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระชนมายุมากดำรงอยู่ในโลกแสนปี”^{๓๓๓}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๒๑

พระพุทธปัสสะ

ห้องนี้หว่างหน้าต่างมีความว่าเมื่อศาสนาพระพุทธีษะล่วงแล้วอายุศัต์ว์ถอยลงอยู่ ๑๐ ปี แล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วกลับถอยลดลงอยู่ ๙ หมื่นปีกาลนั้นพระพุทธบุษะล้างพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เปนวิริยาธิกะหย่างยิ่งมาอุบัติเป็นราชโอรสพระเจ้าวชิระเสนาราชผ่านกรุงกาสิอนุปะมะกุมาร มีพระสนม ๓ หมื่นนางเมื่อพระชนมายุสมได้ ๙ พันปีได้เหนนิมิตรทั้ง ๔ แล้วจึงทรงคเสนทรพาหนะออกสู่ภิเนศกรรมกับบริวาร ๙ โภภีกระทำปานจรียา ๖ เดือน จึงรับมธูปายาศซึ่งนางศิริวัฒนา เศรษฐีธิดาณเมืองวัฒนาครแล้วไปรับก้าหญาคารศิริวัฒนาบศมาลาตลงเปนบันลังก์ขึ้นทรงนั่งได้ร่วมไม้ล้มละกะพฤษคือไม้ขามป้อมเปนพระมะหาโพธิชจัดเสียดซึ่งยามารแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ แลในพระศาสนานี้มีอภิสม ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดศิริวัฒนาศกับบริวาร ๙๐ แสนครั้ง ๑ เมื่อบรรพชาพระอนุปะมะพุทธโอรส ณ กรุงกาสิการาชครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อเอหิบรรพชาสุรักขิตกุมารราชบุตรพญาภัณกุชราชกับธรรมเสนะกุมารบุตรบุโรหิต

^{๓๓๐} พุทธวงศ์, หน้า ๔๑๓

^{๓๓๑} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๔

^{๓๓๒} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๔

^{๓๓๓} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๔

ทั้งบริวาร ๖๐ แแสนครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปสู่พระญาติสมาคมกรุงกาสีกราช เทศนาโปรดพระพุทธบิดา แล้วยังพระญาติให้บรรพชา กับบรรพชัช ๕๐ แแสนครั้ง ๑ เมื่อเทศนามงคลสูตรยังมหาชนให้ถึงพระอรหันต์ ๔๐ แแสนครั้ง ๑ กาลนั้นพิสดารแห่งเราเป็นพญาวิชีวิตาวิผ่านกรุงอรินทมะนครได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วถวายทานแก่พระสงฆ์องค์พระจ้าวเป็นประทาน พระสัพพัญญูทรงพยากรณ์ว่าบรมกษัตริย์พระองค์นี้จะไตรสรณพระจ้าวในที่สุด ๙๒ ก็มีนามว่าพระโคตมและพระพุทธบุษะมีพระอัครสาวกชื่อพระสุรภิกษิตเถร ๑ พระธรรมเสนะเถร ๑ พระพุทธอุปกากชื่อพระสะภะเถร พระอัครสาวกชื่อพระศาลาเถร ๑ พระอุปกาลาเถร ๑ พระพุทธสิริระสูง ๕๘ สอกอุบัติเมื่ออายุศตวรรษ ๙ หนึ่งปีถึงส่วน ๔ ก็ปริณิพาน มิได้ไว้พระศาสมีสืบไป แลมันตักป็นก็พินาศด้วยเพลิงประไลโยลกย์

ลักษณะของกรเรียงเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธิสว่างแล้วอายุศมีสัตว์ถอยลงอยู่ ๑๐ ปี แล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วกลับถอยลดลงอยู่ ๙ หนึ่งปีกาลนั้นพระพุทธบุษะสร้างพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์เป็นวิริยาริเกหย่างยิ่งมาอุบัติเป็นราชโอรสพระจ้าวไชยเสนราชผ่านกรุงกาสีกราชนครพระพุทธชนนีชื่อพระศิริมาราชเทวีมีพระมเหสีชื่อพระนางกิสาโคตรมีเกิดราชบุตรชื่อพระอนุปะมะกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระนครชื่อว่ากาสีเก พระบรมกษัตริย์พระนามว่าชยเสนะเป็นพระชนก พระนางสิริมาเป็นพระชนนี... พระมเหสีพระนามว่ากิสาโคตรมี พระราชโอรสพระนามว่าอานันทะ”^{๓๓๔}, ในวิสุทธชนวิลาสินีมีเนื้อหาเฉพาะพระนามพระชนกและพระชนนี^{๓๓๕}, ในโสตัดถกิมหานิทานและในสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับจารึก ยกเว้นการบำเพ็ญพระบารมี ๑๖ อสงไขย

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๓ หนึ่งนาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “มีพระสมมณารีกำนัลในสองหมื่นสามพันนาง”^{๓๓๖}, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนมายุสมได้ ๙ พันปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่เก้าพันปี”^{๓๓๗}, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในโสตัดถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎกและจารึก

เนื้อหาในจารึกว่า “ได้เหนนิมิตรทั้ง ๔ แล้วจึงทรงคเชนทรพาหนะออกสู่ภินะศกรมกับบริวาร ๙ โกฎกระทำปธานจริยา ๖ เดือน” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยคชสารราชชยาน ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๗ วัน...”^{๓๓๘}, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในโสตัดถกิมหานิทาน, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์ มีเนื้อหาต่างกับจารึก ยกเว้นนิมิตร ๔ ประการ ไม่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์

^{๓๓๔} พุทธวงศ์ ๒๕/๑๙/๔๑๕-๔๑๖

^{๓๓๕} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๙

^{๓๓๖} พุทธวงศ์, หน้า ๔๑๖

^{๓๓๗} อ้างแล้ว, หน้า ๔๑๖

^{๓๓๘} อ้างแล้ว, หน้า ๔๑๖

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงรับมรุษป่ายาศซึ่งนางศิริวัฒนาเศรษฐีธิดาณเมืองวัฒนานครแล้วไป
รบกำห่วยาคาจากศิริวัฒนาบศมาลาดลงเปนบันลึงก์ขึ้นทรงนั่งไต้ร่มไม้อำมะละกะพฤษคือไม้มขาม
ป้อมเปนพระมะหาโพธิชจัดเสียดซึ่งโยธามารแล้วก็ได้ตรัสแก่พระพิญาณ ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า
“ไม้โพธิพฤษเรียกกันว่าไม้มะขามป้อม”^{๓๓๙} ในโสตตถกิมหานิทานปรากฏเฉพาะต้นไม้ที่
พระพุทเจ้าตรัสรู้คืออำมะละกะ^{๓๔๐} ในสัมภารวิบากต้นไม้ที่พระพุทเจ้าทรงตรัสรู้คือต้นละหุ่ง^{๓๔๑} ใน
ชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนานี้เมื่อภิสไมย ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อ
เทศนาโปรดศิริวัฒนาบศกับบริวาร ๙๐ แสนครั้ง ๑ เมื่อบรรพชาพระอนุปะมะพะพุทธโอรส ณ กรุงกา
สิกราชครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง เมื่อเอหิบรรพชาสุรภิกขิตถุมารราชบุตรพญากัณกุชราชกับธรรม
เสนะกุมารบุตรปุโรหิตทั้งบริวาร ๖๐ แสนครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปสู่พระญาติสมาคมณกรุงกาสิกราช
เทศนาโปรดพระพุทบิดาแล้วยังพระญาติให้บรรพชากับบรรพลัษ ๕๐ แสนครั้ง ๑ เมื่อเทศนามงคล
สูตรยังมาทชนให้ถึงพระอรหัต ๔๐ แสนครั้ง ๑ ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ธรรมภิสมายครั้งที่ ๑
ได้แก่สัตว์แปดกั, ครั้งที่ ๒ แก้วโกฏ, ครั้งที่ ๓ แปดโกฏ ทรางประชุมพระชีนาสพ ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑
พระภิกษุชีนาสพมาประชุมกันหกโกฏ, ครั้งที่ ๓ สี่โกฏ”^{๓๔๒} ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวก
สันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในโสตตถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นพิสัตัวแห่งเราเปนพญาวิชิตาวิผ่านกรุงอรินทมนนครได้ฟัง
พระธรรมเทศนาแล้วถวายทานแก่พระสงฆ์องค์พระจ้าวเปนประธาน พระลัษพฤษก็ทรงพยากรณ์ว่าบรม
กฤษัตรพระองค์นี้จะได้ตรัสเปนพระจ้าวในที่สุด ๙๒ กับมีนามว่าพระโคดม” ปรากฏในพระไตรปิฎก
ว่า “สมัยนั้นเราเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่าวิชิตละทั้งราชสมบัติจำนวนมากออกผนวชทรงพยากรณ์
เราว่า ในกัปที่ ๙๒ แต่กับนี้ ผู้นี้จักได้เป็นพระพุทเจ้าในโลก”^{๓๔๓} ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมหา
นิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “และพระพุทบุษะมีพระอัครสาวกชื่อพระสุรภิกขิตเถร ๑ พระธรรม
เสนะเถร ๑ พระพุทอุปถากชื่อพระสะภะยะเถร พระอัครสาวกชื่อพระศาลาเถรี ๑ พระอุปศาลา
เถรี ๑ ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระสุรภิกขิตเถรและพระธรรมเสนเถรเป็นพระอัครสาวก
พระเถระชื่อภะยะเป็นพระพุทอุปฐาก พระศาลาเถรีและพระอุปศาลาเถรีเป็นอัครสาวิกา”^{๓๔๔}
ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมหานิทาน, โสตตถกิมหานิทานและพระสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับ
พระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัตเมื่ออายุศมส์ตัว ๙ หมั้นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิบพาน มิได้ไว้พระ
สาครมีสืบไป แล มณฑกัปนั้นก็พินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ในกาลนั้น

^{๓๓๙} พุทรวงศ์, หน้า ๔๑๖

^{๓๔๐} กุฬพุทโฆส, หน้า ๙๐

^{๓๔๑} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๒๑

^{๓๔๒} พุทรวงศ์, หน้า ๔๑๕

^{๓๔๓} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๕

^{๓๔๔} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๖

มนุษย์ทั้งหลายมีอายุเท่าหมื่นปี พระองค์ทรงดำรัสพระชนมายุอยู่เพียงเท่านั้น”^{๓๔๕} ในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสวัตถกัมมทานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

จาริกแผ่นที่ ๒๒

พระพุทธรูปสี่

ห้องนี้ข้างบนมีความว่าเมื่อมณฑกัปวินาศแล้วจึงตั้งสารกัปอันหนึ่งดำรงพระจำวพระองค์ ๑ คือพระพุทธรูปสี่ทรงบำเพ็ญพระบารมีตลบ ๘ อสงไขยแสนกัลป์เป็นศัทธิกาธิกะหย่างกลางมาอุบัติเป็นราชบุตรพระจำวพันธุมะหาราชผ่านกรุงพันทุมวดี พระพุทธรูมานดาชื่อพระพันทุมดีราชเทวีมีพระมเหสีชื่อพระนางสุทัศนาเกิดราชบุตรชื่อพระสมะวัตตะขันธกุมาร มีพระสนมสองหมื่นนางครั้งพระชนม์ได้ ๘๔๐๐๐ จึงทรงกระทำทุกกรจริยา ๘ เดือน แล้วรับมรุษปายาศซึ่งนางสุทัศนาเชษฐฐีธิดาณบ้านสุทัศนิคมถวายแล้วจึงรับกำห้ายาคาจากสุชาติมานพผู้รักษาไร่เข้าแดดดมาลาดลงเป็นบันลังก์พายไต่บ้ำตะลีพุกาคือไม้แคฝอยเป็นพระมหาโพธิ์ทรมาณเสียซึ่งโยธามารก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณในพระสาสนานี้มีอภิไสย์ ๓ ครั้งเมื่อเทศนาธรรมจักร ณ ป่าเขมมิคทายะวันยังพระขันธกุมารผู้เป็นราชอนุชาภิบัติศุมารบุตรบุโรหิตให้ถึงพระอรหัตต์ครั้ง ๑ เมื่อบุรุษ ๘๔๐๐๐ ออกบวชตามพระขันธเถรครั้ง ๑ เมื่อภิกษุ ๘๔๐๐๐ ซึ่งโดยเสด็จจ้อกบรพชาแลพระองค์ละเสียเสด็จมาสู่โพธิ์มณฑลนั้นทราบว่ามีพระมหาบุรุษได้ตรัสแล้วก็ติดตามมาพระทศพลก็เทศนายังภิกษุพวกนั้นให้ถึงพระอรหัตต์ครั้ง ๑ มสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อเสด็จอยู่ณอารามในป่าเขมะทายะวันก็เทศนาขันตีธรรมในท่านกลางพระอรหัตต์ ๖๘๐๐๐ ครั้ง ๑ เมื่อทำยมกปาฏิหารครั้ง ๑ เมื่อพระพุทธรูปิตาตรัสใช้ราชบุตรทั้ง ๓ ไปปราบข้าศึกมิไชยแล้วกลับมาจึงทูลขอพรแก่พระราชบิดาบัญญัติ พระพุทธรองค์ ๓ เดือนแล้วบรพชาในสำนักนี้พระบรมครูผู้เป็นพระเชษฐาธิราชกับบริวาร ๘ หมื่นถึงแก่พระอรหัตต์ทั้งสิ้นครั้ง ๑ กาละนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเป็นพญาอดุลนาครได้นิมิตทิพมณภูปลถวายพระสุคต ๆ ทรงพยากรณ์ว่าพญานาคตนนี้จะได้ตรัสเป็นพระจำวในที่สุด ๙๑ กัปป์มีนามพระโคดม แลพระพุทธรูปสี่มีพระอัครสาวกชื่อพระขันธเถร ๑ พระติศเถร ๑ พระพุทธรูปถากชื่อพระอโศกะเถร พระอัครสาวกชื่อพระจันทาเถรี ๑ พระจันทิมิตตาเถรี ๑ พระพุทธรุกายสูง ๘๐ สอก อุบัติเมื่ออายุศัสม์สัตว์ ๘ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปริณิพานมิได้ไว้พระสาสนาสืบไปและสารกัปนั้นก็พินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อมณฑกัปวินาศแล้วจึงตั้งสารกัปอันหนึ่งดำรงพระจำวพระองค์ ๑ คือพระพุทธรูปสี่ทรงบำเพ็ญพระบารมีครบ ๘ อสงไขยแสนกัลป์เป็นศัทธิกาธิกะหย่างกลางมาอุบัติเป็นราชบุตรพระจำวพันธุมะหาราชผ่านกรุงพันทุมวดี พระพุทธรูมานดาชื่อพระพันทุมดีราชเทวีมีพระมเหสีชื่อพระนางสุทัศนาเกิดราชบุตรชื่อพระสมะวัตตะขันธกุมาร”

ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “...พระนครชื่อว่าพันธุมาดี พระมหากษัตริย์พระนามว่าพันธุมะ เป็นพระชนก พระนางพันธุมาดีเป็นพระชนนี พระองค์ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่แปดพันปี พระมเหสีพระนามว่าสุทัสนา พระราชโอรสพระนามว่าสมวัตตขันธ”^{๓๔๖}

^{๓๔๕} พุทธวงศ์, หน้า ๔๑๖

^{๓๔๖} พุทธวงศ์ ๒๕/๒๐/๔๑๘

ในวิสุทธชนวิลาสินี^{๓๔๗} มีเนื้อหาเฉพาะพระนามพระชนกและพระชนนี, ในโสตัดถกิมหานิทานและในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาเช่นเดียวกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาว่า “และเมื่อมณฑกัปนั้นล่วงไปแล้ว จากนั้นมาอย่าเข้าเบื่องตัน ๙๑ กัป มีกัปหนึ่งชื่อสารกัป พระศาสดาทรงพระนามวิปัสสี...”^{๓๔๘} ส่วนเนื้อหาของพระนามพระชนกพระชนนีและพระนครตรงกับจารึก

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนมสองหมื่นนาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระสนมনারิกนัลในสี่หมื่นสามพันนาง”^{๓๔๙}, ไม่มีเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “ครั้นพระชนมได้ ๘๐๐๐ ปี ได้เห็นนิมิตทั้ง ๔ แล้วจึงทรงอลงกฎราชรถเทียมด้วยจตุรสินธิพอกสู่ภิเษกรรมกับบริวาร ๘๔๐๐๐ จึงทรงกระทำทุกกรจริยา ๘ เดือน” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยราชรถพระที่นั่ง ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือนเต็ม”^{๓๕๐}, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี โสตัดถกิมหานิทานและ, สัมภารวิบาก, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาปรากฏตรงกับจารึก ยกเว้นนิมิต ๔ ประการและบริวาร ๘๔,๐๐๐^{๓๕๑}

เนื้อหาในจารึกว่า “แล้วรับมรุษายาศซึ่งนางสุทนต์คนเศรษฐีธิดาณบ้านสุทนต์คนนิคมถวายแล้ว จึงรับกำห้ายาคาจากลูกชาตมานพผู้รักษาไร่เข้าแดงมาลาดลงเปนบันลังก์พายใต้บ่าตะลิวฤกษ์คือไม้แคฝอยเปนพระมหาโพธิ์ทรมานเสียดซึ่งโยธามารก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ไม้พิพฤกษ์ของพระองค์เรียกกันว่าไม้แคฝอย”^{๓๕๒}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะเนื้อหาที่แสดงชื่อต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ชื่อแคฝอย, ในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏเฉพาะชื่อต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้คือต้นปาดลิลิ, ในสัมภารวิบาก โสตัดถกิมหานิทานและในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “ในพระศาสนานี้มีอภิสมัย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาธรรมจักร ณ ป่าเขมมิคทายะวันยังพระชันธกุมารผู้เปนราชอนุชาที่บิดคกุมารบุตรบุโรหิตให้ถึงพระอรหัตต์ครั้ง ๑ เมื่อบุรุษ ๘๔๐๐๐ ออกบวชตามพระชันธเถระครั้ง ๑ เมื่อภิกษุ ๘๔๐๐๐ ซึ่งโดยเสด็จออกบรรพชาแลพระองค์ละเสียดเสียดจีมาสู่โพธิ์มณฑลนั้นทราบว่าเป็นพระมหาบุรุษได้ตรัสแล้วก็ติดตามมาพระทศพลก็เทศนายังภิกษุพวกนั้นให้ถึงพระอรหัตต์ครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อเสด็จอยู่ณอารามในป่าเขมเมทายะวันก็เทศนาขันตีธรรมในท่ามกลางพระอรหัตต์ ๖๘๐๐๐ ครั้ง ๑ เมื่อทำยมกปาหารครั้ง ๑ เมื่อพระพุทธบิดารตรัสใช้ราชบุตรทั้ง ๓ ไปปรากฏบขาศึกมีไชยแล้วกลับมาจึงทูลขอพระแก่พระราชบิดาปฏิบัติพระพุทธรองค์ ๓ เดือนแล้วบรรพชาในสำนักนี้พระบรมครูผู้เปนพระเชษฐาธิราชกับบริวาร ๘ หมื่นถึงแก่พระอรหัตต์ทั้งสิ้นครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ธรรมมาภิสมัยครั้งที่ ๑ ทรงประกาศธรรมจักร

^{๓๔๗} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๘๙

^{๓๔๘} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๓

^{๓๔๙} พุทธวงศ์, หน้า ๔๑๘

^{๓๕๐} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑๘

^{๓๕๑} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๔

^{๓๕๒} พุทธวงศ์, หน้า ๔๑๘

ปล่าวด้วยการนับมิได้, ครั้งที่ ๒ ทรงประกาศจตุราริยสัง ได้มีแก้สัต์ว์แปดหมื่นสี่พัน, ครั้งที่ ๓ มนุขย์แปดหมื่นสี่พันบรรลฐธรรมอันประเสริฐ, ประชุมพระชีนาสพ ๓ แปดหมื่น”^{๓๕๓}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต, ไม่ปรากฏเนื้อหาทั้งในโสตัดถกิมทานิทาน, ในสัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “กาละนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเปนพญาอดุลนาถได้นิมิตทิพมณญูปถวายพระสุคตๆ ทรงพยากรว่าพญานาคตนนี้จะได้ตรัสเปนพระเจ้าวในที่สุด ๙๑ กัปมีนามพระโคดม” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “สมัยนั้นเราเป็นพระยานาคราชผู้มีฤทธิ์มาก... ชื่อว่าอดุล เราแวดล้อมด้วยนาคโกฏิเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า... ก็ทรงพยากรณ์เราว่า ในกัปที่ ๙๑ แต่กัปนี้ ผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๓๕๔}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมทานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธวิปัสสิมีพระอัครสาวกชื่อพระขันธเถร ๑ พระติสเถร ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระอโศกเถร พระอัครสาวิกชื่อพระจันทาเถรี ๑ พระจันทิตตาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงมีพระขันธเถระและพระติสสนามเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่าอโศกเป็นพระอุปฐาก พระจันทาเถรีและพระจันทิตตาเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๓๕๕}, วิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมทานิทานและสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๘๐ สอก”, ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “..สูง ๘๐ คอก”^{๓๕๖}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมทานิทานและสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎกและจารึก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุคัมสัตว์ ๘ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพานมิได้ไว้พระสาคนาสีบไปและสารกัปนั้นก็พินาศด้วยเพลิงประไลยโลกย์” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ครั้งนั้นพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุแปดหมื่นปี พระองค์ทรงดำรงอยู่เท่านั้น”^{๓๕๗}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมทานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๒๓

พระพุทธสิขี

ห้องนี้หว่างหน้าต่างมีความว่าเมื่อสารกัปวินาศแล้วกเกิดสูญกัปขึ้นแล้วแลฉิบหายด้วยเพลิงแลน้ำแลมถึง ๕๙ กัปมิได้มีพระเจ้าวมาตรัสแลแล้วจึงตั้งมณฑกัปอันหนึ่งขึ้นทรงพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์คือพระพุทธสิขีพระองค์ ๑ พระพุทธสิขีอันได้ตรัสแต่ต้นกัปนั้นสร้างพระบารมีครบ ๘ อสงไขยแสนกัปเป้นศัทธิกะหย่างกลางมาอุบัติเป้นราชโอรสพระเจ้าวอรุณมหาราชผ่านกรุงอรุณวดี พระพุทธชนนีชื่อพระประภาวดีราชเทวี มีพระมเหสีชื่อพระนางสัพกายมาเกิดราชบุตรชื่ออดุลยกุมาร มีพระ

^{๓๕๓} พุทธวงศ์, หน้า ๔๑๗

^{๓๕๔} อ่างแก้ว, หน้า ๔๑๘

^{๓๕๕} อ่างแก้ว, หน้า ๔๑๘-๔๑๙

^{๓๕๖} อ่างแก้ว, หน้า ๔๑๙

^{๓๕๗} อ่างแก้ว, หน้า ๔๑๙

สนม ๑๔๐๐๐ รางเมื่อพระชนม์ได้ ๙๐๐๐ ปีเหนนิมิตรทั้ง ๔ จึงทรงกัญชรพาหนะกับบริวาร ๓๗ แสน ออกสู่ภิเนชกรรมกระทำปธานจริยะ ๙ เดือนจึงรับมรุษยาาศซึ่งนางปิยทัตสีเศรษฐีธิดาณบ้านสุทัศน์ นิคมแล้วไปรับกำห้ายาคาจากอนโหมะดาบศมาลาตลงเปนบันลังก์ได้ไม่เสตัมพพฤกษคือไม้มะม่วงขาวซึ่ง โลกย์โหวหารเรียกกมม่วงสวายสอทรงออกเปนพระมหาโพธิ์ขึ้นทรงสถิตยั้งจัดมารพลก็ได้ตรัสแก่พระ โพธิญาณแลในพระสาสนานี้มีอภิสมย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพระอภิภู กุมารและพระสัมภาวะกุมารอันเปนพระประยูรญาติกับบริวาร ๙ หมื่นโกฏณกรงอรุณวะดีครั้ง ๑ เมื่อ ทรงทำยมกปาฏิหารไม้อำปาแทบประตูเมืองศิริยวะคีย้ายเสียซึ่งหมู่เดียรถีครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อกระทำอุโบสถกรรมกับพระชีนาสพแสนหนึ่งในกรุงอรุณวะดีครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพระญาติ กับบริวาร ๘ หมื่นแล้วบรรพชาด้วยเอหิกิกุครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดมหาชนณเมืองธนัญไชยนคร ๗ หมื่นแล้วบรรพชาด้วยเอหิกิกุครั้ง ๑ กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเปนพญาอรินทมหาราชได้บริจาคราช ทรัพย์หรือจำนำว้างพระอินังมงคลหัตถิ บูชาพระรัตนไตรพระพุทธร่องคิงพยากรว่าบรมกระษัต รองค์นี้จะได้ตรัสเปนพระเจ้าวามีนามพระโคดมในที่สุด ๓๑ กับแลพระพุทธร่องคิงพระอัครสาวกชื่อพระอภิภู เถร ๑ พระสัมภาวะเถร ๑ พระพุทธร่องคิงชื่อพระเขม็งกระเถร พระอัครสาวกชื่อ พระชิลาเถร ๑ พระปะทุมเถร ๑ พระพุทธร่องคิง ๗๐ สกอบุติเมื่ออายุศัสม์สัตว์ ๗ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพานมิได้ วั้พระสาสนาสี่ไปและพระสรีระธาตุมิได้เรียรายปรากฏเปนแห่งเดียวมหาชนก้อพระเจดีย์สูง ๓ โยชน์บรรจุไว้มีการทั้งชมพูทวีป

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อสารกัปวินาศแล้วเกิดสูญกัปขึ้นแล้วแลนิบายด้วยเพลิงแลน้ำแล ลมถึง ๕๙ กัปมิได้มีพระเจ้าวมาตรัสแลแล้วจึงตั้งมณฑกัปอนหนึ่งขึ้นทรงพระพุทธร่องคิง ๒ พระองค์คือ พระพุทธร่องคิง ๑ พระพุทธร่องคิงอันได้ตรัสแต่ต้นกัปนั้นสร้างพระบารมีครบ ๘ อสงไขยแสนกัลป์ เปน ศัทธาธิกะหย่างกลางมาอุบัติเปนราชโอรสพระเจ้าอรุณมหาราชผ่านกรุงอรุณวะดี พระพุทธร่องคิง ชื่อพระประภาวดีราชเทวี มีพระมเหสีชื่อพระนางสัพพามาเกิดราชบุตรชื่ออตุลยกุมาร” ปรากฏใน พระไตรปิฎกกว่า “พระนครชื่อว่าอรุณวะดี พระบรมกษัตริย์พระนามว่าอรุณเปนพระชนกของพระสิขี บรมคาสนา พระนางปรากฏวดีเป็นพระชนนี พระมเหสีพระนามว่าสรรพกายม พระราชโอรสพระ นามว่าอตุลา”^{๓๕๘}, วิสุทธนวิลาสินี โสตตถกิมหานิทานและสัมภารวิบากมีเนื้อหาเฉพาะพระนามพระ ชนกและพระชนนี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาว่า “ต่อจากสารกัปนั้นมาอย่างเข้าเบื้องต้น ๓๑ กัป มีกัปหนึ่งชื่อมณฑกัป เฉพาะมณฑกัปนี้มีพระพุทธร่องคิงพระพุทธร่องคิงอตุลย ๒ พระองค์ คือพระ พุทธร่องคิง ๑ พระพุทธร่องคิง ๑ พระพุทธร่องคิง ๒ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคสิขี...”^{๓๕๙} ส่วนพระนามของ พระชนนีและพระนครตรงกับจารึก แต่พระชนกมีพระนามแตกต่างจากจารึกว่าอรุณวันต

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๙๐๐๐ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงมีพระสนม นารีก้านลในสองหมื่นสี่พัน”^{๓๖๐}, ทั้งวิสุทธนวิลาสินี, โสตตถกิมหานิทาน, สัมภารวิบาก, และในชิน กาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

^{๓๕๘} พุทธร่องคิง ๒๕/๒๑/๔๒๐-๔๒๑

^{๓๕๙} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๔

^{๓๖๐} พุทธร่องคิง, หน้า ๔๒๑

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนมได้ ๙๐๐๐ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่เจ็ดพันปี”^{๓๖๑}, ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, และในสัมภารวิบากไม่ปรากฏเนื้อหา, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏ ๗,๐๐๐ ปี^{๓๖๒}

เนื้อหาในจารึกว่า “เหนนิมิตรทั้ง ๔ จึงทรงกฤษพรพาหนะกับบริวาร ๓๗ แสนออกสู่ภินษกรรมกระทำ ปธานจริยะ ๙ เดือน” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิตร ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยคชสารยานพระที่นั่งต้น ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่แปดเดือนเต็ม”^{๓๖๓}, ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, และสัมภารวิบากไม่ปรากฏเนื้อหา, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก ยกเว้นนิมิตร ๔ ประการไม่มีในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงรับมธุปายาศซึ่งนางปิยทัสสีเศรษฐีติดตามบ้านสุทนต์นิคมแล้วไปรับกำห้ายาคาจากอนิเมดาบศมาลาดลงเปนบันลึงก็ได้ไม่เสดัมพฤทษคือไม่มะม่วงขาวซึ่งโลกย์โหวหารเรียกมะม่วงสวยสอทรงออกเปนพระมหาโพธิ์ขึ้นทรงสถิตขจัดมารพลก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ไม่โพธิพญาของพระองค์เรียกกันว่าบอนทริก (ไม่กุ่มบก...)”^{๓๖๔}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนานี้มีภิสไมย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาธรรมจักรครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพระอภิกุมารลแพ้ระลัมภาวะกุมารอันเปนพระประยูรญาติกับบริวาร ๙ หมื่นโกฏิ ณกรุงอรุณวะดีครั้ง ๑ เมื่อทรงทำยมกปาฏิหาริย์ไม่จำปาแทบประตูเมืองคิริยวะคีย้ายเสียซึ่งหมู่เดียรถีครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อกระทำอุโบสถกรรมกับพระชีนาสพแสนหนึ่งในกรุงอรุณวะดีครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพระญาติกับบริพัช ๘ หมื่นแล้วบรรพชาด้วยเอหิกขุครั้ง ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ธรรมภิสสมัยครั้งที่ ๑ ทรงประกาศธรรมจักร ได้มีแก่สัตัวแสนโกฏิ, ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตัวเก้าหมื่นโกฏิครั้งที่ ๓ ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ในโลกพร้อมด้วยเทวโลก ได้แก่สัตัวแปดหมื่นโกฏิ, ทรงประชุมชีนาสพ ๓ ครั้ง, ครั้งที่ ๑ ประชุมกันหนึ่งแสน, ครั้งที่ ๒ แปดหมื่น, ครั้งที่ ๓ เจ็ดหมื่น”^{๓๖๕}, ในวิสุทธชนวิลาสินี^{๓๖๖} ปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต, ทั้งในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาในจารึกว่า “กาละนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเปนพญาอรินทมาหาราชได้บริจาคราชทรัพย์หรือจำหน่ายช้างพระอินังมงคลหัตถิบูชาพระรัตนไตรพระพุทธรองค์ทรงพยากรณ์ว่าบรมกระษัตริย์องค์นี้จะได้ตรัสเปนพระเจ้ามีนามพระโคดมในที่สุด ๓๑ กัป” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “สมัยนั้นเราเป็นกษัตริย์พระนามว่าอรินทมะได้ถวายข้าวและน้ำแก่พระสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประธาน ได้

^{๓๖๑} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๑

^{๓๖๒} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๔

^{๓๖๓} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๑

^{๓๖๔} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๑

^{๓๖๕} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๐

^{๓๖๖} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๙๐

ถวายผ้าอย่างตีมากมายหลายโกฏิ... พระองค์นั้นก็ทรงพยากรณ์เราว่า ในกัปที่ ๓๑ แต่กัปนี้ ผู้นี้จักได้เป็น พระพุทธเจ้าในโลก”^{๓๖๗}

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธสขีพระอัครสาวกชื่อพระอภิกุเถระ ๑ พระสัมภวะเถระ ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระเขม็งกระเถระ พระอัครสาวกชื่อ พระชิลาเถรี ๑ พระสัมภวะเถระ ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระเขม็งกระเถระ พระอัครสาวกชื่อ พระชิลาเถรี ๑ พระปทุมมาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎก ว่า “ทรงมีพระอภิกุเถระแลพระสัมภวะเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อเขม็งกระเป็นพระอุปฐาก พระมัทชิลาเถรีและพระปทุมมาเถรีเป็นพระอัครสาวกา”^{๓๖๘}, วิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกนิทานทานและ ในสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๗๐ ศอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์นี้มีพระองค์สูง ๗๐ ศอก”^{๓๖๙} ในสัมภารวิบาก พระวรกายสูง ๓๗ ศอก^{๓๗๐}, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุปบัติเมื่ออายุศักราช ๗ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระสาคนาสีไปและพระสรีระชาตุมิได้เรียรายปรากฏเป็นแห่งเดียวมหาชนก่พระเจดีย์สูง ๓ โยชน์บรรจุไว้มคการทั้งชมพูทวีป” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์มีพระชนมายุเจ็ดหมื่นปี”^{๓๗๑}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกนิทานทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๒๔

พระพุทธเวศกุ

ห้องนี้ข้างบนมีความว่าเมื่อศาสนาพระพุทธสขีล่วงแล้วอายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐๖ ปี แล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขย แล้วกลับน้อยถอยลงคงอยู่แต่ ๑๖ หมื่นปีกาลนั้นพระพุทธเวศกุทรงบำเพ็ญพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์ เป็นวิริยิกะหย่างยิ่งมาอุปติเป็นราชบุตรพระเจ้าวสุปติคคิคมหาราชผ่านกรุงอนุมะนคร พระพุทธมานดาชื่อพระยศวดีราชเทวีมีพระอัครมเหสีชื่อพระนางสุจิตรา มีราชบุตรชื่อพระสุปพุทธกุมารมีพระสนม ๓ หมื่นนางเมื่อพระชนม์ได้ ๖ พันปีเหนนิมิตรทั้ง ๔ ก็ทรงสุวรรณสีวากกับบริษัช ๗ หมื่นออกสู่ภินศกรรม ทรงกระทำปธานจริยะ ๖ เดือนจึงรับมธูปายาศซึ่งนางศิริวัฒนาควมาวิกขึ้นมาจากนาคพิภพแล้วไปรับกำห้ายาคจากพญานรินทนาคราขมาลาดเปนบันลังก์ขึ้นทรงนั่งไต้ร่มไม้ศาลพฤกษคือไม้รังเปนพระมหาโพธิ ขจัดเสียซึ่งยามารแลก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณแลในพระศาสนานี้มีภิสไมย ๗ หมื่นโกฏิครั้ง ๑ เมื่อทำยมกปาฏิหารมทรมานหมู่เดียรถ์ที่ใกล้ประตูกรุงอนูปตะนนครครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อทำอุโสขบสภกรรมกับพระชินาสพ ๘๐ โกฏิ ในอรุณารามวิหารครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดภิกขุบริวาร ๗ หมื่นซึ่งโดยเสด็จออกบวคให้ถึงแก่พระอรหัตในป่าใกล้เมืองโสโรยนครครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปนารีพาหนะก็บรรพชาพญาอบสันตะกับบริวาร ๖ หมื่นครั้ง ๑ กาลนั้นโพธิสัตว์เราเกิดเปนพญาสุทศนราชครองกรุงสรณะนครได้สร้างพระคันธกุฎีถวายถึงพันพระ

^{๓๖๗} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๐

^{๓๖๘} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๑

^{๓๖๙} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๑

^{๓๗๐} สัมภารวิบาก, หน้า ๒๒๔

^{๓๗๑} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๑

วิหาร พระศพลกัทรพยากรว่าพญาองค์นี้จะไตรัสเปนพระเจ้าวทรนามพระโคดมในที่สุด ๓๑ กัป แลพระพุทธเวศภูมิพระอัสสาวกชื่อพระโสนเถร ๑ พระอุตรเถร ๑ พระพุทธอุปกากชื่อพระอุปสันตเถร พระอัสสาวกชื่อพระรามเถร ๑ พระสมณเถร ๑ พระพุทธสิริราชพยุสุง ๖๐ สอกอุบัติเมื่ออายุศักราช ๖ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิบพานมิได้ไว้พระศาสนาสืบไป ภอสันพระสัมมุขสาวกแล้ว พระศานากัอันตรธาน แลมันทกัปนั้นกัพิณาศด้วยเพลิงประไลยโลกย์

ลักษณะของการเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธสี่ข่วงแล้วอายุศักราชด้วยลงอยู่ ๑๐๖ ปีแล้ว เจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วกลับน้อยถอยลงคงอยู่แต่ ๑๖ หมื่นปีกาลนั้นพระพุทธเวศภูทรวงบำเพญพระบารมีครบ ๑๖ อสงไขยแสนกัลป์ เปนวิริยาก็หาย่างยังมาอุบัติเปนราชบุตรพระเจ้าวสุปติคคิคมหาราชผ่านกรุง อนุปมะนคร พระพุทธมานดาชื่อพระยศวดีราชเทวีมีพระอัครมเหสีชื่อพระนางสุจิตรา มีราชบุตรชื่อพระสุพุทธกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระนครชื่อว่าอโนมะ พระบรมกษัตริย์พระนามว่าสุปติตะเป็นพระชนก... พระนางยสวดีเป็นพระชนนี... พระมเหสีนามว่าสุจิตรา พระราชโอรสพระนามว่าสุปพุทธ”^{๓๗๒}, ในวิสุทธชนวิลาสินีมีเนื้อหาเฉพาะพระนามพระชนกและพระชนนี^{๓๗๓}, ในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏเนื้อหาว่า “ต่อจากกัปนั้นมา คราวที่มนุษย์เสื่อมจำนวนอายุลงแล้วเจริญขึ้น แล้วเสื่อมลงอีกตามลำดับ จนถึงอายุมีจำนวน ๖๐,๐๐๐ ปีเป็นอายุชัย... เป็นพระราชโอรสของพระนางยสวดี อัครมเหสีของพระเจ้าปุมตตะ ในนครอโนมะ”^{๓๗๔}

เนื้อหาในจารึกว่า “มีพระสนม ๓ หมื่นนาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงมีพระสนม นารีกำนัลในสามหมื่นนาง”^{๓๗๕}, ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อพระชนม์ได้ ๖ พันปี”, ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ครอบครองอาคารสถานอยู่หกพันปี”^{๓๗๖}, ทั้งในปรากฏวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, และในสัมภารวิบากไม่ปรากฏเนื้อหา, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “เหนนิมิตรทั้ง ๔ ก็ทรงสุวรรณสีวิกาบบริลซ์ ๗ หมื่นออกสู่ภินศกรม ทรงกระทำปธานจริยะ ๖ เดือน”, ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงเห็นนิมิตร ๔ ประการ จึงเสด็จออกด้วยวอทอง ทรงบำเพญเพียรอยู่ ๖ เดือนเต็ม”^{๓๗๗}, เนื้อหานั้นไม่ปรากฏวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทานและในสัมภารวิบากไม่ปรากฏเนื้อหา, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาว่า “ทรงประทับวอทองเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ทรงกระทำความเพียร ๖ เดือน”^{๓๗๘}

^{๓๗๒} พุทธวงศ์ ๒๕/๒๒/๔๒๔

^{๓๗๓} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๙๑

^{๓๗๔} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๒๔

^{๓๗๕} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๓

^{๓๗๖} อ้างแล้ว, หน้า ๔๒๓

^{๓๗๗} อ้างแล้ว, หน้า ๔๒๓

^{๓๗๘} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๔

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงรับมธุปายาศซึ่งนางศิริวัฒนาควมาวิกขึ้นมาจากนาคพิภพแล้วไปรับกำห้ายาคจากพญานรินทนาคราชมาลาดดเปนบันลึงก์ขึ้นทรงนั่งไต้ร่มไม้ศาลพฤกษคือไม้รังเปนพระมหาโพธิ ขจัดเสียดซึ่งโยธามารแล้วก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ ”, ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ไม้โพธิพฤกษ์ของพระองค์เรียกกันว่าไม้อ้อยช้างใหญ่”^{๓๗๙} ในวิสุทธิชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะต้นไม้มที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ชื่อต้นสาละ, ในโสตัดถกิมหานิทานปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธิชนวิลาสินี, ในสัมภารวิบากมีเนื้อหาปรากฏเฉพาะชื่อของต้นไม้มที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้คือไม้รัง, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏต้นไม้มเช่นเดียวกับสัมภารวิบาก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนานี้มีอภิสมย ๗ หมื่นโกฏิครั้ง ๑ เมื่อทำยมกปาฏิหาริทธมาหนุ้เศียรถืทีไกล้ประตุงรุงอนุปะตะนครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้งเมื่อทำอุโบสถกรรมกับพระชีนาสพ ๘๐ โกฎ ในอรุณารามวิหารครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดภิกขุบริวาร ๗ หมื่นซึ่งโดยเสด็จออกบวคให้ถึงแก่พระอรหัตในป่าไกล้เมืองโสโรยนครครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปนารีพาหนะก็บรรพชาพญาอบสันตะกับบริวาร ๖ หมื่นครั้ง ๑ ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ธรรมภิสสมัยครั้งที่ ๑ ทรงประกาศพระธรรมจักร ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ, ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เจ็ดหมื่นโกฏิ, ครั้งที่ ๓ เมื่อพระองค์ทรงกระทำปาฏิหาริย์บรรเทาใหญ่ มนุษย์และเทวดาในหมื่นโลกธาตุมาประชุมกันได้ตรัสรู้ ๖๐ โกฎ, ประชุมพระชีนาสพ ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ พระชีนาสพประชุมกันแปดหมื่นโกฏิ, ครั้งที่ ๒ เจ็ดหมื่นโกฏิ, ครั้งที่ ๓ หกหมื่นโกฏิ”^{๓๘๐}, ในวิสุทธิชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต, ทั้งโสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นโพธิสัตว์เราเกิดเป็นพญาสุทศนราชครองกรุงสรณะนคร ได้ล้างพระคันธกุฎีถวายเป็นพระวิหาร พระทศพลก็ทรงพยากรณ์ว่าพญาองค์นี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าวรวงนามพระโคดมในที่สุด ๓๑ กัป” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สมัยนั้นเราเป็นกษัตริย์พระนามว่าสุทศนนะได้บูชาพระพิชิตมารพร้อมด้วยพระสงฆ์ด้วยข้าว น้ำและผ้า... พระพุทธเจ้าจึงทรงพยากรณ์ว่าในกัปที่ ๓๐ แต่กัปนี้ ผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก...”^{๓๘๑}, ทั้งวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, พระสัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธเวศภูมิพระอัครสาวกชื่อพระโสณะเถระ ๑ พระอูตรเถระ ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระอุปสันตะเถระ พระอัครสาวิกชื่อพระรามเถรี ๑ พระสุมนาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระโสณะเถระและพระอูตรเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่าอุปสันตะเป็นพระพุทธอุปถาก พระรามเถรีและพระสุมาลาเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๓๘๒}, วิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทานและสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

^{๓๗๙} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๔

^{๓๘๐} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๒-๔๒๓

^{๓๘๑} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๓

^{๓๘๒} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๔

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธรูปสูง ๖๐ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์สูง ๖๐ ศอก”^{๓๘๓} วิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหาณีทานและ, สัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุศักราช ๖ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิพพานมิได้ไว้พระสาสนาสืบไป ภอสิ้นพระสัมมุขสาวกแล้วพระสาสนาก่ออันตรธาน แลมันทกัป็นกัพินาศด้วยเพลิงประลัยโลกย์”, ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระพุทธรูปเจ้าพระองค์นั้นมีพระชนมายุหกหมื่นปี”^{๓๘๔}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหาณีทาน สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๒๕

พระพุทธรุกุศล

ห้องนี้ผ่านหน้าต่างมีความว่าเมื่อมัญทกัปประไลยแล้ว เกิดสุญกัปขึ้นแลฉิลหายด้วยเพลิงแลน้ำแลลมบ้างถึง ๓๐ กัปมิได้มีพระจำวมาตรัสเลย แล้วจึงตั้งกัทกัปในกาลทุกวันนี้ขึ้นดำรงพระจำว ๕ พระองค์ คือพระพุทธรุกุศล ๑ พระพุทธรโกนาคม ๑ พระพุทธรกัสป ๑ พระพุทธรโคดมคือพระพุทธรจำวแห่งเรา ๑ พระพุทธรเมตไตรอันจะมาตรัสในอนาคตที่สุดกัปนี้ ๑ แลพระพุทธรุกุศลอันได้ตรัสแก่ปถมนันส้างพระบารมีครบ ๔ อสงไขยแสนกัลปเป็นศรัทธาธิกะหย่างกลางมาอุบัติเป็นบุตรอัจฉิตะพรหามณ์ปโรหิตพระจำวเขมะราชณกรุงเขมาวดี พระพุทธรชนนีชื่อนางวิชาชาพรหามณ์ ปิภรรยาชื่อนางวิโรจนาพรหามณ์ เกิดบุตรชื่อนุตตระพรหามกุมารมีบริจาริก ๓ หมื่นนางเมื่อชนมายุศักราชได้ ๔๐๐๐ ปี ไปชมอุทยานเห็นนิมิตรทั้ง ๔ จึงขึ้นขี่รถเทียมด้วยม้าช้าง ๖ กัปบริสัช ๔ หมื่นออกสู่ภินศกรม กระทำปธานจริยะ ๘ เดือนจึงรับมัญปายาศซึ่งนางวชิรินพรหามณ์ณบ้านสุรินทนิคม แล้วไปรับกัหย้าคาจากสุกัทมานพบริรักษารัเข้าแดงมาลาดลงเป็นบันลังกัขึ้นทรงนั่งพายใ้ไม้สิริสะถุทกัคือ ไม้ชริกเป็นพระมหาโพธิ์ทรมานเสี่ยซึ่งเสนามารกัได้ตรัสแก่พระโพธิญาณแลในพระสาสนานันมีอภิสมย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาธรรมจักรโปรดภิกษุบริสัช ๔ หมื่นครั้ง ๑ เมื่อทำมกัปาฏิหารณไม้รังใกล้เมืองกัณกุฎนครครั้ง ๑ เมื่อทรมานนรทเวัยกษซึ่งสิงอยู่ณศาลในป่าใกล้กรุงเขมะวดีอันประทุกรัรายคนเดินทางให้ตั้งอยู่ในพระสรณาคมกักับทังยักษบริวารครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาตครั้งเดียวคือเมื่อทรงทำอุบสถกรรมกักับพระชีณาสพ ๔ หมื่นในป่าอิสิปตะมิกทายะวัน ขณะนั้นโพธิศัตว์แห่งเราเกิดเป็นประธารกัทรงพยากรว่ากระษัตริองคันี้จได้ตรัสเป็นพระจำวทรงนามพระโคดมในกัทกัปนี้ แลพระพุทธรุกุศลที่มีพระอัสสาวกชื่อพระวิธูเร ๑ พระสิญชิวะเร ๑ พระพุทธรอุปากชื่อพระพุทธรชิเร ๑ พระอัสสาวิกชื่อพระสามาเถรี ๑ พระจัมปนามาเถรี ๑ พระพุทธรกายสูง ๔๐ สอกอุบัติเมื่ออายุศักราช ๔ หมื่นปีถึงส่วน ๔ กัปปรินิพพานมิได้ไว้พระสาสนาสืบไปอายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปี ครั้งนั้นมนุษย์นาไปด้วยโลกจิตรจึงเกิดทุพภิกขันคราวปอดอาหารถึง ๗ เดือน

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อมัญทกัปประไลยแล้ว เกิดสุญกัปขึ้นแล้วแลฉิบหายด้วยเพลิงแลน้ำแลลมบ้างถึง ๓๐ กัปมิได้มีพระจำวมาตรัสเลย แล้วจึงตั้งกัทกัปในกาลทุกวันนี้ขึ้นดำรงพระ

^{๓๘๓} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๔

^{๓๘๔} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๔

จ้าว ๕ พระองค์ คือพระพุทธรุกกุกุสนท์ ๑ พระพุทธรโกนาคม ๑ พระพุทธรกัสป ๑ พระพุทธรโคกุกุสนท์ อันได้ตรัสแก่ปถมนั้นสร้างพระบารมีครบ ๔ อสงไขยแสนกัลป์เป็นศรัทธาธิกะหย่างกลางมาอุบัติ เป็นบุตรอัคจิตตะหราชอาณาจักรโปรหิตพระเจ้าวเฆมะราชณกรุงเขมวดี พระพุทธรชนนีชื่อนางวิศาชาพราหมณี มีภรรยาชื่อนางวิโรจนาพราหมณี เกิดบุตรชื่อนนุตตระพราหมกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระนครชื่อว่าเขมวดีในกาลนั้นเรามีชื่อว่าเขมะ... พราหมณ์นามว่าอัคคิตตะเป็นพุทธรบิดา นางพราหมณีชื่อวิศาชา เป็นพุทธรมารดา (ไม่ปรากฏภรรยา) บุตรชายนามว่านุตตระ” เนื้อหาในพระไตรปิฎก^{๓๘๕} และในวิสุทธชนวิลาสินี^{๓๘๖} มีเนื้อหาเฉพาะพระนามพระชนกและพระชนนี, ในโสตัดถกิมหานิทาน และในสัมภารวิปากปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ ปรากฏเนื้อหาว่า “ต่อไปนี้ไม่มีพระพุทธรเจ้าอุบัติถึง ๒๙ กัป พอมาถึงภัทรกัป จึงมีพระพุทธรเสด็จมาอุบัติขึ้นมาแล้ว ๔ พระองค์ คือพระพุทธรุกกุกุสนธ์ ๑ พระพุทธรนามคณะ ๑ พระพุทธรกัสป ๑ มีเป็นอายุชั้ย จะมีพระผู้มรพระภาคพระนามเมตไตรย เสด็จอุบัติขึ้นมา... พระผู้มีพระภาคกุกุสนธ์ะ... เกิดเป็นบุตรพราหมณ์โปรหิตชื่อ อัคคิตตะ มารดาชื่อวิศาชา”^{๓๘๗}

เนื้อหาจารึกว่า “มีบริจาริก ๓ หมั้นนาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มีนางสาวนารีสามหมั้นนาง”^{๓๘๘}, ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิปาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์ ไม่ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อชนมายุคัมได้ ๔๐๐๐ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ครอบครองอาคารสถานอยู่สี่พันปี”^{๓๘๙}, ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทานและในสัมภารวิปากไม่ปรากฏเนื้อหา, ในชินกาลมาลีปกรณ์^{๓๙๐} มีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “ไปชมอุทยานเหนนิมิตรทั้ง ๔ จึงขึ้นขี่รถเทียมด้วยม้าช้าง ๖ กับบริลัช ๔ หมื่นออกสู่ภินศกรม กระทำปฐานจริยะ ๘ เดือน” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระพิชิตมารทรงเห็นนิมิตร ๔ ประการ จึงเสด็จออกผนวชด้วยรถอันเป็นยานพาหนะ ทรงบำเพ็ญรเพียรอยู่ ๘ เดือนเต็ม”^{๓๙๑}, ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน และในสัมภารวิปากไม่ปรากฏเนื้อหา, ในชินกาลมาลีปกรณ์^{๓๙๒}, ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงรับมธูบายาศซึ่งนางวชิรินทพราหมณีณบ้านสุรินทนิคม แล้วไปรับกำหยาจากสุภัทมานพอันรักษาไร่เข้าแดงมาลาดลงเปนบันลังก์ขึ้นทรงนั่งพวยได้ไม่ลิริสะพฤษ คือไม้ซริกเปนพระมหาพิทรมานเสี่ยซึ่งเสนามารก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณ” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

^{๓๘๕} พุทธวงศ์ ๒๕/๒๓/๔๒๖

^{๓๘๖} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๙๒

^{๓๘๗} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๔

^{๓๘๘} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๖

^{๓๘๙} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๖

^{๓๙๐} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๕

^{๓๙๑} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๖

^{๓๙๒} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๕

“ไม้โพธิ์พฤษภของพระองค์เรียกว่าไม้ซึก”^{๓๙๓}, ในวิสุทธชนวิลาสินี โสตัดถกิมหานิทาน วิสุทธชนวิลาสินี สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลในพระศาสนานี้มีอภิสมัย ๓ ครั้ง เมื่อเทศนาธรรมจักรโปรดภิกษุบริษัท ๔ หมื่นครั้ง ๑ เมื่อทำยมกปาฏิหาริณไม่รังใกล้เมืองกัณฐะนครครั้ง ๑ เมื่อทรมานนรเทวยักษ์ซึ่งสิงอยู่ณศาลในป่าใกล้กรุงเขมระวดีอันประทุรร้ายคนเดียรทางให้ตั้งอยู่ในพระสรณาคมกับทั้งยักษ์บริวารครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาตครั้งเดียวคือเมื่อทรงทำอุโบสถกรรมกับพระชีนาสพ ๔ หมื่นในป่าอิสิปตะมิกทายะวัน” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๑ ทรงประกาศธรรมจักรได้มีแก่สัตว์สี่หมื่นโกฏิ ในคราวเมื่อพระองค์ทรงแผลงฤทธิ์กระทำยมกปาฏิหาริณในอากาศพระองค์ทรงยังเทวดาและมนุษย์ให้ตรัสรู้สามหมื่นโกฏิ ในคราวเมื่อทรงประกาศจตุราริยสังแก่มนุษย์เทวดาและยักษ์ธรรมาภิสมัยครั้งนั้นคำนวณหาไม่ได้... พระผู้มีพระภาคกุสุณธะ ทรงมีการประชุมพระชีนาสพผู้ปราศจากมลทิน ครั้งเดียวในกาลนั้น พระชีนาสพมาประชุมกันสี่หมื่น”^{๓๙๔}, ปรากฏในวิสุทธชนวิลาสินีเฉพาะสาวกสันนิบาต, ทั้งในโสตัดถกิมหานิทาน, ในสัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาในจารึกว่า “ขณะนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเกิดเป็นพระเจ้าวเขมราชได้ถวายไตรจีวรแลอุโบสถต่างๆ มียาตาเป็นต้นแก่พระสงฆ์มีองค์พระเจ้าวเป็นประธานก็ทรงพยากรณ์ว่ากระษัตริย์องค์นี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าวทรงนามพระโคตมในภัททกัณฑ์” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สมัยนั้นเราเป็นกษัตริย์พระนามว่าเขมะ เราถวายทานมิใช่น้อยแก่พระตถาคตและพระสาวก... ก็ทรงพยากรณ์เราว่าในภัททกัณฑ์ผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๓๙๕} ทั้งวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “ขณะนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเกิดเป็นพระเจ้าวเขมราชได้ถวายไตรจีวรแลอุโบสถต่างๆ มียาตาเป็นต้นแก่พระสงฆ์มีองค์พระเจ้าวเป็นประธานก็ทรงพยากรณ์ว่ากระษัตริย์องค์นี้จะได้ตรัสเป็นพระเจ้าวทรงนามพระโคตมในภัททกัณฑ์” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สมัยนั้นเราเป็นกษัตริย์พระนามว่าเขมะ เราถวายทานมิใช่น้อยแก่พระตถาคตและพระสาวก... ก็ทรงพยากรณ์เราว่าในภัททกัณฑ์ผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๓๙๖} ทั้งวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธกกุสนทมีพระอัครสาวกชื่อพระวิธูเรธ ๑ พระสัณฐิวิธูเรธ ๑ พระพุทธอุปถากชื่อพระพุทธชิระเรธ พระอัครสาวิกชื่อพระสามาเถรี ๑ พระจัมปนามาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระวิธูเรธและพระสัณฐิวิธูเรธเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อพุทธชิระเป็นพระพุทธอุปฐาก พระสามาเถรีและพระจัมปนามาเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๓๙๗}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตัดถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, แต่ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

^{๓๙๓} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๖

^{๓๙๔} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๕

^{๓๙๕} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๕

^{๓๙๖} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๕

^{๓๙๗} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๖

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๔๐ สอก”, ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระมหามุนี พระองค์สูง ๔๐ ศอก”^{๓๙๘} ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมหานิทาน, สัมภารวิปากปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, แต่ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุศักราช ๔ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิบพานมิได้ไว้พระสาสนาสีบไปอายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปี ครั้งนั้นมนุษย์หนาไปด้วยโลกจิตรจึงเกิดทุพภิกขัณคราวปีอดอาหารถึง ๗ เดือน” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์มีพระชนมายุสี่หมื่นปี”^{๓๙๙}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ในโสตตถกิมหานิทานปรากฏอายุสี่พันปี^{๔๐๐}, ในสัมภารวิปากปรากฏสี่หมื่นปี^{๔๐๑}, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหาปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

จารึกแผ่นที่ ๒๖

พระพุทธโกนาคมน์

ห้องนี้ข้างบนมีความว่าเมื่อสาสนาพระพุทธถูกกุศลทลวงแล้วอายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปี แล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วกลับน้อยถอยลงคงอยู่ ๓ หมื่นปี กาลนั้นพระพุทธโกนาคมน์พราหมณ์ เปนปะโรหิตพระเจ้าวิโสภราชผ่านกรุงโสภวัตินคร พระพุทธมานดาชื่อนางอนุตตราพราหมณี มีบุตรชื่อสัตถวาหะพราหมณ์กุมาร มีบริจาริก ๑๖๐๐๐ นางเมื่ออายุศักราชได้ ๓๐๐๐๐ ปี จึงออกไปเล่นอุทยาน เหนนิมิตรทั้ง ๔ จึงขึ้นขี่กัญชรยานกับพราหมณ์บริวาร ๓ หมื่นออกสู่ภินทรกรรมกระทำปธานจาริยะ ๖ เดือนจึงรับมรุปายาศซึ่งนางอัคเสนะพราหมณีถวาย แล้วไปรับก้าหย้าคาจากันนทกะมานพผู้รักษาไร่เข้าแดงมาลาดลงเปนรัตนบันลังก์ขึ้นทรงนั่งพวยใต้ไม้อุทุมพรพุกคือไม้มะเดื่อเปนพระมหาโพธิ์จัดเสียดซึ่งมารพลแล้วก็ได้ตรัสแก่พระบรมภิกษุ แลในพระสาสนานี้มีอภิสมัย ๓ ครั้งเมื่อตรัสเทศนาพระธรรมจักรโปรดภิกษุ ๓ หมื่นครั้ง ๑ เมื่อทำยมกปาฏิหาริย์ ณ ไม้รังใกล้ประตูเมืองสุนทรนครครั้ง ๑ เมื่อเสด็จขึ้นไปดาวดึงษ์เทวโลกย์เทศนาพระสัตตการณภิกษุธรรมโปรดพระพุทธมานดาครั้ง ๑ มีสาวกสันนิบาตครั้งเดียวคือเมื่อเสด็จไปสู่สุรินท์เทวอุทยานใกล้กรุงสุรินทรนครเทศนาโปรดพระภิกษุสมุทร พระอุตรกุมารผู้เปนราชบุตรพญาเมืองนั้นพิสดารแห่งเราเกิดเป็นพญามรรตราชผ่านกรุงมิลิตานครอจจาราธนาพระบรมครูกับพระสาวกให้จำวิชาในพระอุทยาน แลถวายสุวรรณป้าทุกากาลผ้าต่าง ๆ แก่พระบรมครูแลพระสงฆ์ พระทศพลก็ทรงพยากรณ์ว่าพญาองค์นี้จะได้ตรัสเปนพระเจ้ามีนามว่าพระโคดมในภัทธกัปปี้แลพระพุทธโกนาคมน์มีพระอัครสาวกชื่อพระภิกษุโสมเถระ ๑ แลพระอุตรเถระ ๑ พระพุทธอุปถก้าชื่อพระโสตถิขเถระพระอัครสาวิกชื่อพระสมุททาเถรี ๑ แลพระอุตรเถรี ๑ พระพุทธกายสูง ๓๐ ศอกอุบัติเมื่ออายุศักราช ๓ หมื่นปี ถึงส่วน ๔ ก็ปรินิบพานมิได้ไว้พระสาสนาสีบไป อายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปี ครั้งนั้นมนุษย์มาไปด้วยโทษจิตรจึงบังเกิดสัคถันตรกัปปี้ถึง

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

^{๓๙๘} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๖

^{๓๙๙} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๖

^{๔๐๐} จุฬพุทธโฆส, หน้า ๙๕

^{๔๐๑} สัมภารวิปาก, หน้า ๒๒๘

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธกุกุสทลวงแล้วอายุศม์สัตว์ถอยลงอยู่ ๑๐ ปี แล้ว เจริญขึ้นถึงสองไขยแล้วกลั่นน้อยถอยลงคงอยู่ ๓ หมื่นปี กาลนั้นพระพุทธโกนาคมน์พราหมณ์ เปนปะโรหิตพระเจ้าวโสภะราชแผ่นกรุงโสภวคินคร พระพุทธมานดาชื่อนางอนุคเตราพราหมณ์ มี กษัตริย์พระนามว่าโสภะ ยัญญทัตตพราหมณ์เป็นพุทธบิดา นางอุตราพราหมณ์เป็นพุทธมารดา นาง รุจิกุตาพราหมณ์เป็นภรรยา บุตรชายนามว่า สัตถวาหะ” เนื้อหาจารึกตรงกับพระไตรปิฎก^{๔๐๒} ในวิสุทธชนวิลาสินี^{๔๐๓} มีเนื้อหาเฉพาะพระนามพระชนกและพระชนนี, ในโสตัดถกิมหทานิทานและ ในสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาว่า “ต่อจากนี้ คราวที่มนุษย์มีจำนวนอายุ ๓๐,๐๐๐ ปี เป็นอายุชั้ย โดยลดลงและเพิ่มขึ้นตามนัยดังกล่าวแล้ว ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคโกนาคมนะบำเพ็ญบารมีมาแล้วเกิดเป็นบุตรของนางพราหมณ์ชื่่อตรา ภรรยาของ พราหมณ์ยัญญทัต ในนครโสภวดี”^{๔๐๔}

เนื้อหาในจารึกว่า “มีบริจาริก ๑๖๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกตรงกับจารึกว่า “มี นางสาวนารีหมื่นหกพันนาง”^{๔๐๕}, ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหทานิทาน, ในพระสัมภารวิลาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่ออายุศม์ได้ ๓๐๐๐๐ ปี” ปรากฏในพระไตรปิฎกตรงกับจารึกว่า “ครอบครองอาคารสถานอยู่สามหมื่นปี”^{๔๐๖}, ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหทานิทานและสัม ภารวิบากไม่ปรากฏเนื้อหา, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงออกไปเล่นนุทยานเหนนิมิตทั้ง ๔ จึงขึ้นชี่กุญชรยานกับพราหมณ์ บริวาร ๓ หมื่นออกสู่ภินศกรมกระทำปธานจาริยะ ๖ เดือน” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์ผู้ เป็นอุดมบุรุษได้เห็นนิมิต ๔ ประการ จึงออกบวชด้วยยานช้างยานพาหนะบำเพ็ญเพียรอยู่ ๖ เดือน”^{๔๐๗}, ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหทานิทานและสัมภารวิบากไม่ปรากฏเนื้อหา, ในชิน กาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “จึงรับมธูปายาศซึ่งนางอัคเสนะพราหมณ์ถวาย แล้วไปรับกำหย้าคา จากนั้นทกะมานพผู้รักษาไร่เข้าแดงมาลาดลงเปนรัตนบันลังก์ขึ้นทรงนั่งพวยไต้ไม้อุทุมพรพฤษกษคือไม้ มะเดื่อเปนพระมหาพิขจัดเสี่ยซึ่งมารพลแล้วก็ได้ตรัสแก่พระบรมมาภิเศก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ไม้โพธิพฤษกษของพระองค์เรียกชื่อว่าไม้ประดู่”^{๔๐๘}, ในวิสุทธชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะชื่อดันไม้ที่ พระพุทธเจ้าตรัสรู้คือต้นมะเดื่อ^{๔๐๙}, ในโสตัดถกิมหทานิทานและในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาตรงกับ วิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

^{๔๐๒} พุทธวงศ์ ๒๕/๒๔/๔๒๘

^{๔๐๓} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๙๓

^{๔๐๔} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๕

^{๔๐๕} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๘

^{๔๐๖} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๘

^{๔๐๗} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๘

^{๔๐๘} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๘

^{๔๐๙} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๙๓

เนื้อหาในจารึกว่า “และในพระศาสนานี้มีอภิสิทธิ์ ๓ ครั้งเมื่อตรัสเทศนาพระธรรมจักรโปรดภิกษุ ๓ หมื่นครั้ง ๑ เมื่อทำยมกปาฏิหาริย์ ไฉนจึงได้ประตุมืองสุนทรนครครั้ง ๑ เมื่อเสด็จขึ้นไปดาวดึงส์เทวโลกียะเทศนาพระสัตตการณานิคมโปรดพระพุทธมาตาค้าง ๑ มีสาวกสันนิบาตครั้งเดียวคือเมื่อเสด็จไปสู่สุรินทเทวอุทยานใกล้กรุงสุรินทนครเทศนาโปรดพระภิกษุโศภะกุมาร พระอุตรกุมารผู้เป็นราชบุตรพญาเมืองนั้นกับบริวาร ๓ หมื่นให้ถึงพระอรหัตต์ทั้งสิ้น จึงทรงทำอุโบสถกรรมด้วยพระศีลาสพพวงนั้น” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ครั้งที่ ๑ ทรงประกาศธรรมจักร ได้แก่สัตว์สามหมื่นโกฏิ, ธรรมภัสสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์สองหมื่นโกฏิ, ครั้งที่ ๓ ทรงจำพรรษาที่ดาวดึงส์นั้นทรงแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ได้แก่ทวยเทพหมื่นโกฏิ, ประชุมพระศีลาสพพวงครั้งเดียว มาประชุมกันสามหมื่น”^{๔๑๐}, ในวิสุทธิชนวิลาสินีปรากฏเฉพาะสาวกสันนิบาต^{๔๑๑}, ทั้งในโสตัดถกัมมทานิทาน, สัมภารวิบาก, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

เนื้อหาในจารึกว่า “ขณะนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเกิดเป็นพญามรรตราชผ่านกรุงมิลินทรอาราธนาพระบรมครูกับพระสาวกให้จำวิชาในพระอุทยาน แลถวายสุวรรณป่าทุกกาลผ้าต่างๆ แก่โคดมในภักทกัปนี้” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “เราเป็นกษัตริย์พระนามว่าบรรพตถึงพร้อมด้วยมิตรและอำมาตย์ มีพลนิกายแลพาหนะมากมาย... ได้ถวายทานตามปรารถนา เราได้ถวายผ้าปิดตุดณะผ้าเมืองจีน... แม้พระมุนีพระองค์นั้น ก็ประทับนั่งท่ามกลางสงฆ์ตรัสพยากรณ์ว่า ในภักทกัปนี้ผู้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก”^{๔๑๒}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกัมมทานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธโกนาคนมีพระอัครสาวกชื่อพระภิกษุโศภะเถระ ๑ และพระอุตรเถระ ๑ พระพุทธอุปกาสชื่อพระโสทธิชะเถระพระอัครสาวกชื่อพระสมุททาเถรี ๑ พระอุตรราชเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ทรงมีพระภิกษุโศภะเถระพระอุตรเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อโสทธิชะเป็นพระพุทธอุปัฏฐาก พระสมุททาเถรีและพระอุตรราชเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๔๑๓} (น.๔๒๗), วิสุทธิชนวิลาสินี (น.๙๓), โสตัดถกัมมทานิทาน (น.๙๖), สัมภารวิบาก (น.๒๒๙), ไม่ปรากฏเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๓๐ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์สูง ๓๐ ศอก”^{๔๑๔}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกัมมทานิทานและในสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏในเนื้อหาในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “เมื่ออายุศักราช ๓ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปริณิพานมิได้ไว้พระศาสนาสืบไป อายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปี ครั้งนั้นมนุษย์นาไปด้วยโทษจิตรจึงบังเกิดลัคนันดรก็ถึง” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระองค์มีพระชนมายุในขณะนั้นสามหมื่นปี”^{๔๑๕}, ในวิสุทธิชนวิลาสินี, โสตัดถกัมมทานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์เนื้อหาปรากฏตรงกับพระไตรปิฎก

^{๔๑๐} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๗

^{๔๑๑} วิสุทธิชนวิลาสินี, หน้า ๙๓

^{๔๑๒} พุทธวงศ์, หน้า ๔๒๗-๔๒๘

^{๔๑๓} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๗

^{๔๑๔} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๙

^{๔๑๕} อ่างแล้ว, หน้า ๔๒๙

จาริกแผ่นที่ ๒๗

พระพุทธกัสปะ

ห้องนี้แต่ปลายผนังต่อมุมเหนือมาถึงหว่างหน้าต่างมีความว่าเมื่อศาสนาพระพุทธโกนา
คมน์ล่วงแล้วอายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปีแล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วเพนหายนะถอยลงคู่ ๒ หมื่นปี
ในกาลนั้นพระพุทธกัสปะทรงบำเพ็ญพระบารมีครบ ๘ อสงไขยแสนกัลป์เป็นศัทธิกะหย่างกลาง มา
อุบัติเป็นบุตรพรทิตะพราหมณ์ราชประโรหิตแห่งบรมกระษัตริย์กรุงพาราณสี พระพุทธชนนีชื่อนางธ
วดีทราหณณี มีภรรยาชื่อนางสุนันทาพราหมณี เกิดบุตรชื่อนิวชิตเสนะ ทราหณณกุมาร มีบริจากริก
๔๘๐๐๐ นางเมื่ออายุศักราชได้ ๒๐๐๐ ปี ไปสู่อุทยานเหนนิมิต ๔ ประการแล้วกลับมายังนิวชิตเสนะ
จะออกสู่ภินศกรรมชณนั้นศิรินันทปราสาทอันเป็นที่อยู่ก็ลอยขึ้นบนอากาศทั้งเนกปริวารที่เวดล้อม
เทพยดักแห่ห้อมไปในเบื้องหน้าหลังเพนอันมากปราสาทนั้นก็ลอยไปมายังภูมิภาคย์ใกล้โคตพฤช
คือไม้ไทรเพนพระมหาโพธิ์ แล้วบันดาลให้โพธิพฤกษ์ขึ้นประดิษฐานบนพื้นซาลาปราสาท พระมหา
บุรุษย์ก็ลงจากปราสาทแล้วตัดพระเกษาทรงทิพยากสาวพัตรอันทำวมหาพรหมนำมาถวาย ฝ่ายบริ
จาริกทั้งปวงก็ลงจากปราสาททั้งสิ้นไปสถิตอยู่ณที่ไปสได้ ๘ คาพยุด บันดาปริวารโฏหนึ่งนั้นก็บรรพชา
พระมหาบุรุษย์ก็ทรงทำทุกกรจริยา ๗ วันจึงรับธูปายาศซึ่งนางสุนันทาพราหมณีอันเพนโบริณทุดิยะ
กาถวาย แล้วไปรับก้าหยาจากโสณะบุรุษย์ผู้รักษาไร่เข้าแดง มาลาดลงเพนบันลังก์พายใต้พิพฤช
อันสถิตบนซาลปราสาทขึ้นทรงนั่งก็ได้ตรัสแก่พระโพธิญาณจะได้มีมารมาผจญดุจพระพุทธเจ้าทุก ๆ
พระองค์ก็หาได้ และในพระศาสนานี้มีอภิสมย ๕ ครั้ง เมื่อเทศนาธรรมจักรโปรดภิกษุปริวารโฏ
หนึ่ง ณ ปาอิสิปถนะมิกทายะวันครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปสู่ชนบทจาริกโปรดมหาชนถึงหมื่นโกฏิครั้ง ๑ เมื่อ
เสด็จไปกรุงสุนธรนครทำยมกปาฏิหาร ณ ไม้ประดู่ที่เทศนาโปรดบรรพชช ๕ พันโกฏิครั้ง ๑ เมื่อ
เทศนาโปรดพระพุทธชนนีกับเทพบรรพชช ๓ พันโกฏิในดาวดึงษเทวโลกย์ครั้งหนึ่ง

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจาริกว่า “เมื่อศาสนาพระพุทธโกนาคมน์ล่วงแล้วอายุศักราชถอยลงอยู่ ๑๐ ปี
แล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขยแล้วเพนหายนะถอยลงคู่ ๒ หมื่นปีในกาลนั้นพระพุทธกัสปะทรงบำเพ็ญพระ
บารมีครบ ๘ อสงไขยแสนกัลป์เป็นศัทธิกะหย่างกลาง มาอุบัติเป็นบุตรพรทิตะพราหมณ์ราช
ประโรหิตแห่งบรมกระษัตริย์กรุงพาราณสี พระพุทธชนนีชื่อนางธวดีทราหณณี มีภรรยาชื่อนางสุนันท
าพราหมณี เกิดบุตรชื่อนิวชิตเสนะพราหณณกุมาร” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พระนครชื่อว่าพาราณสี
พระบรมกษัตริย์พระนามว่ากิติระกุลใหญ่ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พรหมทัตต
พราหมณ์เป็นพุทธบิดา นางธวดีพราหมณีเป็นพุทธมารดานางสุนันทาพราหมณีเป็นภรรยาบุตรชาย
นามว่านิวชิตเสนะ”^{๔๑๖}, วิสุทธชนวิลาสินีเนื้อหาเฉพาะพระนามพระชนกและพระชนนี, ในไสตต์ถกิมหา
นิทานและในสัมภารวิบากปรากฏเนื้อหาตรงกับวิสุทธชนวิลาสินี, ในชินกาลมาลีปกรณ์มีเนื้อหา
ปรากฏว่า “ต่อจากนั้น ครวที่มนุษย์มีอายุลดลงแล้วเจริญขึ้น แล้วลดลงเพียง ๒๐,๐๐๐ ปี เป็นอายุชช

^{๔๑๖} พุทธวงศ์ ๒๕/๒๕/๔๒๑

ตามนัยดังกล่าวแล้วนั้น ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคัสสพ บำเพ็ญบารมีมาแล้วเกิดเป็นบุตรของนาม
พราหมณ์ชื่อธนวดี ภรรยาของพราหมณ์พรหมทัตในนครพาราณสี^{๔๑๗}

เนื้อหาในจารึกว่า “มีบริจาริก ๔๘๐๐๐ นาง” ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “มีนางสา
วณารีสี่หมื่นแปดพันนาง”^{๔๑๘} ทั้งในวิสุทธชนวิลาสินี, ในโสตัดถกิมหานิทาน, และสัมภารวิบากไม่
ปรากฏเนื้อหา, ในชินกาลมาลีปกรณ์อายุ ๒๐๐๐ ปี^{๔๑๙} เช่นกัน

เนื้อหาในจารึกว่า “ไปสู่อุทยานเหนนิมิตร ๔ ประการ แล้วกลับมายังนิวัตถสถานตำหริจะ
ออกสู่ภินศกรมขณนั้นครินันทปราสาทอันเปนที่อยู่กลอยขึ้นบนอากาศทั้งอเนกปริวารที่แวดล้อม
เทพยดาที่แห่ห้อมไปในเบื้องหน้าหลังเปนอันมาก ปราสาทนั้นก็กลอยไปมายังภูมิภากายใกล้เคียงนี้
โคธพฤษกคือไม้ไทรเปนพระมหาโพธิ์ แล้วบันดาลให้โพธิพฤษกขึ้นประดิษฐานบนพื้นซาลปราสาท
พระหีบบุษย์ก็ลงจากปราสาทแล้วตัดพระเกษทรงทิพยกาสาพัตร์อันทำมหาพรมนำมาถวาย
ฝ่ายบริจาริกทั้งปวงก็ลงจากปราสาททั้งสิ้นไปสถิตย์อยู่ ณ ที่ใกล้เคียง ๘ คาพยัคขันดาปริวารโกฏิหนึ่ง
นั้นก็บรรพชาพระมหาบุษย์ก็ทรงทำทุกกระจริยา ๗ วันจึงรับมธุปายาศซึ่งนางสุนันทาพราหมณ์
อันเปนโบราณทุติยะกาถวาย แล้วไปรับกำหย้าจากโสณะบุษย์ผู้รักษาไร่เข้าแดง มาลาดลงเปนบัน
ลังก์พายใจโพธิพฤษกอันสถิตบนซาลปราสาทขึ้นทรงนั่งก็ได้ตรัสแก่พระพิณณจะได้มีมารมาออกบวช
ด้วยปราสาท ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๗ วัน ไม้โพธิพฤษกของพระองค์เรียกว่านิโครธ” เนื้อโดยรวมตรง
กับพระไตรปิฎก^{๔๒๐}, วิสุทธชนวิลาสินี, ในโลกตัดถกิมหานิทานและสัมภารวิบากปรากฏเฉพาะชื่อ
ต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้คือต้นไทร, ในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก
ยกเว้นนิมิตร ๔ ประการไม่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “และในพระศาสนานี้มีภิสไมย ๕ ครั้ง เมื่อเทศนาธรรมจักรโปรด
ภิกขุปริวารโกฏิหนึ่ง ณ ป่าอสิปตนะมีคทาเยวันครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปสู่ชนบทจาริกโปรดมหาชนถึงหมื่น
โกฏิครั้ง ๑ เมื่อเสด็จไปกรุงสุนทรนครทำยมกปฏิหาร ณ ไม้ประดู่ที่เทศนาโปรดบรรพต ๕ พันโกฏิ
ครั้ง ๑ เมื่อเทศนาโปรดพระพุทธรชนนี้กับเทพบรรพต ๓ พันโกฏิในดาวดึงษ์เทวโลกย์ครั้งหนึ่ง”
ปรากฏในพระไตรปิฎก “ธรรมมาภิสมายครั้งที่ ๑ ประภาคธรรมจักร ได้มีแก่สัตรีสองหมื่นโกฏิในคราว
เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปในโลกตลอด ๔ เดือน, ธรรมมาภิสมายครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตรีหมื่นโกฏิ ใน
คราวเมื่อพระองค์ทรงทำยมกปาฏิหารย์แสดงฤทธิ์ต่างๆ, ครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตรีห้าพันโกฏิในคราวที่
พระองค์ทรงแสดงธรรมแก่มนุษย์ เทวดา และยักษ์อีกครั้งหนึ่ง...”^{๔๒๑}, วิสุทธชนวิลาสินี, ทั้งในโสตัดถก
ิมหานิทาน, สัมภารวิบาก, และในชินกาลมาลีปกรณ์ไม่ปรากฏเนื้อหา

จารึกแผ่นที่ ๒๘ พระพุทธกัสสปะ

^{๔๑๗} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๖

^{๔๑๘} พุทธวงศ์, หน้า ๔๓๑

^{๔๑๙} พระรัตนปัญญาเถระ, หน้า ๒๖

^{๔๒๐} พุทธวงศ์, หน้า ๔๓๑

^{๔๒๑} อ่างแก้ว, หน้า ๔๓๐

กาลนั้นนรทวยักษ์ปลอมเข้าไปในเมืองหนึ่งเมื่อเพลาราตรีจับกระษัตริณกินเป็นอาหารแล้วแปลงกายเหมือนกระษัตริรงค์นั้นผ่านสมบัติ แล้วก็บริโภคกามสังวาสด้วยนางอุฐิหมื่นนางบางตัวก็ (ซำรุด) มังสาหารก็มากเกินประมาณ นางพระสนมเห็นอาการดั่งนั้นก็เจรจากันว่ากระษัตริณแห่งเราทุกวันนี้เหนยินดีในกามรสแล บริโภคอาหารก็เหลือขนาดชะรอยจะเปนยักษ์ปลอมมาฆ่ากระษัตริณแห่งเรา กินเสีย แล้วแปลงกายเป็นกระษัตริณขึ้นผ่านสมบัติให้เราสงไสยเมื่อเห็นพร้อมกันฉนี้ก็เพื่อหน่ายมิจปนิบัติในราชกิจจตุกาลก่อนฝ่ายยักษ์เห็นกริยานางสนมทั้งปวงมิได้เอื้อเพื่อก็คิดว่าชรอยนางพระสนมจลวงรู้รหัดแห่งเราครั้นเพลาคึกสงัดจึงจับพระสนมกินเป็นอาหารเสียสิ้นแล้วก็เที่ยวไปสู่เมืองอื่นแต่กระทำดั่งนี้เป็นหลายนครวันหนึ่งนรทวยักษ์บริโภคกษัตริณแลนางพระสนมเมืองหนึ่งแล้วบ้ายหน้าไปสู่กรุงสุนทรนครผู้มมนุษย์เดินทางเหนยักษ์ก็กลัวภัยภากันวิ่งหนีไปยักษ์นั้นก็ไล่ติดตามมาเพื่อจจับมนุษย์กินเป็นอาหาร ภาพระพิชิตมารเสด็จมายืนขวางทางอยู่ในพระไตรสรณาคมเปนอภิสมายคารบ ๕ สาวกสันนิบาตนั้นมีครั้งเดียวเมื่อเทศนาโปรดคิตดาบศกับดาบศบริวาร ๒ หมื่นให้ถึงพระอรหัตแล้วอุปสมบทเปนเอหิภิกขุ กาลนั้นพิสัตัวแห่งเราเปนโชติลาลพราหมณ์รู้จบไตรเภทคือฤทธิ์ไม่ยินดีในคุณพระรัตนไตรสมยหนึ่งขมุกการบุรุษช่างม่อ ผู้เปนสหายพาไปฟังพระธรรมเทศนาในสำนักนี้พระพุทธรองคๆ ก็ทรงพยากรว่าพราหมณ์ผู้นี้ได้ตรัสเปนพระเจ้าวในภัทร์กับนี้มิมีนามพระโคดม และพระพุทธรักสปีพระอัคสาวกชื่อพระคิเศธ ๑ พระเถรี ๑ พระพุทธรากยสูง ๒๐ สอกอุบัตเมื่ออายุศมส์สัตว์ ๒ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิบพานมิได้ไว้พระสาสนาสืบไป แลพระสรริระธาตุนั้นปรากฏเปนแห่งเดียวมหาชนก่อนพระสฤปลงโยชนหนึ่งบันจุไว้ อายุศมส์สัตว์ถอยลงอยู่ ๑๐ ปีก็มีสันดาลหนาไปด้วยโมหจิตรจะเกิดโรคันตะราก็ถึง ๔ เดือนแล้วเจริญขึ้นถึงอสงไขยแลถอยลงคงอยู่ ๑๐๐ ปี กาลนั้นพระพุทธรโคดมคือพระพุทธรเจ้าแห่งเราสร้างบารมีครบ ๔ อสงไขยแสนกัลป์เปนปัญญาธิกะหย่างน้อยมาอุบัตินในลกย์มีความพิศดารอยู่ในคำภีร์ปถมิโพธิเชียนไว้ ณ พนังพระอุโบสถบนหน้าต่างขึ้นไปจนปลายพนัง

ลักษณะของการเรียบเรียงอ้างอิง

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นนรทวยักษ์ปลอมเข้าไปในเมืองหนึ่งเมื่อเพลาราตรีจับกระษัตริณกินเป็นอาหารแล้วแปลงกายเหมือนกระษัตริรงค์นั้นผ่านสมบัติ แล้วก็บริโภคกามสังวาสด้วยนางอุฐิหมื่นนางบางตัวก็ (ซำรุด) มังสาหารก็มากเกินประมาณ นางพระสนมเห็นอาการดั่งนั้นก็เจรจากันว่ากระษัตริณแห่งเราทุกวันนี้เหนยินดีในกามรสแล บริโภคอาหารก็เหลือขนาดชะรอยจะเปนยักษ์ปลอมมาฆ่ากระษัตริณแห่งเรากินเสีย แล้วแปลงกายเป็นกระษัตริณขึ้นผ่านสมบัติให้เราสงไสยเมื่อเห็นพร้อมกันฉนี้ก็เพื่อหน่ายมิจปนิบัติในราชกิจจตุกาลก่อนฝ่ายยักษ์เห็นกริยานางสนมทั้งปวงมิได้เอื้อเพื่อก็คิดว่าชรอยนางพระสนมจลวงรู้รหัดแห่งเราครั้นเพลาคึกสงัดจึงจับพระสนมกินเป็นอาหารเสียสิ้นแล้วก็เที่ยวไปสู่เมืองอื่นแต่กระทำดั่งนี้เป็นหลายนครวันหนึ่งนรทวยักษ์บริโภคกษัตริณแลนางพระสนมเมืองหนึ่งแล้วบ้ายหน้าไปสู่กรุงสุนทรนครผู้มมนุษย์เดินทางเหนยักษ์ก็กลัวภัยภากันวิ่งหนีไปยักษ์นั้นก็ไล่ติดตามมาเพื่อจจับมนุษย์กินเป็นอาหาร ภาพระพิชิตมารเสด็จมายืนขวางทางอยู่ในนรทวยักษ์ก็ร้องตวาดแล้วลำแดงอาหารอันพิฤกพระบรมครูตรัสเทศนายังยักษ์นั้นให้นั่งอยู่ในพระไตรสรณาคมเปนอภิสมายคารบ ๕ แต่สาวกสันนิบาตนั้นมีครั้งเดียวเมื่อเทศนาโปรดคิตดาบศกับดาบศบริวาร ๒ หมื่นให้ถึงพระอรหัตแล้วอุปสมบทเปนเอหิภิกขุ” เนื้อความนี้ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นหลัง

เนื้อหาในจารึกว่า “กาลนั้นโพธิสัตว์แห่งเราเปนโชติบาลพราหมณ์รู้จักไตรเภทคือฤทธิ์ไม่ ยินดีในคุณพระรัตนไตรไสมยหนึ่งขุฎิการบุรุษช่างม่อ ผู้เปนสหายพาไปฟังพระธรรมเทศนาในสำนักนี้ พระพุทธองค์ๆ ก็ทรงพยากรณ์ว่าพราหมณ์ผู้นี้จักได้ตรัสเปนพระเจ้าในภัทรกัปนี้มีนามพระโคดม” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “เราเป็นมานพ มีชื่อปรากฏว่าติปาละ เป็นผู้เล่าเรียน ทรงมนต์ รู้จบไตร เภทถึงที่สุดในคัมภีร์ทำนายลักษณะและคัมภีร์อิติหาสะเป็นผู้ฉลาดในวิชาคฤห์พื้นที่และอากาศเป็นผู้ใช้ วิชา ไม่มีทุกข์ ปฏิการอุบาสกผู้อุปัฏฐากแห่งพระผู้มีพระภาคก็สละปะ เป็นผู้มีความยำเกรงเราได้ฟัง ธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า... แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงเห็นความอัศจรรย์ของเรา แล้ว จึงทรงพยากรณ์ว่า ในภัทรกัปนี้ ผู้นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลก...”^{๔๒๒}, ทั้งวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมหานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก

เนื้อหาในจารึกว่า “แลพระพุทธกัลป์มีพระอัครสาวกชื่อพระติศเถระ ๑ พระภารีทวาชเถระ ๑ พระพุทธอุปกากชื่อพระสัมมิตรเถระพระอัครสาวิกชื่อพระอนุลาเถรี ๑ พระอรุเวลาเถรี ๑” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “ทรงมีพระติสเถระและพระภารีทวาชเถระเป็นพระอัครสาวก พระเถระ ชื่อว่าธรรมमितตระเป็นพระอุปัฏฐาก พระอนุลาเถรีและพระอรุเวลาเถรีเป็นพระอัครสาวิกา”^{๔๒๓}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมหานิทานและสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏ เนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “พระพุทธกายสูง ๒๐ สอก” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “มีพระองค์สูง ๒๐ คอก”^{๔๒๔}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิมหานิทานและสัมภารวิบากมีเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎก, ไม่ปรากฏเนื้อหานี้ในชินกาลมาลีปกรณ์

เนื้อหาในจารึกว่า “อุบัติเมื่ออายุคัมภีร์ ๒ หมื่นปีถึงส่วน ๔ ก็ปรินิบพานมิได้ไว้พระ สาสนาสืบไป แลพระสิริราตุนั้นปรากฏเปนแห่งเดียมหาชนก่อนพระสถูปสูงโยชน์หนึ่งบันจุไว้” ปรากฏในพระไตรปิฎกกว่า “พระองค์ทรงที่พระชนมายุสองหมื่นปี”^{๔๒๕}, ในวิสุทธชนวิลาสินี, โสตตถกิม หานิทาน, สัมภารวิบากและในชินกาลมาลีปกรณ์ปรากฏเนื้อหาตรงกับพระไตรปิฎกการเพ็ญ พระบารมีของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันในอดีตเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์อีกด้วย

๒.๓ ลักษณะเนื้อหาของจารึกกับคัมภีร์

จากการสืบค้นเนื้อหาจากในพระคัมภีร์พระไตรปิฎก (เล่มที่ ๒๕ พุทธวงศ์) อรรถกถา ขยายพระสูตรพุทธวงศ์ (วิสุทธชนวิลาสินี) คัมภีร์โสตตถกิมหานิทาน สัมภารวิบาก สัมปิณฑมหานิทาน และคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์เป็นคัมภีร์เรียบเรียงอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์

ตามจารีตการเรียบเรียงเนื้อหาเกี่ยวกับพระศาสนาไม่ว่าจะเป็นอดีตพระพุทธเจ้า ประวัติ พระพุทธเจ้า เนื้อหาหลักคำสอนและเนื้อหาโลกกายภาพอันเป็นที่อาศัยของสรรพสัตว์แตกต่างกันตาม คุณสมบัติที่สรรพสัตว์เหล่านั้นได้ประพฤติ เนื้อหาที่ปรากฏในแต่ละคัมภีร์จะไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้

^{๔๒๒} พุทธวงศ์, หน้า ๔๓๐

^{๔๒๓} อ่างแล้ว, หน้า ๔๓๑

^{๔๒๔} อ่างแล้ว, หน้า ๔๓๑

^{๔๒๕} อ่างแล้ว, หน้า ๔๓๒

เพราะบุคคลทางศาสนาเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เอกสารที่อ้างอิงได้สูงสุดคือพระไตรปิฎก การปรับเนื้อหาในคัมภีร์ชั้นหลังไม่ปรากฏจะมีบ้างในส่วนของ ขยายรายละเอียดเพิ่มซึ่งเริ่มปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา จาริกก็เป็นส่วนหนึ่งมีจาริตการเรียบเรียงโดยการยัดพระไตรปิฎกเป็นหลัก

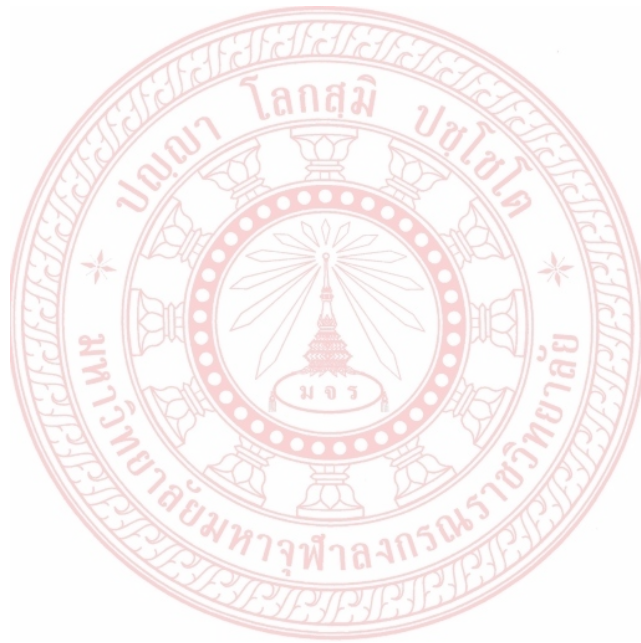
การตรวจสอบที่มาของเนื้อหาของจาริกกับคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา สัมภารวิบาก โสตตถกัมมทานิทาน สัมปิณฑิตมทานิทานและชินกาลมาลีปกรณ์เป็นไปได้ว่าจาริกนำเนื้อหามาจากหลายคัมภีร์ เพราะพบเนื้อหาที่ปรากฏในจาริกตรงกับหลายคัมภีร์ข้างต้น ขณะเดียวกันเราไม่อาจจะสรุปได้ว่าเนื้อหาจากคัมภีร์ ทั้งนี้เพราะเนื้อหาแต่ละคัมภีร์นั้นก็ปรากฏอย่างเดียวกัน แต่จะแตกต่างกันเพียงสำนวนการเรียบเรียง จาริกอาจจะนำมาจากเนื้อน้อยเล่ม แต่เพราะคัมภีร์จำนวนมากได้คัดลอกต่อกันมาการตรวจกับคัมภีร์จำนวนมาก ทำให้ปรากฏว่าจาริกนำมาจากหลายคัมภีร์ได้ อย่างไรก็ตาม การตรวจสอบแหล่งที่มาของเนื้อหาจาริก พอสรุปได้ดังนี้

๒.๓.๑ เนื้อหาที่ปรากฏตรงกัน เนื้อหาส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดของคัมภีร์ตรงกันกับเนื้อหาจาริก ได้แก่ เนื้อหาที่เป็นสาระสำคัญของพระพุทธเจ้าของจาริกจะตรงกับเนื้อหาในทุกคัมภีร์ เช่น ชื่อพระพุทธเจ้า พระบิดา พระมารดา สุกล ความกว้างใหญ่ของพระวรกาย เหตุการณ์สำคัญ เช่น ระยะเวลาการบำเพ็ญบารมี เป็นต้น

๒.๓.๒ เนื้อหาที่ปรากฏทุกคัมภีร์แต่มีข้อความไม่ตรงกัน เนื้อหาบางเนื้อหาของจาริกปรากฏในทุกคัมภีร์แต่เป็นเนื้อหาที่ไม่ตรงกัน กล่าวคือ ตรงกับบางคัมภีร์ไม่ตรงกับบางคัมภีร์ กล่าวอีกนัยหนึ่งเนื้อหาในคัมภีร์ไม่ตรงกัน เช่น ความสูงของพระวรกาย และชื่อต้นไม้ที่พระองค์ตรัสรู้

๒.๓.๓ เนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะในพระไตรปิฎกไม่ปรากฏในคัมภีร์อื่น บางเนื้อหาของจาริกปรากฏเฉพาะในพระไตรปิฎกแต่ไม่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา โสตตถกัมมทานิทาน สัมภารวิบากและชินกาลมาลีปกรณ์ คือ เนื้อหาจำนวนนางสนมของพระโพธิสัตว์ก่อนจะออกบวช

จากการตรวจสอบแหล่งอ้างอิง พอสรุปได้ว่า ๑) เนื้อหาของอดีตพระพุทธเจ้าตั้งแต่พระไตรปิฎกลงมามีเนื้อหาสอดคล้องกับ คัมภีร์ชั้นหลังจะยัดพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นแหล่งข้อมูลที่ใช้เรียบเรียง ๒) เนื้อหาในจาริกนำมาจากคัมภีร์มากกว่าหนึ่งคัมภีร์ เฉพาะบางเนื้อหา เช่น ต้นไม้ที่พระองค์ตรัสรู้ไม่ตรงกับพระไตรปิฎกแต่ตรงกับคัมภีร์ชั้นหลัง แสดงถึงนำมาจากคัมภีร์อื่น นอกเหนือพระไตรปิฎก ๓) เนื้อหาทั้งหมดปรากฏในพระไตรปิฎก (มีชื่อต้นไม้แตกต่างกัน) แต่ไม่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นหลัง จึงพอสรุปได้ว่า จาริกหยิบยกเนื้อหาจากพระไตรปิฎกเป็นหลักและใช้คัมภีร์อรรถกถาและคัมภีร์ชั้นหลังเป็นส่วนประกอบ

บทที่ ๓

แหล่งที่มาและความหมายของจารึกพระปัจเจกพุทธบริเวณฝาผนังพระวิหาร

คติการเรียบเรียงเรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้าสู่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาชั้นหลังอรรถกถา ไม่เป็นที่นิยม อาจจะเป็นเพราะประวัติพระปัจเจกพุทธศาสนามีความคล้ายคลึงกันมากและไม่มี ความซับซ้อน อย่างไรก็ตาม ใดก็ดี จารึกที่วัดสุทัศนเทพวรารามได้รวบรวมเรื่องปัจเจกพุทธได้อย่างสมบูรณ์ รายละเอียด ดังนี้

๓.๑ แหล่งที่มาของจารึกพระปัจเจกพุทธ

แหล่งที่มาของจารึกพระปัจเจกพุทธปรากฏชัดเจนในคัมภีร์อรรถกถา (วิสุทธิชนวิลาสินี) เนื้อหาพระปัจเจกพุทธไม่ปรากฏรายละเอียดในพระไตรปิฎกและคัมภีร์หลังอรรถกถา รายละเอียด จารึกและแหล่งที่มาในคัมภีร์อรรถกถา ดังนี้

จารึกแผ่นที่ ๑

๑ ห้องนี้เมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ผ่านสมบัติทรงเจริญกะสินบริกำมได้ อภิญาสมาบัติจึงทรงมอบราชกิจให้อำมาตย์ผู้หนึ่ง แล้วเสด็จเข้าสู่ปราสาทยังอยู่ด้วย สมบัติศุกข์แต่พระองค์เดียวส่วนพระราชเทวีทำชู้ด้วยอำมาตย์ผู้สำเร็จราชกิจนั้น ราชบุรุษผู้นำ เครื่องพระกระยาเสวยขึ้นไปถวายกราบทูลซึ่งเหตุนี้ถึง ๒/๗ ครั้ง เธอมิได้ทรงเชื่อพยายหลังทรงได้ ทอดพระเนตรเห็น จึงขับพระนางกับอำมาตย์ผู้นั้นเสียจากเมืองอำมาตย์จึงพาพระนางขึ้นไปเป็นข้า ฝ้าพญาเมืองอื่นแล้วนำพญาเมืองนั้นมาตีชนบทได้หลายตำบล แล้วพญาข้าศึกให้หารชุดอมงเข้ามาใน เชนปราสาทจับพระเจ้าพาราณสีๆ จับได้ก็ให้ทัพเพนอันมากแล้วปล่อยไปพญาข้าศึกยกพลเข้าประ ชีเมืองราชฤฎากันมาร้องทุกข์ พระเจ้าพาราณสีจึงยกพลออกมาตีค่ายในเพลราตรีจับพญาข้าศึกได้ แล้วให้อิวาหนแล้วพระองค์ทรงเจริญวิปัสสนาบนคองข้างพริ้นจิงแก่ปัจเจกภูมิจึงเสด็จนั่งเหนือดอก ปทุมชาติในสระอันหนึ่งมีเพศเป็นสามณะตรัสเทศนาแกโยธาทั้งสองฝ่ายแล้วเหาะไปสู่เมืองนั้นทูลเขา คันธมาท

จารึกแผ่นที่ ๒

ห้องสองต่อนิทานที่ ๑ ใจความว่าเมื่ออำมาตย์ผู้สำเร็จราชกิจในเมืองพาราณสี ทำ มิฉฉาจารย์กำมด้วยพระราชเทวีพระเจ้าพรหมทัตได้ทอดพระเนตรแล้วก็ขับชนทั้งสองเสียจากพระนคร ฝ่ายอำมาตย์ก็พาพระนางแลบุตรภรรยาไปเป็นข้าฝ้าพญาประจันประเทศ ครั้งพญาพาราณสีได้ ทรงทราบก็มีได้สู้รบ สั่งให้กวาดต้อนราษฎรในชนบทเข้ามายังพระนครสิ้น ฝ่ายพญาข้าศึกได้ก็ยกพล

ติดตามมาประชิดเมืองพาราณสีเข้าหักเมืองมิได้ก็แต่งทหารให้ขุดอุโมงค์เข้าไปในพระราชวังด้วยจับซึ่งพระเจ้าพรหมทัตฆ่าเสีย แล้วจึงชิงเอาราชสมบัติ

แหล่งที่มา

จารึกแผ่นที่ ๑ และ ๒ เป็นเรื่องเดียวกัน ปรากฏที่พอสรุปได้ดังนี้;

พระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชย์สมบัติในเมืองพาราณสี ทรงเจริญกสิณ ไกภิญญา ๕ สมบัติ ๘ วันหนึ่งพระองค์เสวยพระกระยาหารแล้วประทับในโรงวินิจฉัย ผู้คนภายนอกส่งเสียงอื้ออึง จึงลุกขึ้นปราสาทเพื่อจะเข้าสมบัติ แต่ก็ไม่สามารถเข้าได้เพราะความลับในความเป็นพระราชินี จึงมอบราชสมบัติให้แก่อำมาตย์ผู้หนึ่ง ต่อมาอำมาตย์ก็กับพระเทวีเป็นชู้กัน คนของพระราชินีจึงกราบทูลให้พระองค์ทรงทราบ แต่ก็ไม่ทรงเชื่อพระทัย จนกระทั่งพระองค์ได้เห็นด้วยตัวเอง จึงเนรเทศอำมาตย์ออกจากพระนคร อำมาตย์ไปอาศัยพระบารมีของพระราชินีเมืองอื่น ได้ยุยงพระราชินีเมืองนั้นให้มียึดเมืองพาราณสี ว่าเมืองพาราณสีไม่มีผู้ปกครอง พระราชินีจึงส่งคนของตนขุดอุโมงค์เข้ามาพระราชวังตรง กับห้องบรรทมของพระเจ้าพาราณสีพอดีเพื่อจะสืบหาข้อเท็จจริงว่าเป็นอย่างไรที่อำมาตย์กราบทูล หรือไม่ แต่คนที่ขุดอุโมงค์เข้ามาถูกพระเจ้าพรหมทัตจับได้ ทรงตัดเตียนและส่งกลับถึง ๓ ครั้ง พระราชินีฝ่ายข้าศึกทราบว่าเป็นเรื่องจริงอย่างที่อำมาตย์ทูล จึงยกกองทัพมาเพื่อจะยึดเมืองพาราณสี และส่งทูตแจ้งข่าวแก่พระเจ้าพรหมทัตว่าจะต่อสู้หรือจะรบ พระเจ้าพรหมทัตยอมยกเมืองให้โดยดี ส่วนพวกอำมาตย์ของพระเจ้าพาราณสีที่จงรักภักดีในพระเจ้าพรหมทัตได้ปลอมตัวเป็นไส้ศึกในกองทัพฝ่ายศัตรู เมื่อกองทัพประมาทพากันหลับนอนในตอนกลางคืน จึงพากันจุดไฟให้ประหนึ่งว่ามีคนมาก แลจับตัวพระราชินีฝ่ายข้าศึกได้มาถวายพระเจ้าพรหมทัตๆ ยกโทษให้ ต่อมาทั้งสองพระองค์ได้เป็นมิตรที่ดีต่อกัน^{๒๖}

จารึกแผ่นที่ ๓

๑ ห้องสองต่อนิทานที่สนใจความว่า เมื่ออำมาตย์ภรรยารูปทองใสรถเที่ยวไปในโสฬศประเทศบ้านน้อยเมืองใหญ่ต่าง ๆ ประเทศใดเป็นที่ประชุมมหาชนก็เอารูปนั้นตั้งไว้แล้วคอยฟัง แล้วคอยฟังกฤตีสรรพคนจะเจรจาประการใดบ้าง แต่ทำกันดังนี้กันมาทุก ๆ เมืองก็มีได้ใครว่ากล่าวประการใดจนมาถึงเมืองสาครละนคร อำมาตย์จึงให้ปลุกโรงที่ทำน้ำดาษเพดานด้วยผ้าขาวไปนั้นห้อยพวงดอกไม้ต่าง ๆ โดยรอบแล้วยกรูปทองนั้นตั้งไว้ที่นั่น ภอนางวรรณทาสีทั้งหลายแห่งพระราชธิดาลงมาอาบน้ำเหนรูปทองแต่ไกลพูดกันว่าพระแม่จ้าวของเรามานั่งอยู่ใยครั้นเข้าไปใกล้ก็รู้ว่ารูปหล่อ จึงกล่าวว่าพระแม่จ้าวของเรามายิ่งกว่านี้อีก ฝ่ายอำมาตย์พาราณสีได้ฟังก็ขึ้นไปเฝ้าพระราชนิศาฯ ก็ให้แต่งราชรถไปรับพระนางมา

จารึกแผ่นที่ ๔

๒ ห้องนี้เมืองพาราณสีพระเจ้าพรหมทัตมีพระราชบุตรชื่อพระอนิถิตันธกุมาร แต่ยังทรงพระเยาว์อยู่นั้นรังเกียจสตรีมิให้ต้องพระองค์เลย ถ้าจสรงเสวยโภชนาหารแลจไปในที่ใดใด ก็เปน

^{๒๖} วิสุทชนวิลาสินี เล่ม ๘ ภาค ๑ หน้า ๒๘๒-๒๘๓

อูฐของรุษย์แต่เพลาสวยชिरะธารารศนั้นนางนมต้องใส่เสื้อตัดเฉพาะถันบุคลถวายตรงพระโอบุชฐ เมื่อรับพระองค์ให้เสวยนมนั้นต้องเอาฝ่ามือเสียก่อนจึงรับได้ ครั้นพระกุมารเจริญพระชนม์ได้ ๑๖ ปีพระราชบิดาให้อำมาตย์ผู้หนึ่งนำนางมาแต่ตระกูลต่าง ๆ เข้าไปขับฟ้อนประโลมพระราชบุตรเธอก็มิได้ยินดีให้ไล่ตีอำมาตย์ขับออกไปเสีย พายหลังพระบิดามานดาจะให้เธอมีคู่ เธอก็มิให้เธอหลอรูปลนาง ด้วยทองคำไว้แล้วว่าถ้าหากมีรูปตันี่เราจึงยินดี พระราชบิดามานดาก็ให้ก็ให้อำมาตย์เอารูปทองใส่รถ เทียวไปเปรียบรูปนางกระษัตริย์ทุกเมือง จึงได้นางมีทิวติราชิดาเมืองสาละนคร รับมาภัมไว้ในพระ อุทยานพระนามนั้นมีปัจจุบันโรคสิ้นพระชนม์พระอนดิถิณทราก็มีพระไทยสังเวศได้ตรัสเปนพระ ปัจเจกโพธิเหาะไปสู่นันทมูล

แหล่งที่มา

จารึกแผ่นที่ ๓ และ ๔ (เรื่องที่ ๑ และ ๒ แยกมาจากเรื่องเดียว ปรากฏดังนี้

พระปัจเจกโพธิสัตว์จุติจากพรหมโลก อุบัติในครุฑของพระอัครมเหสีของพระเจ้า พาราณสี ไม่นิยดีกับเพศหญิง เวลาแม่มมจะให้นมสวมเสื้อปลอมเป็นชาย พระราชกุมารชื่อว่า อนดิถิ คันธกุมาร เมื่อเจริญวัย พระชนม์ ๑๖ พรรษา พระราชาประสงค์จะให้พระราชกุมารมีพระมเหสีเพื่อ จะทายาทไว้สืบสกุล จึงรับสั่งให้อำมาตย์หาวิธี อำมาตย์จัดให้พวกหญิงฟ้อนรำประกอบการแสดงเพื่อ จะให้กุมารยินดี แต่กุมารไม่พอพระทัยและสังโฆษเยียนดี พระกุมารถูกพระราชบิดาบีบคั้นหนักเข้า ก็สั่งให้นางชั่งหลอรูปลทอง และทูลต่อพระราชบิดาว่าถ้ามีใครสวยเท่าก็บรูปล่อนนี้จะยอมอภิเษกด้วย พระราชาสั่งให้อำมาตย์พารูปลทองเทียวไปสู่มืองต่าง ๑๖ เมือง เมืองมืองใดก็จะตั้งไว้ ไกลริมแม่น้ำเพื่อจะให้เห็นและสนทนากัน จนถึงเมืองมัททราช ซึ่งมีพระราชพระนามว่ามัททวะ มีพระ ราชชิดาพระชนม์ ๑๖ พรรษา มีพระสิริโฉมงดงาม คนรับใช้ของพระนางได้พากันไปอาบน้ำที่ทำน้ำได้ เห็นรูปทองแต่ไกล จึงคิดว่าเป็นพระราชชิดา แต่เมื่อเข้ามาใกล้ก็รู้ว่าไม่ใช่ จึงพากันกล่าวว่านายหญิง ของพวกเขาสวยกว่านี้ พวกอำมาตย์ได้ยินจึงเข้าเฝ้าพระราชบิดาเพื่อทูลขอพระราชชิดา และส่งข่าวไปถึง เมืองพาราณสี พระราชกุมารเพื่อทราบข่าวก็เกิดความยินดี และแจ้งข่าวแก่อำมาตย์ให้รับนำกลับมา ขณะที่น่ากลับมาได้คืนหนึ่ง ไกลถึงเมืองพาราณสีพระนางได้สิ้นพระชนม์เพราะบอบช้ำจากการเดินทาง พระกุมารทราบข่าวก็เกิดความเศร้าโศก เมื่อพิจารณาสาเหตุของความโศก จึงแจ้งใน หลักธรรม และบรรลุเป็นพระปัจเจกโพธิ^{๔๒๗}

จารึกแผ่นที่ ๕

๓ ห้องนี้ เมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ผ่านสมบัติ ทรเจริญกะสินบริกำยงฆานให้ เกิดแล้ว จึงมอบราชกิจให้อำมาตย์ ๔ คน พระองค์ทรงเสวยสมาบัติศุกข์อยู่บนปราสาท พายหลัง อำมาตย์ทั้ง ๔ พิกษาความไม่เปนธรรม ข้าเฝ้าคนสนิทเชิญเครื่องพระกระยาเสวยขึ้นไปถวายแล้ว กราบทูลควา^{๔๒๘} พระองค์เสด็จออกยังโรงมหาวินิจไฉยราชกุมารร้องทุกข์ กล่าวโทษอำมาตย์ทั้ง ๔ เธอได้ทรงฟังก็เหน้อยหน่ายในสมบัติปลงปัญญาสู่พระไตรลักษณ ก็ละถึงปัจเจกภู เพศกระบัตร์ก็สูญ หาย กลายเป็นเพศบรรพชิต เหาะไปสูเขาคันธมาท

^{๔๒๗} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๒๙๔-๒๙๗

แหล่งที่มา

พระปัจเจกพิอุปัตติขึ้นเช่นเดียวกันกับในคาถาแรก ครองราชย์สมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี ได้เจริญปฐมฌาน และพิจารณาเลือกสมณธรรมดีกว่าการครองราชย์สมบัติ จึงมอบราชสมบัติให้แก่อำมาตย์บริหาร เมื่ออำมาตย์ตัดสินคดีก็รับสินบน จากผู้แพ้ให้เป็นผู้ชนะ จากผู้ชนะตัดสินให้แพ้ วันหนึ่งตัดสินให้ราชวัลลภแพ้ ราชวัลลภเข้าเฝ้าพร้อมกับพระยาทหารและการาบทูลเรื่องให้ทรงกราบ วันต่อมาพระองค์ได้เสด็จไปยังรงวินิจฉัยคี ได้ยินเสียงมหาชนมาหาชนที่ไม่พอใจในการตัดสิน พระองค์จึงกลับเข้ามายังที่ประทับ เข้ามานสพัตติ แต่ก็ไม่สามารถจะเข้ามาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโทษของการครองราชย์สมบัติจึงสละราชสมบัติ แล้ววิปัสสนาก็บังเกิดขึ้น บรรลุเป็นพระปัจเจกโพธิ์^{๔๒๙}

จารึกแผ่นที่ ๖

๔ ... (ขำรุค) ... ตัว ๒ พระอง... (ขำรุค) ... ญสมณธรรมด้วยกันมาแต่ศาสนาพระพุทธกับสองพระองค์บังเกิดเป็นพญาจันประเทศ... (ขำรุค) ... ตรัสเพนพระปัจเจกโพธิ์แล้ว พระองค์หนึ่งเพนพญาพาราณสี เสตจ์ทรงซึ่งพระธินั่งออกปะระภาษอุทธาน ครั้นมาถึงกอไม้ในที่ประตูประอุทธาน เหตุพระปัจเจกโพธิ์สองพระองค์ มาอยู่ในที่นั้นบรมกระษัตร์ก็เข้าไปมัสการ พระปัจเจกโพธิ์ทั้งสองก็ซึกอไม้ไผ่ ให้บรมกระษัตร์ทอออกพระเนตตว่าอยู่ในขรราวาคนี้ กอไปด้วยธูระดจไม้ไผ่อันรกชฎไปด้วยหนาม แล้วก็เหาะขึ้นสู่อากาศ พระจ้าวพาราณสีก็บังเกิดธรรมสังเวค ปลงปัญญาลงก็ละบุญถึงปัจเจกภม เหาะไปสู่มณฑลณเขาคันธมาท

แหล่งที่มา

พระปัจเจกโพธิ์สัตว์ ๓ พระองค์ บวชในสมัยศาสนาของพระพุทธเจ้ากัสสปะ แล้วบังเกิดในเทวโลก จุติจากเทวโลกมาบังเกิดในมนุษย์โลก พระโพธิสัตว์องค์ใหญ่เกิดในเมืองพาราณสี อีกสององค์เกิดที่เมืองชายแดน พระปัจเจกพุทธเจ้าสององค์หลังได้บวชและเจริญสมณธรรมได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า อยู่ที่เงื่อนเขานันทมูล วันหนึ่งได้นึกถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าอีกองค์ที่เคยบวชด้วยกันในสมัยพระพุทธเจ้ากัสสปะ ก็ได้ทราบวาทครองราชย์สมบัติที่เมืองพาราณสี จึงไปเมืองพาราณสี เห็นพระราชเสตจชมพระอุทธาน และพระราชมองเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าสองพระองค์จึงเข้าไปหาเพื่อตรัสถาม พระปัจเจกพุทธเจ้าตั้งใจจะสอนธรรม จึงชี้ไปที่ไม้ไผ่และทูลพระราชว่า ไม้ไผ่มีกิ่งเล็กกิ่งน้อยเกี่ยวพันกัน ส่วนหน่อไม้ไผ่อยู่ท่ามกลางกอไม้ แต่ก็ไม่ยุ่งเหยิงเพราะไม่มีกิ่ง เช่นเดียวกับอัตภาพอาจจะไม่ติดของในสิ่งต่างได้ เมื่อพระราชพิจารณาเห็นตามจริงเจริญวิปัสสนา และรู้แจ้งพระปัจเจกโพธิ์ได้ไปยังเงื่อนเขานันทมูล^{๔๓๐}

จารึกแผ่นที่ ๗

๕ ห้องนี้เมืองพาราณสี พระจ้าวพรหมทัตผ่านสมบัติไว้ราชบุตรมหาชนกราทูลให้ทรงอธิฐานหาราชบุตร เธอจึงอนุญาตให้พระสนมสองหมื่นออกเที่ยวประพตืออะนาจารหาบุตรถึง ๗ วันก็มีอาจยังครภร์แห่งนางทั้งหลายให้ตั้งขึ้นได้ ฝ่ายพระราชเทวีทรงสมาทานเบญจางคศีล พระอินท์มาบอกให้เล่นสวนได้กุมารในดอกบัวมาถวายบรมกระษัตร์เลี้ยงเป็นราชบุตรชื่อปทุมกุมารครั้นเจริญขึ้น

^{๔๒๙} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๐๑

^{๔๓๐} อ่างแล้ว, หน้า ๓๐๔-๓๐๖

ผู้ใดเชิญให้เสวยเฉพาะแต่นางผู้หนึ่งเชิญจึงเสวย พระราชบิดาก็ให้ทรัพย์แก่นางผู้นั้นพันกะหาปนะ เหตุนั้นถนัดพระราชกุมารเสด็จไปที่ใดมาชนจึงเชื่อเชิญให้เสวย วันหนึ่งเธอเสด็จขึ้นไปเล่นคล้อยอยู่บน หอรบ พระปัจเจกโพธิ์องค์หนึ่งเหาะมาได้สนทนากันแล้วก็เหาะกลับไป พระราชกุมารขึ้นสู่คู่อั้งพระ ธนังตามไปถึงกุฎิในป่าอิสิปตนมคทายวันเห่นแต่รอยเท้า ก็เสด็จสู่ที่จงกรมรับเสวยซึ่งวิตกอันหยาบ ถึงปัจเจกภูมเหาะไปสู่ชั้นทมูล

แหล่งที่มา

ในสมัยหนึ่ง พระเจ้าพาราณสีมีสตรีสองหมื่นนาง ไม่มีผู้ใดมีบุตรเลย พระเจ้าพาราณสีจึง วิตกหาจะมีพระราชโอรสไว้สืบราชสันตติวงศ์ จึงให้บรรดาสตรีทั้งหมดพร้อมรำโดยธรรมตลอด ๗ วัน และจะไปเที่ยวภายนอกพระราชวังก็ได้ ยกเว้นพระมเหสีผู้มีศีล เมื่อสมათานรักษาศีลจะอธิษฐานขอ พระราชโอรสทุกครั้ง เมื่อทำวสัฏกะทราบเรื่องราวทั้งหืด จึงประทานพระราชโอรสให้โดยขอร้องให้ มาหาปทุมเมฆบุตรลงมาสถิตในดอกบัว ต่อมาพระมเหสีของพระเจ้าพาราณสีทรงสุบินว่าได้พระราช โอรสในดอกบัว รุ่งขึ้นจึงเสด็จไปเด็ดดอกบัวดอกหนึ่ง เห็นทารกอยู่ในดอกบัวนั้น จึงเกิดความปีติรัก ใคร่ นำมาเลี้ยงเป็นบุตรของตน

ครั้งนั้นมีพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งบำเพ็ญสมณธรรมที่ป่าอิสิปตนะ เมื่อใคร่ครวญถึง บุคคลและสถานที่จะบิณฑบาต ก็เห็นพระกุมารว่าในอดีตชาติเคยถวายบิณฑบาต จึงไปยังสำนักของ กุมารนั้น พระกุมารเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าจึงกล่าวกะพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่ควรมาที่นี่ พระปัจเจก พุทธเจ้าจึงกลับไป พระกุมารเข้าใจว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าโกรธ ก็ตามไปที่ป่าอิสิปตนะมฤคทายวัน

พระปัจเจกพุทธเจ้ารู้ว่าพระกุมารจะเด็จตามมา จึงกวาดลานแสนาสนะให้สะอาด เดิน จงกรมแสดงรอยเท้าไว้ เมื่อพระกุมารเห็นที่พักของพระปัจเจกพุทธเจ้าสะอาดและมีรอยเท้าจงกรม อย่างเป็นระเบียบ จึงให้บริวารอยู่ภายนอก ส่วนตนเข้าไปผู้เดียว จะไม่ทำให้พื้นที่เสียหาย พอเข้าไปก็ เข้าใจว่าเป็นอุบายของพระปัจเจกพุทธเจ้าที่จะให้ตนมาหาและคิดว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าคงคิดเพื่อ ประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน จึงเลื่อมใสและหายวิตกกังวล เกิดอารมณ์แน่วแน่ จึงลูบปัจเจกโพธิญาณ^{๔๓๑}

จารึกแผ่นที่ ๘

๖ ห้องนี้ซึ่งล่างเมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตได้เสวยสมบัติอำมหาดย์ทั้งปวงกราบทูล ด้วยข้อราชกิจต่าง ๆ พระองค์ทรงเบื่อหน่ายในฆราวาษถึงแก่ปัจเจกภูมเหาะไปสู่เขาคันธมาท

๗ ข้างบนอีกนิทานหนึ่งว่าพระเจ้าพาราณสีพระองค์หนึ่งมีราชบุตรองค์หนึ่งเปนที่สินะหะ ยิงนักวันหนึ่งเสด็จไปประภาษพระอุทยานฝ่ายพระราชบุตรอยู่ในพระราชวังสิ้นพระชนม์ด้วยปัจจุบัน โรค อำมหาดย์ผู้รักษาพระนครก็เชิญพระศพเผาเสียด้วยกล้วบรมกระษัตริทราบทรงพระโทมันต์ ฝ่าย บรมกระษัตริเสวยสุราบาณพระสติพันเพื่อนอยู่เมื่อกลับมาก็ได้ถามถึงพระราชโอรสครั้นสำเภาแล้ว จึงตรัสเรียกพระราชบุตรทราบความว่าสิ้นพระชนม์ ก็ปลงปัญญาลงสู่พระไตรลักษณ์ถึงแก่ปัจเจกพิญาณ เหาะไปเขาคันธมาท

^{๔๓๑} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๑๓-๓๑๕

แหล่งที่มา

อำมาตย์ของพระเจ้าพาราณสีมักจะขัดแย้งและทะเลาะกันเสมอ เมื่อพระเจ้าพาราณสีจะเสด็จไปพระอุทยาน อำมาตย์ผู้หนึ่งทูลให้เสด็จด้วยช้าง อีกคนทูลให้ประทับบนหลังม้า อีกคนทูลให้เสด็จด้วยรถทอง อีกคนทูลให้ประทับด้วยวอทอง เมื่อเป็นเช่นนี้บ่อยเข้าพระองค์จึงเอื้อมระอาออกบวชมอบอำนาจการบริหารให้พวกอำมาตย์ กระนั้นอำมาตย์หนึ่งต้องการจะปกครองอีกเมืองหนึ่ง พระราชาตรัสว่าเมืองนี้มีคนครอบครองอยู่ อำมาตย์ไม่ค่อยเคารพในรับสั่ง ทูลให้ไปยึดเอา เมื่อตกลงจะไปยึดก็เกิดทะเลาะกันระหว่างอำมาตย์ กลับมาฟ้องพระราชา พระองค์จึงพิจารณาเห็นโทษของความโลภ จึงบรรลุนิพพาน^{๔๓๒}

ในเมืองพาราณสี มีพระราชาพระนามว่าเอกปุตตกพรหมทัต พระองค์มีพระราชโอรสน้อยพระองค์หนึ่งซึ่งเป็นทีโปรดปรานมาก ปกติเมื่อเสด็จจะทรงพาพระโอรสไปด้วยเสมอ วันหนึ่งพระราชาได้เที่ยวพระอุทยานมิได้พาพระราชาโอรสไปด้วย ฝ่ายพระราชาโอรสได้สิ้นพระชนม์ด้วยโรคที่เกิดขึ้นในวันนั้นเอง อำมาตย์เกรงว่าพระราชาเมื่อทราบข่าวจะโทมนัส จึงไม่ทูลเรื่องนี้ให้ทรงทราบ พระราชากลับมาเมื่อไม่เห็นพระราชาโอรสหลายวันจึงคิดถึง ให้อำมาตย์พาพระราชาโอรสมาเข้าเฝ้า อำมาตย์จึงทูลเรื่องจริงให้ทรงทราบ พระองค์เศร้าโศกและพิจารณาปฏิจลสมุปปาท ได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๓๓}

จารึกแผ่นที่ ๙

๘... (ขำรุต)... พระปัจเจกพิสด์ทั้ง... (ขำรุต)... พระพุทธ... (ขำรุต)... พระองค์นั้นบังเกิดเป็นพญาจันตะ... (ขำรุต)... ได้ตรัส (ขำรุต) ปัจเจกโพ... (ขำรุต)... เป็นพญาพาราณสี... (ขำรุต)... ในเพลาธาตุวิเวกพระไทยสดุด์ตั้งทรงร้องด้วยสุรเสียงอันดัง... (ขำรุต)... ครั้นเวลาเช้าตรัสถามปุโรหิต... (ขำรุต)... ทูลว่าพระเคราะห์ร้าย... (ขำรุต)... ให้จับสัตว์มาบูชาญ... (ขำรุต)... กระษัตร์ก็ทำตามโปร... (ขำรุต)... ปัจเจกโพธิ... (ขำรุต)... บังหน้าพระลาน... (ขำรุต)... พรหมกระษัตร์... (ขำรุต)... ให้ลงสู่ปราสาท... (ขำรุต)... พระปัจเจกโพธิ... (ขำรุต)... พญษให้เจริญจิต... (ขำรุต)... ถึงแก่ปัจเจก...

แหล่งที่มา

จารึกแผ่นนี้ น่าจะคัดมาจากจารึกทิวศาคา ซึ่งปรากฏดังนี้;

พระปัจเจกพุทธสัตว์ ๔ พระองค์ บวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสป แล้วมรณภาพไปเกิดในเทวโลก จุตจากเทวโลกแล้วองค์ใหญ่เกิดเป็นพระเจ้าพาราณสี ที่เหลือเกิดเป็นพระราชาเมืองอื่น พระราชาทั้ง ๓ พระองค์เรียกกรรมฐานแล้วสละราชสมบัติออกบวช ได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าโดยลำดับ อยู่ที่เจ็อมันหมุลกะ วันหนึ่งระลึกถึงเพื่อนเก่าของตน และทราบว่าเป็นพระราชาเมืองพาราณสี

ฝ่ายพระราชาเมืองพาราณสีตกพระทัยในตอนกลางคือถึง ๓ ครั้ง ร้องขึ้นด้วยความกลัว วิงออกไปพื้นใหญ่ รุ่งขึ้นปุโรหิตได้ทูลถามพระองค์ฯ จึงรับสั่งถึงเรื่องราวทั้งหมด ปุโรหิตจึงทูลถวายคำแนะนำให้ทำพิธีกรรมบูชาญ

^{๔๓๒} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๑๖-๓๑๗

^{๔๓๓} อ่างแก้ว, หน้า ๓๑๘-๓๑๙

พระปัจเจกพุทธเจ้าทราบว่าเป็นพระราชาจะกระทำพิธีบูชาญ จึงเข้ามาบิณฑบาตในพระลานหลวง พระราชาทอดพระเนตรเห็นจึงอาราธนา นามินต์เข้ามาในพระราชวัง และทรงถามชื่อของพระปัจเจกพุทธเจ้า ๆ ตอบว่า จาคุทิศ เมื่อพระราชาถามถึงความหมาย พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่า ผู้ไม่กลัวทั้ง ๔ ทิศ พระราชาถึงถามสาเหตุที่ไม่กลัว พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงตอบว่า เพราะเจริญพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

พระราชาจึงนึกถึงคำแนะนำของปุโรหิตที่ให้บูชาญ ซึ่งแย้งกับการเจริญเมตตา เมื่อพิจารณาแล้วจึงเห็นว่า การเจริญเมตตาเป็นวิธีการที่ถูกต้อง จึงปฏิบัติตาม และในที่สุดได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๓๔}

จาริกแผ่นดินที่ ๑๐

๙ ห้องนี้เมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตต์ผ่านสมบัติครั้งพระอรคมเหสีถึงแก่ทิวงคตแล้ว ภอพญาสามลราชเมืองหนึ่งสิ้นพระชนม์ลง อำมาตย์ทั้งหลายก็ไปเชิญพระมเหสีพญาเมืองนั้นมาราชาภิเศกกับพระเจ้าพาราณสี แต่พระนางนั้นทรงครรภ์ได้เจ็ดเดือนพระเจ้าพรหมทัตต์ก็มีได้รังเกียจจนพระนางประสูติราชบุตร เธอก็รักใคร่ดูจราชบุตรของพระองค์ ครั้นราชบุตรเจริญขึ้นที่เลี้ยงดูความให้ทราบว่าพระเจ้าพาราณสีมิใช่บิดา แต่นั้นมาบรมกระษัตริย์เรียกพระราชาบุตรๆ ก็ได้เข้าหา ก็มีพระไทยสังเวศสละราชสมบัติออกบรรพชา ข้าราชการก็ออกบวชตามเสด็จเป็นอันมาก ชาวเมืองจึงนำเอาผ้าแลอาหารไปถวายทุก ๆ วัน เธอก็แบ่งส่วนให้แก่หมู่บรรพชิตโดยลากับผู้เฝ้า ตกว่าบรรพชิตทั้งหลายนั้น ถ้าผู้ใดได้ของประณีตก็ชื่นชม ได้ที่เสรำหมองก็โหม่นนศ พระองค์ทรงทราบเหตุนั้นก็เหนื่อยหน่ายที่จะอยู่ในหมู่บริสัช จึงหนีไปอยู่ในป่าเจริญสมณธรรม แต่พระองค์เดียวก็ได้ตรัสปนพระปัจเจกโพธิเหาะไปสู่ที่นั่นหมูล

๙ พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสีสวรรคต อำมาตย์เห็นว่าพระราชาควารต้องมีพระมเหสีใหม่เพื่อแบ่งเบาภารกิจ พระราชาเห็นดีด้วยและมอบหน้าที่ให้อำมาตย์เป็นผู้ดำเนินการ มีเมืองหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับเมืองพาราณสี พระราชาได้เสด็จสวรรคต พระมเหสีกำลังทรงครรภ์ปกครองบ้านเมืองแทน อำมาตย์จึงไปสู่เมืองนั้นและทูลอ้อนวอนขอพระนางเพื่อเป็นพระมเหสีของพระราชาเมืองตน แต่พระนางเห็นว่ายังครรภ์อยู่ จึงไม่ใช่เวลาที่เหมาะสม อำมาตย์ทูลว่าไม่ใช่เรื่องน่ารังเกียจ เมื่อมีการอภิเษกสมรส พระมเหสีทรงประสูติพระโอรสในกาลต่อมา ส่วนพระเจ้าเมืองพาราณสีทรงรักเหมือนกับพระโอรสของตนเอง

จาริกแผ่นดินที่ ๑๑

๑๐ ห้องข้างล่างเมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตต์ผ่านสมบัติ เสด็จไปประภาษพระอุทยานเมื่อต้นระดูคิมหันต์เห็นไม้ทองกวาวต้นหนึ่งมีใบอันเรียวรณรมซัด ก็ให้ทรงแต่งที่ประทับในที่นั้น ครั้นถึงกลางระดูคิมหันต์ เสด็จออกมาอีกได้เห็นไม้ทองกวาวนั้นทรงดอกงามยิ่งนัก ครั้นปลายระดูคิมหันต์เสด็จออกมาเห็นต้นทองกวาวมีใบอันเขียวแห่งร่วงหล่นไป ก็ทรงสังเวศปลงพระปญาลงก็ได้จะนิจสัญญาตรัสปนพระปัจเจกโพธิ์ เหาะไปสู่ที่นั่นหมูล

^{๔๓๔} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๑๙-๓๒๒

๑๑ ข้างบนห้องนิทานหนึ่งว่า ราชบุตรพระเจ้าวพารานสีพระองค์หนึ่งเปนสหายกับบุตรปุโรหิต ภากันไปเที่ยวเรียนศิลปศาสตร์ถึงนิคมอันหนึ่งได้พบพระปัจเจกโพธิ์ทั้งหลายเข้ามาบิณฑบาตร จึงเข้าขอเรียนวิชาพระปัจเจกโพธิ์ทั้งปวงจึงให้สองกุมารบวชในสำนักนี้ แล้วให้เจริญสมณธรรมในศาลาแห่งละองค์มิได้พบกันฝ่ายราชบุตรปุโรหิตนั้นได้เณสมาบัตีก่อน พายหลังราชบุตรจึงได้เณมา ถึงปัจเจกภูมิตั้งสององค์ ภากันเหาะไปสู่ันทมุล

แหล่งที่มา

พระราชานในเมืองพาราณสี ทรงพระนามว่าจตุมาลิกพนหมทัต เสด็จไปประภาษพระอุทยานในต้นเดือนของฤดูหนาว ทรงทอดพระเจตรต้นทองกลางเขี้ยวช่อมด้วยใบ พระองค์จึงบรรทมที่โคนต้นไม้นั้น ในกลางฤดูหนาวพระองค์เสด็จประภาษพระอุทยานอีกครั้ง ต้นไม้ยังเขียวช่อมเช่นเดิม พอทำยฤดูพระองค์เสด็จประภาษ พระองค์ทอดพระเจตรต้นไม้กำลังผลัดใบ จากต้นไม้ที่เขียวช่อมเป็นต้นไม้ที่เหี่ยวแห้ง พระองค์จึงพิจารณาย้อนถึงตัวพระองค์เออว่า สักวันหนึ่งพระองค์จักต้องเป็นเช่นนี้ จึงเจริญวิปัสสนาและบรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๓๕}

พระปัจเจกโพธิ์สัตว์ ๒ พระองค์เคยบวชในสำนักของพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสป หลังจากมารณภาพแล้วบังเกิดในเทวโลก จุตติจากเทวโลกประสูติเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพาราณสี ผู้น้องบังเกิดเป็นบุตรปุโรหิต ทั้งสองเกิดในวันเดียวกัน จึงเป็นสหายกัน วันหนึ่งบุตรปุโรหิตทูลพระราชโอรสว่า วันหนึ่งพระองค์จักได้เป็นพระราช ส่วตนจะได้เป็นปุโรหิตควรแจแสวงหาศิลปวิทยา จึงเดินทางออกจากพระนคร ได้พบพระปัจเจกพุทธกำลังบิณฑบาต คนในหมู่บ้านได้พากันถวายโภชาการ ทั้งสองจึงคิดว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าคงมีศิลปวิทยามากผู้คนจึงถวายโภชนาหาร จึงพากันไปขอศึกษา พระปัจเจกพุทธเจ้าบอกว่าผู้ที่เรียนต้องเป็นบรรพชิตเท่านั้น ทั้งสองจึงบวชและเรียนกรรมฐาน แยกกันปฏิบัติในที่สุดก็บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๓๖}

จารึกแผ่นที่ ๑๒

๑๒ ห้องนี้ข้างบนเมืองพาราณสีพระเจ้าพรหมทัตผู้ครองเมืองนั้น วันหนึ่งบันทมหลับในเพลารাত্রิมะเมอสตุงพระไทยเสด็จแจ่นออกมาจากปราสาทถึง ๓ ครั้ง จึงตรัสบอกเหตุแก่พราหมปโรหิต ๆ ทูลให้จับสัตว์มาบูชาญพระองค์ก็กระทำตามคำปุโรหิต ภาพระปัจเจกโพธิ์ ๔ พระองค์ผู้เปนสหายได้เจริญสมณะธรรมกับเธอมาแต่ชาติก่อนครั้งศาสนาพระพุทท์กัสสป แจ้งความก็เหาะมายังเมืองพาราณสีเทศนายงพญาให้ถึงแก่ปัจเจกภูมิให้ปล่อยสัตว์เสียแล้ว ก็ภากันเหาะไปสู่ันทมุล

๑๓ ข้างล่างอีกนิทานหนึ่งว่าพญาพาราณสีพระองค์หนึ่งได้ทอดพระเจตรเห็นพระสนมบดจันท์นิ้วไยกรกระทบกันพระองค์ปลงปัญญาสู่พระไตรลักษณได้สำเรปะปัจเจกภูมิต่างไปสู่ันทมุล

แหล่งที่มา

จารึกที่ ๑๒ เนื้อหาความคล้ายกบจารึกที่ ๙ แต่เนื้อความจากแหล่งที่จะแตกต่างกัน แหล่งที่มาของจารึกที่ ๙ เล็กน้อย ดังนี้;

^{๔๓๕} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๒๖-๓๒๗

^{๔๓๖} อ่างแล้ว, หน้า ๓๒๘-๓๓๐

พระราชานี้ทรงสุบินแต่ไม่ตกพระทัยเหมือนพระราชาก่อน และมีได้บุญชายัญ นิมนต์ พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายมาแนที่พระราชวัง และถามนามของพระปัจเจกพุทธเจ้า ๆ ตอบว่า อาตมา ชื่ออนวัชโกชี พระราชถามถึงความหมายของชื่อ พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่า หมายถึง การวางท่าที่ ให้ส่ม่าเสมอในรสอาหารไม่ว่าจะอาหารจะรสดีหรือไม่ พระราชจึงทดลองดูและเห็นจริงตามนั้นตัวเอง จึงปรารถนาจะเป็นเช่นนั้นบ้าง จึงบวชเป็นภิกษุและเจริญวิปัสสนา ในที่สุดก็บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธ เจ้า^{๔๓๗}

พระราชานในนครพาราณสีพระองค์หนึ่ง ได้เสด็จเข้าบรรทมกลางวันในฤดูร้อน นางวิณณฑาสีกำลังบัดจันทน์แดง ที่ข้อมือทั้งสองของนางมีกำไล ข้างมีกำไล ๒ วงอีกข้างหนึ่งมีกำไลอยู่วงเดียว เมื่อบัดจันทน์กำไล ๒ วงที่อยู่ในข้อมือหนึ่งจะกระทบกันทำให้เกิดเสียงดัง ส่วนอีกข้างจะไม่มี การกระทบกัน พระราชาเมื่อพระเนตรเห็นจึงพิจารณาถึงการคลุกคลีอยู่ด้วยหมู่คณะจะเป็นสาเหตุของการกระทบกระทั่งกัน ส่วนพระราชเทวีทอดพระเจตรอาการของพระราชานเข้าใจว่าพระราชานหลงรัก นางวิณณฑาสี จึงบัดจันทน์ด้วยตัวเอง พระพาทาทั้งสองของพระนางมีกำไลมากจึงเกิดเสียงดังมาก พระราชานจึงทำวิปัสสนาและบรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๓๘}

จาริกแผ่นดินที่ ๑๓

๑๔ ห้องข้างล่างเมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ครองเมืองนั้นมอบราชสมบัติให้พระราชบุตรอันทรงเยาว์แล้วเธอก็ทรงบรรพชาพระราชเทวีกับมาหชนกราบทูลห้ามเธอมิได้ฟังจึงวิ่งตามพระองค์ไป เธอก็ถว้พระราชาบุตรนั้นไปอยู่ในป่าอันเป็นที่อยู่พระปัจเจกโพธิ์ทั้งปวง ฝ่ายพระราชา กุมารนั้นเคยเจริญอยู่ในคฤกษ์ ครั้นบ้นทมลงเหนื่ออาศน์อันลาดด้วยหย้าแลใบไม้ แลเสวยซึ่งอาหาร อันเปนเดนแห่งพระปัจเจกโพธิ์ได้มาด้วบิดนทบาทร์ ก็มีพระกายอันทรูบชิตพระราชบิดาก็ภาพระราช บุตรมาส่งเสียพระนครแล้ว เธอก็กลับมาเจริญสมณธรรมได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิ์เหาะไปนั้นทมุล ฝ่ายอำมาตย์ก็ยกพระราชกุมารขึ้นผ่านสมบัติ

๑๕ ข้างบนอีกนิทานหนึ่งว่าบุตรเศรษฐีผู้หนึ่ง บิดามานดาออกบวชเจริญสมณธรรม ทรมาณกายช้านานก็ได้ธรรมวิเศษอันใดอันหนึ่งจึงสึกออกมาเปนฆราวาส อยู่มามีใจศรัทธากลับบว ดอีกแล้วสึกออกถึง ๓ ครั้งเมื่อบวชภายหลังได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิ์เหาะไปนั้นทมุล

แหล่งที่มา

พระราชานเมืองพาราณสี มีความประสงค์จะออกผนวช จยกราชสมบัติให้แก่พระมเหสีแต่ ถูกอำมาตย์ทูลทัดทานไว้ว่าขอให้พระองค์มีพระราชโอรสไว้สืบสันตติวงศ์เสียก่อน เมื่อพระโอรส ประสูติ พระราชานก็ประสงค์จะเสด็จออกผนวชอีกครั้งแต่ถูกอำมาตย์ทูลทัดทานไว้ พอพระราชกุมาร เจริญวัยขึ้นพระองค์จะเสด็จออกผนวชแม้จะถูกอำมาตย์ทูลทัดทานไว้ก็ตาม จึงประชุมอำมาตย์แต่งตั้ง ให้พระราชโอรสสืบสันตติวงศ์แทน และบวชในเมืองนั้นนั่นเอง มหาชนเกิดความอาลัยจึงพากันตาม เสด็จ พระราชานจึงไรร่เคียงสาละวงก้ามตามเสด็จพอไป เมื่ออยู่ในป่าด้วความเคยชินกับความสบายใน พระราชวัง พระราชโอรสจึงมีความลำบากเรียกหาแต่เสด็จพ่อ เมื่ออยู่ได้ ๒-๓ วันร่างกายจึงชูปดม

^{๔๓๗} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๓๒-๓๓๓

^{๔๓๘} อ่างแล้ว, หน้า ๓๓๔

พระราชาราชจึงมัดแต่ดูและพระราชโอรส ไม่มีเวลาใส่ใจปฏิบัติธรรม จึงพาพระราชโอรสกลับพระราชวัง พบมาหชนและพระมหเทสิรอรบเสด็จที่รอยชืดนั้น คิดว่าวันหนึ่งพระราชจะเสด็จกลับมา เมื่อส่งพระราชกุมารแล้วพระองค์หลบหลีกมาอยู่ในป่า เจริญสมณธรรมบรรลุพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๓๙}

บุตรของเศรษฐีในเมืองพาราชลี มีปราสาท ๓ หลัง เมื่อยังเป็นหนุ่มต้องการจะบวชแต่ถูกพ่อแม่ห้ามไว้ แต่ก็ไม่เชื่อฟัง แต่เพราะความสบายเมื่อบวชจึงมีความลำบาก บวชได้ ๒-๓ วัน ร่างกายก็ชুবวม เปื้อหน่ยต่อการเจริญสมณธรรม จึงเข้าไปหาบิดามารดาว่าต้องการสึก พอสึกได้ ๒-๓ ก็ต้องการบวชอีก เป็นเช่นนี้อยู่สามครั้ง ครั้งสุดท้ายได้ปฏิบัติโดยชอบ และแจ้งในโพธิญาณจึงบรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๔๐}

จาริกแผ่นที่ ๑๔

๑๖ ห้องนี้เมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ผ่านสมบัติประชนอันโรคเสวยเวหนายิ่งนักแพทย์ทั้งหลายกราบทูลว่าไม่ผ่าแล้วก็ไม่หาย เธอจึงอนุญาตให้ผ่าไข่น้ำบูบโพออกเสีย แล้วจึงประกอบยาพอกรักษาแผลแล้วห้ามมิให้เสวยของที่ผิดสำแลง ครั้นเสวยพระอาหารอันเศร้างมอก็มีพระวรกายชুবวมเหี่ยวแห้งลงแผลนั้นก็หายเธอเข้าพระไทยว่าหายแล้ว ก็เสวยมัจฉามังสะอันประณีต อันโรคก็เปนขึ้นอีกก็แพทย์ก็ผ่าถวายยารักษาอีกเล่าแต่เปนต์งนี้ถึงสามครั้ง เธอเหน้อยหน่ยนราชสมบัติ ออกบรรพชาเจริญสมณธรรมได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิ เหาะไปสู่นันทมุลณเขาคันธมาทในหิมวันตประเทศ

แหล่งที่มา

พระเจ้าพาราณสีทรงประชนด้วยโรคผี พวกแพทย์ทูลให้พระองค์รับการผ่าตัดพระองค์ได้ทำตามคำแนะนำของแพทย์ แพทย์จึงได้ทำการผ่าตัดนำน้ำหนองและเลือดออกแล้วใช้ผ้าพันแผลไว้ และถวายคำแนะนำในการเสวยของพระราชาราชราชจึงได้เสวยแต่อาหารที่เศร้างมอ จึงชুবชืดส่วนหังแผลนั้นก็แห้งไป พระราชคิดว่าหายดีแล้ว จึงกลับมาเสวยโภชนาหารอย่างเดิม แผลก็กลับฟื้นขึ้นมาอย่างเดิม เป็นอย่งนี้ถึง ๓ ครั้ง จนแพทย์เปื้อหน่ยในการรักษา พระองค์จึงสละราชสมบัติออกบวช เจริญวิปัสสนาและบรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๔๑}

จาริกแผ่นที่ ๑๕

๑๗ ห้องนี้ข้างล่างเมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ผ่านสมบัติออกทรงบรรพชาอยู่ในอรัญประเทศที่นั่นถ้ำคูรอนก็ร้อนนักรดูตหนวกก็หนว่นัก พระองค์อุสาทรมาณพระกายจนได้สำเร็จปัจเจกภูมเหาะไปยังเจือมนันทมุล

๑๘ ข้างบนอีกนิทานหนึ่งว่า พญาพาราณสีพระองค์หนึ่งได้ทราบว่คชสาร ตัวหนึ่งศรีตดุจงัวแดงมาอยู่ใน (ลบเลือน)... ก็เสด็จยกมูโยธาออกไปล้อมข้างนั้น ๆ ก็บ่ายหน้าต่อบรมกระษัตริ์ ๆ ก็ขึ้นศรจะยิงข้างนั้น ๆ บอกว่าเราได้เปนไอยกาแห่งท่านได้ผ่านสมบัติในเมืองนี้ถึง ๒๐ ปีแล้วไปเติดใน

^{๔๓๙} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๓๗-๓๓๘

^{๔๔๐} อ่างแล้ว, หน้า ๓๓๙-๓๔๐

^{๔๔๑} อ่างแล้ว, หน้า ๓๔๑

นระก ๒๐ ปี จึงมาเกิดเป็นคชสารหลักฝูงเหี้ยวมาแต่เดิยว เธอได้ฟังก็มีพระทัยสังเวคจึงรับชางนั้นเข้า มาสู่โรงในพระนครไสมยหนึ่งขึ้นทรงนั่งเหนือคอกพญาหัดถี แล้วพิจารณาพระไตรลักษณ ก็ถึงแก้ปัจเจก ฎุม เหาะไปสูเขาคัณธมาท

แหล่งที่มา

พระราชานในพระนครพาราณสีทรงพระนามว่าสีตาลุกพรหมทัต ทรงเสด็จออกผนวชอยู่ ในกุฎิในป่า ในสถานที่นั้นในฤดูร้อนก็จะร้อนจัดในฤดูหนาวก็หนาวจัดเพราะเป็นสะพานที่โล่งแจ้ง โภชนาหารก็หายาก สัตว์เลื้อยคลานก็ชุกชุม จึงคิดจะย้ายสถานที่ไปอยู่อีกที่หนึ่งซึ่งห่างจากสถานที่ เดิมนี้ประมาณ ๑ โยชน์ แต่เมื่อพิจารณาอีกครั้งว่า บรรพชิตไม่พึงมีมากในสถานที่และโภชนาการ เมื่อปฏิบัติชอบก็บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๒}

ในนครพาราณสี มีพระราชพระองค์หนึ่งครองราชย์สมบัติอยู่ ๒๐ ปี สวรรคตแล้วใหม่้อยู่ ในนระก ๒๐ ปี แล้วเกิดเป็นชางหัวหน้าโหลง ชางบริวารบางตัวหักกิ่งไม้จิมเปลือตมทากันเอง หัวหน้า ชางเห็นพฤติกรรมพวกบริวารจึงหลีกออกจากโหลง ไปอุทยานที่หลานของตนครองราชย์สมบัติอยู่ใน เมืองพาราณสี พอเจ้าหน้าที่รักษาอุทยานเห็นเข้าก็เข้าไปทูลแก่พระราชา พระราชาก็จะจับชางด้วย คร ชางเห็นเช่นนี้จึงบอกว่าตนเป็นไอยกาและทูลเรื่องราวทั้งสัดตั้งแต่อดีตชาติ พระราชาก็รับเลี้ยง ไว้

พระราชาก็คิดถึงเรื่องพระไอยกาแม่เป็นถึงพระราชาแต่ก็ตกรก จึงเสด็จออกผนวช หลีกเร้นจากหมู่คณะ และเจริญสมณธรรมบรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๓}

จารึกแผ่นที่ ๑๖

๑๘... ชำรุด...

แหล่งที่มา

จารึกแผ่นที่ ๑๖ เรื่องที่ ๑๘ ทั้งชำรุด ตัวหนังสือยังพอปรากฏอยู่บ้างแต่เลอะเลือน อยางไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากแผ่นที่มาตามลำดับของเรื่อง และพิจารณาจากเรื่องที่เหลือจากเรื่องอื่น ทั้งหมดหลังจากการจับคู่แล้ว ประวัติของพระปัจเจกพุทธเจ้าเรื่องที่ ๑๖ จึงน่าจะปรากฏดังนี้;

พระราชโอรสของพระเจ้าพาราณสีทูลอ้อนวอนพระราชาพระชนนีขอผนวช พระชนก และพระชนนีไม่ทรงอนุญาต แต่กัทนการรบเร้าไม่ไหวจึงอนุญาต แต่มีข้อแม้ว่าต้องจำพรรษาอยู่เขต พระราชวังเท่านั้น พระชนกพระชนนีได้เอาใจใส่ด้วยโภชนาการและความรื่นเริงต่างอยางดี พระปัจเจก พุทธเจ้านามว่าอาทจพันธอยู่ที่เง้อมเขานั้นทมุล เมื่อรำลึกถึงพระกุมารก็เห็นว่าบวชแล้วแต่ตัดกิเลส ไม่ได้ จึงเข้าไปสู่อุทยาน และถามพระราชกุมารว่าพระองค์เป็นใคร พระราชกุมารตอบว่าเป็นบรรพชิต พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงกล่าวว่าบรรพชิตจะไม่ปฏิบัติเช่นนี้ เมื่อพระกุมารถามว่าควรจะทำอยางไร พระ ปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่าควรทำซึ่งที่สุดแห่งกองทุกข์ ต่อมาพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ปลีกตัวออกจากหมู่ ฎวติและเจริญวิปัสสนา ได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๔} (วิสุทชนวิลาสินี ๓๔๘-๓๔๙)

^{๔๒} วิสุทชนวิลาสินี, หน้า ๓๔๒-๓๔๓

^{๔๓} อ่างแล้ว, หน้า ๓๔๔-๓๔๕

^{๔๔} อ่างแล้ว, หน้า ๓๔๘-๓๔๙

จารึกแผ่นที่ ๑๗

๒๐ ห้องข้างบนเมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ครองราชสมบัติ ทรงพิจารณาเห็นสิ่งซึ่งเปนคู่กันคือหนาวระงับร้อนระงับหนาว และมีฉันทพระนิบพานก็ระงับสงสารวัดได้ด้วยแท้จึงตรัสถามอำมาตย์ทั้งปวงด้วยทางพระนิบพาน หม่อมอำมาตย์ก็ทูลสรรเสริญลัทธิเดียรฉัตรต่าง ๆ พระองค์ไม่เชื่อจึงออกทรงบรรพชาได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิ์เหาะไปนั้นทมุล

๒๑ ข้างล่างอีกนิทานหนึ่งว่าพระเจ้าพาราณสีพระองค์หนึ่งเสวยอาหารอันมีโอชารส...
(ลบเลือนและชำรุด)

แหล่งที่มา

พระเจ้าพาราณสี พระองค์หนึ่งได้พิจารณาถึงความร้อนเป็นต้นกำจัดได้ด้วยความหนาวมีอยู่ฉันท วิภวัญจะกำจัดได้ด้วยวิภวัญจะฉันทนั้นมียู่หรือหนอ เมื่อถามอำมาตย์อำมาตย์อธิบายเรื่องวิภวัญจะว่าเป็นเรื่องความขาดสูญ พระราชาจึงทราบว่าเป็นผู้คิดในรสของอาหาร เมื่อครั้นเมื่อไม่ได้รับรางวัล ก็คิดว่าพระชิวหาคงไม่ดี จึงนำอาหารที่ไม่ก็มาถวายเมื่อพระราชาเสวยก็ทราบว่าอาหารไม่ดีแต่ก็มีได้ตรัสว่าอย่างไร พ่อครัวจึงคิดว่าอาหารจะมีรสอย่างไรพระราชาที่ยังเฉย จึงนำเสปียงอาหารของตนมาถวายในวันต่อมา พระราชาเห็นพฤติกรรมของพ่อครัวจึงเปื้อน่ายทรงออกผนวชเจริญสมณธรรมแล้วได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๔๕}

พ่อครัวของพระเจ้าพาราณสีหุงอาหารอย่างดี เข้าไปถวายพระราชาด้วยความหวังว่าจะถูกพระราชหฤทัยพระราชาและพระราชจะประทานรางวัลให้ เมื่อพระราชาทรงเสวยแล้วก็พอพระทัยมาก แต่ไม่ประทานรางวัลเพราะจะถูกผู้คนติเตียนว่าเป็นผู้ติดในรสของอาหาร เมื่อครั้นเมื่อไม่ได้รับรางวัล ก็คิดว่าพระชิวหาคงไม่ดี จึงนำอาหารที่ไม่ก็มาถวายเมื่อพระราชาเสวยก็ทราบว่าอาหารไม่ดีแต่ก็มีได้ตรัสว่าอย่างไร พ่อครัวจึงคิดว่าอาหารจะมีรสอย่างไรพระราชาที่ยังเฉย จึงนำเสปียงอาหารของตนมาถวายในวันต่อมา พระราชาเห็นพฤติกรรมของพ่อครัวจึงเปื้อน่ายทรงออกผนวชเจริญสมณธรรมแล้วได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๔๖}

จารึกแผ่นที่ ๑๘

๒๒ ห้องข้างล่างเมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ผ่านสมบัติเสด็จยกพยุหโยธาออกเสียดพระนครได้ทอดพระเนตรเห็นชนทั้งหลายชนเข้าเก้าออกไวนอกฉาง ก็ตรัสถามทราบความว่าชนเข้าเก้าออกเสียดจะใส่เข้าใหม่จึงตรัสถามอำมาตย์ว่า นางพระสนม แลชาวพระนครบริบูรณ์ด้วยทัฬหหารอยู่แล้วหฤ อำมาตย์ทูลว่าบริบูรณ์อยู่แล้ว ครั้นเสด็จกลับมาพระราชวังจึงรับสั่งให้บริจากพระราชทรัพย์ตั้งโรงงาน อำมาตย์ผู้หนึ่งกราบทูลว่าให้ทานไม่มีประโยชน์เธอก็นิ่งอยู่แต่มีรับสั่งให้ตั้งโรงงาน อำมาตย์ผู้นั้นก็ทูลทักถึง ๓ ครั้ง เธอก็มีพระไทยสังเวศออกบรรพชาได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิ์เหาะไปสู่เขาคันธมาท

๒๓ ข้างบนอีกนิทานหนึ่งว่าพญาพาราณสีพระองค์หนึ่งยินดีในที่ประทับพระกาย แต่ทรงนั่งให้เจ้าพนักงานแต่งพระองค์จนประชนพระปฤษฎาณคค์ พายหลังทรงเหนโทษออกบรรพชาได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิ์เหาะไปสู่เขาคันธมาท

^{๔๔๕} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๕๐

^{๔๔๖} อ่างแล้ว, หน้า ๓๕๒-๓๕๓

แหล่งที่มา

พระราชพงศาวดารเมืองพาราณสี ทรงทำประทักษิณพระนคร เห็นผู้คนนำข้าวเปลือกเก่าออกมาจากฉาง จึงถามอำมาตย์ๆ ทูลว่าผู้คนนำข้าวเปลือกเก่าออกไปเพื่อนำข้าวเปลือกใหม่เข้ามาทดแทน พระองค์จึงตรัสว่าเสียบ้างในพระตำหนักยังมีบริบูรณ์อยู่หรือ พวกอำมาตย์ทูลว่ายังมีบริบูรณ์อยู่ พระองค์รับสั่งให้ตั้งโรงทานเพื่อประโยชน์แก่มหาชน มิให้มีไว้โดยไม่เกื้อกูลกันแต่ถูกอำมาตย์ทูลทัดทาน พระองค์ทอดพระเนตรเห็นผู้คนแย่งข้างกัน จึงรับสั่งให้ตั้งโรงทานอีกและก็ถูกทัดทานอีก พระองค์ทรงเบื่อหน่าย จึงสละราชสมบัติออกผนวชแล้วเจริญวิปัสสนาบรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๔๗}

พระราชพงศาวดารเมืองพาราณสี ในนครพาราณสีเสวยโภชนาหารแต่เช้าแล้วประดับตกแต่งตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยงซึ่งเป็นเวลาเสวยพระกระยาหาร แต่ก็ยังประดับค้างอยู่ พระองค์กระทำเช่นนี้ติดต่อกันหลายวัน จึงเกิดโรคที่พระปฤษฎางค์ (หน้า) พระองค์จึงพิจารณาเห็นโทษถึงการประดับตกแต่งซึ่งไม่มีที่สิ้นสุดและไม่เป็นที่พอใจอยู่ร่ำไป จึงขุ่นใจตัวเองได้เสด็จออกผนวชและเจริญวิปัสสนาได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๔๘}

จารึกแผ่นที่ ๑๙

๒๔ ห้องข้างบนเมืองพาราณสี พระราชบุตรได้เสวยศิริราชสมบัติแต่ยังเยาว์ ครั้นทรงพระเจริญขึ้นพิจารณาเห็นโทษในฆราวาส ออกทรงบรรพชาได้ตรัสเป็นพระปัจเจกโพธิ์ เหาะไปนันทมูล

๒๕ ข้างล่างอีกนิทานหนึ่งว่า พระเจ้าพาราณสีพระองค์หนึ่ง ตั้งแต่ได้ราชสมบัติแล้วก็บริบูรณ์ไปด้วยเบญจกามคุณภพอะระไทยชมนางพระสนมทั้ง ๓ เหล่าคืออันตั้งอยู่ในปถมไวเหล่า ๑ นางเปรมัมขเมไวเหล่า ๑ นางอันเป็นปัจฉิมไวเหล่า ๑ ให้พื่อนรำบำเรอที่อยู่เป็นนิจนิรันดร วันหนึ่งปลงพระปัญหาเห็นพระอนิจลักษออกบรรพชาได้ตรัสเป็นพระปัจเจกโพธิ์เหาะไปสู่จอมนันทมูลนเขาคันธมาท

แหล่งที่มา

พระโอรสของพระเจ้าพาราณสี ทรงสถาปนาเป็นพระราชชาติตั้งแต่ยังทรงหนุ่ม จึงพิจารณาเห็นว่าการครองราชย์สมบัติทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์ เตือดร้อนทำให้เป็นบาป จึงสละราชสมบัติเสด็จออกผนวชและเจริญวิปัสสนาเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าในที่สุด^{๔๔๙}

ในเมืองพาราณสี ได้มีพระราชพงศาวดารว่า ปาทโลลพรหมทัตเสวยพระกระยาหารแล้วทอดพระเนตรละคร ๓ ประเภท ในปราสาท ๓ หลัง คือ ๑ การพื่อนรำมีแบบแผนมาจากพระราชพงศาวดารก่อน ๒ การพื่อนรำมาจากภารพราของค์ต่อมา และ ๓ การพื่อนรำมาจากสมัยพระองค์เอง มีหญิงพื่อนรำ ๓ วัย คือ วัยแก่ วัยกลางคน และวัยสาว เมื่อทอดพระเนตรการพื่อนรำทุกวันแล้วพระองค์ไม่มีความรู้สึกยินดี เพราะคิดว่าพวกนี้ประสงค์จะให้พระองค์พอใจ จึงใช้เรี่ยวแรงของตน

^{๔๔๗} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๕๔-๓๕๕

^{๔๔๘} อ่างแก้ว, หน้า ๓๕๙-๓๖๐

^{๔๔๙} อ่างแก้ว, หน้า ๓๖๑

ทั้งหมดในการผ่อนรำ การขับและการประโคน ซึ่งเป็นทางเลื่อม จึงเสด็จออกผนวช และเจริญวิปัสสนาบรรลุปะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๕๕๐}

จารึกแผ่นที่ ๒๐

๒๖ ห้องข้างบนเมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ครองสมบัติเสด็จด้วยโยธาออกไปประภาษพระอุททยาน ทอดพระ... (ลบเลือน)... ไฟป่า... (ลบเลือน)... ทรงพระดำหริว่าไฟ ๑๑ กองมีราคะปนต้นย่อมเผาสันดานสัตว์... (ลบเลือน)... ก็ทรงคิดว่าปลาอันติดแหนั้นก็เหมือนสัตว์อัน... (ลบเลือน)... ได้ตรัสเป็นพระปัจเจกโพธิ์หาะไปสู่นันทมูล

๒๗ ข้างล่างเมืองพาราณสี... (ลบเลือน)... ทอดพระเนตรเห็นภรรยาอะภุมมาตุการมหรสพ มีพระไทยประภักดิ์แล้ว... (ลบเลือน)... สมบัติออกบรรพชาได้ตรัสเป็นพระปัจเจกโพธิ์หาะไปสู่นันทมูล

แหล่งที่มา

ในพระนครพาราณสี มีพระราชานามว่าอนิวัตตพรหมทัต ถ้าพระองค์ออกสู่สงครามหรือประกอบภารกิจถ้าไม่สำเร็จจะไม่กลับมาพระนคร วันหนึ่งได้เกิดไฟป่าไหม้หญ้าไม่หวนกลับมาพระองค์จึงคิดว่าไฟป่าก็เหมือนกับไฟกิเลสที่พระองค์จะไม่ให้หวนกลับมาอีกด้วยพระอริยมรรคญาณ จากนั้นทอดพระเนตรเป็นชาวประมงจับปลา ปลาได้หลุดแหหนีไป พระองค์จึงคิดเปรียบเทียบว่าแม้พระองค์ทำลายตัณหาและทิฏฐิด้วยอริยมรรคญาณ พิงไม่ติดข้องอยู่ จึงเสด็จออกผนวชเจริญวิปัสสนาบรรลุปะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๕๕๑}

พระเจ้าเมืองพาราณสีพระองค์หนึ่งพระนามว่าจักขุโลลพรหมทัต เป็นผู้ช่วยขวยในการดูแลครเหมือนกับพระเจ้าปาทโลลพรหมทัต (จารึกแผ่นที่ ๒๕) พระเจ้าปาทโลลพรหมทัตเป็นผู้ไม่สิ้นโทษ ส่วนพระเจ้าจักขุโลลพรหมทัตพระองค์นี้เสด็จไปเที่ยวชมละคร เห็นภรรยาของภุมมาตุการมหรสพซึ่งมาดูแลครจึงเกิดความรัก เมื่อได้สติก็ละอายพระทัย จึงเสด็จออกผนวช ได้บรรลุปะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๕๕๒}

จารึกแผ่นที่ ๒๑

๒๘ ห้องข้างล่างเมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตนั้น กำหนด ๔ เดือนเสด็จออกประภาษพระอุททยานครั้งหนึ่ง ๆ วันหนึ่งเสด็จไปสู่อุททยานในระดูคิมหันต์ ทอดพระเนตรเห็นต้นทองกลางป่าต้นหนึ่งดอกงามยิ่งนักจึงทรงเด็ดเอามาเซยชม หมู่อำมาตย์เห็นต่างคนก็เข้าเด็ดเอาดอกทองกลางป่านั้นจนสิ้นต้น พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นต้นทองกลาง อันปราศจากดอกก็ทรงสังเวคออกบรรพชาได้ตรัสเป็นพระปัจเจกโพธิ์หาะไปสู่นันทมูล

๒๙ ข้างบนบ่อนหินหนึ่งว่าพระเจ้าพาราณสีพระองค์หนึ่ง ออกประภาษพระอุททยานลงสรงในสระโบกขรณีแล้วเสด็จขึ้นนั่งเหนือแผ่นศิลา พ่อครัวเชิญภัตตาหารอันกอบปรด้วยรสมางขมา

^{๕๕๐} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๖๓-๓๖๓

^{๕๕๑} อ่างแก้ว, หน้า ๓๖๔-๓๖๕

^{๕๕๒} อ่างแก้ว, หน้า ๓๖๖

ถวาย ก็ทรงเสวยแต่พระองค์เดียว มิได้พระราชทานให้ผู้ใดบริโภคด้วยสามัญนดีในรศ พายหลังพิจารณาเหนือโทษในรศต้นหา ออกบรรพชาได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิ์เหาะไปสู่เขาคันธมาท

แหล่งที่มา

พระเจ้าพาราณสีพระองค์หนึ่งพระนามว่าจตุมาลิกพรหมทัต เสด็จประพาสพระอุทยานทุก ๔ เดือน ครั้งนี้เสด็จช่วงกลางฤดูหนาว ทรงเห็นต้นทงอกลางมีใบเขียวชอมและดอกบานสะพรั่ง จึงเด็ดดอกไม้ที่นั่นมาแล้วเสด็จเข้าไปสู่ภายในพระอุทยาน ข้าราชการบริวารเห็นเช่นนั้นก็อุทยานเห็นต้นทงอกลางเหลือแต่ลำต้น จึงคิดถึงชีวิตของพระองค์ว่าขณะครองราชสมบัติก็คล้ายต้นไม้ไม่มีดอกบานสะพรั่ง แต่เมื่อชราใกล้คล้ายกับต้นไม้ที่ไม่มีดอกและใบ จึงสละราชสมบัติเสด็จออกผนวชและได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าในกาลต่อมา^{๕๕๓}

พระเจ้าพาราณสีพระองค์หนึ่ง มีบุตรอำมาตย์ทั้งหลายห้อมล้อมอยู่ในพระอุทยาน ทรงเล่นอยู่ในสระโบกขรณี พ่อครัวปรุงพระกระยาหารมาถวาย อาหารนั้นเลิศรสพระองค์จึงเสวยคนเดียว ลือถึงเด็ก ๆ เมื่อเสวยเสร็จจึงนึกขึ้นได้ ก็ทรงเห็นว่าเพราะติดในรสอาหารนั่นเอง จึงสละราชสมบัติออกผนวช เจริญวิปัสสนาและได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๕๕๔} (

แหล่งที่มา

พระราชาธิบดีปัจเจกพุทธเจ้าเพื่อพึงธรรม พระปัจเจกพุทธเจ้าแสดงธรรมข้อความสั้น ๆ ว่า ขอมหาราชเจ้าทรงมีพระเกษมสำราญ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะเถิด แล้วลุกขึ้นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์ต่อๆ มา ก็แสดงธรรมคล้ายกัน แตกต่างแต่เพียงคำว่าจงละโทสะเถิด จงละโมหะเถิด จงสิ้นชาติเถิด จงสิ้นภพเถิด จงสิ้นวิภวเถิด จงสิ้นอุปธิเถิด แล้วก็ลุกขึ้น พระราชาเห็นว่าเป็นคำกล่าวธรรมดา แต่เมื่อพิจารณาละเอียดก็เห็นความหมายอย่างลึกซึ้งว่า เหมือนคนเอานิ้วมือชี้พื้นดินแลอากาศไม่มีความหมายเพียงบริวณพื้นดินและอากาศเพียงขอบเขตของมือเท่านั้น แต่หมายถึงพื้นดินและอากาศทั้งหมด เมื่อพิจารณาเช่นนี้พระองค์จึงเสด็จออกผนวชและบรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๕๕๕}

จารึกแผ่นที่ ๒๓

๓๐ ห้องนี้เมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ดำรงราชอาณาจักรนั้นทรงเจริญกะสินบริกำมได้สำเร็จจะตุตตะฉานแล้วก็สละราชสมบัติออกบรรพชามีเพศเปนสมณะ บำเพ็ญพระวิปัสสนาอยู่ในพนสนทประเทศมินานก็ได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิ์ เหาะสู่เจ็อมันนทมูลเขาคันธมาทบรรพตในแวนแคว้นป่าพระหิมพานต์

^{๕๕๓} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๖๘

^{๕๕๔} อ่างแก้ว, หน้า ๓๖๙

^{๕๕๕} อ่างแก้ว, หน้า ๓๕๖-๓๕๗

แหล่งที่มา

พระราชพงศาวดารหนึ่งในนครพาราณสี ได้จัดตถกถา เพื่อจะรักษาเอวไว้จึงเสด็จออกผนวช แล้วบรรลุปะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๕๖}

จารึกแผ่นที่ ๒๔

๓๒ ห้องนี้เมืองปัจจันตประเทศ พญาจ้าวเมืองนั้นมีโยธาพินหนึ่งคิดว่าทำไฉนเราจะได้ราชสมบัติทั้งสมบัติทั้งชมพูทวีปเมื่อตำหนอญบายแล้วก็แจ้งทูตไปบอกสามลกระษัตริย์ ว่าท่านจะให้สมบัติแก่แม่นียอมให้จงมารบเราใน ๗ วัน ครั้นส่งทูตไปแล้วจึงปลุกษาเสนาทั้งปวง ๆ ทูลว่าเราเปนเมืองน้อยให้มีสารไปยังกระษัตริย์เมืองใหญ่ดังนี้ ที่ไหนเขาจะมากออกแก่เราหนะเราจะ... (สลับเลื่อน)... กรบเปนแน่ เราจะพากันตายในเมืองศึกครั้งนี้ลำบากนัก ควรเราจะชวนกันฆ่าตัวตายเสียก่อนอย่าให้ฆ่าศึกถึง พญาได้ฟังก็ให้ก่อเพลิงขึ้นแล้วตรัสว่าใครจะตายกับเราบ้าง จงมาเข้ากองเพลิงด้วยกันโยธาห้าร้อยยอมว่าจะเข้ากองเพลิงตาย โยธาห้าร้อยว่าจะขอรบฆ่าศึกก่อน พญาได้ฟังก็ให้ยกพลออกไปตั้งชุมนุมอยู่ที่ทางพญาสามลราชจะยกมานั้นครั้นห้าศึกมาถึงที่นั้นไม่ทันรู้ตัวทหารห้าร้อยก็ถืออาวุธขึ้นไล่ตีหีบแตกไปจับพญาสามลทั้งปวงได้พญาทั้งปวงนั้นก็ยอมเปนเมืองออกครั้งได้เซलयมากแล้วก็ยกไปตีเมืองพาราณสีได้พญาปัจจันตประเทศองค์นั้นก็ยอมเปนใหญ่ในชมพูทวีป แล้วออกบรรพชาได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิเหาะไปนั้นทมุล

แหล่งที่มา

พระราชปัจจันตประเทศ (เมืองชายแดน) พระองค์หนึ่ง มีทหารพันคน ต้องการราชสมบัติทั้งชมพูทวีป จึงให้ทูตไปแจ้งข่าวแก่เมืองใกล้เคียง จะยกราชสมบัติหรือจะสู้รบ ต่อมาได้ปรึกษาเรื่องนี้กับเหล่าอำมาตย์ที่พระองค์ได้กระทำอย่างพลาการ พวกอำมาตย์มีความคิดเห็นอย่างไร เหล่าอำมาตย์ไม่เห็นด้วยทูลให้พระองค์เรียกทูลกลับมา พระองค์ตรัสว่ากลับมาไม่ทันแล้ว เหล่าอำมาตย์พากันคร่ำครวญว่าพระองค์นำชีวิตของตนไปสู่ความตาย พวกเราจักฆ่าตัวตายกัน กินยาตาย หรือฆ่ากันเอาจะดีกว่า พระราชาจึงไม่ค่อยพอพระราชหฤทัยพวกอำมาตย์ จึงคิดลองในพวกทหาร พระองค์ตรัสว่าผู้ใดจะเข้ากองเพลิงกับพระองค์ มีทหาร ๕๐๐ นายยินดีจะตายกับพระองค์อีกทหาร ๕๐๐ นาย ทูลว่าการกระทำของพระองค์มิใช่นิสัยลูกผู้ชาย พวกตนจะอาสาออกรบเอง ฝ่ายตรงข้ามทราบว่ พระราชาพระองค์นี้มีทหารเพียง ๑๐๐๐ จายจึงประมาท จัดทัพและวางแผนการรบไม่ดี จึงพ่ายแพ้แก่พระเจ้าปัจจันตประเทศทั้ง ๑๐๑ หัวเมือง เมื่อพระองค์เป็นใหญ่ในชมพูทวีปแล้วภายหลังเกิดความเบื่อหน่ายจึงสละราชสมบัติเสด็จออกผนวช เจริญวิปัสสนาบรรลุปะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๕๗}

จารึกแผ่นที่ ๒๕

๓๓ ห้องนี้เมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ครองราชย์สมบัติ เสด็จออกประทับที่นิคมพระนคร มหาชนชาวเมืองมาชมพระบรมโพธิสมภารเปนอันมาก ขณะนั้นนางภรรยาอะภุมพินั่งอยู่ประสาทชั้นบน เปิดหน้าต่างแลดูบรมกระษัตริย์ ๆ ได้ทอดพระเนตรเห็นก็มีพระไทยประภูพทสสีเนหะ

^{๔๕๖} วิสุทธชนวิลาสินี, ๓๓๗๒

^{๔๕๗} อ่างแก้ว, ๓๓๗๔-๓๓๗๖

ยิ่งนัก ตรัสใช้อำมาตย์ไปถามแจ้งความว่ามีสามีแล้ว ครั้นกลับมาพระราชวังก็ทรงพระดำหริว่า เราเป
นบรมกระษัตริย์นางพระสนมถึงสองหมื่นนางดูนางฟ้าแล้วยังไปคิดรักภรรยาผู้อื่นเล่าจึงละสมบัติ
ออกบรรพชา ได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิ์เหาะไปสู่นันทมูลนเขาคันธมาท

แหล่งที่มา

พระเจ้าพาราณสีพระองค์หนึ่งกระทำประทักษิณรอบพระนคร ผู้คนแหงนดูพระองค์มี
ภรรยาของกมุทพีคนหนึ่งอยู่ในปราสาทชั้นบนได้เปิดหน้าต่างออกมาดู พระราชาทอดพระเนตรเห็นเกิด
ความรักใคร่ จึงตรัสถามอำมาตย์ว่านางมีสามีหรือยัง พอทราบว่านางมีสามีแล้ว จึงคิดว่าที่วังก็มีหญิง
พื่อนรำตั้งหมื่นนางยังไปรักหญิงที่มีสามีแล้ว มีแต่ทางจะนำไปสู่ความเสื่อม จึงสละราชสมบัติออกบวช
และได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๕๘}

จาริกแผ่นดินที่ ๒๖

๓๔ ห้องนี้เมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ผ่านสมบัติออกไปประภาษพระอุทยาน
ครั้นถึงกลางทางได้ทอดพระเนตรเห็นสีหะโบกอันมานดาละไว้ที่เนินเขาริมสระน้ำ ก็ดำหริสั่งให้
ประโคนดุริยดนตรีแลโห่ร้องขึ้นลูกราชสีห์ก็มิได้ตั้งตักใจ ครั้นเสด็จล่องทางไปก็มิได้เหนยประมงซึ่ง
ชายไวนปลายในสรวงดอกก็ตูมอยู่ บางดอกก็บานงามบังก็โรยร่วงเกสรสลด ก็ทรงสังเวศออกทรง
บรรพชาได้ตรัสเปนพระปัจเจกโพธิ์เหาะไปสู่นันทมูล

แหล่งที่มา

พระเจ้าพาราณสีเสด็จประภาษพระอุทยาน ในระหว่างทางได้เจงจากพระยานจำขำล้า
พระพักตร์ ทรงเห็นลูกราชสีห์ จึงคิดว่าราชสีห์ปกติไม่กลัว พระองค์จึงให้เสนาตีกลองขึ้นเพื่อจะทดลอง
ดูว่าลูกราชสีห์จะตกในหรือไม่ กระทำเช่นนี้ถึง ๒-๓ ครั้ง ลูกราชสีห์ก็ยังสงบนิ่งอยู่เหมือนเดิม พระองค์
จึงคิดว่าแม้ลูกราชสีห์จะเพิ่งเกิดยังไม่สะดุ้ง เราก็ไม่ควรกลัวด้วยการละตัมหาทิกฐิ ต่อมาทอดพระเนตร
เห็นชาวประมงจับปลาแล้วผูกแหและปลาไว้บนกิ่งไม้ พระองค์จึงเปรียบเทียบเราพึงละตาข่ายคือ
ตัมหา ทิกฐิ และโทษเช่นเดียวกับลมที่ไม่ติดตามชาย พอเสด็จถึงพระอุทยาน ทรงทอดพระเนตรเห็น
ดอกบัวกลุมพัดแล้วน้อมลงแต่น้ำ และกลับตั้งขึ้นใหม่ ดอกและใบไม้เปียกน้ำ จึงพิจารณาพระองค์
อยู่ในโลกก็ไม่ควรติดอยู่ในโลก ต่อมาได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๕๙}

จาริกแผ่นดินที่ ๒๗

๓๕ ห้องนี้ข้างล่างเมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ครองนครนั้นยกทัพไปปราบโจรอัน
มาติดชนบท เดิรทัตตามทางเห็นชานัก จึงยกทัพลัดไปในป่าเห็นพญาสีห์ราชตัวหนึ่งยืนอยู่บนเนินเขา
เธอก็ให้หมู่พ้อโห่ร้องบ้างก็ประโคนดนตรีขับอ้ออึงยิ่งนัก ฝ่ายพญาราชสีห์ก็แผดเสียงพลทั้งนั้นก็ตื่น
แตกกระจัดกระจายไป ช้างพระอินทร์ก็พาบรมกระษัตริย์เล่นไปถึงต้นไม้ใหญ่ อนึ่งเธอก็จับกิ่งไม้โหน

^{๔๕๘} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๗๙

^{๔๕๙} อ่างแล้ว, หน้า ๓๘๑-๓๘๒

พระองค์ลงให้เสด็จปลัดรีพลไปแต่พระองค์เดียวถึงศาลาพระปัจเจกโพธิ์จึงตรัสถามว่าผู้เป็นจ้าวมีจิตร
หวั่นไหวด้วยภยันตรายบ้าง พระปัจเจกโพธิ์เหาะไปนั้นทมูล

๓๖ ข้างบนอีกทันทานว่าพญาพาราณสี พระองค์หนึ่งพิจารณาเห็นพระอนิจลักษณะได้
ตรัสเป็นพระปัจเจกโพธิ์เหาะไปนั้นทมูล

แหล่งที่มา

พระเจ้าพาราณสีเสด็จไปเมืองชายแดนเพื่อจะระงับความไม่สงบด้วยการเดินทัพลัดป่าได้
พบราชสีห์ตัวหนึ่งกำลังนอนผิงแดดอยู่ จึงเกิดความคิดที่จะให้ราชสีห์เกิดความกลัว ใช้ให้บริวารตี
กลองและบัณเฑาะว์ถึง ๓ รอบ แต่ราชสีห์ไม่มีการสะดุ้งกลัว ลุกขึ้นบันลือสีหนาท ข้างพระที่นั่ง
และม้าได้วิ่งไปคนละทิศทาง พระราชาพลัดลงจากคอช้างเหนี่ยวกิ่งไม้ไว้ได้ ต่อมาได้พบพระปัจเจก
พุทธเจ้าและถามพระปัจเจกพุทธเจ้าว่าท่านมีความกลัวหรือไม่ พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่าไม่มีความ
กลัวต่อสิ่งใดๆ พระราชาจึงขอศึกษาอภิธรรมธรรม ได้บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๕๖๐}

น่าจะตรงกับแหล่งที่ พระปัจเจกพุทธเจ้ามาตั้งคะ ผู้ไม่สะดุ้งต่อความตาย^{๕๖๑}

จารึกแผ่นที่ ๒๘

๓๗ ห้องนี้เมืองพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตผู้ครองราชย์สมบัติประชาชนพระโรค เสวย
ทุกข์เวทนานักนางพระสนมสองหมื่นก็แวดล้อมปฏิบัติพระองค์อยู่อำมาตย์ทั้งหลายจึงคิดกันว่าบรม
กระษัตริย์แห่งเราทรงพระประชวรหนักเหนจะไม่มีพระชนม์สืบไปอีกแล้วควรเราจะพากันไปแสวงหาที่
พึ่งแห่งอื่นเกิดเมื่อเห็นพร้อมกันดังนั้นก็ภาครอบครวอพยพแห่งตนๆ ไปเป็นข้าเฝ้าพญาเมืองอื่นๆ ใน
ประเทศต่างๆ

จารึกแผ่นที่ ๒๙

๓๗ ห้องนี้ต่อนิทานที่ ๓๗ นั้นใจความว่าเมื่อหมู่อำมาตย์ทั้งหลายละพระเจ้าพาราณสี
เสีย พากันไปเป็นข้าเฝ้าพญาเมืองอื่นเป็นอันมากนั้น พายหลังพระองค์คลายพระโรคขึ้น เสด็จออกยัง
โรงราชวินิจฉัยเห็นอำมาตย์เข้าเฝ้าน้อยนักจึงตรัสถามเสนาบดี ๆ ก็กราบทูลซึ่งให้ทราบก็มีได้ตรัส
ประการใดฝ่ายอำมาตย์ซึ่งไปอยู่เมืองอื่นนั้น รู้ว่าพระเจ้าพรหมทัตหายพระโรคแล้วต่างคนก็กลับมา
เป็นข้าเฝ้าดูกาลก่อน บรมกระษัตริย์จึงอุบายอาการดูประชวร อำมาตย์ก็พากันละพระ องค์เสีย
ไปสู่สำนักนี้พญาเมืองอื่นดูก่อน ครั้นพระองค์ทำอาการดูพระโรคครั้งบหาย หมู่อำมาตย์ก็กลับมา
อยู่ในสำนักนี้พระองค์ดูจนยหนหลัง แต่เธอทำอุบายตั้งนี้ถึงวาร ๓ ครั้ง พายหลังมีพระไทยเหน้อย
หน่ายออกทรงบรรพชาเจริญพระวิปศนาสำเร็จปัจเจกโพธิญาณ เหาะไปสู่จอมันทมูล

^{๕๖๐} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๘๔-๓๘๕

^{๕๖๑} อ่างแก้ว, หน้า ๓๘๘

แหล่งที่มา

จารึกแผ่นที่ ๒๘ และ ๒๙ มาปรากฏแหล่งที่มาจากรื่องเดียวกันมีเนื้อหาดังนี้: พระราชาพระองค์หนึ่งครองราชย์อยู่ที่เมืองพาราณสี ได้ประชวรหนัก พวกอำมาตย์คิดว่าพระองค์จักต้องเสด็จสวรรคต จึงพากันไปแสดงหาที่พึ่งแห่งใหม่ในแคว้นพระราชารอื่น เมื่อพระราชาทรงหายจากพระประชวร กัตรีธามถึงพวกอำมาตย์เหล่านั้น เมื่อทราบความจริงก็ได้แต่สั่นพระเศียร ฝ่ายอำมาตย์เมื่อทราบว่าพระราชารของตนทรงหายจากการประชวร อยู่เมืองอื่นก็มีความสุขสบายจึงพากันกลับมาอีก พระราชารทรงถามว่าไปไหนกันมา พวกอำมาตย์ก็ทูลว่า ไม่อยู่กับพระราชารพระองค์อื่น เพราะกลัวความยากลำบากในการเลี้ยงชีวิต เมื่อทรงประชวรอีกก็มีแต่สตรีดูแลและการดำเนินพระราชารกิจอื่นแทน ส่วนอำมาตย์ได้ทิ้งพระราชารนำไปอีกเช่นนี้ถึง ๔ ครั้ง พระองค์ทรงเบื่อหน่ายก็ทรงสละราชสมบัติ เจริญกรรมฐาน บรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๔๖๒}

จารึกแผ่นที่ ๓๐

ห้องนี้เขาคันธมาทในป่าพระหิมพานต์ เขานั่นกอบประด้วยพรรณไม้หอมจึงได้นำมาว่าคันธมาท และมีเขาล้อมอยู่ ๗ ชั้น คือเขาจุลกาล แลเขามาหกาล เขานาคะปะลิทวนะ เขาจันทะสัมภระ เขาสุริยะสัมภระ เขาสุวรรณปัศะ เขาคิมวัตตะ ล้อมเป็นชั้นๆ ออกมา แลในเขาคันธมาทนั้นมีเงื่อมแห่งหนึ่งชื่อนันทมูลกะมีถ้ำแก้วถ้ำทองถ้ำเงินอยู่ในเขานั่นที่ประตูถ้ำแก้วมีไม้โอโลกย์ต้นหนึ่งสูงได้โยชน์หนึ่งเป็นที่ประชุมพระปัจเจกโพธิในวันอุโบสถ แลวันอันพระปัจเจกโพธิได้ตรัสใหม่ก็ไปสู่นั้นทุกๆ พระองค์ อนึ่งข้างตระกูลฉัตตันทังปวงอันมีอยู่ในแคว้นฉัตตันทันต์สระนั้นย่อมปฏิบัติพระปัจเจกโพธิจำวเปนิจ อนึ่งในที่เขาคันธมาททั้งหลายมีเขาคันธมาทเป็นต้นนั้นก็เป็นที่อยู่แห่งมเหศวรเทวราชทั้งนักสิทธวิทายการแลยักษ์สุมันนาคอันมีฤทธิ์แลเป็นที่อาไศรย์แก่หมู่สัตว์จัตุบทวิบาทต่างๆ มีราชสีห์แลหงษ์เปนต้น

แหล่งที่มา

ภูเขาคันธมาทนี้ได้มีอยู่เลยภูเขา ๗ ลูกไป คือจตุตถกามบรรพต มหากาหบรรพต นาคปลิเวฐนบรรพต จันตคัพภบรรพต สุริยคัพภบรรพต สุวันณปัสสบรรพต และหิมวันตบรรพต ในป่าหิมพานต์ ณ ภูเขาคันธมาทมีเงื่อมเขาชื่อนันทมูลกะเป็นสถานที่อยู่ของปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายและมีคูหา ๓ คูหา คือสุวรรณคูหา มณีคูหา รัชตคูหา บรรดาคูหาทั้ง ๓ นั้น ที่ประตุมณีคูหาไม้ต้นไม้อันชื่อว่ามัญชุสกะ ต้นไม้สุวรรณคัพภสูงหนึ่งโยชน์ กว้างหนึ่งโยชน์ ต้นไม้นั้นย่อมผลัดดอกในน้ำหรือบนบกทั่วไปโดยพิเศษวันที่พระปัจเจกพุทธเจ้าเสด็จมา เบื้องบนต้นไม้มีโรงรัตนนั้น ลมที่กวาดก็ปิดกวาดหยาดเยื่อทั้ง ลมกระทำให้เรียบก็กระทำทรายอันล้วนแล้วด้วยรัตนะทั้งปวงให้เรียบลมที่รดน้ำก็นำน้ำจากสระอโนดาตมารดน้ำ ลมที่ทำให้กลิ่นหอม ก็นำกลิ่นหอมของต้นไม้ที่มีกลิ่นหอมมาจากป่าหิมพานต์ ลมที่โปรยก็โปรยดอกไม้ทั้งหลายให้ตกลงมา ลมที่ลาดก็ลาดที่ทั้งปวงและในโรงนั้นปูลาดอาสนะไว้เรียบร้อยเป็นประจำ สำหรับเป็นที่ที่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งปวงนั่งประชุม ในวันที่พระปัจเจกพุทธเจ้าอุบัติขึ้น และในวันอุโบสถ^{๔๖๓}

^{๔๖๒} วิสุทธชนวิลาสินี, หน้า ๓๘๙-๓๙๐

^{๔๖๓} อ่างแก้ว, หน้า ๓๙๒

๓.๒ ลักษณะการอ้างอิงและการปรากฏของเนื้อหา

เนื้อหาพระปัจเจกพุทธเจ้าปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๒ ขุททกนิกาย พุทธปัจเจกปาทานที่ ๒ ว่าด้วยความสำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า เนื้อหาในพระไตรปิฎกพระพุทธานุญาตบัญญัติของพระปัจเจกและวิธีการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระปัจเจกพุทธ มีข้อความว่า “พระปัจเจกพุทธเจ้าสร้างบุญในพระพุทธานุญาตทั้งปวง ยังไม่ได้โมกขธรรมในศาสนาของพระชินเจ้า ด้วยมุขคือ ความสังเวชนั้นแล ท่านเหล่านั้นเป็นนักปราชญ์มีปัญญาแก่กล้า ถึงจะเว้นพระพุทธานุญาตก็ย่อมบรรลุปัจเจกโพธิญาณได้แม้ด้วยอารมณ์นิดหน่อย ในโลกทั้งปวง เว้นเราแล้ว ไม่มีใครเสมอพระปัจเจกพุทธเจ้าเลย เราจักบอกคุณเพียงสังเขปนี้ ของท่านเหล่านั้น ท่านทั้งหลาย จงฟังคุณของพระมหามุนีให้ดี ท่านทั้งปวงปรารถนานิพพานอันเป็นโอสถวิเศษ จงมีจิตผ่องใส ฟังถ้อยคำดี อันอ่อนหวานไพเราะของพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณใหญ่ ตรัสรู้เอง คำพยากรณ์โดยสืบๆกันมาเหล่าใด ของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายผู้มาประชุมกัน โทษ เหตุปราศจากราคะ และพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย บรรลุโพธิญาณด้วยประการใด พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย มีสัญญาในวัตถุอันมีราคาว่าปราศจากราคะ มีจิตปราศจากกำหนดในโลกอันกำหนด ละครธรรมเครื่องเนินช้า การแพ้และความดิ้นรน แล้ว จึงบรรลุปัจเจกโพธิญาณ ณ สถานที่เกิดนั้นเอง ท่านวางอาญาในสรรพสัตว์ ไม่เบียดเบียนแม้ผู้หนึ่งในสัตว์เหล่านั้น มีจิตประกอบด้วยเมตตา หวังประโยชน์เกื้อกูล เทียวไปผู้เดียวเปรียบเหมือนนอแรดฉะนั้น”^{๔๖๔}

เนื้อหาดังกล่าวถูกขยายความในคัมภีร์อรรถกถาวิสุทธชนวิลาสินี เพิ่มเนื้อหาประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้าที่เป็นตัวบุคคล ชื่อของพระปัจเจก พระนครที่เกิด พระมหากษัตริย์ที่ครองพระนคร การบำเพ็ญบารมี และบุคคล สภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นบุคคลของพระปัจเจกพุทธเจ้า เนื้อหาเดียวกันนี้จะปรากฏสอดคล้องกับจารึกพระปัจเจกวัตสุทศน์

เท่าที่ตรวจสอบไม่ปรากฏคัมภีร์ชั้นหลังอรรถกถาที่ยกขยิบยกเนื้อหาเฉพาะพระปัจเจกพุทธมาเรียบเรียงอย่างเป็นระบบเช่นเดียวกับคัมภีร์พุทธวงศ์หรืออดีตพระพุทธานุญาตจารึกวัตสุทศน์จึงถือว่าเป็นคัมภีร์ที่แสดงเนื้อหาพระปัจเจกได้สมบูรณ์ระดับหนึ่งหลังคัมภีร์ชั้นอรรถกถา แม้โครงสร้างเขียนคัมภีร์จะแตกต่างกันตรงที่จารึกไม่ปนนามคาถาและแสดงวัตถุประสงค์การเรียบเรียงอย่างที่คัมภีร์อื่นแสดงก็ตาม วัตถุประสงค์ของการจารึกน่าจะมิใช่วัตถุประสงค์คล้ายกับคัมภีร์ทั่วไปในแง่ที่จารึกเพื่อสร้างบารมีและวัตถุประสงค์เชิงสัญลักษณ์ด้วยเช่นกัน ซึ่งจะอธิบายในบทสรุปในบทถัดไป

^{๔๖๔} ขุ.อ. (ไทย) ๓๒/๒/๒๑๒

บทที่ ๔

แหล่งที่มาและความหมายของจารึกโลกัณฐานที่ต้นเสาพระวิหาร

จารึกที่ต้นเสาพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ ได้รวบรวมหยิบยกข้อมูลจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเป็นหลัก และคัมภีร์อื่นๆ บ้างเล็กน้อย เพื่อเสริมความสมบูรณ์ของเนื้อหาของความหมายด้วยกรอบสมมุติฐานบางอย่าง ผู้จารึกประสงค์จะแสดงเนื้อหาของจารึกที่ต้นเสามีความหมายอิสระสมบูรณ์ในตัวเองและยังให้มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของจารึกที่ฝาผนังอีกด้วยในฐานะที่จารึกที่ต้นเสาเป็นตัวขยายคุณสมบัติของจารึกที่ฝาผนังให้เด่นชัดขึ้น ความหมายดังกล่าวมาจากการพิจารณาที่มาของข้อมูลที่ถูกหยิบยกมา

๔.๑ แหล่งที่มาของจารึกโลกัณฐาน

ก่อนที่จะแสดงการให้ความหมายดังกล่าวในรายละเอียด แหล่งที่มาและเนื้อหาของตัวจารึกจึงมีความสำคัญในการพิจารณาอันดับแรก ซึ่งตัวจารึกและที่มาปรากฏดังนี้

จารึกแผ่นที่ ๑

เรื่องโลกัณฐานเหลี่ยมนี้ ปลายเสาเรื่องดาวดึงษ์เทวโลกัณอินทเทวราชกับเทพบริวารเสพสุรามัวเมาสิ้นสติ ขณะนั้นมานพกับสหาย ๓๒ คนขึ้นไปบังเกิดเป็นเทพยดาในชั้นดาวดึงษ์จับพระอินทร์ แลเทพบริวารซึ่งเมาสุราทิ้งลงมายังอสุรพิภพนาคเทวะบุตรก็ได้เป็นพระอินทร์เสวยทิพสมบัติในสุทัศน์เทพนคร ฝ่ายเทพดาซึ่งเมาสุราตกลงมายังพิภพอสุรนั้นรูปกายปรากฏเป็นอสุรทั้งสิ้น ครั้นสำงเมาจึงเหน็ดแค้นปล่อยซึ่งประจำอสุรพิภพอันทรงดอกก็แจ้งว่าประเพณีนี้ไซ้ดาวดึงษ์จึงอกรว่าเรามิได้เสพสุราแล้วนามจึงปรากฏว่าอสุรแต่นั้นมา กลางเสามีหมุ่นาคในป่าหิมพานต์^{๔๖๔}

จารึกแผ่นที่ ๒

เรื่องโลกัณฐานเหลี่ยมนี้ ข้างล่างสัมภะระอสุรให้ประชุมอสุรบริวารในหน้าพระลานให้นางสุชาดาอสุรธิดาเลือกสามี ขณะนั้นพระอินทร์แปลงกายเป็นยักษ์แก่ลงมาในที่ประชุมอสุร นางเหน็ดก็มีใจรักด้วยเคยเป็นภรรยาแต่ชาติก่อนจึงทิ้งพวงทิพมาไลยสวมหัตถ์ยักษ์ผู้นั้นๆ ก็อุ้มนางเหาะขึ้นยังอากาศคงเป็นรูปพระอินทร์ สัมภะระอสุรก็ยกพลยักษ์เหาะติดตามขึ้นไปจนถึงดาวดึงษ์เทวโลกัณพระอินทร์ทรงช้างเทวสมิตคชาธารกับเทพบริวารออกทำอสุรสงคราม

^{๔๖๔} คงภาษาเดิมไว้

จารึกแผ่นที่ ๓

เรื่องโลกย์สันถานเหลี่ยมนี่ ปลายเสาสัมภะระอสุรยกพลขึ้นไปทำสงครามด้วยพระอินท์ๆ จับสัมภะระอสุรได้มัดไว้ด้วยโซ่ทิพมัสันถานดุจใยบัวแล้วก็ปล่อยไป ฝ่ายสัมภะระอสุรครั้นประรายไชยกั เทวดาแล้วยกพลกลับลงมาเหนอาศรมตาศอันตั้งสร้างพรตอยู่ณหาดชายเงินริมฝั่งสมุทรแถบเชิงเขา จักรวาท ก็ขับพลยักษ์เข้ารื้อแย่งอศรมให้ทำลายหมู่ตาศทั้งปวง ไปแจ้งความแก่นารทตาศผู้เป็น อาจารย์ๆ ก็ไปหาสัมภะระอสุรยังอสุรพิภพขอเอะไยอยู่อย่าให้หมู่อสุรไปทำลายอศรมนักสิทธิ์สืบไป สำระอสุรก็ได้อนุญาตนารทตาศก็แข่งอสุรให้มีกายแลจิตรสตั้งกลัวแต่ไยต่างๆ แต่นั้นมาสัมภะ ระอสุรก็มักนอนละเมอจึงได้นามว่า เวปะจิตราสุร

จารึกแผ่นที่ ๔

เรื่องโลกย์สันถานเหลี่ยมนี่ เวปะจิตราสุรยกพลยักษ์ขึ้นไปจะทำสงครามกับพระอินท์เมื่อ ทัษักษยกขึ้นไปถึงเชิงเขาพระสุเมรุก็ได้ทำสงครามกับทัพนาค แล้วยกพลยักษ์ขึ้นไปจากที่นั่นได้รับ กับทัษครุฑ์ ขึ้นไปถึงชั้นจาตุมาหาราชก็ได้รบกับทัษท้าวมหาราชทั้ง ๔ บางทีเทพดาแพ้อสุรๆ ไล่ ติดตามขึ้นไปถึงดาวดึงษพิภพ ได้รับกับทัษอิสารเทวราชวรุมเทวราชบ้าง ปะชาบดีเทวราชบ้างได้รับ กับพระอินท์บ้างหาคาพเทพดาแพ่หนีเข้าวิมาร อสุรก็กลับยังพิภพแห่งคนบางที่อสุรแพ่ก็หนีลงมา อสุรพิภพ

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

เรื่องท้าวสักกะทำสงครามกับอสุรปรากฏในอรรถกถาพระสูตรที่สำคัญ ๓ พระสูตรคือ สักกสูตร ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท แสดงเนื้อเรื่องความเป็นมาของท้าวสักกะตั้งแต่ยังเป็นมนุษย์ชื่อ มขมานพบกับเพื่อน ๓๒ คน ได้ทำกุศลด้วยการสร้างศาลาและสาธารณสถานให้คนพักผ่อน ภรรยาของ มขมานมี ๔ คน คือนางสุนันทา สุจิตรา สุธรรมาและนางสุชาดา ภรรยา ๓ คนแรกได้ช่วยสามีสร้าง สาธารณสถาน คนแรกสร้างสระ คนที่สองสร้างสวนคนที่สามสร้างช่อฟ้า คนที่สี่ไม่ได้ทำอะไรเลย คิดว่าเมื่อสามีทำ กุศลก็ย่อมเป็นของภรรยาด้วยเมื่อทั้งหมดเสียชีวิต มขมานเกิดเป็นท้าวสักกะอยู่ ภูวดาวดึงส์พร้อมกับเพื่อนและภรรยา ๓ คนแรก ส่วนนางสุชาดาได้เกิดเป็นนกระยางขาว ท้าวสักกะ ตรวจดูไม่เห็นภรรยาของตนในเทวโลกจึงตรวจดูโลกอื่นก็รู้ว่า เป็นนกระยาง ท้าวสักกะให้นกระยาง รักษาศีล เมื่อนกระยางขาวเสียชีวิตได้เวียนอยู่ในภพต่างๆ ในที่สุดได้เกิดเป็นธิดาของเทพอสุร พอถึง กาลอันควรท้าวสุรก็ให้ธิดาของตนเลือกสามี โดยให้นางถือพวงดอกไม้โยนให้ผู้ทีนางเลือกเป็นสามี ท้าวสักกะทราบเรื่องการแต่งงานก็ปลอมตัวเป็นอสุรแก่มาร่วมงานด้วย เมื่อนางเห็นสักกะที่ปลอมตัว มารู้ว่าสามีของตน จึงโยนพวงดอกไม้ให้ อสุรแก่จึงได้ประกาศตัวว่าเป็นท้าวสักกะฉุดแขนธิดาอสุร เหาะหนีไป พวกอสุรเมื่อรู้ว่าถูกหลอกก็ติดตามไป^{๔๖๖}

ใจความหลักของพระสูตรนี้เพื่อเน้นที่มาและคุณสมบัติของท้าวสักกะเป็นหลัก จึงไม่ได้ อธิบายรายละเอียดของสงคราม

^{๔๖๖} ธรรมปทัฏกถา เล่ม ๓ ภาค ๒ หน้า ๓๕๖-๓๘๖

อย่างไรก็ตาม ในอีกพระสูตรหนึ่งได้กล่าวถึงท้าวโดยใจความหลักของเรื่องเพื่อต้องการจะเห็นความกล้าหาญของท้าวสักกะ เนื้อเรื่องจึงแสดงลักษณะของสงครามระหว่างท้าวสักกะกับอสูรเรื่องปรากฏดังนี้

ท้าวสักกะเป็นมานพในอจลคามในแคว้นมคธ พาบรูษ ๓๐ คนทำกัลยาณกรรม ต่อมาได้เกิดในเทวโลกพร้อมบริวาร เทวดาเจ้าของถิ่นเดิมทราบว่าจะมีเทวดาคันตูกะมาใหม่ก็เตรียมน้ำคันทัน (สุรา) เพื่อดื่มต้อนรับ ท้าวสักกะเตือนบริวารห้ามดื่ม เทวดาเจ้าถิ่นดื่มอย่างเต็มที่จึงเมาลึ้งเกือกอยู่บนพื้น ท้าวสักกะและบริวารได้จับเท้าของเทวบุตรเหล่านั้นขว้างไปที่เขาสิเนรุ เทวบุตรเมื่อรู้สึกตัวก็ปฏิญาณว่าจะไม่ดื่มสุรา จึงเป็นที่มาของชื่อ อสูร ท้าวสักกะเมื่อโยนเทวดาเจ้าถิ่นลงจากเทวโลกก็รู้ว่าเทวดาเหล่านี้จะต้องขึ้นมาทางเมืองคิน จึงตั้งกองอารักขาไว้ ชั้นล่างสุดซึ่งใกล้กับอสูรเป็นทัพหน้า ถัดจากนั้นเป็นทัพครุฑ กุมภัณฑ์ ยักษ์ และมหาราชทั้ง ๔ ตามลำดับ อสูรจะมีผิวพรรณ อายุ เกียรติยศ ความเป็นใหญ่มีได้แตกต่างจากเทวดาทั่วไป แม้ภพหรือสถานที่ เมื่ออยู่ที่ใดภูเขาสิเนรุก็มักไม่รู้ตัวว่าสถานที่อยู่ของตนมิใช่เทวโลก จนดอกแคฝอยผลิดอกจึงนึกได้ แล้วจัดทัพของตนขึ้นไปเพื่อจะรบกับท้าวสักกะ โดยแยกทัพเป็นสองส่วนขึ้นสู่ภูเขา ซึ่งก็ต้องผ่านด่านทั้ง ๔ ตามลำดับ^{๔๖๗}

เนื้อความของพระสูตรนี้ตรงกับจากที่ ๑, ๒ และ ๔

ส่วนจาริกที่ ๓ เป็นเนื้อเรื่องติดต่อกันกับเนื้อเรื่องจากจาริกที่ ๑ และ ๒ แต่ที่มาของจาริกที่ ๓ ปรากฏอยู่ในอีกพระสูตรหนึ่ง กล่าวถึงสงครามว่าโดยมากมักทำบริเวณชายฝั่งมหาสมุทร อสูรมักเป็นฝ่ายแพ้ บางครั้งเทวดาก็แพ้แต่ถ้าเมื่อเทวดาแพ้มักจะเหาะหนีมาทางอากาศของพวกฤาษี อสูรจึงโกรธฤาษีว่าเป็นพวกเดียวกับท้าวสักกะ ได้ทำลายภาชนะและศาลาของฤาษีๆ เห็นการกระทำของอสูรคิดว่าอสูรต้องการภัยจึงให้ภัยแก่อสูร ตั้งแต่นั้นจอมอสูรเมื่อนอนก็จะสะดุ้งเหมือนมีหอกมาทิ่มแทง จนถึงสว่าง จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เวปจิตติ^{๔๖๘}

จากเนื้อหาของแหล่งที่มาปรากฏในพระสูตรหลายพระสูตร บางพระสูตรมีเนื้อเรื่องอย่างละเอียดและซับซ้อน บางพระสูตรมีเนื้อหากล่าวอย่างตรงไปตรงมา เมื่อพิจารณาจาริกจะเห็นว่ามีการเลือกเนื้อหามาจากหลายพระสูตรที่กล่าวถึงเรื่องการทำสงครามของท้าวสักกะกับอสูรที่เชื่อมต่อกัน โดยตัดพระสูตรมีเนื้อหาค่อนข้างจะมีความสัมพันธ์แล้วนำมาเชื่อมต่อให้เป็นเรื่องเดียวกัน การเลือกหยิบจึงมาจัดลำดับความสัมพันธ์ก่อนหลังให้ปรากฏเป็นเนื้อเรื่องเดียวกัน การเลือกเพียงบางพระสูตรและไม่เลือกบางพระสูตรนั้นจากการพิจารณาพระสูตรแรกจะเห็นได้ว่าใจความหลักของเรื่องในพระสูตรต้องการเน้นคุณสมบัติที่จะทำให้เป็นท้าวสักกะมากกว่าที่จะบรรยายลักษณะของท้าวสักกะอย่างเป็นเรื่องเป็นราว ซึ่งข้อมูลอาจจะไม่ตอบสนองของเรื่องราว ซึ่งต้องการจะแสดงให้เป็นเรื่องราวของชีวิตการสงคราม โดยไม่ได้เน้นเนื้อหาของบุคคลนั้น

จาริกแผ่นที่ ๕

เรื่องโลกสันถานเหลี่ยมนี่ ข้างล่างว่าด้วยฉัตตันต์สระมีพญาช้างฉัตตันต์แลบริวารอาไศรยอยู่ในแคว้นฉัตตันต์สระกลางเสาเรื่องทิวหนะ ความว่าบรูษเกียจคร้านผู้หนึ่งเตียรสารสำเภาไปใน

^{๔๖๗} สารัตถปกาสินี เล่ม ๑ ภาค ๒ หน้า ๔๘๖-๔๘๙

^{๔๖๘} อ่างแก้ว, หน้า ๔๘๘-๔๘๙

มหาสมุทรสำเภาแตก เกาะกระดานขึ้นเกาะได้แก้วที่สุกรเดริน้ำได้ถึงฝั่งจึงเอาแก้วแลกร้าแลกลองแก่ดาบศทั้ง ๓ แล้วก็ฆ่าดาบศทั้ง ๓ เสียจึงตักลองให้เป็นพลพาหนะขึ้นได้ก็ยกพลเข้าตีเมืองพาราณสีได้ก็ให้เป็นกระษัตริย์ผ่านสมบัติเมืองนั้นชื่อพระเจ้าทิวาหนะ ปลายเสายอดเขาคุณธรมี อสูรินทราหูจับพระจันทร์

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

เรื่องที่ ๑ ช้างฉัททันต์มีรัศมี ๖ ประการ สูง ๑๒๐ ศอก มีบริวาร ๘๐๐๐ เชือก เหาะไปในอากาศได้ อาศัยในสระฉัททันต์อยู่ในป่าหิมพาน...อนึ่งสระฉัททันต์นั้น ทั้งส่วนยาวและส่วนกว้างประมาณ ๕๒ โยชน์ ตรงกลางลึกประมาณ ๑๒ โยชน์ ไม่มีสาหร่าย จอกเหิน หรือเปลือกกมเลย เฉพาะน้ำซึ่งอยู่ มีสีใสเหมือนก้อนแก้วมณี ถัดจากนั้นมีกองกลนิแผ่ล้อมรอบ กว้างแห่งละหนึ่งโยชน์มีกอบูลแดง ปทุมแดง ปทุมขาว และโกมุทขึ้นล้อมโดยรอบ...^{๔๖๙}

เรื่องที่ ๒ พระเจ้าทิวาหนะปรากฏในพระไตรปิฎกข้อความถามตอบ ๒ ประโยค โดยไม่ปรากฏมูลเหตุให้เกิดคำถามตอบนั้น

(พระเจ้าทิวาหนะตรัสถามว่า) แต่ก่อนมะม่วงต้นนี้บริบูรณ์ด้วยสี กลิ่น รส ได้รับการบำรุงอยู่เช่นเดิมเหตุไรจึงมีผลขึ้นขมไปเล่า ฯ

(พระโพธิสัตว์ตรัสทูลว่า) ข้าแต่พระเจ้าทิวาหนะ มะม่วงของพระองค์มีต้นสะเดา แวดล้อมอยู่ รากต่อรากเกี่ยวพันกัน เหตุที่ร่วมกันกับต้นสะเดาที่มีรสขม มะม่วงจึงมีรสขมได้ด้วย^{๔๗๐}

ในอรรถกถาได้ขยายให้เป็นเรื่องดังกล่าวดังนี้ ในอดีตกาลพระเจ้าพรหมทัตอยู่ในเมืองพาราณสี พราหมณ์ ๔ คนพี่น้องบวชเป็นฤๅษีสร้างบรรณศาลา พราหมณ์ผู้เป็นพี่มรณภาพเกิดเป็นท้าวสักกะ จึงได้ตรวจดูพี่น้องที่เหลือของตน เห็นผอมเหลืองจึงทราบว่าการไฟ ท้าวสักกะจึงพระราชทานพราโตะ เมื่อต้องการไฟ พราโตะก็จะเนรมิตให้เกิดไฟได้ ดาบสรูปที่สองมีที่อาศัยใกล้ทางเดินของช้างจึงต้องการกลอง เพื่อจะตีขับไล่ช้างให้หนีไป ท้าวสักกะจึงพระราชทานกลองให้ รูปที่สามต้องการนมส้ม ท้าวสักกะจึงพระราชทานนมส้มให้ ต่อมาสุกรตัวหนึ่งเที่ยวไปในบ้านร้างได้แก้วมณี แก้วมณีสามารถเนรมิตให้เหาะได้ สุกรจึงคายแก้วมณีไปสู่เกาะ แล้วพักที่โคนต้นไม้จนหลับไป บุรุษผู้หนึ่งอยู่ที่คว้านกาสีเป็นผู้เกียจคร้าน จึงถูกพ่อแม่ขับไล่ออกจากบ้าน มาสมัครเป็นกรรมกรในเรือ วันหนึ่งเรือออกทะเลได้อัปปาง บุรุษเกียจคร้านขึ้นเกาะได้พบสุกรนอนหลับอยู่จึงฆ่าสุกรเป็นอาหารและชิงเอาแก้วมณี แล้วเหาะมาพบฤๅษีตนแรก ขอแลกแก้วมณีกับพราโตะ เมื่อแลกได้แล้วก็ใช้พราโตะฆ่าฤๅษีเสีย จากนั้นได้มาพบฤๅษีตนที่สองที่สามก็ขอแลกกลอง นมส้ม และฆ่าฤๅษีทั้งสองต่อมา จากนั้นบุรุษผู้นี้ได้เข้าสู่เมืองด้วยอำนาจจากของวิเศษทั้ง ๔ อย่างสามารถยึดพระนครมาเป็นของตนและสถาปนาตนเองชื่อว่า ทิวาหนะ หลังจากได้เสวยราชสมบัติแล้ว วันหนึ่งได้ไปประพน้ำที่สระพมมะม่วงลูกหนึ่งลอยน้ำมา พระองค์เสวยแล้วจึงสั่งให้นำเมล็ดไปปลูก และนำผลมะม่วงจากต้นที่ตนเองปลูกนั้นไปถวายพระราชารีกเมือง แต่นำเมล็ดออกก่อนเพื่อไม่ให้พระราชารีกเมืองนั้นๆ ปลูกได้

^{๔๖๙} ขาดกัฎกถา อรรถกถาขุททกนิกายชาดก เล่มที่ ๓ ภาค ๗ น.๓๗๐-๓๗๔, และพระสังฆราชเมธังกร, โลกทิปการ, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปกร, ๒๕๒๙) หน้า ๕๒

^{๔๗๐} ขุชา (ไทย), ๒๗/๒๒๑-๒๒๒/๒๙

พระราชามือหนึ่งๆต่างจึงโกรธส่งคนไปปลุกสะเดาล้อมรอบต้นมะม่วงของพระเจ้าทิวาหนะมะม่วงของพระเจ้าทิวาหนะจึงมีรสขม^{๔๗๑}

เรื่องราหูจับพระจันทร์ปรากฏในคัมภีร์โลกที่ปกสารว่า...แท้จริงอัตราของราหูใหญ่สูงกว่าประมาณถึง ๔,๘๐๐ โยชน์ ใหญ่ถึง ๑,๒๐๐ โยชน์ (ใหญ่กว่าดวงจันทร์) โดยส่วนหนา ๖๐๐ โยชน์ ศรีษะ ๙๐๐ โยชน์ หน้าผาก ๓๐๐ โยชน์ ระหว่างคิ้ว ๕๐ โยชน์ จมูก ๓๐๐ โยชน์ ปาก ๓๐๐ โยชน์ ฝ่ามือและฝ่าเท้าหนา ๒๐๐ โยชน์ ข้อมือแต่ละข้อ ๕๐ โยชน์ ราหูนั้นเห็นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์รุ่งเรืองอยู่ ถูกความริษยาแผ่ปกคลุมจิต จึงก้าวสู่วิถีโคจรของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ยืนอ้าปาก จันทรวิมานหรือสุริยวิมาน จึงเป็นเหมือนถูกเหวี่ยงเข้าไปในนรกกลีกลงถึง ๒๐๐ โยชน์ ทวยเทวดาที่สิงสถิตในวิมานต่างกลัวแต่มรณภัยพากันร้องระงม แต่ราหูนั้นบางครั้งก็ใช้มือปิดวิมานบางครั้งก็ใส่เข้าไปภายใต้คาง บางครั้งใช้ลิ้นกวาดไปรอบ ๆ บางครั้งใส่เข้าไปในกระพุ้งแก้ม เป็นดุจบริโภคนมที่เป็นก้อนกลม ๆ แต่ไม่อาจห้ามความสำเร็จได้ ก็พึงกระทำเป็นก้อนกลืนกินพึงทำลายยอดของวิมานนั้นคายออก หรืออุดกระขาดให้วิมานนั้นน้อยลง เพราะเหตุนี้ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์จึงต้องโคจรไปพร้อมกันทั้งวิมานนั้นเทียว ราหูกระทำเช่นนั้นในครั้งก่อน ในบัดนั้นไม่อาจกระทำอย่างนั้นได้ เพราะเดชน้อย^{๔๗๒}

จารึกแผ่นที่ ๖

เรื่องโลกย์สันถานเหลี่ยมนี้ บ้าพระหิมพานต์แวนแคว้นอะโนตตุมหาสระมีเขาค้อมเปนป่าบังสระนั้นไว้พระอาทิตย์เดิน โดยมีทมิฬวิธิดำสองแสงลงในสระนั้นได้ ต่อเดิรทางอุดรแลทักษิณ น้านาระนั้นจึงต้องแสงพระอาทิตย์แลเขานั้นมีพรรณดังศรีทองจึงได้นามว่าเขาสุทัศน์ขอบาระนั้นมีที่ไหลออกแห่งน้ำ ๔ ทางคือศิลาจุดป่าดคชสารทาง ๑ ดุจป่าก้อสวรรค์ทาง ๑ ดุจป่าก้อโกทาง ๑ แลน้ำนั้นจึงไหลมาลงยังมหานทีทั้งปวงอนึ่งมีความว่าในอะโนตตุมหาสระนั้นพญามันตนาคราชหวงแหงนอยู่ครั้งหนึ่ง พระโสภักะสามเณรผู้เปนองค์พระอรหันต์ไปพระมาณพพญานาคนั้นนำเอาอุทกวาริในสรมาถวายพระสารีบุตรได้ กลางเสามีกาโลกตัวหนึ่งจมน้ำในมหาสมุทรตายนผู้ฟังกาก็ภาภิมาจวิดน้ำ โปธิสัตว์เปนสมุทเทวดาเมตาแก่หมู่กาทั้งหลายก็ขับกาให้หนีไปปลายเสามียอดเขาคุณธรร

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

เนื้อความเดิมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสถามพาราหะจอมอสูรถึงเหตุผลที่พวกอสูรชอบมหาสมุทร พาราหะอสูรตอบว่า เพราะมหาสมุทรลึก ไม่ล้นฝั่ง, ไม่เคลื่อนกล่นด้วยชากศพเพราะมหาสมุทรจะซัดขึ้นบก, แม่น้ำใหญ่ทั้งห้าสายไหลมารวมที่เดียว ไม่มีวันล้นตลิ่ง มีรสเค็ม, มีรัตนะมาก, และสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่อาศัยอยู่ พระพุทธเจ้าจึงเปรียบเทียบมหาสมุทรเช่นเดียวกับพระธรรมวินัย เช่นธรรมะเป็นของลึก สาวกไม่ละเมียดศึกษา (ไม่ล้นฝั่ง) ไม่มีชากศพ (ผู้ปฏิบัติไม่ดีก็จะถูกขจัดออกจากธรรมวินัย) เป็นต้น

^{๔๗๑} ขาดกัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๓ หน้า ๒๐๑-๒๐๘

^{๔๗๒} พระสังฆราชเมธีจักร, หน้า ๑๙๔

เนื้อหาที่ปรากฏในจารึกจึงเป็นส่วนหนึ่งของการขยายความแม่น้ำทั้งห้าสาย โดยให้รายละเอียดด้วยการกล่าวถึงชมพูทวีปซึ่งเป็นสถานที่ก่อกำเนิดแม่น้ำ ๕ สาย จากนั้นขยายเนื้อหาชมพูทวีปว่ามีป่าหิมวันต์โดยให้รายละเอียดว่า

ภูเขาหิมวันต์สูง ๕๐๐ โยชน์ มียอด ๘๔,๐๐๐ ยอด แม่น้ำ ๕ สายไหลมาโดยรอบ มีสระใหญ่ตั้งอยู่ คือสระอโนดาต สระกัณฐมูรณะ สระรถกาพะ สระฉัททันตะ สระกุนาละ สระสีห์ปาตะ ซึ่งกว้างยาวและลึกอย่างละ ๕๐ โยชน์ มีปริมาตร ๑๕๐ โยชน์ สระอโนดาตล้อมรอบด้วยภูเขา ๕ ลูก นี้คือ สุธัสสนภูฏ จิตตภูฏ กาฬภูฏ คันทมาทนภูฏ เกลาสภูฏ ในภูเขาทั้ง ๕ ลูกนั้น ภูเขาสุทธัสสนภูฏ ประบอบด้วยทองสูง ๒๐๐ โยชน์ ภายในคดเคี้ยวมีสัณฐานดังปากของกา...^{๔๗๓} ในคัมภีร์โลกที่ปกสาร อธิบายขยายความสระอโนดาตว่า ในสระอโนดาตนั้น มีชั้นบันไดศิลาหน้าพอใจประดับด้วยรัตนะ ไม่มีปลาและเต่า น้ำใสไร้มลทินเหมือนแก้วผลึก มีท่าสำหรับอาบซึ่งกรรมอันทั่วไปของสัตว์ผู้เข้าไปใช้เท่านั้น จัดแจงไว้อย่างดี วางไว้เรียบร้อย ซึ่งแยกเป็นส่วนๆ สำหรับพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระชีนาสพ และฤาษีผู้มีฤทธิ์ทรงसनาน ทำหนึ่งสำหรับพวกเทวดาและยักษ์ เป็นต้น จะลงเล่นสนุกसनานเป็นอุทกกีฬา ทำหนึ่งในด้านทั้ง ๔ ของสระนั้นมีมุข ๔ มุข คือ สีหมุข ๑ หัตถิมุข ๑ อัสมุข ๑ อุตสมุข ๑ ซึ่งเป็นทางไหลออกของน้ำ ๔ สายที่ฝั่งที่ที่ไหลออกทาง สีหมุข ย่อมมีราชสีห์เป็นอันมาก ฝั่งที่ที่ไหลออกจากหัตถิมุขก็มีช้าง ม้า และโคเป็นอันมาก แม่น้ำไหลออกจากทิศเบื้องหน้า ไหลเวียนประทักษิณสระอโนดาตแล้วไม่ไหลไปใกล้แม่น้ำ ๕ สาย นอกนี้ไหลไปถิ่นอมมนุษย์ทางหิมพานต์ ด้านตะวันออกไหลเข้าไปสู่มหาสมุทร แม่น้ำ ๒ สายที่ไหลออกจากทางทิศตะวันตกและด้านเหนือไหลเข้าไปสู่มหาสมุทร แต่แม่น้ำที่ไหลออกจากอุตสมุข (ปากแก้ว) ทางทิศใต้ กระทำประทักษิณ ๓ ครั้งแล้วไหลไป ๖๐ โยชน์ทางหลงของแผ่นดินตรง กระทบภูเข้าแล้วพุ่งออกไปเป็นธารน้ำ ประมาณ ๓ คาจตุ โดยรอบ ไหลไปประมาณ ๖๐ โยชน์ทางอากาศ แผ่นดินอันตเหนือแผ่นดินชื่อ ดิยังคพะ ถูกกำลังของกระแสน้ำทำลายไป ที่ตรงนั้นเกิดสระโบกขรณีประมาณ ๕๐ โยชน์..^{๔๗๔}

มีกาตัวหนึ่ง พากรรษาของตนเที่ยวแสวงหาอาหารและสุราน้ำไปเลี้ยงพญานาค โดยวางอาหารไว้ มีกาอีกคู่หนึ่งเห็นอาหารและสุราจึงได้พากันกินจนเมา แล้วพากันไปเล่นกีฬาที่ชายหาดคลื่นได้ซัดพากาตัวเมียลงไปในมหาสมุทร ปลาตัวหนึ่งจึงคาบกิน กาตัวผู้คร่ำครวญร้องให้ถึงภรรยา กาตัวอื่นมาเห็นทราบเรื่องราวทั้งหมด ได้พากัน กัณวิดน้ำ ด้วยการใช้งอยปากอมน้ำไว้ในกระพุ้งแก้มแล้วนำไปทั้งอีกสถานที่หนึ่ง กาเหล่านี้พากันหวัดจนเหนื่อย ก็ไม่มีที่ทำว่าน้ำจะหมดจากมหาสมุทรจึงพากันหยุด^{๔๗๕}

จารึกแผ่นที่ ๗

เรื่องโลกย์สันถานเหลียมนี้ ป่าพระหิมพานต์มีช้างชาติไอยรวารรณางอนขึ้นเขาเที่ยวอยู่ ใกล้ฝั่งสระชื่อรัถะกาละ กลางเสามีมหามัจฉา ๗ จำพวก คือติมิจำพวก ๑ ติมิงจำพวก ๑ มหาติมิมะริงคะละจำพวก ๑ ติมิมะริงคะละจำพวก ๑ อัชชะยาโรหะจำพวก ๑ อานันท์จำพวก ๑ มะหิตติมิงคะละจำพวก ๑ อยู่ในมหาสมุทรอันใหญ่แลหม่อมหม่อมมหามัจฉานอนนั้นมีอีกเป็นหลายพรรคครั้งหนึ่งครุฑโบลูก

^{๔๗๓} มโนรถปुरुณี เล่ม ๔ หน้า ๔๐๘

^{๔๗๔} พระสังฆราชเมธังกร, หน้า ๑๗๔-๑๗๕

^{๔๗๕} ชาตภักฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๒ หน้า ๔๘๒-๕๘๖

ปรารถนาจะลองกำลังนินข้ามมหาสมุทรเธอถ้ามีโอกาสบินไปได้ก็หยุดจับอยู่ที่กระโยงหลังปลาตัวหนึ่ง ปลานั้นทบอกว่าทางยังไกลนักลูกครุทนั้นก็บินกลับมาที่อยู่แห่งตน ปลายเสายอดเขาคุณุณธร

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

ข้างไอยราวรรณหรือเอราวรรณ เป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องท้าวสักกะ ซึ่งพระสูตรนี้เล่าเรื่องความเป็นมาของท้าวสักกะครั้งยังเป็นมฆมานพพร้อมกับเพื่อน ๓๓ คนบำเพ็ญกุศลด้วยการสร้างสาธารณกุศล จนถึงสงครามระหว่างท้าวสักกะกับเทพอสูร เนื้อหาของข้างเอราวรรณ สอดแทรกเข้ามาเพื่ออธิบายคุณสมบัติของท้าวสักกะว่ามีข้างเอราวรรณเชือกหนึ่งอยู่ในสวรรค์ และบรรยายลักษณะของข้างอย่างละเอียดว่า สูง ๑๕๐ โยชน์ กระพอง ๓๓ กระพอง...^{๔๗๖} สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในมหาสมุทร คือปลาตมิ ปลาตมิงคลา ปลาตมิริมิงคลา พวกอสูร นาค คนธรรพ์ แม้มีขนาดของร่างกายประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ก็มีอยู่...^{๔๗๗} และในปหาราตสูตรพระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ว่า ปฏิจจสมุปบาทเป็นธรรมที่ลึกซึ่งรู้ได้ยาก^{๔๗๘} ในสารัตถปกาสินีอธิบายความลึกเหมือนมหาสมุทร ที่จะลึกหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับความเข้าใจของบุคคล เช่นเดียวกับปลา ตมิ...ซึ่งปลาเหล่านี้เป็นปลาใหญ่ ถ้ามหาสมุทรลึก ๓๐๐ โยชน์น้ำก็จะตื้นสำหรับปลาเหล่านี้ เช่นเดียวกับพระอานนท์ที่เข้าใจจึงรู้ว่าธรรมเป็นของไม่ลึก^{๔๗๙} (สารัตถปกาสินี ล.๒ น.๒๗๖)

เนื้อหาที่ปรากฏในจารึก จึงเป็นเนื้อหาเชิงเปรียบเทียบที่ถูกหยิบยกมาเพียงบางส่วน

จารึกแผ่นที่ ๘

เรื่องโลกยส์ถานเหลี่ยมนี้ บำหิมพานต์มีข้าง ๘ หมูคือข้างชาตอุโบสถศรีทองอยู่ในป่ากรรณิกาดอกเหลืองหมู ๑ ข้างเหมหัดศีรีเหลืองแกหมู ๑ ข้างมงคลหัดศีรีจุดดอกอั้งชัยหมู ๑ ข้างถันหัดศีรีจุดไม้กฤษณาแลข้างหมูนั่นกลืนกายแลมุตมูลหอมหมู ๑ ข้างบึงคละหัดศีรีเหลืองอ่อนวิพาหมู ๑ ข้างคามภะหัดศีรีจุดทองแดงหมู ๑ ข้างบัณทระหัดศีรีจุดปีกกาหมู ๑ แลข้าง ๑๐ หมูนี้แต่ข้างชาตีกาลาวักะขึ้นไปจนถึงข้างชาตอุโบสถมีกำลังมากกว่ากันขึ้นไปละ ๑๐ ข้างอุโบสถ ๑๐ ข้างจึงเท่ากำลังข้างฉัตทันต์ข้าง ๑ มีสระใหญ่ชื่อกัณณมณฑะมหาสระ มีเรื่องสุปาระกะบัณฑิตยไปสาเภาพลายเสายอดเขาคุณุณธร

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

ข้าง ๑๐ ตระกูลได้แก่ กภาพะ ๑ คังเคยยะ ๑ ปณทระ ๑ ตัมพะ ๑ ปิงคละ ๑ คันธะ ๑ มังคละ ๑ เหมะ ๑ อุโปสเถ ๑ ฉัททันตะ ๑, กำลังบุรุษ ๑๑ คนเท่ากับกำลังข้างตระกูลกภาพะ ๑ เชือก, กำลังตระกูลข้างกภาพะ ๑๐ เชือกเท่ากับกำลังตระกูลข้างคังเคยยะ ๑ เชือก,...กำลังข้างตระกูลฉัตทันต์ ๑๐ เชือกเท่ากับ กำลังพระตภาคต^{๔๘๐}

^{๔๗๖} ธรรมปทัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๒ หน้า ๓๖๘

^{๔๗๗} มโนรถปุมมี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย อัฐวรรค ปหารสูตร เล่ม ๔ หน้า ๔๐๑

^{๔๗๘} ปหาราตสูตร ๒๓/๑๐๙/๑๘๓-๑๘๔

^{๔๗๙} สารัตถปกาสินี เล่ม ๒ หน้า ๒๗๖

^{๔๘๐} อ่างแก้ว, หน้า ๑๐๗

ในคัมภีร์โลกที่ปกสารขยายเนื้อหาอธิบายรายละเอียดว่า ในสัตว์ ๔ เท้า อาชาไนยได้รับการประกาศว่าเป็นสัตว์สูงสุด ช้างทั้งหลายและม้าทั้งหลายเป็นสัตว์ ๔ เท้าที่เป็นสัตว์อาชาไนย ช้าง ๑๐ ตระกูลเหล่านี้คือ กาฬวณะ ๑ ปันฑระ ๑ ตัมพะ ๑ ปิงคละ ๑ คันธะ ๑ มังคละ ๑ เหมะ ๑ อุโบสถ ๑ ฉันทันตะ ๑ กำลังบุรุษทั้ง ๑๐ คน เท่ากับกำลังของช้างกาฬวณะ ๑ เชือก, กำลังของช้างกาฬวณะ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังของช้างคังเคยะ ๑ เชือก, กำลังของช้างคังเคยะ ๑๐ เชือกเท่ากับกำลังของช้างปันฑระ ๑ เชือก, กำลังของช้างปันฑระ ๑๐ เชือกเท่ากับกำลังของช้างตัมพะ ๑ เชือก, กำลังของช้างตัมพะ ๑๐ เชือก, กำลังของช้างปิงคละ ๑ เชือก, กำลังของช้างปิงคละ ๑๐ เชือกเท่ากับกำลังของช้างคันธะ ๑ เชือก, กำลังของช้างคันธะ ๑๐ เชือกเท่ากับกำลังของช้างมังคละ ๑ เชือก, กำลังของช้างมังคละ ๑๐ เชือกเท่ากับกำลังของช้างเหมะ ๑๐ เชือก, กำลังของช้างเหมะ ๑๐ เชือกเท่ากับกำลังของช้างอุโบสถ ๑ เชือก, กำลังของช้างอุโบสถ ๑๐ เชือกเท่ากับกำลังของช้างฉัททันต์ ๑ เชือก กำลังของบุรุษ ๑๐๐ โกฏิเป็นกำลังในช้างอุโบสถ ๑ เชือก, กำลังของบุรุษ ๑,๐๐๐ โกฏิ เป็นกำลังของช้างฉัททันต์ ๑ เชือก, กำลังของช้างฉัททันต์ ๑๐ เชือก เท่ากับกำลังของพระชินเจ้า นับตามลำดับบุรุษก็เท่ากับ ๑๐,๐๐๐ โกฏิ^{๔๘๑}

จาริกแผ่นดินที่ ๙

เรื่องโลกสถณสถานเหลียมนี้ ปาพระหิมพานต์มีมหาสระอนึ่งชื่อมณฑาทิณีในแคว้นแคว้นสระนั้นเป็นที่อาไศรยพญช้างเผือกชื่อรูปาศีร์ศรียาขาวดุจสังข์บริสุทธิ์มีบริวารมากกว่าแสน แลช้างหมู่ นั้นย่อมร้ายกาจหยาบคายยิ่งนัก กลางเสามีนิทานและบุรุษเปลือยอันสำแดงความลับพญานาคให้พญาครุฑรู้จนแผ่นดินสุมบุรุษผู้นั้นลงไปหม้อยู่ในมหาเวจันทรก ปลายเสามีวิมานเทพยดาอดเขาอิสิณธร

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

เรื่องช้างรูปาศีร์ ปรากฏในไตรภูมิโลกวินิจยยกถาว่า ยังมีพญาช้างตัวหนึ่งนั้นชื่อรูปาศีร์ เป็นฉัททันตชาติ มีนางพังเป็นมเหสี ๓ นาง ชื่อกุมภเศรษฐีนาง ๑ ชื่อว่าปฏิฐิเศรษฐีนาง ๑ ชื่อว่า กังสทันตเศรษฐีนาง ๑ มีบริวารแห่งพญาฉัททันตบรมโพธิสัตว์นั้นอยู่ในถ้ำทอง กว้างขวางได้ ๑๒ โยชน์ ภายในภูเขาทอง ฝ่ายข้างทิศตะวันตกแห่งฉัททันตสระ พญาช้างชื่อรูปาศีร์นี้ อยู่ในถ้ำชื่อนันทคูหา ข้างทิศตะวันออกแห่งมณฑาทิณีสระ ถ้ำนั้นยาว ๕๐ โยชน์ กว้าง ๑๐ โยชน์ ภายในถ้ำนั้นมียอดทอง เป็นที่พำนักแห่งหมู่ช้างทั้งหลายเป็นอันมาก พื้นแห่งถ้ำนั้นวิจิตรด้วยแก้วต่างๆ มีสัมผัสอ่อนประดุจสำลี ถึงที่เมื่อเหยียบก็อ่อนลงไป ครั้นยกเท้าก็กลับฟูขึ้นเป็นปรกติดังเก่าในระหว่างแห่งถ้ำ กับระหว่างแห่งมณฑาทิณีสระกันนั้น มีไม้ใหญ่ชื่อว่าสุปติภูณินิโครธ มีใบอันหนาร่มชิด...^{๔๘๒}

เรื่องที่สอง ช้างรูปาศีร์ ในคัมภีร์โลกบัญญัติอธิบายรายละเอียดของช้างรูปาศีร์ว่า พญาช้างชื่อรูปาศีร์กายขาวปอดสูง ๗ ศอก งามี ๖ สี มีรูปดงงาม มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก มีช้างเป็นบริวาร ๘,๐๐๐ เชือก มีสีต่าง ๆ ช้างพลายเผือก ช้างพังเผือก ช้างพลายสีหม้อใหม่ ช้างพังสีหม้อใหม่

^{๔๘๑} พระสังฆราชเมธีกร, หน้า ๕๒

^{๔๘๒} พระยาธรรมปรีชา (แก้ว). (ไตรภูมิโลกวินิจยยกถา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.) หน้า

ข้างปลายสีนิล ข้างพังสีนิล ข้างปลายสีเหลือง ข้างพังสีเหลือง ข้างปลายสีดำ ข้างพังสีดำ เมื่อใดพญา
ข้างรุจาตรีจะไปสู่โอบกษณิมณฑาทิณเพื่ออาบน้ำ เมื่อนั้นพวกข้างคำก็จะพากันสำรวจทางและสำรวจ
ท่า...^{๔๘๓}

เรื่องที่ ๓ เรื่องวณิช ครั้งนั้นมีพ่อค้า ๕๐๐ คน ลงเรือค้าขาย เรือสำเภากล่นไปใน
มหาสมุทรได้ ๗ วันก็ล่ม รอดมาได้เพียงคนเดียว ปราศจากเสื้อผ้า คนที่พบก็คิดว่าเป็นนักบวชที่
สันโดษ จึงกราบไหว้บูชา ในจำนวนนั้นมีครุฑและนาคอยู่ด้วย พญาครุฑซึ่งเป็นศรีตรังกับนาค จึงถามซี
เปลือยถึงวิธีการจับนาค ซีเปลือยจึงหลอกถามนาคถึงวิธีการที่ไม่ให้ครุฑจับได้ นาคจึงบอกว่าตนจะ
กลิ้งก้อนหินเข้าไปในท้อง เมื่อครุฑบินมาจับที่ศรีษะก็จะยกขึ้นไม่ได้ ยกเว้นจับที่หางหัวก็จะห้อยลง
ก้อนหินก็จะหล่นออกมาจากปาก วันถัดมาพญาครุฑได้ถามซีเปลือย ซีเปลือยจึงบอกตามที่นาคเล่าให้
ฟัง พญาครุฑจึงจับนาคได้^{๔๘๔}

จาริกแผ่นดินที่ ๑๐

เรื่องโลกสันถานเหลียมนี้ ป่าพระหิมพานต์ที่นั้นมีหสระอันหนึ่งชื่อภูณาละสระมีพฤก
กระเหว่าลาตัวหนึ่งคือคิพระโพธิสัตว์แห่งเรามีบริวาร ๕๐๐ ได้เทศนาธรรมาณพยานกกระเหว่าชาว
เปนสหายอันชื่อสุระมุขอันมีบริวาร ๕๐๐ ขณะนั้นเทพยดาแลยักษ์คนธรรมฤษีสัทธาวิธยาธกรินนรนาค
สุบัณแลสัตว์จตุบาทวิบาหมีพญาแร้งเปนคหิ ก็มาประชุมกันฟังพญาภูณาละสระราชสำแดงธรรมในแวง
แคว้นภูณาละสระเปนอันมากกลางเสามินิทานนางเมฆขลาอุ้มสังพราหมณ์กับทาศผู้หนึ่งสำเภาดกขึ้น
จากมหาสมุทร ปลายเสามีวิมานยอดเขาการะวิก

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

ชาดกนี้พรรณาสถานที่อยู่ของนกคุดเหว่าภูณาละ คือป่าหิมพานต์แวดล้อมด้วยพีชพรรณ
ต่างๆ และสัตว์ชนิดต่างๆ มีนางนกบริวาร ๓๕๐๐ ตัว จับกลุ่ม ๗ กลุ่มๆ ละ ๕๐๐ ตัวบินอารักขาขอบ
ข้างทุกทิศทางทิศบูรพาของป่าหิมพานต์ก็มีนกคุดเหว่าชื่อภูณมุขะมีบริวาร ๓๕๐ ตัว บินริบข้าง ๔
กลุ่มๆ ละ ๕๐ ตัว อารักขาต่อมานกภูณมุขไปหากภูณาละซึ่งมาดูแลสหายและให้อาหารแก่นกภูณมุ
มุข^{๔๘๕} ในชั้นอรรถกถาเนื้อเรื่องปรากฏเช่นเดิม ไม่ได้ขยายมากนัก เพราะแหล่งข้อมูลเดิมมีความ
สมบูรณ์

มีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อสังขะเป็นผู้มั่งคั่ง ได้ตั้งโรงงาน ๖ แห่งแก่เด็กกำพร้าและคนเดินทาง
เป็นประจำทุกวัน วันหนึ่งเกิดมีความคิดว่าทรัพย์กำลังจะหมดเกรงว่าจะไม่ได้ทำทาน จึงไปสุวรรณภูมิ
เพื่อจะไปนำทรัพย์มา ได้ต่อเรือ สักรรยาและบุตรทำทานต่อไปอย่าได้หยุด ช่วงที่ตนไม่อยู่ ขณะนั้น
พระปัจเจกพุทธพิจารณาเห็นว่าพราหมณ์จะประสบชะตากรรมจากการเดินทาง จึงคิดอนุเคราะห์โดย
ปรากฏตัวให้พราหมณ์ทำบุญด้วยการถวายเป็นและรองเท้าเมื่อพราหมณ์ได้เห็นพระปัจเจกเกิดความ
ปีติถวายเป็นและรองเท้าและร่วมพระปัจเจก จากนั้นตนเองได้ลงเรือกับบริวาร พอเดินทางได้ ๗ วัน เรือได้ล่ม

^{๔๘๓} พระสุตธรรมโฆษณะ (รจนา), นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง (แปล). (โลก

บัญญัติ, กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๘) หน้า ๑๘

^{๔๘๔} ชาดกภูฏกถา เล่ม ๓ ภาค ๗ หน้า ๔๖๑-๔๖๘

^{๔๘๕} ขุ.ชา.๗๗/๒๙๖-๓๑๔/๙๓-๑๑๐

นางเมขลาที่ท้าวโลกบาลทั้ง ๔ ตั้งไว้เพื่อตรวจตราดูความเรียบร้อยแม่น้ำ เห็นสังขพรหมณ์กั้วายน้ำ อยู่ก็ช่วยไว้^{๔๘๖}

จารึกแผ่นที่ ๑๑

เรื่องโลกย์สันถานเหลียมนี้ ป่าพระหิมพานต์ในทีนั้นมิภูเขอันหนึ่งศรีดุจเงินยวงชื่อหิริภู
บรรพต มีถ้ำแก้วถ้ำเงินแปนที่อยู่แห่งพญาพานรทั้ง ๒ คือหฤฆมานและภะหุสิสุครีวะ เปนนายฝูง มี
บริวารละพวกๆ มากกว่าพันโกฏ และในถ้ำที่สถิตย์พญาพานรทั้ง ๒ นั้นมีพื้นอันอ่อนนุ่มดุจสำสีก่อปร
ด้วยมโนศิลาแดงแลจุนทรดาลแปนที่รมนียถานยั้งนัก กลางเสามีพญานาคอยู่ในมหาสมุทพนพิศม์ต้อง
พฤษชาชาติอันอยู่ริมฝั่งน้ำใหม่แปนจุนไปหมุ่นกซึ่งทรงอาไศยอยู่บนต้นไม้้นกัวินาศฉิบหายด้วยพิศม์
แห่งพญานาค ปลายเสามีวิมานเทพดาบนยอดเขาสุทัศน์

จารึกแผ่นที่ ๑๒

เรื่องโลกย์สันถานเหลียมนี้ ป่าพระหิมพานต์ในทีนั้นมิมหาสระชื่อสี่หะบ่าตะสระ ริมฝั่ง
สระนั้นมิภูเขอันก่อประด้วยถ้ำเงินแลถ้ำแก้วต่าง ๆ แปนที่อาไศยแห่งพญาราชสีห์ทั้ง ๔ ตระกูล แล
สัตว์จตุบาททวิบาทหลายชาติหลายพรรคต่างๆ ก็ไปมาหากินในประเทศทีนั้นแปนอันมาก กลางเสา
เรื่องมหาชนกสำภาแตกห้วยน้ำอยู่ในมหาสมุทปลายเสามีวิมานยอดเขาเนมินธร

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

ป่าหิมพานต์ในจารึกที่ ๑๑ และ ๑๒ มีเนื้อหาตรงกับจารึกที่ ๖ เรื่องป่าหิมพานต์ ราชสีห์
ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นส่วนขยายคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้เพียบพร้อมด้วย
จรรยาว่ามนุษย์และเทวดาทั้งหลาย เช่นเดียวกับราชสีห์เป็นจอมราชาแห่งสัตว์ป่า ข้อความที่ปรากฏ
ในจารึกจึงหยิบยกเฉพาะข้อมูลขยายคุณสมบัติของราชสีห์อย่างละเอียดถึงประเภทและลักษณะดังนี้
ราชสีห์ ๔ จำพวกคือดินราชสีห์ กาฬราชสีห์ ปันทุราชสีห์ ไกรสรราชสีห์, ดินราชสีห์ รูปร่างเหมือน
โค สัตว์ลายนกกพิราบ กินหญ้าเป็นอาหาร, กาฬราชสีห์ รูปร่างเหมือนโคดำ กินหญ้าเป็นอาหาร, ปันทุ
ราชสีห์ รูปร่างเหมือนแม่โค สัตว์ลายใบไม้เหลือง กินเนื้อเป็นอาหาร, ไกรสรราชสีห์ สีเหมือนครั่ง^{๔๘๗}
(สารัตถปกาสินี อรรถกถา สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค เช่น ๓ ภาค ๑ น.๑๗๓)

มหาชนกปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถามีเนื้อหาไม่ค่อยแตกต่างกันนัก เพราะ
เรื่องที่ปรากฏอย่างเป็นเรื่องราวในอรรถกถาจึงเพิ่มรายละเอียดขึ้นมา แต่ใจความหลักของเรื่องยัง
ปรากฏความหมายอย่างเดิม รายละเอียดของเรื่องมีดังนี้ มีพระราชาช่อมหาชนกครองกรุงมิถิลา
แคว้นวิเทหะ มีพระราชโอรสสองพระองค์คืออริฏฐชนกและโปลชนก เมื่อพระราชาสเด็จพระศวรรคต พระ
ราชโอรสองค์ใหญ่ได้ครองราชแทน องค์เล็กเป็นอุปราช อำมาตย์ได้เพ็ดทูลพระราชาราชว่าพระอุราช
คิดจะแย่งราชสมบัติ พระองค์จึงจับอุปราชมาคุมขังเพื่อจะสำเร็จโทษ อุปราชหนีออกมาได้ จึงโกรธ
ภายหลังได้แย่งราชสมบัติและฆ่าพระราชาราชเสีย ส่วนพระมเหสีของพระราชาราชกำลังตั้งครรภ์หนีออกไป

^{๔๘๖} ขาตักสิณกถา เล่ม ๓ ภาค ๕ หน้า ๘๐๒-๘๑๔

^{๔๘๗} สารัตถปกาสินี อรรถกถา สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค เล่ม ๓ ภาค ๑ หน้า ๑๗๓

จากพระนครได้ไปอาศัยอยู่กับพราหมณ์ผู้หนึ่ง หลังจากนั้นเมื่อนานพระราชโอรสได้ประสูติถูกตั้งชื่อว่า มหาชนก เมื่อโตขึ้นรู้ความจริงออกไปค้าขายเพื่อสะสมทรัพย์สมบัติเป็นระเบียบในการยึดราชสมบัติคืน พอเรือออกทะเลได้ไม่นานก็อับปาง พระนางเมขลาตรวจดูทะเลเห็นพระมหาชนกว่ายน้ำอยู่จึงเหาะมาหาและถามว่าว่ายน้ำแล้วคิดว่าจะรอดหรือ พระมหาชนกจึงตอบว่าแล้วคนอื่นที่ไม่ว่ายน้ำแล้วรอดหรือ นางเมขลาพอใจในวาทะก็ช่วยอุ้มให้พ้นจากการจมน้ำได้^{๔๘๘}

จาริกแผ่นดินที่ ๑๓

เรื่องโลภย์สันถานเหลี่ยมนี่ มีนิคมแห่งหนึ่งบุรุษผู้หนึ่งชื่อมิตวินทุลามารดาจะโดยสารพานิชไปค้าสำเภา มานดาห้ามมิตวินทุก็เอาเท้าประหารมานดาล้มลง แล้วก็มาลงสำเภาแล่นไปในมหาสมุทรต้องพายุใหญ่ถึง ๗ วันนายสำเภาให้พานิชในลำเรือจับฉลาก มิตวินทุจับต้องฉลากกาลกีนีถึง ๓ ครั้งพานิชทั้งปวงก็จับมิตวินทุใส่แพลอยเสียดกลางมหาสมุทร มิตวินทุขึ้นเกาะหนึ่งได้เที่ยวไปในเกาะได้นางเวมานิกเปรตในวิมานแก้ววิมานเงินวิมานทองปนภรรยา ๓๒ นางแล้วไปพบเปรตอันงจักรพัดผันอยู่บนศีศะ มิตวินทุเห็นจักรจุดดอกบัวก็ขอจักรแก่เปรตนั้นมาผัดอยู่บนศีศะแห่งตนเสวยเวทนาอยู่ปลายเสายอดเขาวินันต

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

มิตวินทุขาดกปรากฏในพระไตรปิฎกสองแห่ง มีเนื้อหาคล้ายกันแต่รายละเอียดแตกต่างกันแหล่งแรกปรากฏเพียงเนื้อหาดังนี้

ท่านเลยปราสาทแก้วผลึก ปราสาทเงินและปราสาทแก้วมัทมาแล้ว ท่านนั้นเป็นผู้ถูกจักรกริตบนศรีษะแล้ว บาปยังไม่สิ้นตราบใดท่านยังมีชีวิตอยู่ที่จักไม่พ้นจากจักรกริตตราบนั้น ^{๔๘๙}

แหล่งที่ ๒ เนื้อหาเป็นบทสนทนา แต่ไม่ได้บอกว่าผู้ใดกล่าวกะผู้ใด เนื้อหาปรากฏรายละเอียดกว่าเนื้อตอนแรก ดังนี้

ข้าพเจ้าได้กระทำอะไรไว้ให้แก่เทวดาทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้กระทำบาปกรรมอะไรไว้ จักกรตจึงได้มากระทบศรีษะของข้าพเจ้าพัดอยู่บนกระหม่อม ^๕

ท่านล่องเลยปราสาทแก้วผลึก ปราสาทแก้วมณี ปราสาทเงินและปราสาททอง และมาในที่นี้เพราะเหตุอะไร ^๖

เชิญท่านดูข้าพเจ้าผู้ถึงความฉิบหายเพราะความสำคัญเช่นนี้ว่า โภคสมบัติในที่นี้ เห็นจะมีมากกว่าโภคสมบัติในปราสาททั้งสิ้น ^๗

ท่านละทิ้งนางเวมานิกเปรต ๔ มาได้นางเวมานิกเปรต ๘ ละทิ้งนางมานิเปรต ๘ มาได้นางมานิกเปรต ๑๖..ชนเหล่าใดมากำหนดยินดีในต้นหนานั้น ชนเหล่านั้นจึงต้องเป็นทวนจักรกรตไว้ ^๘

^{๔๘๘} ขาดกัฎฐกถา เล่ม ๔ ภาค ๒ หน้า ๙๓-๑๕๔

^{๔๘๙} พุ.ชา. ๒๗/๘๒/๒๘

^{๔๙๐} พุ.ชา.๒๗/๒๗๓-๗๙๗/๑๘๔-๑๘๕

ในอรรถกถา ขยายเนื้อความดังกล่าวว่าโดยขยายเป็นเนื้อเรื่อง ตั้รูปประโยคที่เป็นเชิงถามตอบออก แล้วเรียบเรียงด้วยประโยคด้วยการเล่าคำพูดของผู้แต่งซึ่งสรุปใจความว่า มิตตวินทุถูกโยนลงไปในทะเล ได้นางมานิกเปรัต ได้พบกัจจกรีนึกว่าเครื่องประดับจึงขอมามาผัดศรีษะตน^{๔๙๑}

ในอีกพระสูตรหนึ่งให้รายละเอียดตรงกับเนื้อหาที่ปรากฏในจารึกว่า มิตตวินทุอยู่กับมารดาสองคน บิดาได้เสียชีวิต มารดาต้องการให้มิตตวินทุให้ทาน รักษาศีล และฟังธรรม แต่มิตตวินทุปฏิเสธบอกว่าไม่มีประโยชน์ มารดาจึงได้สินจ้างหนึ่งพันเพื่อไปฟังธรรม มิตตวินทุต้องการค่าจ้างจึงไปฟังธรรมด้วยความจำเป็น เมื่อกลับมามารดาจึงให้มิตตวินทุเล่าให้ฟัง แต่มิตตวินทุเล่าไม่ได้ แต่มารดาก็ให้เงินตามคำสัญญา มิตตวินทุได้เงินแล้วจึงอยากจะไปค้าขายทางเรือ แม่ขอร้องให้อยู่กับตน เพราะไม่มีใครดูแล มิตตวินทุปล้ำมารดาล้มลงแล้วลงเรือไป เมื่อเรือออกจากท่าได้ ๗ วันก็หยุดนิ่งไม่แล่นอีกต่อไป ลูกเรือทั้งหมดจึงได้จับสลากว่าที่เรือไม่แล่นเกิดจากผู้ใด มิตตวินทุจับสลากได้ถึง ๓ ครั้ง จึงถูกจับลอยแพ...^{๔๙๒}

จารึกแผ่นที่ ๑๔

เรื่องโลกสันถานเหลียมนี้ เมืองพาราณสีพราหมณ์ปะโรหิตผู้หนึ่งพิพากษาความไม่เปนยุติธรรมมักรับสินบนลูกความ กลับความแพ้ความชนะๆ เปนแพ่เนื่อง ๆ วันหนึ่งได้ให้ผลหมากม่วงแก่หญิงลูกความอันรักษาอุโบสถสี่ผลหนึ่ง ครั้นสิ้นชีวิตก็ไปบังเกิดเปนเวมานิกเปรัตเพลากลางวันเสวยทิพย์สมบัติในนิมานทองท่ามกลางสวนหมากม่วง ๑ ครั้งหนึ่งนางรุกขเทพธิดาภาพญาพาราณสีอันออกบรรพชาเปนดาบศมาภพผลหมากม่วงฉันทก็พบเปรัตนั้นได้สนทนากัน กลางเสามีมหาสมุทรปลาอานนท์ตัวหนึ่งเอาหางกระหวัดล้อมวงเขอันหนึ่งเข้าไปปรารณาจกินฝูงปลาอันอาไศรยแอบเกาะนั้นอยู่มิทันพิจารณาด้วยความโลภอาหาร ก็ตัดทางแห่งคนขาดได้ความเวทนายิ่งนัก ปลายเสายอดเขาอัศกร

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกุมารราชโอรสพระเจ้าพาราณสี ออกบวชเป็นฤาษี เที่ยวจาริกไปสู่เมืองหนึ่ง พระราชาทอดพระเนตรเห็นเกิดความเลื่อมใส ถวายอาหารทุกวัน ในเมืองนั้นมีอำมาตย์ ๕ คน คนหนึ่งมีความเห็นอเหตุกว่าที่ สัตว์จะเป็นผู้เศร้าหมองหรือหมดจดเองโดยไม่ต้องกระทำอะไร, คนที่สอง มีความเห็นอิสกรณวาที โลกนี้มีผู้สร้าง, คนที่สาม มีความเห็นเป็นปุพเพกตวาทีคนตายแล้วก็สูญ, คนที่หามีความเห็นเป็นชัตตตวิชชวาที ฆ่าพ่อแม่ได้เพื่อประโยชน์ของตน เมื่อทั้ง ๕ คนเป็นผู้พิพากษาคดี ก็ตัดสินคนที่แพ้ให้ชนะ คนที่ควรจะชนะให้แพ้ มีคนหนึ่งถูกตัดสินให้แพ้จึงเห็นฤาษีก็ปรับทุกข์ให้ฟัง ฤาษีจึงตัดสินใหม่ เมื่อพระราชาได้ทราบเรื่อง จึงขอร้องให้เป็นผู้พิพากษาคดี ต่อมาอำมาตย์ยุยงพระราชาให้ฆ่าฤาษีเสีย ภายหลังพระราชาได้สติก็ยกความตั้งใจ ต่อมาอำมาตย์ทั้ง ๕ ก็ยุยงพระราชาฆ่าพระมเหสี แต่เพราะมเหสีเป็นผู้มีศีลจึงปลอดภัย^{๔๙๓}

^{๔๙๑} ชาตกัฎฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๘ หน้า ๓๗-๘๔๐

^{๔๙๒} ชาตกัฎฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๕ หน้า ๗๕๙-๗๗๐

^{๔๙๓} ชาตกัฎฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๗ หน้า ๓๗๗-๔๐๘

ปลาอานนท์ปรากฏในไตรภูมิโลกวิจิตรกถาว่า ผุงปลาในมหาสมุทรนั้น แต่งตั้งปลาอานนท์อันมีตัวอันยาวได้ ๑,๐๐๐ โยชน์นั้นให้เป็นพญา ชวนกันเข้าไปเฝ้าปลาอานนท์ทุกวัน ๆ ครั้งนั้นปลาใหญ่ ๆ ทั้งหลายกินสาหร่ายสายตึงแลจอกแหนเป็นอาหาร บางคลาสุบสาหร่ายก็สูบก้อนศิลาเข้าไปด้วยกัน พญาปลาอันชื่อว่าอานนท์นั้น ในเพลารวันหนึ่งไปเที่ยวกินสาหร่าย ไม่ทันรู้ว่าตัวน้อยแอบอยู่ในสาหร่าย เมื่อสุบสาหร่ายก็สูบปลาตัวน้อยเข้าไปด้วยกัน ครั้นได้รสปลาที่อร่อยหนักหนาผิดกว่าแต่ก่อน มีความสงสัยจะใคร่รู้ จึงสำรวจอาหารออกมาพิจารณาดู ก็เห็นปลาตัวน้อยติดพันอยู่ในสาหร่ายนั้น พญาปลาสำคัญมั่นว่ารสนี้ร่อยหนักหนา แต่ก่อนอาตมาไม่รู้เลยว่าอร่อยถึงเพียงนี้ จะกระทำไฉนหนอ จึงจะได้กินปลาทุกวัน ๆ ครั้นจะชมเพลงกินซึ่งหน้า ปลาทั้งปวงก็จะหนีเสียสิ้น ฉะนั้น อาตมาจะลอบกินด้วยอุบาย อย่าให้ปลาทั้งหลายล่วงรู้ว่าอาตมากินปริวาร ดิริฉะนี้แล้ว ถึงเพลปลาทั้งปวงมาเฝ้าแล้วแลกลับไป ปลาพวกใดอยู่สุดท้าย พญาปลาก็กินปลาตัวนั้นเป็นอาหาร แต่กระทำได้จนปลาที่เป็นปริวารนั้นเปลืองไป ๆ ปลาทั้งปวงก็สงสัยว่าเหตุไฉนญาติของเราจึงน้อยเข้า ๆ ผิดประหลาดหนักหนา ชะรอยอันตรายจะเกิดแก่หมู่ปลาเป็นมั่นคง ครั้นแสวงหามูลเหตุแห่งอันตราย ก็ไม่ปรากฏในที่ใดที่หนึ่ง เห็นประหลาดอยู่แต่อาการพญาปลา ปลาตัวหนึ่งจึงอาสาว่าข้านี้แหละจะพิจารณาเอาเหตุให้จงได้ ครั้นถึงเวลาเฝ้า ปลาตัวนั้นก็เข้าไปอยู่ที่หูของพญาปลา บมิให้พญาปลานั้นรู้ ก็เห็นเห็นว่าพญาปลากินปลาที่ออกจากเกเฝ้าในสุดท้ายภายหลัง ปลาตัวนั้นลอดท้องพญาปลาออกมาได้ ก็บอกแก่ปลาทั้งปวง ปลาทั้งปวงก็สะดุ้งตกใจ ต่างคนต่างหนี ไม่มีผลตัวใดจะมาเฝ้าเหมือนอย่างแต่ก่อนแต่หลัง พญาปลานั้นน้อยอยากจะกินปลาที่กำลังก็เที่ยวไปเพื่อจะแสวงหาปลาเป็นอาหาร ไปเห็นเกาะอันหนึ่งจึงรำพึงว่า ปลาทั้งปวงนี้หนีเราเข้าแอบเกาะมั่นคงอาตมาจะแหวดวงเกี่ยวรัดกระหวัดเกาะเข้าด้วยกายจะกวาดหมู่ปลาทั้งหลายซึ่งกวาดหลบเข้ามาด้วยอำนาจโลกเจตนา ก็สำคัญว่าปลาอื่น หาสำคัญว่าหางแห่งตนไม่ ก็สูบหางแห่งตนเอง กัดหางจนหางขาด หยาดโลหิตไหลามไหลนองในท้องมหาสมุทร ทนทุกขเวทนาแสนสาหัส ปลาทั้งหลายได้กลิ่นเลือด ก็เข้ารุมกัดพญาปลาจนหมดจนสิ้น เหลืออัฐกอยู่^{๔๙๔}

จาริกแผ่นที่ ๑๕

เรื่องโลกย์สันถานเหลี่ยมนี่ มีมหาสมุทรพานิชแล่นสำเภาลงทางไปจะเข้าหาฝั่งมิได้มาพบนางเวมานิกเปรตในวิมานทองอยู่ที่เกาะแห่งหนึ่ง จึงถามนางๆ ชื่อบอกทางให้พานิชทั้งหลายจึงใช้ใบมาสู่ประเทศมานุษได้ อนึ่งมีกัจจิกาสุรเปรตกายยาวได้ ๑๒ โยชน์นอนอยู่กับปถพีแทบฝังสมุทตจศีลาอดเข้าอดน้ำมาถึงพุทธรันดรหนึ่ง วันหนึ่งภิกขุอรุญญิตตงค์ ๕๐๐ รูปเที่ยวจาริกมาในที่นั้นเห็นเปรตทณเวทนาอยู่ ผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจึงเอาบาตทั้ง ๕๐๐ ลงตักน้ำเทลงในชากแห่งเปรต น้ำมีอจไหลลงในมุขทวารแห่งเปรตได้แต่สักหยาดหนึ่งด้วยอกุศลกรรมแต่ปางก่อนให้ผลปลายสายอดเขาจักรวาล

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

เรื่องมหาสมุทรพานิช ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาชาดก ซึ่งพระพุทธเจ้ายกนิทานในอดีตขึ้นมากกว่าว่า ในสมัยพระเจ้าพรหมทัต มีหมู่บ้านหนึ่งผู้คนอาศัยอยู่พันครัวเรือน มีอาชีพขางไม้ มีคน

^{๔๙๔} พระยารธรรมปริชา (แก้ว), หน้า ๖๓๙-๖๔๐.

จ้างทำตั้งเตียง พวกช่างได้รับเงินเข้ามาแล้วแต่ละเลยไม่ทำถึงเวลานายจ้างมาทวง จึงพากันหนีลงเรือ พอเรือถึงกลางสมุทรแล้วเรือได้อับปาง จึงขึ้นเกาะได้เจอซีเปลือยซึ่งเคยเดินเรือและเรืออับปาง ได้ขึ้นเกาะก่อนหน้าที่ ชักชวนไม่ให้ทำกรางงานเพราะอยู่ในเกาะก็มีอาหาร ผลไม้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ต่อ มีเทวดามาบอกว่าอีกไม่นานท่วมจะท่วมเกาะ คนส่วนใหญ่ไม่เชื่อ มีเพียงสมุทวานิชเท่านั้นที่เชื่อจึง รอดเพียงคนเดียว^{๔๙๕}

ในลังกาทวีป ที่หมู่บ้านโรหณะ ภิกษุประมาณ ๕๐ รูปเดินทางไปชมพูทวีป เพื่อไหว้พระ มหาโพธิพฤกษ์ เดินไปเรื่อยจนเข้าสู่ป่าใหญ่ ภิกษุเหล่านั้นหลงทางจึงเดินตามทางที่ข้างเดิน พบเปรต นอนอยู่ร่างกายเหมือนแผ่นหินใหญ่ เข้าใจว่าเป็นลานหิน ภิกษุเหล่านั้นจึงพากันเข้าไปนอนพระมหา เถระลุกขึ้นเดินจงกรม เห็นมือและเท้า จึงเดินลงจากหลังเปรตและถามว่า เหตุไรจึงอยู่ในสภาพเช่นนี้ เปรตนั้นตอบว่าเพราะทำพินทุของสงฆ์เสียหาย และขอร้องให้พระมหาเถระตักน้ำใส่ปากตน ภิกษุ ๖๐ รูป พากันลงสู่แม่น้ำ ตักน้ำด้วยบาตรขนไปเทใส่ในปากของเปรตตั้งแต่ปฐมยามจนถึงรุ่งอรุณ ลิ้นของ เปรตก็ไม่ได้ชุ่มเลย ทั้งคู่ได้สนทนากันและเปรตได้ขอให้พระมหาเถระจงอยู่ในความไม่ประมาท^{๔๙๖}

จาริกแผ่นดินที่ ๑๖

เรื่องโลกย์สันถานเหลียมนี้ เมืองพาราณสีพระราชาบุตรบรมกระษัตริย์ทรงม้าพระอินทร์ยก พลออกประภาชนะในป่าหลงทางมาแต่พระองค์กับม้ามาถึงวิมานนางเวมานิกเปรตก็ได้กระทำสังวาส กิจด้วยนางนั้น วันหนึ่งเพลาราตรีเที่ยงคืนพระราชาบุตรบัณฑิตมกลลับสนิจ นางเวมานิกเปรตลงจาก วิมานมาเสวยกามให้สุนัขเท่าข้างสารกัตมางชะบริโภคครั้นพระราชาบุตรตื่นขึ้นก็ติดตามนางมา เห็น เปนรูปเปรตสุนัขก็ต่ออยู่ เธอก็พินสุนัขด้วยพระขรรค์กายสุนัขขาดอกซีท่อนก็เปนรูป สุนัขขึ้นขบ กัดเมื่อนางนั้นจนถึงหมิ่นถึงพิน นางจึงทูลอุบายให้เธอถ่มขี้ลงแล้วขี้ด้วยพระบาทผู้สุนัขก็อันตร ธารหาย กลางเสาเรื่องพระสุมณะสามเณรสำแดงฤทธิ์ลี้วงเอาจิ้งโกฏอันใส่พระบรมธาตุแต่อุทรพญาสุ ละห์ตนาคราช ปลายเสายอดเขาจักรวาล

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

เรื่องเวมานิกเปรตนี้ปรากฏในสองคัมภีร์แต่มีรายละเอียดของเนื้อหาน้อยกว่าตามที่ ปรากฏในจาริก ในคัมภีร์โลกบัญญัติ กล่าวพวกเขาเปรตที่ชื่อว่าเวมานิกกะ มีวิมานคือเปรตของผู้หญิง ปายาสิกัญญ เป็นเปรตผู้ชาย เปรตมานิกไม่เคยให้ทางต่างๆ ริกษาศิล จะได้อาศัยผลแห่งกุศลกรรม เป็นอยู่ในวิมานทิพย์ อันเพริศแพรวด้วยเงินทองและแก้วมณี สำเร็จแล้วรัตนะทั้งปวง พร้อมด้วยนาง อัสสร ๔ นาง ถึง ๓๕ นางเป็นที่สุดตลอดเวลากึ่งเดือน... ส่วนเปรตผู้ชายก็เหมือนท้าวพญาสิกัญญ ตัด (ขาดแคลน) เครื่องอุปโภคบริโภค... เพราะมีความเห็นผิด...^{๔๙๗}

ในไตรภูมิบายให้รายละเอียดเพิ่มขึ้นว่า ยังมีเปรตตนหนึ่ง เมื่อกลางวันใส่ เขายังเขาตีเขา ข้างทางตน และมีหมาใหญ่เท่าข้างสาร มันไล่ขบไล่กัดเนื้อเขา เขาลำบากทนทุกขเวทนนานักหนายอยู่ฉนั้น ทุกเมื่อ เมื่อกลางคืนใส่ เขาได้เป็นเทพดาแลนางฟ้าเฝ้าจำเรียว แลได้เสวยสำเร็จ แลได้เสวยสมบัติ

^{๔๙๕} ชาตภิกษุกลา เล่ม ๓ ภาค ๖ หน้า ๑๓๓-๑๔๓

^{๔๙๖} พระสังฆราชเมธังกร, หน้า ๓๓-๓๔

^{๔๙๗} พระสังฆราชเมธังกร, หน้า ๘๗

เป็นทิพย์ดั่งเทพดาแล เขาเป็นดั่งนี้ทุกวารทุกเดือน ทรายเท่าสิ้นบาปกรรมเขานั้น อันว่าเปรตผู้นี้ไ้
เมื่อก่อนเป็นพราน เมื่อกกลางวันเขาเข้าป่าล่าเนื้อ เมื่อกกลางคืนเขาจำศีล ด้วยบาปกรรมเขานันได้เข้า
เนื้อเมื่อกกลางวันนั้นแล จึงท่านได้เข้าตีได้ฟุ้งได้แหง แลจึงมีหมาเท่าข้างสารไลขบเนื้อหลังกว่าคัมภีร์สอง
เล่มนี้เพราะมีเนื้อหาที่ขยายและเพิ่มเติมเนื้อหาอย่างมาก จนเนื้อหาเดิมเปลี่ยนแปลงความหมายจาก
เดิมอย่างมาก

จารึกแผ่นที่ ๑๗

เรื่องโลภย์สันถานเหลี่ยมนี้ ป่าหิมพานต์นากทั้งสองอาไศรยริมฝั่งน้ำได้ปลาตเพียงตัว
หนึ่งซึ่งท่อนกลางตัวเปนส่วนของตน ไม่ตกลงกันจึงไปหาสุนัขจิ้งจอกๆ ก็แบ่งส่วนกลางเปนของตน
ท่อนหัวก่อนหางได้แก่นากสองตัวนั้น โภธิสัตว์เปนรุกขเทวดาเห็นก็ติเตียนสัตว์ทั้ง ๓ นิทานหนึ่งมี
สุนัขจิ้งจอกชั้นสูงช้ำ นิทานหนึ่งสุนัขจิ้งจอกทำอุบายจำศีลลงกินหนุ นิทานหนึ่งโภธิสัตว์เปนวานร
ลงฆ่าจรเข้ทั้ง ๒ อันคิดร้ายต่อเธอ นิทานหนึ่งสุกรชั้นสูงญาราชสีห์ นิทานหนึ่งราชสีห์ตกหล่มสุนัข
ช่วยขึ้นได้ กลางเสาเรื่องพญาอังกุระลงสำเภาไปเที่ยวค้าขาย ปลายเสาวินานเพตตายอดเขาอัคร

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

สุนัขจิ้งจอกชื่อว่ามายาวิพาภรรยาไปใกล้ฝั่งแม่น้ำ ตัวเมียแพ้ท้องอยากกินเนื้อที่ยังสดอยู่
สุนัขจิ้งจอกตัวผู้บอกว่าจะหามาให้แล้วเดินไปตามริมฝั่งน้ำ ขณะนั้นนาคสองตัว ตัวหนึ่งหากินในน้ำลิก
อีกตัวหากินตามฝั่ง นาคที่หากินในน้ำลิกคาบปลาตะเพียนได้ ตกลงแบ่งกันไม่ได้ สุนัขจิ้งจอกเดินทาง
จึงขอเป็นผู้ไกลเกลี้ย ท่อนหัวให้นาคที่หากินในน้ำลิก ท่อนหางแบ่งให้นาคที่หากินในน้ำตื้น ส่วนตัด
เอาท่อนกลางเพราะเป็นผู้พิพากษาคดี เมื่อสุนัขจิ้งจอกคาบปลาไปแล้ว นาคทั้งสองจึงคิดว่าไม่น่าจะ
ทะเลาะกัน^{๔๙๘}

นิทานเรื่องสุนัขจิ้งจอกทำอุบายลงกินหมูมีที่มาในอรรถกถาชาดก ปรากฏรายละเอียด
ว่าครั้งหนึ่งเกิดไฟไหม้ป่า สุนัขจิ้งจอกไม่สามารถหนีไปได้ จึงยื่นเอาหัวฟิงตันไม้ไว้ ขนถูกไฟไหม้เหลือ
เฉพาะขนที่กระจุกอยู่บนหัว เมื่อเดินไปที่ริมน้ำ เห็นฝูงหนุจึงคิดจะลงกินหนุ บอกหนุว่าตนจะมา
คุ้มครองหนุ หมูเชื่อใจ สุนัขจิ้งจอกจึงตะครุบกินที่ละตัว^{๔๙๙}

นิทานเรื่องพระโภธิสัตว์เป็นวานรลงฆ่าจรเข้ที่คิดร้ายต่อเธอ ปรากฏรายละเอียดใน
อรรถกถาว่า ภรรยาจรเข้แพ้ท้อง อยากกินหัวใจพระโภธิสัตว์จึงบอกสามี จรเข้สามีจึงออกอุบายพ
กับวานรโภธิสัตว์จะพาไปกินมะม่วงในอีกเกาะหนึ่ง วานรจึงกระโดดขึ้นหลัง พอว่ายน้ำไปได้ครู่เดียว
จรเข้ก็จะดำน้ำลงไป วานรสงสัยจึงถามจรเข้ จรเข้จึงบอกความจริงว่าจะฆ่าวานรเองนำหัวใจไปให้
ภรรยาตน วานรจึงบอกว่าหัวใจของตนอยู่ที่ต้นมะเดื่อ ถ้าอยากได้ก็ให้พาตนไปที่ต้นมะเดื่อ เมื่อไปถึง
วานรก็กระโดดขึ้นต้นมะเดื่อ^{๕๐๐}

^{๔๙๘} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๓ หน้า ๒๔๓-๔๕๒

^{๔๙๙} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๒ หน้า ๕๐๖

^{๕๐๐} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๘ หน้า ๖๕๘-๖๖๐ และ ปรมัตถทีปนี เล่ม ๓ ภาค ๓ หน้า ๓๑๐-

เรื่องสุกรชั้นสุรราชสีห์ปรากฏรายละเอียดดังนี้ มีราชสีห์ตัวหนึ่งฆ่ากระบือและช้างแล้วกินจนอิ่ม เห็นสุกรจึงคิดว่าวันข้างหน้าเราจักฆ่าสุกรตัวนี้เป็นอาหาร สุกรเข้าใจว่าที่เสือไม่ฆ่าตนเพราะกลัวตน จึงทำราชสีห์ให้มาสู้กันในอีก ๗ วันข้างหน้า เมื่อสุกรกลับที่พักของตนก็เล่าเรื่องที่ทำราชสีห์ให้ญาติของตนฟัง พวกญาติได้ฟังแล้วเกิดความตกใจ จึงออกอุบายให้สุกรไปคลุกโคลนตมและสิ่งที่มีกลิ่นเหม็น เมื่อครบกำหนด ๗ วัน สุกรไปก่อนกำหนดเพื่อจะไปยืนอยู่เหนือลมให้กลิ่นพัดไปทางราชสีห์ เมื่อราชสีห์มาถึงได้กลิ่นโคลนตมและคูด จึงยอมแพ้ไม่ต่อสู้รบ^{๕๐๑}

นิทานเรื่องราชสีห์ตกหล่มสุนัขช่วยขึ้นได้ ปรากฏในอรรถกถามีรายละเอียดว่า มีพระราชสีห์ตัวหนึ่งออกจากถ้ำเห็นเนื้อตัวหนึ่งเล็มหญ้าอยู่ จึงกระโจนเข้าหาเพื่อจะจับกินเป็นอาหารเนื้อหลบหลีกหนีทัน ราชสีห์ได้พลัดตกลงไปในโคลนตม สุนัขตัวหนึ่งออกแสวงหาอาหารผ่านมาพอดีเห็นราชสีห์จึงเกิดความกลัวคิดจะหนี ราชสีห์ขอร้องให้ช่วยโดยกล่าวว่า “พอมหาจำเริญ อย่าหนีเลยช่วยข้าพเจ้าด้วยเถิด” สุนัขจึงช่วยราชสีห์ขึ้นจากหล่มมาได้ ราชสีห์ได้ฆ่าโคตัวหนึ่งเป็นอาหารและแบ่งให้สุนัขเป็นการตอบแทน และชวนสุนัขไปอยู่กับตน สุนัขก็อยู่อาศัยกับราชสีห์ พอราชสีห์จ้ายสัตว์ได้ก็จะแบ่งอาหารให้สุนัขกิน^{๕๐๒}

จาริกแผ่นดินที่ ๑๘

เรื่องโลกขัณฑ์สันถานเหลี่ยมนี่ มียมโลกย์คือเมืองพญายมราชาฯ ถามเทวทูตทั้ง ๔ แก่สัตว์อันไปอุบัติในยมโลกย์สัตว์ซึ่งได้ทำการกุศลสำแดงเทวทูต ๕ ประการได้ก็ไปบังเกิดในศกษะติภพสัตว์ที่ทำอกุศลกำมิมิอาจำสำแดงเทวทูตได้ นายนิริยบาลก็คร่ำภาไปทิ้งลงในขุมนรกเสวยเวทนาอยู่จนสิ้นกำมิมิแห่ง ตนกกลางเสามีสุรินทรากุกับเทพดาและกษัตริราชอันมีฤทธิ์ลงลุมมหาสมุทเทียวหาแก้ต่างฯ มาชมเล่น ปลายเสามีวิมานเทพตายอดเขาจักรวาล

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

ในความของเรื่องนี้ (เทวทูต) พระพุทธเจ้าตรัสถึงสิ่งเตือนใจ ๕ อย่างได้แก่ ๑ การเกิด ๒ ความแก่ ๓ ความเจ็บ ๔ อาญาหรือการถูกลงโทษ และ ๕ ความตาย ซึ่งเป็นสิ่งไม่แน่นอน เปรียบเหมือนเทวทูตที่เตือนมนุษย์ให้รีบเร่งกระทำความดี^{๕๐๓}

จาริกแผ่นดินที่ ๑๙

เรื่องโลกขัณฑ์สันถานเหลี่ยมนี่ ปาหิมพานต์มีพญาช่างเผือกภาบริวารเทียวหากิน พบพองนกไส้อันคลอตัวไว้ในหนทางเธอยืนคร่อมไว้จนฝูงช่างบริวารไปสิ้นแล้วเธอก็จึงเดินไป พายหลังมีคชสารตัวหนึ่งมาเหยียบพองนกนั้นให้ทำลาย นางนกไส้จึงไปบอกกามาจิกจักขุช่างนั้นให้บอดจนช่างนั้นเทียวไปตกเหวตาย นิทานหนึ่งมีสุนัขจึงไปบอกกามาจิกจักขุช่างนั้นสุดท้อง ๆ ก็แปลงสีหะนาทแผดสุนัขตามกลางเสามีปลาตัวหนึ่งกลืนปองนกกางเขนอันคลอตัวไว้ที่หาดชายพญาครุฑธโกรธจวิดน้ำในมหาสมุทให้แห้งปลานั้นสำรอกพองคืนให้ ปลายเสามีวิมานยอดเขาจักรวาล

^{๕๐๑} ปรมัตถทีปนี ภาค ๓ เล่ม ๓ หน้า ๑๗-๒๖

^{๕๐๒} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๔ หน้า ๔๔-๕๓

^{๕๐๓} เทวทูตสูตร ๑๔/๕๐๔-๕๒๕/๒๘๕-๒๙๕)

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

เรื่องที่ ๑ พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นช้างอยู่ในหิมวันตประเทศ นางนกใส่ตัวหนึ่งตกฟองไว้ในที่ที่เป็นที่เที่ยวไปของพวกช้าง ลูกนกทำลายไข่ออกมา ยังไม่สามารถบินได้ พวกช้างเที่ยวหากินบริเวณนั้น แม่นกจึงคิดว่าช้างจักเหยียบย่ำลูกของตน จึงไปอ่อนวอนกับพระยาช้างขออย่าทำลายลูกตน พระยาช้างรับปากแต่มีช้างนอกฝูงเกเรตัวหนึ่งแก้งเหยียบลูกนกตายเสีย นกจึงไปหาเพื่อนกาแมลงวันเขียว กบ ให้เพื่อเหล่านี้ช่วยแก้แค้น กาได้เอาจะงอยปากของตนจิกตาช้าง แล้วแมลงวันขี้เสีตาช้างให้หนอนขนไซ ช้างได้รับความเจ็บปวดจึงกระหายจะดื่มน้ำ เมื่อได้เสียงกบร้องที่ก้นเหว จึงวิ่งไปตกเหวตายเพราะคิดว่ามีหนองน้ำ^{๕๐๔}

เรื่องที่ ๒ สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอยู่ใกล้รัษฎบรรพต หลงรักในราชสีห์ตัวหนึ่ง แต่ราชสีห์ไม่ใยดีตอบเพราะเห็นว่าเป็นสัตว์ที่มีตระกูลต่ำกว่าตน จึงได้เล่าเรื่องที่สุนัขจิ้งจอกมาขอความรักจากตนให้พวกพี่ราชสีห์ฟัง พวกพี่เหล่านั้นโกรธสุนัขจิ้งจอกจึงไปหาสุนัขที่นอนอยู่ถ้าแก้วผลึกเพื่อจะฆ่าแต่ราชสีห์มองไม่เห็นภูเขาเพราะเป็นแก้วใส จึงกระโจนเข้าไปหาสุนัขชนกับภูเขาตายกันหมด ต่อมาพ่อแม่ราชสีห์ทราบเรื่อง เพราะมีความรอบคอบจึงสำรวจดูบริเวณก่อน ทราบว่าเป็นถ้ำแก้วผลึกได้แผ่สีหนาททำให้สุนัขจิ้งจอกแตกตาย^{๕๐๕}

เรื่องที่ ๓ กาดัวหนึ่งพาภรรยาของตนแสวงหาอาหาร ข้าวปายาศ ปลา และสุรา นำมาวางไว้เพื่อเป็นอาหารพญานาค มีอีกคู่หนึ่งมาเห็นอาหารและสุราก็พากันกิน แล้วเกิดความเมามากันไปเล่นกีฬาที่ชายหาด เมื่อคลื่นซัดมาพาทัวเมียลงสู่น้ำลึก ถูกปลากลิ้นกิน กาดัวผู้คร่ำครวญร้องให้ถึงภรรยา พวกกามาเห็นเข้าถามได้ว่าปลาได้กินกาดัวหนึ่ง ก็ช่วยกันวิดน้ำ โดยใช้จะงอยปากอมน้ำเข้ากระพุ้งแก้ม แล้วนำไปคายทิ้ง จนอืดโรย ปากแห้ง เห็นว่าเป็นไปที่ไม่ได้ที่จะวิดน้ำมหาสมุทรให้แห้งจึงพากันเลิกความตั้งใจ^{๕๐๖}

จารึกแผ่นที่ ๒๐

เรื่องโลกย์สันถานเหลี่ยมนี่ ป่าหิมพานต์มีพญาหงษภาบริวารมาเล่นน้ำในมุจลินทระนิทานหนึ่งมีพญาสุวรรณราชหงษจับอยู่ยังสุวรรณบรรพตมีปักษชาติทั้งหลายต่าง ๆ มาประชุมกันในที่นั้น กากับนกเค้าจิกตีกันมีนกยูงรำแพนเหยี่ยวฝูงกามีพญาแร้งอยู่บนยอดเขาศิขกู พญาหงส์อยู่ยอดเขาจิตรกู มีแมลงมมใหญ่ตัวหนึ่งชักใยปิดปากถ้าฝูงกินรอนเข้าออกไปมาติดใยก็จับกินเป็นอาหาร ดาบศผู้หนึ่งตีแมลงมมตายก็ได้นางตรุณกินรีเป็นภรรยา กลางเสามีบุรุษชาวเมืองพาราณศรีชื่อมิตวินธู โดยสารสำเภาไปต่อคลื่นใหญ่ พานิชทั้งปวงให้มิตวินธูลงนั่งแพปลกลอยไปถึงเกาะได้นางเวมานิกเปรตในนิทานภรรยา ๓๒ นางแล้วเที่ยวไปพบยักษ์มีเพศเป็นแพะถึมิตวินธูกลับมาตักยั้งเมืองพาราณศรี ปลายเสามีวิมณยอดเขาวินนต

^{๕๐๔} ขาตักฎฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๒ หน้า ๗๕๘-๗๕๖

^{๕๐๕} ปรมัตถทีปนี เล่ม ๓ ภาค ๓ หน้า ๑๐-๑๖

^{๕๐๖} ขาตักฎฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๒ หน้า ๘๘๒-๘๘๖

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

พระโพธิสัตว์อุบัติกำเนิดเป็นสุวรรณหงส์ มีพี่น้องจำนวนมากพากันอยู่ที่เขาจิตรภูฏ จิกินข้าวสาลีที่เกิดขึ้นเองในป่าหิมพานต์ อยู่มาวันหนึ่งพากันไปเที่ยวในป่าหิมพานต์แล้วกลับมาที่เขาจิตรภูฏ เห็นภูเขาลูกหนึ่งชื่อว่า เนรุ ในระหว่างทางจึงได้พากันเกาะอยู่บนยอดเขานั้น สัตว์ที่อาศัยนั้นมีทั้งนก กาป่า ผูงกา สิงโต เสือหมาใน สัตว์จะเหมือนกันหมดเมื่ออยู่ในเขาแห่งนั้นเพราะภูเขามีสีทอง^{๕๐๗}

ในอดีตพระเจ้าพารณสีเสด็จกรีธาทัพออกปราบเมืองชายแดน ขณะที่ถึงอุทยานพระองค์ทอดพระเนตรเห็นนกแขกเต้าตัวหนึ่งเข้าไปซ่อนตัวอยู่ที่พุ่มไม้ไผ่ ผูงกาจึงออกมาดมกลิ่นนกแขกเต้าไว้ด้วยคิดว่าจะจับนกแขกเต้าตอนที่ออกมาแต่นกแขกเต้าไม่ยอมออกมาจากพุ่มไม้ไผ่ จนกระทั่งตะวันตกดินนกแขกเต้าจึงออกมาเพื่อจะหนี จึงถูกการุมจิกตี พระราชาจึงถามพระโพธิสัตว์ๆ ทูลตอบว่าเป็นเช่นนั้นเพราะนกแขกเต้าออกมาในเวลาไม่สมควร เช่นเดียวกับพระองค์ไม่ควรออกรบในเวลาที่ไม่เหมาะสมนี้^{๕๐๘}

นิทานนกยูงรำแพนเย้ยผูงกา มีรายละเอียดว่าในอดีตครั้งปฐมกัป สัตว์สี่เท้าได้เลือกราชสีห์เป็นพระราชา พวกปลาได้เลือกปลาอานนท์เป็นราชา... นกได้เลือกพญาหงส์เป็นราชา พญาหงส์อยู่ในป่าหิมพานต์ วันหนึ่งได้มีการประชุมนก พญาหงส์อนุญาตให้ธิดา (หงส์อยู่ในฐานะแม่ของนกทั้งปวง) ซึ่งเป็นนกยูงนกยูงเลือกคู่ได้ นกยูงได้เลือกนกยูงที่มีคอสีดั่งแก้วมณีเป็นคู่ นกยูงตัวอื่น ๆ ของใจว่าเหตุใดจึงมาเลือกคู่ตอนนี้ ซึ่งเป็นเวลาอันไม่เหมาะสมเพราะมีการประชุมนก นกยูงตัวนั้นโกรธจึงรำแพนหาง^{๕๐๙}

ดาบสได้ภรรยาชื่อออลัมพเทพอัปสรเป็นภรรยาและเปรียบเทียบกับคุณสมบัติของนางว่าเหมือนดอกไม้คือต้นนารีผล^{๕๑๐}

มิตตวินทุ ทำร้ายมารดา เมื่อเดินทะเลเรือแตก พบกับเปรต เห็นเปรตมีงจักผัดที่ศรีษะจึงขอมาผัดศรีษะตัวเอง เข้าใจว่าเป็นดอกบัว^{๕๑๑}

จารึกแผ่นที่ ๒๑

เรื่องโลกขัสนถานเหลี่ยมนี่ มีเรื่องสุธนราชบุตรพระเจ้าปัญจาละราชเดิรป่าตามนางมโนหะราอันบินหนีไปยังสำนักนิพญาอุทุมมกนิรณเชิงเขาไกรลาส ยอดเขานั้นเป็นที่อยู่แห่งพระมเหศวรเทวราช กลางเสามีเรื่องพานิชเล่นสำเภาไปถึงเกาะป่าไม้จันทน์แดงก็กำกันตัดไม้จันทน์แดงบรรทุกมาถึงกลางมหาสมุทร ฝึเสื้อน้ำแลภูตพรายทั้งหลายก็ยังพยุใหญ่ให้พัดกล้านัก นายสำเภาคิดถึงพระมหาบุญเถรคือองค์พระอรหันต์ท่านก็เหาะมาประดิษฐ์านกลางอากาศ หมุ่นุษยทั้งปวงก็หนีไปสำเภาที่เล่นมาถึงประเทศแห่งตนได้ ปลายเสามีวิมานเทพดาบนยอดเขาอิสินดร

^{๕๐๗} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๒ หน้า ๘๘๒-๕๘๖

^{๕๐๘} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๓ หน้า ๔๐๗-๔๐๙

^{๕๐๙} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๑ ภาค ๑ หน้า ๓๓๓

^{๕๑๐} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๗ หน้า ๖๓๙-๖๕๗

^{๕๑๑} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๒ ภาค ๓ หน้า ๒๘๐-๒๘๒

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

พ่อค้า ๕๐๐ คนเดินทางค้าขายเรืออับปาง ได้ไปขึ้นฝั่งที่เมืองยักษ์ ยักษ์แปลงร้ายเป็นมนุษย์และอยู่กินด้วยกัน เมื่อรู้ว่าเป็นยักษ์ก็พากันหนี^{๕๑๒}

แหล่งที่มาของมิตวินธูปรากฏเช่นเดียวกับแหล่งที่มาของจาริกที่ ๑๓

จาริกแผ่นดินที่ ๒๒

เรื่องโลกย์สันถานเหลี่ยมนี่ มีเขาหิมพานต์ชื่อจิตรภูฏกอบประด้วยแก้ว ๗ ประการ เขาหนึ่งชื่อกาลกฏแล้วด้วยแก้วนิล แลในยอดเขาทั้งสองนี้มีเหตักข์เทวราชแวดล้อมด้วยหมู่เทพบริวารเชิงเขานั้นเป็นที่อยู่แห่งดาบศแลยักษิราชวิทธยาธรคนธรรพ์ กลางเสามีพญาครุฑลัคนางกาภิรมเสีพระเจ้าพรหมทัตจากเมืองพาราณสีไปวิมานสิมพลี ปลายเสามีวิมานเทพดา ยอดเขาการะวิก

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิมเรื่องเดียวกับจาริกที่ ๒๔

จาริกแผ่นดินที่ ๒๓

เรื่องดลภยสันถานเหลี่ยมนี่ มีเขาหิมพานต์ชื่อคันธมาททกอบประด้วยไม้หอม ๕ ประการ ในประเทศนั้นเป็นที่อาศัยแห่งมเหตักข์เทวราชแลธานพนิกคนธรรพฤาษีสัทธวิทธยาธร มีถ้ำทองหนึ่งเป็นที่อยู่แห่งพระปัจเจกโพธิ์มีไม้อุโลกย์ต้นหนึ่งสูงได้ ๓ โยชน์ แลหมู่ช้างฉัตพันตทั้งหลายก็ย่อมอุปถากพระปัจเจกโพธิ์ในที่นั้นเป็นนิจกาล กลางเสามีพานิชพวกหนึ่งจับกาขังกรงไปขายแก่ชาวเมืองในเกาะพานิชอีกพวกหนึ่งถากถายไปขายแก่ชาวเมืองในเกาะนั้นอีก ปลายเสามีวิมานเทพดา ยอดเขาสุทัศน์

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

พ่อค้าพวกหนึ่งพากาสำหรับบอกทิศโดยสารทางเรือเพื่อไปเวรรัฐ ผ่านแคว้นแคว้นต่างๆ ชาวเมืองเห็นกาต่างชมว่ากาสวยและขอซื้อ ตกลงราคากันตั้ง ๕ กหาปนะจนถึง ๑๐๐ กหาปนะในที่สุดพ่อค้าก็ขายกาตัวนั้น ต่อมาได้จับฝูงนกยูงไปขาย ชาวแคว้นแคว้นนั้นก็ขอซื้ออีก โดยประมูลนกยูงได้พันกหาปนะ เมื่อได้นกยูงชาวแคว้นก็ไม่เอาใจใส่กาอีก^{๕๑๓}

จาริกแผ่นดินที่ ๒๔

เรื่องโลกย์สันถานเหลี่ยมนี่ มีเขาหิมพานต์ชื่อสุทสนภูฏมีพรรณดุจศรีทองเป็นที่อยู่แห่งมเหตักข์เทวราชมีเทพบริวารมาก มีไม้นารีผลพวกวิทธยาธรมามากซึ่งกันภาเอานารีผลนั้นไปเซยชมกำหนด ๗ วันก็อันตรารไป กลางเสามีพญาครุฑแปลงเพศเป็นมานพมาเล่นสกาภิรมกับพระเจ้าพรหมทัต ณ เมืองพาราณสี แล้วลักภานางสุสนธิมเสีไปริพานได้ไทรย์ในเกาะ ปลายเสามีวิมานเทพดา ยอดเขาเนมินธร

^{๕๑๒} ขาตักฎฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๓ หน้า ๒๕๑-๒๕๗

^{๕๑๓} ขาตักฎฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๘ หน้า ๖๔๒-๖๔๖

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

พระโพธิสัตว์ครองราชย์สมบัติในเมืองพาราณสี มีพระอัคมหเสี้ออกกาติ มีพระรูปโฉมงดงาม วันหนึ่งพญาครุฑตนหนึ่งแปลงเพศเป็นมนุษย์มาเล่นสกากับพระราชาก็เกิดรักใคร่ นางกาฬาก็อัคมหเสี้อ จึงพานางไปสู่บรรณภพ พระราชารู้จึงติเตียนพญาครุฑๆ จึงคืนพระนางกาฬาก็แก่พระราช^{๕๑๔}

จาริกแผ่นดินที่ ๒๕

เรื่องโลกซ์สันพานเหลียม ว่าด้วยแม่น้ำ ๕ แถวคือคงคา ๑ ยมนา ๑ อจีระวดี ๑ สามแถวนี้ ผ่านมาในแดนมนุษย์ มีเมืองโสฬศ ๔ เมืองคือเมืองพาราณสี ๑ เมืองสาวัตถี ๑ เมืองเวสาลี ๑ เมืองราชคฤห์ ๑ มีไม้มหาพิประดิษฐานในกลางภูมิประเทศแต่แม่น้ำมहि ๑ สารภู ๑ สองแถวนี้ผ่านไป พระหิมพานต์แล้วไหลลงมหาสมุทรทั้ง ๕ แถว มีเมืองพิสตร์เป็นพญาพานรนายฝูงอธิธานลำไม้อ้อให้เปนปล่องทุตลอดให้บริวารจุ่มในสระตุดน้ำกินผีเสื่อน้ำในสรมิอจทำร้ายได้ กลางเสามีสิงหพรวิปปลายเสามีวิมานเทพดาสถิตเหนือยอดเขาคุณธร มีขวนะราชสหายบินแข่งพระอาทิตย์

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

แม่น้ำทั้ง ๕ สาย ไม่ปรากฏที่มาตรงกบเนื้อหากับจาริกโดยตรง แต่มีเค้าโครงเรื่องการเกิดขึ้นของแม่น้ำทั้ง ๕ คล้ายกับเนื้อหาในจาริก เค้าโครงเรื่องนั้นปรากฏในคัมภีร์โลกที่ปกสารอธิบายความเป็นมาของแม่น้ำทั้ง ๕ ว่า ในสระอนดาตนั้น มีชั้นบันไดศิลานำพื่อใจประดับด้วยรัตนะ ไม่มีปลาและเต่า น้ำใสใรร่มลทินเหมือนแก้วผลึก มีท่าสำหรับอาบซึ่งกรรมอันทั่วไปของสัตว์ผู้เข้าไปใช้เท่านั้น จัดแจงไว้อย่างดี วางไว้เรียบริ้อย ซึ่งแยกเป็นส่วนๆ สำหรับพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระชีนาสพ พระฤาษีผู้มีฤทธิ์ทรงสนาน ทำหนึ่งสำหรับพวกเทวดาและยักษ์ เป็นต้น จะลงเล่นสนุกสยานเป็นอุทกกีฬา ทำหนึ่งในด้านทั้ง ๔ ของสระนั้นมีมุข ๔ มุข คือสีมุข ๑ หัตถิมุข ๑ อัสมมุข ๑ อุตสมมุข ๑ ซึ่งเป็นทางไหลออกของนที ๔ สาย ที่ฝั่งนทีที่ไหลออกทางสีมุข ย่อมมีราชสีห์เป็นอันมาก ฝั่งนทีที่ไหลออกจากหัตถิมุขก็มีช้าง ม้า และโคเป็นอันมาก แม่น้ำที่ไหลออกจากทิศเบื้องหน้าไหลเวียนประทักษิณสระอนดาตแล้วไม่ไหลไปใล้แม่น้ำ ๕ สาย นอกนี้ไหลไปถึนอมมนุษย์ทางหิมพานต์ด้านตะวันออกไหลเข้าไปสู่มหาสมุทร แม่น้ำ ๒ สายที่ไหลออกจากทางทิศตะวันตกและด้านเหนือไหลเข้าไปสู่มหาสมุทร แต่แม่น้ำที่ไหลออกจากอุสมมุข (ปากว้าว) ทางทิศใต้กระทำประทักษิณ ๓ ครั้งแล้วไหลไป ๖๐ โยชน์ ทางอากาศ แผ่นหินอันตเหนือแผ่นหินชื่อ ตียังคพะ ถูกกำลังของกระแส่น้ำทำลายไป ที่ตรงนั้นเกิดสระโบกขรณีประมาณ ๕๐ โยชน์ชื่อตียังคพะ กระแสน้ำนั้นทำลายขอบสระโบกขรณีไหลเข้าสู่แผ่นดินไปตลอด ๖๐ โยชน์ ต่อจากนั้นก็ทำลายแผ่นดินเหนียว ไหลไปตลอด ๖๐ โยชน์ทางอุมงค์ ปะทะภูเขาวางชื่อวิชมะ แยกจากนั้นก็ทำลายแผ่นดินเหนียว ไหลไปตลอด ๖๐ โยชน์ทางอุมงค์ ปะทะภูเขาวางชื่อวิชมะ แยกเป็น ๕ สาย เหมินแม่น้ำ ๕ นี้ ในแผ่นมอไหลไปเรื่อง ๆ บรรดาสถานเหล่านั้น ธารน้ำในสถานทีกระทำประทักษิณสระอนดาต ๓ ครั้งแล้วไหลไป ชาวโลกเรียกว่า อาวัญญคองคา ตอนที่ไหลไป ๖๐ โยชน์ทางแผ่นดินดาตตรง ชาวโลกเรียกว่าคณคองคา ตอนที่ไหลไป ๖๐ โยชน์ทางอากาศ เรียกว่าอากาศคองคา ตอนที่หยุดในที่ว่าง ๕๐ โยชน์ในแผ่นหิน ตียังคพะ เรียกว่า

^{๕๑๔} ขาทกัฎฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๘ หน้า ๕๖๔-๕๖๗

สระโบกขรณียังคงหา ตอนที่ทำลายขอบสระเขาเข้าแผ่นดินไหลไป ๖๐ โยชน์ เรียกว่า พหลคงคา ตอนที่ไหลไป ๖๐ โยชน์ทางอุโมงค์ เรียกว่า อุโมงคงคา แต่ตอนที่ปะทะภูเขาขวางชื่อวิมชะ แล้วไหลแยกเป็น ๕ สาย ได้ชื่อ ๕ อย่าง คือคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู หมี แม่น้ำใหญ่ ๕ สายเหล่านี้ ก่อนเกิดจากหิมพานต์ด้วยประการฉะนี้^{๕๑๕}

เรื่องที่สองผีเสื้อน้ำ ปรากฏรายละเอียดในคัมภีร์อรรถกถาว่า มีแม่น้ำต้นหนึ่งอาศัยอยู่ในสระโบกขรณีย จะกินคนที่ไปดื่มน้ำนั้น พระโพธิสัตว์เป็นกระบี่ (สิง) มีบริวาร ๘ หมื่นเข้าไปถึงทำน้ำสระ แต่ยังไม่ดื่ม รอพระโพธิสัตว์เพราะไม่คุ้นเคยกับสระดังกล่าว เมื่อพระโพธิสัตว์มาถึงก็ได้สำรวจสระโดยการเดินดูรอบ ๆ ของสระเห็นแต่รอยเท้ามนุษย์ที่เดินลงแต่ไม่ปรากฏรอยเดินขึ้น ผีเสื้อเห็นเช่นนั้นจึงแปลงร่ามาถามพระโพธิสัตว์ถึงสาเหตุที่ไม่ลงดื่มน้ำ พระโพธิสัตว์ตอบว่าจะดื่มแต่ไม่ลงไป วานรทั้งหมดพากันตัดไม้่อใช้คุدنน้ำจากสระ^{๕๑๖}

จาริกแผ่นดินที่ ๒๖

เรื่องโลกยสันถานเหลี่ยมนี่ ว่าด้วยแม่น้ำ ๕ แฉวคือ คงคา ๑ ยมุนา ๑ อจิรวดี ๑ สามแฉวนี้ผ่านมาในแดนมนุษย์ มีเมืองโสฬศ ๔ เมืองคือ เมื่อมิถิลา ๑ เมืองงอาหะวี ๑ เมืองโกสามภี ๑ เมืองอุชนี ๑ แต่แม่น้ำมหิ ๑ สรรภู ๑ สองแฉวนี้ผ่านไปในพระหิมพานต์กลางเสามีเรื่องโพธิสัตว์ เบนมหาสมุทรสำแดงเทวธรรมกะลาโปรดยักขรึกษชาติผีเสื้อน้ำให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ประการภาจันท์กุมารสุริยกมารผู้น้องมาส่งคืนให้เธอภาน้องทั้งสองกลับเมือง เรื่องหนึ่งว่าด้วยพานิชพวงละ ๕๐๐ สำเภาสัตไปขึ้นอาไศรยอยู่ในเกาะพวกหนึ่งฟังโอวาทโพธิสัตว์กลับมาประเทศแห่งคนพวกหนึ่งมิได้ฟังคำพิสัตรีน้ำท่วมตาย ปลายเสายอดเขาคุณนร

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

เรื่องแม่น้ำปรากฏเช่นเดียวกับจาริกที่ ๒๕

จาริกแผ่นดินที่ ๒๗

เรื่องโลกยสันถานเหลี่ยมนี่ ว่าด้วยแม่น้ำ ๕ แฉวมี่คงคา ๑ ยมุนา ๑ อจิรวดี ๑ สามแฉวนี้ผ่านมาในแดนมนุษย์ มีเมืองโสฬศ มีเมืองดักะสีลา ๑ เมืองจับป่ากะ ๑ เมืองสาคะละ ๑ เมืองสูงสูมาระคีรี ๑ แต่แม่น้ำมหิ ๑ สรรภู ๑ สองแฉวนี้ผ่านไปในพระหิมพานต์ กลางเสามีมหาสมุทรมีนาค ๔ กำเนิด คือกำเนิดสังเสดชะเกิดแต่ไปไม้แลหย้าตระกูล ๑ กำเนิดชะลามภูชะเกิดเปนตัวออกจากครรรภ์ตระกูล ๑ กำเนิดอันทชะเกิดจากไข่ตระกูล ๑ กำเนิดอุบ่าติกะบังเกิดขึ้นเองหาบิดามานตามิได้ตระกูล ๑ ปลายเสามีวิมานเทพดาบนยอดเขาคุณนร

^{๕๑๕} พระสังฆราชเมธีจักร, หน้า ๑๗๔-๑๗๕)

^{๕๑๖} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๑ ภาค ๑ หน้า ๒๗๔-๒๗๘

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

กำเนิด ๔ ประการ ได้แก่ ๑ อันทชโยนิ กำเนิดสัตว์ที่เกิดในไข่, ๒ ชลาพูชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดจากครรภ์, ๓ สังเสทชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดจากเหง้าโคล, ๔ โอปปาติกโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่ผุดขึ้น^{๕๑๗} เรื่องแม่น้ำปรากฏเช่นเดียวกับจารึกที่ ๒๕

จารึกแผ่นที่ ๒๘

เรื่องโลกยส์สันถานเหี่ยมนี้ ว่าด้วยแม่น้ำ ๕ แถวคือ คงคา ๑ ยมนา ๑ อจิระวดี ๑ สามแคว้นี้ผ่านมาในแดนมนุษย์มีเมืองโสฬศ ๔ เมืองมื่อ เมืองกบิลพัสดุ์ ๑ เมองสาเกต ๑ เมืองมัทราช ๑ เมืองอันทปถ ๑ แต่แม่น้ำมท ๑ สาระภู ๑ สองแคว้นี้ผ่านไปในป่าพระหิมพานต์ มีพระโพธิสัตว์เปนนพญาช้างกระกูลฉัตถันต์ศรีเขี้ยวดุจหย้าควาสังหาร เรื่องโพธิสัตว์เปนนพญาเต่าทองได้ภาพานิช ๕๐๐ อันเรือแตกขึ้นสู่หลังห้วยส่งถึงเกาะได้ปลายเสาเรื่องวิมานยอดเขายุคนธร

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

แม่น้ำปรากฏใน ในคัมภีร์อรรถกถา โลกที่ปกสาร โลกบัญญัติ อรุณวดีสูตร จักกวาฬทีปนี ไตรภูมิโลกวิจแยกถา แต่เนื้อความที่ปรากฏคล้ายคลึงกันเกือบทุกคัมภีร์แต่เนื้อหาเหล่านั้นไม่มีรายละเอียดมากเท่ากับที่ปรากฏในคัมภีร์จารึกนี้ เช่น ในอรุณวดีสูตรกล่าวถึงแม่น้ำทั้ง ๕ ว่า แม่น้ำใหญ่ ๕ สาย เหมือนนิ้วมือ ๕ นิ้วไหลไปป่าหิมพานต์สู่สระโบกขรณี ซึ่งเกิดในระหว่างแม่น้ำ ๕ สาย น้ำที่ไหลลงมาจากหิมพานต์มาเบื้องล่างระยะทางไกลได้ ๑ โยชน์ แผ่นหินแห่งหนึ่งกว้างได้ ๘๐ โยชน์ น้ำนั้นไหลลงจากแผ่นหิน ตกลงมาจากอากาศอันสูงเพียงตา ในเวลาเย็นอันว่าลมซึ่งมีกำลังแรงได้พัดเอาแผ่นน้ำด้านทิศตะวันตกวกกลับไปด้านทิศตะวันออก วกกลับไปทางด้านตะวันตกอีกด้วยกำลังแรงของลมได้อุ้มเอาแผ่นน้ำกระทบกันมีเสียงดังสนั่นหวั่นไหวเท่านุชโยโลกและปรากฏเช่นเดียวกับจารึกที่ ๒๕

จารึกแผ่นที่ ๒๙

เรื่องโลกยส์สันถานเหี่ยมนี้ ว่าด้วยบุพพิเทหะทวีปมีไม้พริกประจำทวีปมีทวีปน้อย ๕๐๐ เป็นบริวาร สันถานเกาะทวีปแลหน้ามนุษย์ดุจพระจันทร์เต็มดวงภูเขาแลต้นไม้น้ำในมหาสมุทรแลแผ่นดินก็มีพรรณอันขาวดุจน้ำนม ด้วยรัศมีเงินในเขาพระสุเมรุข้างบูรณทิศผ่านมาจนถึงเขาจักรวาลกลางเสามีพระเจ้าวสิสัณหาตราชกับราชบริษัชทรงช้างแล้วไปชมบุพพิเทหะทวีป ปลายเสาพระอินท์กับนางเทพอัปสรเที่ยวประภาษานันท์โบกขรณี ในดาวดึงษพิภพ

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

ทวีปบุพพิเทหะกลมมีสันฐานเหมือนคันทอง (แวนส่องหน้า) ยาวและกว้างประมาณ ๗,๐๐๐ โยชน์... หน้าของชาวทวีปนั้น ๆ มีสันฐานเหมือนทวีปนั้นๆ อนึ่งบรรดาทวีปทั้ง ๔ นั้น มหาทวีปหนึ่งๆ มีทวีปเล็ก ๕๐๐ เป็นบริวาร^{๕๑๘} บุพพิเทหะตามทีปรากฏในทวีปบุพพิเทหะใหญ่ณะ

^{๕๑๗} ที.ปา. ๑๑/๒๖๓/๒๒๒

^{๕๑๘} พระสังฆราชเมธีกร, หน้า ๑๗๗

วัดตรงไป ๒,๓๓๓ โยชน์ และอีก ๑ ใน ๓ ของโยชน์ วัดวงรอบ ๗,๐๐๐ โยชน์ ทวีปมีรูปหน้าจั่ว รุ่งเรือง มีส่วนหนึ่งเป็นภูเขา ถิ่นคนอยู่ในแนวภูเขา มั่งคั่ง รุ่งเรือง กว้างขวาง มีคนมาก คลาศล้าด้วย หมูคน ในทวีปปุพพิเทหะนั้นมีลานกว้างสีทอง ในทวีปนั้นมีสังหารามท่านพระบิดโกลการัทวาชะอยู่ เป็นประจำ^{๕๑๙}

พระเจ้ามันธาตุตอนยังเด็กอายุ ๘ หมื่น ๔ พันปี ครองความเป็นอุปราชา ๘ หมื่น ๔ หมื่น ปีครองราชย์เป็นพระราชชา ๘ หมื่น ๔ ปี อายุอสงไขย พระเจ้ามันธาตุเสด็จเที่ยวดาวดิงส์ และครอง สมบัติกึ่งหนึ่งของดาวดิงส์จนท้าวสักกะผู้มาใหม่แทนเทวดาองค์เก่าที่หมดอายุไปถึง ๓๖ พระองค์พระเจ้ามันธาตุยังมีพระชนม์อยู่ ครองเมืองดาวดิงส์ในสภาพร่างกายเป็นมนุษย์ ต่อมาต้องการครอง ดาวดิงส์แต่พระองค์เดียว จึงคิดจะฆ่าท้าวสักกะ ด้วยความโลภนี้เองทำให้พระองค์หมดอายุไขย พลัด ตกลงมาในโลกมนุษย์ ในพระสูตรนี้สื่อถึงโทษของตัณหา^{๕๒๐}

จารึกแผ่นที่ ๓๐

เรื่องโลกย์สันถานเหลี่ยมนี่ ว่าด้วยเรื่องชมพูทวีปไม่ว่าเป็นไม้ประจำทวีปในชมพูทวีปนี้มีพระนครหนึ่งมิได้ปรากฏนามโดยพระบาฬี พระเจ้าสักกมณฑาทูราชได้เสวยศิริสมบัติในที่นั้นแล้วเสด็จ ขี่ไปครองสมบัติในดาวดิงชเวทโลกย์ แล้วตกลงมายังพระอุทยานริมพระนครให้หาพระราชนัดมา เฝ้าแล้วสวรรคต แลชมพูทวีปกับทวีปน้อยซึ่งเป้นบริวาร ๕๐๐ แลหน้ามนุษย์มีสันถานดุจเรือนเกวียน แผ่นดินต้นไม้ภูเขาน้ำในมหาสมุทรก็มีพรรณอันเขียวด้วยศรีแก้วอินทนิล ในเขาพระเมรุเบื้องทักษิณ ทิศผ่านมามาตลอดจนเขาจักรวาล

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

ชมพูทวีปมีเนื้อที่ ๑๐,๐๐๐ โยชน์, เนื้อที่ ๔,๐๐๐ ภูคน้ำท่วม, ๓,๐๐๐ โยชน์เป็น มหาสมุทร, ๓,๐๐๐ โยชน์เป็นที่อาศัยอยู่ของมนุษย์, ๕๐๐ โยชน์เป็นภูเขาหิมพานต์... ในพระสูตรนี้ ชมพูทวีปเป็นเนื้อหาเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก เนื้อหาในพระไตรปิฎกมีวัตถุประสงค์ของการแสดงพระสูตรเพื่อแสดงลักษณะของพระธรรมวินัยเปรียบเทียบกับมหาสมุทร ซึ่งคุณสมบัติของ มหาสมุทรประการหนึ่งก็คือ เป็นสถานที่รองรับน้ำซึ่งไหลมาจากแม่น้ำสายต่าง ๆ ในอรรถกถาต้องการ ขยายแม่น้ำที่ไหลมารวมลงมหาสมุทรคือแม่น้ำใหญ่ ๕ สาย ซึ่งไหลมาจากชมพูทวีป การปรากฏ เนื้อหาของชมพูทวีปจึงมีในความเพื่อแสดงแหล่งที่มาของแม่น้ำทั้ง ๕ ข้อความที่ปรากฏในจารึกหิบบ ยกเฉพาะชมพูทวีปที่ปรากฏในความหมายเชิงเปรียบเทียบดังกล่าว (เนื้อความนี้ปรากฏมาจากแหล่งเดียวกับ ที่ปรากฏในจารึกแผ่นที่ ๖ แต่ผู้หิบบยกตัดทอนข้อความที่เชื่อมกันมาแยก ได้ ๒ จารึก)^{๕๒๑} ในโลกที่ ปกสารขยายรายละเอียดว่าชมพูทวีปมีสันฐานเหมือนบัญชรของเกวียน^{๕๒๒}

ในคัมภีร์โลกบัญญัติ ขยายไม่ว่าซึ่งเป็นไม้ประจำชมพูทวีปไว้อย่างละเอียดว่า ทวีป ปรากฏนามว่าชมพูทวีปด้วยต้นชมพู (หว่า) ไต ต้นชมพูนี้เกิดดีแล้วในแหล่งชมพูทวีปทางเหนือ สูง

^{๕๑๙} พระสัทธรรมโฆษเถระ, หน้า ๒๑

^{๕๒๐} ชาตภัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๔ หน้า ๗๒-๗๙, พระสัทธรรมโฆษเถระ, หน้า ๑๐๗

^{๕๒๑} มโนรทปุรณี เล่ม ๔ หน้า ๔๐๘

^{๕๒๒} พระสังฆราชเมธังกร, หน้า ๑๗๗

ประมาณ ๑,๐๐๐ โยชน์ ในท่ามกลางเขาลำดับ อยู่ในท่ามกลางกลุ่มหมอกอันมีความเย็น มีสัญญาณงามแผ่ไปรอบเป็นอันดี มีใบมาก มีใบชิด ไม่มีช่องห่าง เปรียบเหมือนพวกดอกไม้ที่เป็นพุ่มหรือระย้าที่มาจากผู้ทักษะกระทำดีแล้ว หรือฉัตรที่กางออกโดยรอบ ฉันทัด ต้นชมพูทวีปก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน เกิดดีมีสัญญาณงาม แผ่กิ่งก้านออกไปโดยรอบ ใบมีมาก ใบริมชิด ไม่มีช่องห่าง เปรียบเหมือนพวงอุบะหรือพวงระย้าแก้ว ที่นายมาลาการร้อยดีแล้ว หรือร่มที่กางไว้ดีแล้ว ฉันทัด ต้นหว้าก็เป็นฉันทันนั้น เกิดดีแล้วมีสัญญาณดี แผ่คลุมไปโดยรอบ มีใบมาก มีใบชิด ไม่มีช่องห่าง ลำดับของต้นหว้านั้น ปรากฏจากปุ่มปม ๕๐ โยชน์ สูง ๑๐๐ โยชน์ ค่าคบประมาณ ๕๐ โยชน์...^{๕๒๓}

ในส่วนที่เป็นชมพูทวีปอธิบายไว้อีกหมวดหนึ่ง แสดงด้วยการตรัสตอบภิกษุรูปหนึ่งทูล ตะวันตก ๒,๐๐๐ โยชน์ ด้านเหนือ ๒,๐๐๐ โยชน์ ด้านใต้ ๔,๐๐๐ โยชน์ ชมพูทวีปจึงวัดได้โดยรอบ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ รูปทวีปเหมือนด้านหน้าแห่งเกวียน มีส่วนเป็นแม่น้ำ มีส่วนเป็นภูเขา และถ้ำคนก็ตั้งอยู่ในแนวนั้นนั้น”^{๕๒๔}

พระเจ้ามณฑาตุ (สักมณฑาตุราช) อธิบายรายละเอียดของพระเจ้ามณฑาตุอย่างละเอียด ด้านคุณลักษณะความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิครอบครองทวีปทั้ง ๔ และมีเนื้อหารายละเอียดของการเสด็จเที่ยวดาวดึงส์ว่า เทวดาพาพระเจ้าจักรพรรดิครอบครองทวีปทั้ง ๔ และมีเนื้อหารายละเอียดของการเสด็จเที่ยวดาวดึงส์ว่า เทวดาพาพระเจ้ามณฑาตุมหาจักรพรรดิไปสู่สำนักของท้าวสักกะจอมท้าว ซึ่งประทับนั่งเหนือบัลลังก์มณฑิลอาสน์ ไกลโคนไม้ปาริฉัตถ์ ท้าวสักกะทอดพระเนตรเห็นพระเจ้ามณฑาตุมหาจักรพรรดิเสด็จมา ก็เสด็จลุกจากทิพอาสน์ ทรงมีรัศมีรุ่งเรือง... ท้าวสักกะเชิงพระเจ้ามณฑาตุมหาจักรพรรดิราชประทับนั่งเหนือทิพอาสน์หนึ่งแล้ว พระองค์เองประทับเหนือทิพอาสน์กิ่งหนึ่ง ที่สองพระองค์มีพระรูปเสมอกัน ทรงสิริสว่างเฉิดฉายเสมอกัน ทรงประทับด้วยอสังการครบถ้วนเหมือน ๆ กัน มีพระสร้อยสูง ๓ คาวุตเท่ากัน ทรงมีพระรัศมีแผ่ทั่วพระกาย ทรงมีสร้อยเฉลี่ยยาวประมาณ ๓ โยชน์ ^{๕๒๕}

จารึกแผ่นดินที่ ๓๑

เรื่องโลกยัสนถานเหลี่ยมนี่ ว่าด้วยยอมรโคัญญาณทวีปมีไม้กะพุ่มประจำทวีปมีทวีปน้อยเป นบริวาร ๕๐๐ สันถานเกาะทวีปแลหน้ามนุษย์ดุจพระจันทร์ครึ่งซีกแผ่นดินภูเขาต้นไม้แลน้ำใน มหาสมุทรก็มีพรรณอันขาวด้วยศรีแก้วฤกในเขาพระสุเมรเบื้องปัจฉิมทิศผ่านมาจนถึงจักรวาล กลางเสามีพระเจ้าสักมณฑาตุราชทรงจักรแก้วภาบริวารไปชมอมรโคัญญาณทวีป ปลายเสามีดาวดึงษ์พิภพพระ อินทร์ทรงช้างเอราวรรณกับเทพบริษัชไปประภาษสนจิตลดาวัล

^{๕๒๓} พระสัทธรรมโฆษเถระ, หน้า ๖

^{๕๒๔} อ้างแล้ว, หน้า ๒๑

^{๕๒๕} อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๗

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

อมรโคยานทวีปมีสันฐานเหมือนดาวจันทรครึ่งดวง ยาวและกว้างประมาณ ๗,๐๐๐ โยชน์, หน้าของชาวทวีปนั้น ๆ มีสันฐานเหมือนทวีปนั้น ๆ อนึ่งในบรรดาทวีปทั้ง ๔ นั้น มหาทวีปหนึ่ง ๆ มีทวีปเล็ก ๕๐๐ เป็นบริวาร^{๕๒๖}

อมรโคยานทวีปตามที่ปรากฏในโลกบัญญัติมีเนื้อหาการตรัสตอบของพระพุทธเจ้าต่อจาก ชมพูทวีป (จาริกที่ ๓๑) ว่า “อมรโคยานทวีปใหญ่ณะภิกษุ วัดตรงไป ๒,๓๓๓ โยชน์ และอีก ๑ ใน ๓ ของโยชน์ วัดโดยรอบ ๗,๐๐๐ โยชน์ ทวีปอมรโคยานเป็นรูปจันทรครึ่งซีก มีส่วนที่เป็นแม่น้ำ มีแนวภูเขาและถ้ำคนตั้งอยู่ในแนวภูเขาเป็นถ้ำมั่งคั่ง มีคนมากและคลาคล่ำไปด้วยผู้คน”^{๕๒๗}

ซังเอราวัณ เป็นช้างพาหนะของท้าวสักกะ สูง ๑๕๐ โยชน์ กระบอง ๓๓ กระพอง ๆ หนึ่งกลมประมาณ ๓ คาวุต ยาวประมาณหนึ่งโยชน์... ในกระพองมีมณฑปแก้วประมาณ ๑๒ โยชน์... มีงา ๗ งา ๆ หนึ่งยาง ๕๐ โยชน์ ฯลฯ ซังเอราวัณในอดีตเคยช่วยมขมานพบำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อสิ้นชีพก็บังเกิดเป็นท้าวสักกะ ส่วนซังบังเกิดเป็นช้างเทพบุตรชื่อเอราวัณ^{๕๒๘}

พระเจ้ามณฑาตุปรากฏเนื้อหาในโลกบัญญัติเช่นเดียวกับข้อความในจาริกที่ ๒๘

จาริกแผ่นที่ ๓๒

เรื่องโลกยสันถานเหลี่ยมนี้ ว่าด้วยอูตรกฐทวีปมีไม้กัปะฤกษ์เป็นไม้ประจำทวีป มีทวีปน้อย ๕๐๐ เป็นบริวาร สันถานเกาะทวีปแลหน้ามนุษย์เป็น ๔ เหลี่ยม ภูเขาต้นไม้น้ำในมหาสมุทรแลที่อปิดพิภพก็มีพรรณอันเหลือง ด้วยรัศมีทองในเขาพระเมรุข้างอูตรทิศผ่านมาถึงเขาจักรวาลกลางเสามีพระเจ้าสักกมณฑาตุราชทรงม้าแก้วภาบริวารมาชมอูตรกฐทวีป ปลายเสามีดาวดิงษพิภพพระอินท์กับนางฟ้าเที่ยวประภาษนันทวันอุทยาน

ลักษณะการปรากฏของข้อมูลเดิม

อูตรกฐทวีปปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา อรรถกถาในอาฏานาฏิยสูตรมีเนื้อหา กล่าวถึงอูตรกฐทวีปโดยตรง ไม่ได้มีความหมายในเชิงเปรียบว่าอูตรกฐทวีปเป็นรมณีสถานมีภูเขา หลวงชื่อสิเนรุแลตุงดงาม ตั้งอยู่ในทิศใดพวกมนุษย์ซึ่งเกิดในอูตรกฐทวีปนั้น ไม่ยึดติดถือว่าสิ่งใดเป็นของตน...^{๕๒๙} ในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎกและอรรถกถาจะแสดงรายละเอียดคุณสมบัติของทวีปที่สามารถจะเปรียบเทียบกับคุณสมบัติของมนุษย์ได้ แต่จะไม่ให้รายละเอียดของขนาดของอูตรกฐทวีปที่แสดงของสถานที่ของภูมิประเทศตามที่จะให้เป็นจริง การตีความเพื่อแสดงสถานที่ให้ปรากฏเป็นจริงหรือในจินตนาการ ปรากฏในคัมภีร์ชั้นหลัง ที่กล่าวถึงทวีปต่างแยกออกจากคามหมายของเนื้อหาออกจากบริบทความหมายเดิมซึ่งเป็นเนื้อหาเชิงเปรียบเทียบ

^{๕๒๖} พระสังฆราชเมธีจักร หน้า ๑๗๗

^{๕๒๗} พระสังฆราชเมธีจักร หน้า ๒๑

^{๕๒๘} อัมมปทัฏฐกถา เล่ม ๓ ภาค ๒ หน้า ๓๕๖-๓๕๖

^{๕๒๙} สุมังคลวิลาสินี, หน้า ๑๓๐

ในคัมภีร์โลกที่ปกสาร กล่าวถึงอุตรกฐทวีปว่ามีสัญญาณเหมือน ๔ เหลี่ยม ยาวและกว้าง ประมาณ ๘,๐๐๐ โยชน์... หน้าของชาวทวีปนั้น ๆ ก็มีสัญญาณเหมือนทวีปนั้น ๆ อนึ่งบรรดาทวีปทั้ง ๔ นั้น มหาทวีปหนึ่ง ๆ มีทวีปเล็ก ๕๐๐ ทวีปเป็นบริวาร^{๕๓๐}

ในคัมภีร์โลกบัญญัติอธิบายให้รายละเอียดมากขึ้นว่า “ภิกษุ ทวีปอุดรใหญ่ นะ พาทา ของทวีปด้านตะวันออก ๒,๐๐๐ โยชน์ ด้านตะวันตก ๒,๐๐๐ โยชน์ ด้านใต้ ๒,๐๐๐ โยชน์ วัด โดยรอบ ๘,๐๐๐ โยชน์ มีรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส แวดล้อมด้วยภูเขาทอง จึงเกิดมีแสงสว่างไสวอยู่ทุกเมื่อ ทวีปนั้นราบเรียบ ปลอดภัย สะอาด ไม่มีเสี้ยนหนาม ในทวีปนั้นไม่มีหมอก ไม่มีสิ่งรุงรัง ไม่มีขยะ ไม่มี หลุมบ่อที่สกปรก... ไม่มีราชสีห์ ไม่มีเสือโคร่ง ไม่มีเสือเหลือง ไม่มีหมี ไม่มีสัตว์แม่พวกอื่นที่น่ากลัวใน ทวีปนั้นเลย..^{๕๓๑}

เนื้อหาของพระเจ้ามันธาตุปรากฏเช่นเดียวกับที่ปรากฏในจารึกที่ ๒๙

ข้อความพระอินทร์กับนางฟ้าประภาสนันทวันอุทยาน ปรากฏรายละเอียดในคัมภีร์โลก บัญญัติว่า นางอัปสรและเทพบุตรพากันล่องลอยไปด้วยเรือทั้งหลายอันแล่นเร็วทันใจ... มีดอกไม้ เบญจพรรณ คือต้นไม้ทอง ต้นไม้เงิน ต้นไม้ไพฑูรย์ ต้นไม้แก้วผลึก ต้นไม้หรรดาล มีเรือนยอด ๔ ประเภทคือ เรือนยอดทอง เรือนยอดเงิน เรือนยอดแก้วไพฑูรย์ เรือนยอดแก้วผลึก..^{๕๓๒}

๔.๒ ความหมายของจารึกที่ต้นเสาพระวิหาร

จารึกที่บริเวณต้นเสาและบริเวณฝาผนังพระวิหารต่างมีอิสระในการแสดงความหมายที่ สื่อเรื่องราวขององค์ประกอบของเนื้อหาทั้งหมดแต่ละแห่งอย่างสมบูรณ์ในตัวเอง จารึกที่บริเวณฝา ผนังพระวิหารต้องการแสดงความหมายพระประวัติของอดีตพระพุทธเจ้าที่สำคัญ ๒๗ พระองค์และ อีกความหมายหนึ่งต้องการแสดงความหมายพระประวัติของพระพุทธครั้งทรงยังบำเพ็ญพระบารมี เป็นพระโพธิสัตว์ด้วยระยะเวลายาวนานผ่านกาลเวลาอันเป็นอนันตตะในสำนักของอดีตพระพุทธเจ้า เหล่านั้น

จารึกที่บริเวณต้นเสาพระวิหารเมื่อพิจารณาของความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของภาพ จิตรกรรมและที่มาของแหล่งข้อมูล ผู้จารึกต้องการแสดงความหมายของภูมิโลกสัญญาณที่เน้น ความสำคัญของชมพูทวีป ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระโพธิสัตว์มาจุติบำเพ็ญบารมีและมาตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ อีกความหมายหนึ่งผู้จารึกยังต้องการเน้นความหมายการบำเพ็ญบารมีของ พระโพธิสัตว์ด้วยการหยิบยกข้อมูลที่เป็นชาดกมาแสดง ซึ่งความหมายของจารึกที่ปรากฏที่ต้นเสาจึง สอดคล้องกับความหมายของจารึกที่บริเวณฝาผนังพระวิหาร โดยที่จารึกที่บริเวณฝาผนังจะสื่อ ความหมายหลัก จารึกที่บริเวณต้นเสาเป็นส่วนขยายพุทธภาวะสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และยังมี ความหมายการสื่อย้อนเวลาในอเนกชาติที่พระพุทธเจ้าบำเพ็ญพระบารมีนับไม่ถ้วน ซึ่งก็หมายถึงตัว จารึกทั้งต้องการแสดงการบำเพ็ญพระบารมีของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนั่นเอง ผ่านการแสดง

^{๕๓๐} พระสังฆราชเมธีกร, หน้า ๑๗๗

^{๕๓๑} พระสถิตธรรมโฆษเณระ, หน้า ๒๒

^{๕๓๒} อ่างแก้ว, หน้า ๒๘

เรื่องราวในชาดกที่มีความหลากหลายของอดีตชาตินอกเหนือจากที่ชาติที่ได้บำเพ็ญในกาลที่ พระพุทธเจ้าอุบัติ พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีตามเรื่องราวที่ปรากฏในชาดก จึงมีความคลี่คลายของความหมายได้มากกว่า ชาติที่พระองค์บำเพ็ญบารมีด้วยการเข้าสู่กระแสโพธิญาณอย่างที่ปรากฏใน คัมภีร์โสตถกก็มหานิทาน พระสัมภารวิบาก แต่วิธีการนำเสนอด้วยโครงสร้างของเนื้อหาของ แหล่งข้อมูลในส่วนของจารึกที่ต้นเสามาจากชาดก เนื้อหาของจารึกจึงมีความคลี่คลายให้ความหมาย ในหลายมิติ จากข้อสันนิษฐานข้างต้นมาจากการพิจารณาของแหล่งที่มาของข้อมูลและพัฒนา การคลี่คลายของข้อมูลตามลำดับกาลเวลาของการเขียนคัมภีร์จนกระทั่งถึงจารึกที่พระวิหารวัดสุทัศน์ที่ หทัยยกมาแสดง

แหล่งที่มาของข้อมูลที่จารึกหทัยยกมาเขียนภาพจิตรกรรมนำมาจากคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลักและคัมภีร์ชั้นหลังอรรถกถาบ้างเล็กน้อย อรรถกถาเป็นคัมภีร์ที่ขยายความพระไตรปิฎกให้ชัดเจนมากขึ้น รูปแบบอรรถกถาขยายความพระไตรปิฎกจะมีโครงสร้างที่ชัดเจน โดยเฉพาะในพระสูตรต้นตปิฎก ที่แต่ละพระสูตรจะเป็นพระวจนะของพระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องราวต่าง ๆ เชิงอุปมาในการ เทศนา คัมภีร์รุ่นหลังคืออรรถกถาอธิบายเรื่องราวเหล่านี้โดยเพิ่มความเป็นมาของการตรัสว่าเค้าเรื่อง ของการตรัสของแต่พระสูตรจะมาจากพระสงฆ์จับกลุ่มสนทนากันในเรื่องต่าง ๆ เมื่อพระพุทธองค์ เสด็จมาก็จะตรัสถามเรื่องที่พระภิกษุกำลังสนทนากัน จากนั้นพระองค์ก็จะตรัสว่าเรื่องของพระภิกษุ กำลังเล่าอยู่นี้มีได้เกิดเฉพาะในเวลาใด ในอดีตกาลที่เคยมีมาแล้ว แล้วเล่าเรื่องชาดกให้ภิกษุฟังเพื่อเป็น อุปมาในการตรัสสอน เค้าของเรื่องในพระสูตรต้นตปิฎกไม่ได้เป็นเนื้อหาเล่าของพระพุทธองค์อย่าง เป็นเรื่องราวทุกพระสูตร บางพระสูตรก็จะมีเนื้อความที่เป็นสุภาษิตสั้น ๆ เพียงสองประโยค จากการ ไม่ปรากฏที่มาของเรื่องราวบางพระสูตรนี้จึงทำให้พระอรรถกถาจารย์ใช้เทียบเคียงจากพระสูตรที่มี เนื้อหาอย่างเป็นเรื่องราว นำมาเป็นแบบแผนในการจัดโครงสร้างของการขยายเนื้อหาในพระสูตรที่ ปรากฏเฉพาะคาถานี้ให้เป็นเรื่องตามแบบแผนเดียวกันทั้งหมด

พระพุทธเจ้าในที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจะเป็นบุรุษสรรพนามที่หนึ่งซึ่งผู้สังคายนาจารึก พระไตรปิฎกให้พระพุทธเจ้าทรงเล่าเอง และไม่แทรกคำอธิบายของผู้จารึก แตกต่างจากคัมภีร์อรรถ กถาปรากฏผู้เขียนคือพระอรรถกถาจารย์แทรกตัวเองเข้า และอธิบายพระสูตรด้วยทัศนะของตนเอง หลักธรรมที่สำคัญจะเขียนดำเนินเรื่องให้พระพุทธเจ้าทรงเล่าเอง ส่วนรายละเอียดพระอรรถกถาจารย์ จะเป็นผู้อธิบายเป็นตอน ๆ

เนื้อหาของพระสูตรที่ปรากฏเป็นเรื่องราวสั้น ๆ ซึ่งไม่ปรากฏที่มาของเรื่องราวนี้ ตัว เนื้อหาที่แสดงเรื่องราวนี้มักมีความหมายสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าและหลักธรรม ในลักษณะเชิง เปรียบเทียบ เช่น ในสีหสูตร พระองค์เปรียบเทียบพุทธลักษณะการเคลื่อนไหวอย่างองอาจเหมือน ราชสีห์ต่อมาในอรรถกถา ได้ขยายเนื้อหาของราชสีห์เปรียบเทียบกับพุทธลักษณะอย่างละเอียดถึง ประเภทที่อยู่อาศัย และกริยาบท^{๕๓๓} ในคัมภีร์ทั้งหลาย เช่น คัมภีร์โลกที่ปกสาร ซึ่งแต่งในสมัยลานนา โดยพระสังฆราชเมธังกร ชาวลังกา (แต่งในลานนา) ได้จัดราชสีห์เป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งโดยเสนอให้ เป็นตัวแทนของสัตว์บกสี่เท้าที่ประเสริฐที่สุด^{๕๓๔} ในคัมภีร์ชั้นไตรภูมิโลกวินิจจยกถา^{๕๓๕} ซึ่งเรียบเรียง

^{๕๓๓} สารัตถปกาสินี เล่ม ๓ ภาค ๑ หน้า ๑๗๓

^{๕๓๔} พระสังฆราชเมธังกร, หน้า ๕๓

^{๕๓๕} พระยารธรรมปริชา (แก้ว), หน้า ๑๗๖

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้รับจารีตการเรียบเรียงจากคัมภีร์ชั้นหลังจากอรรถกถา ได้หยิบยกเฉพาะเนื้อหาที่เป็นความเปรียบคือราชสีห์จากคัมภีร์อรรถกถา จัตราชสีห์ให้เป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในอีกภุมิหนึ่งของภุมิทั้งสามและในจารึกที่ ๑๒ ที่หยิบยกเฉพาะเนื้อหาราชสีห์ตามจารีตคัมภีร์ชั้นหลัง เนื้อหาที่อยู่ในความหมายเชิงเปรียบและมีรูปแบบการถูกหยิบยกจะมีความหมายแสดงสัตว์ประเภทหนึ่ง เช่นประเภทของปลาในจารึกที่ ๗ ประเภทของช้างในจารึกที่ ๘

บางพระสูตรจะปรากฏข้อความสั้น ๆ เป็นสุภาชิตเพียง ๒-๓ ประโยค เช่น หลักการคบคนในจารึกที่ ๕ เรื่องมิตตวินทุ ผู้กตัญญูต่อมารดา ในจารึกที่ ๑๓ เป็นต้น ทั้งสองเรื่องเป็นตัวอยางของการถูกเรียบเรียงให้มีเนื้อหาแสดงเรื่องราวใหม่ ซึ่งไม่มีเค้าเนื้อเรื่องเดิมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเลย ทั้งนี้ น่าจะมาจากพระอรรถกถาจารย์ต้องการเรียงเนื้อหาให้สมบูรณ์เสมอกันทุกพระสูตร บางพระสูตรมีเนื้อหาที่แสดงเรื่องราวค่อนข้างสมบูรณ์เสมอกันทุกพระสูตร บางพระสูตรมีเนื้อหาที่แสดงเรื่องราวค่อนข้างสมบูรณ์ก็จะขยายเพียงเล็กน้อย ในพระสูตรที่ไม่ปรากฏเรื่องราวก็จะขยายให้ปรากฏเป็นเรื่องราวโดยเพิ่มเนื้อเรื่องเข้ามาใหม่ ภายใต้กรอบโครงสร้างเดียวคือต้องการแสดงการบารมีของพระพุทธเจ้าในอดีตในรูปแบบของโครงเรื่องที่เรียกว่าชาดก

และในบางพระสูตรมีเนื้อหาเป็นการเปรียบเทียบเช่นกันกรณีแรก แต่มีส่วนแตกต่างตรงที่เนื้อความที่เปรียบเทียบมิใช่ใจความหลักของพระสูตร แต่เป็นเนื้อหาเปรียบเทียบที่แทรกเข้ามาซึ่งมิใช่เนื้อความหลักประเด็นเดียวจากการสรุปทั้งเรื่อง เนื้อหาการเปรียบเทียบที่แทรกเข้ามา ซึ่งมีใจความหลักประเด็นเดียวจากการสรุปทั้งเรื่อง เนื้อหาการเปรียบเทียบในกรณีนี้จึงปรากฏกระจัดกระจายในพระสูตรต่าง ๆ สิ่งที่ถูกนำมาเปรียบเทียบกับบุคลิกลักษณะของพระพุทธเจ้า หลักคำสอนเป็นต้นมักจะได้แก่ ภูเขา สระ ป่าหิมพานต์ แม่น้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นลักษณะทางกายภาพนอกจากจะมีความหมายเปรียบเทียบแล้วยังเสริมส่วนที่เปรียบเทียบให้ชัดเจนขึ้น คัมภีร์อรรถกถาจารย์ถึงจะขยายเนื้อหาส่วนนี้ก็ไม่ทำให้ความหมายเดิมเปลี่ยนมากนัก เพราะเนื้อหาส่วนนี้มักจะไม่ค่อยผันแปรไปตามกาลเวลาและบริบทความหมายทางสังคม แม้จะปรากฏบ้างแต่ไม่ปรากฏบ่อยนัก (เช่นป่าหิมพานต์ที่ปรากฏในพระเวสสันดรชาดก จะมีเนื้อหาไม่คงตัวบางครั้งก็น่ากลัว บางครั้งก็ป่าอยู่ เมื่อพระเวสสันดรยังไม่ไปอยู่ป่าจะมีความหมายน่ากลัว เมื่อเป็นอยู่จริงกลับมีสภาพรื่นรมย์ขณะเดียวกันป่าหิมพานต์ในพระสูตรนี้ก็แสดงคุณสมบัติผู้ป่าได้อย่างดี ป่าที่เป็นสถานที่พักพิงของพระเวสสันดรจะมีสภาพน่ารื่นรมย์ กลับกันกับชุมชนป่าหิมพานต์แห่งเดียวกันนี้จะแสดงความน่ากลัว ป่าหิมพานต์นี้จึงมีความหมายของการเปรียบเชิงสังคมที่แฝงอยู่ ในคัมภีร์อรรถกถาจารย์ขยายเนื้อหาพระสูตรนี้ก็ไม่ได้ทำให้เนื้อหาของป่าหิมพานต์เปลี่ยนแปลงแตกต่างจากความหมายเดิมมากนัก กลับยิ่งขยายคุณสมบัติดังกล่าวให้ชัดเจนขึ้น)

อย่างไรก็ดี เมื่อสรุปภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงของเค้าโครงเรื่องของพระสูตรเริ่มจากอรรถกถาเป็นจุดแรก ความเปลี่ยนแปลงอย่างมากจากเนื้อหาเดิม บางพระสูตรจะเปลี่ยนแปลงพลิกผันจากเดิมอย่างมาก ในกรณีตัวอย่างของพระสูตรที่เป็นสุภาชิตปรากฏเพียงไม่กี่ประโยคในพระไตรปิฎก กลับปรากฏอย่างเป็นเรื่องราวที่เป็นชาดกในอรรถกถา และชาดกทั้งหมดถูกจัดให้เป็นพระอดีตชาติของพระพุทธเจ้า การตีความเช่นนี้ในอรรถกถาเพื่อจะให้สุภาชิตที่มีความหมายกว้างและลึก ซึ่งสามารถแปลความหมายได้หลายนัย พระอรรถกถาจารย์ตีความลักษณะที่เป็นนามธรรมนี้ให้มี

ความหมายปรากฏเป็นรูปธรรมด้วยนิทานที่เป็นเรื่องราว ความหมายที่ถูกขยายความแล้วจะแคบลง และไม่สามารถตีความหมายได้เป็นอย่างอื่นอีกต่อไปได้

คัมภีร์ชั้นหลังจากอรรถกถาจะยึดคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลักในการเรียบเรียง และยังขยายความจากอรรถกถาได้อีกชั้นหนึ่ง ภายใต้กรอบเนื้อหาใหม่ เช่น ไตรภูมิ จักรกวางที่ปณี โลกที่ปัสสาร เป็นต้น ซึ่งเนื้อหาในอรรถกถาค่อนข้างจะตอบสนองกรอบนั้นชัดเจน คัมภีร์ชั้นหลังจากอรรถกถาดังกล่าว จึงมีกรอบในการที่จะเรียบเรียงแล้วหยิบยกข้อมูลในอรรถกถาที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันนั้นนำมาเรียบเรียงให้สัมพันธ์อย่างสอดคล้องกัน เนื้อหาที่ปรากฏก็จะแสดงความหมายใหม่ต่างจากเดิมอย่างชัดเจน จึงไม่จำเป็นต้องตีความหาเนื้อหาที่ปรากฏในอรรถกถาอีกต่อไปอย่างเดียวกับที่คัมภีร์ได้ตีความ พระไตรปิฎก จะมีเพียงการ ขยายบางเนื้อหาให้สอดคล้องกันมากขึ้น เช่น ในจารึกที่ ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘ กล่าวถึงแม่น้ำ ๕ แถวคือคงคา ยมนา อจิรวดี มหิ สรรภู ไหลผ่านเมืองมนุษย์ ๑๖ เมืองและกล่าวถึงเมือง ๑๖ เมืองว่ามีเมืองอะไรบ้าง ข้อมูลนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาว่า แม่น้ำสายไหลมาจากภูเขา ๕ ลูก ทำให้เกิดสระต่าง ๆ บริเวณเชิงเขาป่าหิมพานต์ แล้วไหลผ่านเมืองมนุษย์ (จารึกที่ ๖) ซึ่งในพระสูตรนี้มีได้กล่าวถึงเมืองมนุษย์ในชมพูทวีปว่ามีเมืองอะไรบ้างในอีกพระสูตรหนึ่ง (โพชฌาสูตร) จะกล่าวถึงเมือง ๑๖ เมืองในชมพูทวีปโดยเฉพาะ^{๕๓๖} แต่มิได้กล่าวถึงแม่น้ำทั้ง ๕ ในคัมภีร์จักรกวางที่ปณี^{๕๓๗} ขยายความหมายและที่มาของเมืองเหล่านี้อย่างละเอียด เพราะฉะนั้น เนื้อหาในคัมภีร์ชั้นหลังจากคัมภีร์จักรกวางที่ปณี (ที่จารึกหยิบยกข้อมูลมา) ใช้ตรรกะในการขยายความ ให้เนื้อหาสองพระสูตรนี้สอดคล้องกันว่าแม่น้ำทั้ง ๕ ไหลผ่านเมืองมนุษย์ได้แก่เมืองทั้ง ๑๖ เมืองนั่นเอง และขยายรายละเอียดว่าแม่น้ำใดผ่านเมืองใดบ้าง เนื้อหาในจารึกอื่นก็อยู่ในความหมายการขยายความในรูปแบบเดียวกันนี้

ความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นหลังจากอรรถกถาจะมีกรอบแตกต่างกันไม่มากนัก เช่น ไตรภูมิ จักรกวางที่ปณี ไตรภูมิโลกวิจิตรฉกถา โลกสันฐาน โลกบัญญัติ โลกที่ปัสสาร โลกที่ปนีอรุณวดีสูตร และจารึก จะมีเนื้อหาคล้ายคลึงกันมาก เช่น จะต้องมีภูมิทั้งสาม และบุคคลที่อยู่ในภูมิทั้ง มีโลกสันฐานซึ่งเป็นลักษณะทางกายภาพ ความแตกต่างตรงที่จะเน้นเนื้อหาส่วนใดให้ชัดเจนขึ้น ในไตรภูมิเน้นผู้อยู่ในภูมิทั้งสามให้มีรายละเอียดชัดเจน ส่วนลักษณะทางกายภาพเป็นส่วนประกอบของเนื้อหาของบุคคลผู้อยู่ในภูมิก็เพิ่มขึ้นมาเพื่อให้เนื้อหาของบุคคลที่อยู่ในภูมิสมบูรณ์ คัมภีร์จักรกวางที่ปณีเน้นเนื้อหาที่เป็นกายภาพ ส่วนบุคคลในภูมิต่างก็เป็นส่วนประกอบของจักรกวางเพื่อขยายเนื้อหาของลักษณะของกายภาพทางจักรวาลชัดเจนขึ้น ในคัมภีร์อื่น ๆ ก็มีเนื้อหาซ้ำซ้อนกันนี้ ทั้งนี้มาจากจารีตการเรียบเรียงคัมภีร์ที่ยึดเนื้อหาจากคัมภีร์ที่เกิดขึ้นก่อน เช่นเดียวกับคัมภีร์ที่แสดงพุทธประวัติก็อยู่ในจารีตเดียวกัน

อย่างไรก็ตามจารึกในพระวิหารมีความพิเศษที่ต้องการเรียบเรียงคัมภีร์เป็นพุทธประวัติ และที่เป็นโลกสันฐานให้มีความสัมพันธ์เป็นเรื่องเดียวกัน

^{๕๓๖} อัง. สัตตก. ๒๓/๑๓๕/๒๔๖-๒๔๙

^{๕๓๗} พระสิริมังคลาจารย์ เรียบเรียง. จักรกวางที่ปณี. (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๓) หน้า ๕๓-๖๗

เฉพาะจารึกที่ต้นเสาจึงมีความหมายโลกสัมฐานที่เป็นชมพูทวีปอย่างชัดเจน พิจารณาได้จาก การขึ้นต้นของจารึกจะแสดงความหมายอย่างชัดเจนว่า “โลกสัมฐานเหลี่ยมนี้...” ต่อจากนั้นได้แสดงเนื้อหาภายในโลกสัมฐานด้วยชาดก และลงท้ายด้วยภูเขาและกำแพงจักรวาลซึ่งเป็นขอบเขตของจักรวาลหรือโลกสัมฐาน ซึ่งลักษณะองค์ประกอบภายในของจักรวาลจะมีภูเขาสิเนรุเป็นศูนย์กลาง ซึ่งมีระเบียง ๕ ชั้น ชั้นล่างสุดเป็นที่อยู่ของพวกนาค ถัดขึ้นมาเป็นชั้นที่สองเป็นที่อยู่ของพวกครุฑ ถัดขึ้นมาเป็นชั้นที่สามเป็นที่อยู่ของพวกยักษ์ ถัดขึ้นมาอีกชั้นที่สี่เป็นที่อยู่ของพวกรากล และชั้นที่ห้าซึ่งเป็นชั้นสุดท้ายเป็นที่อยู่ของพวกท้าวมหาราชทั้งสี่ ปลายเขาสิเนรุเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นที่อยู่ของพระอินทร์ ผู้ที่จัดลำดับชั้นให้กองอารักขาทั้งห้าอยู่เพื่อรักษาป้องกันตนเองจากเทวดาอีกพวกหนึ่งหรือพวกอสูรที่ถูกท้าวสักกะได้โยนลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ครั้งเมื่อท้าวสักกะได้เป็นเทวดาผู้มาใหม่มิได้ดื่มได้โยนเทวดาเก่าที่กำลังเมาลงสู่ใต้ภูเขาสิเนรุ (จารึกที่ ๑-๔)

ทางด้านทิศตะวันออกของภูเขาสิเนรุเป็นบุพพิเททวิป (จารึกที่ ๒๙) ด้านทิศตะวันตกเป็นอมรโคยานทวีป (จารึกที่ ๓๑) ด้านทิศเหนือเป็นอุตตรกรูทวีป (จารึกที่ ๓๒) ทิศใต้เป็นชมพูทวีป (จารึกที่ ๓๐) ผู้คนที่อยู่ในทวีปทั้งสี่สามารถติดต่อกันได้อย่างไม่มีพรมแดนถ้าบุคคลนั้นมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ อย่างพระเจ้านันทุผู้ครอบครองทวีปทั้งสี่สามารถติดต่อกันบุคคลที่อยู่ในทวีปทั้งสี่และเทวดาชั้นดาวดึงส์ได้ (จารึกที่ ๒๙-๓๒)

อย่างไรก็ตามการแสดงเนื้อหาของทวีปต่างๆ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นเพียงส่วนประกอบของเนื้อหาให้โลกสัมฐานชัดเจนขึ้น เช่นเดียวกัน จักรวาลที่ป็นจะมีเนื้อหาหลักที่องค์ประกอบทางจักรวาลมีลักษณะเป็นกายภาพ ส่วนบุคคลที่อยู่ในภูมิต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบขยายเนื้อหาของจักรวาลชัดเจนขึ้น หรือไตรภูมิจะเน้นบุคคลที่อยู่ในภูมิทั้งสามเป็นหลัก ส่วนลักษณะทางกายภาพเป็นส่วนประกอบที่รองรับบุคคลที่อยู่ในภูมิทั้งสามให้สมบูรณ์ขึ้น ในกรณีเดียวกันที่จารึกต้องการจะแสดงชมพูทวีป เนื้อหาอื่นก็มีส่วนขยายลักษณะของชมพูทวีปชัดเจนขึ้น การที่จะเน้นชมพูทวีปนี้ พิจารณาจากการแสดงลักษณะองค์ประกอบทางกายภาพและบุคคลที่อยู่ในชมพูทวีปปรากฏเนื้อหามากกว่าส่วนอื่น ๆ เช่น ลักษณะของชมพูทวีปองค์ประกอบที่สำคัญคือป่าหิมพานต์ซึ่งอยู่ตรงกลางของชมพูทวีป (ป่าหิมพานต์ปรากฏในจารึก ๖,๗,๘,๙,๑๐,๑๑ ๑๒,๑๗,๑๙,๒๐,๒๒,๒๓ และ ๒๔) ภายในป่าหิมพานต์นั้นก็มีภูเขา ๗ ลูก ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของแม่น้ำทั้งห้า (จารึกที่ ๒๕-๒๘) ภายในป่าหิมพานต์ก็จะเป็นที่อยู่ของสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่มีการดำเนินวิถีชีวิตอย่างเป็นเรื่องราวหรือที่เรียกว่าชาดก สัตว์ที่ปรากฏในชาดกที่ถูกหยิบยกมามากจะเป็นสัตว์ที่สำคัญเป็นตัวแทนของสัตว์ประเภทต่าง ๆ ช้าง (จารึกที่ ๘) เป็นตัวแทนของสัตว์สี่เท้าที่เป็นพาหะ ราชสีห์ (จารึกที่ ๑๒) เป็นตัวแทนของสัตว์สี่เท้าที่ประเสริฐ นาค (จารึกที่ ๙) เป็นตัวแทนของสัตว์ไม่มีเท้า ปลาอานนท์ (จารึกที่ ๑๔) เป็นตัวแทนของสัตว์น้ำ ครุฑ (จารึกที่ ๒๒) เป็นตัวแทนของสัตว์ปีก ส่วนสัตว์ประเภทต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบขยายเนื้อหาป่าหิมพานต์ให้สมบูรณ์ขึ้น

ชมพูทวีปนอกจากจะประกอบด้วยป่าหิมพานต์แล้ว ยังส่วนที่สำคัญอีกได้แก่ ถิ่นอาศัยของมนุษย์คือหัวเมืองใหญ่ ๑๖ เมือง (จารึกที่ ๒๕-๒๘) และมหาสมุทรที่แสดงเรื่องราวของมนุษย์ออกเดินเรือเพื่อทำการค้าขาย และเกือบทุกครั้งเรือมักจะเกิดอับปางกลางมหาสมุทร เช่น มิตตวินทุ (จารึกที่ ๑๓) ทริวาหนะ (จารึกที่ ๕) เป็นต้น

จากที่จารึกแสดงชมพูทวีปนี้เองจึงมีความหมายสัมพันธ์กับจารึกที่แสดงอดีตพระพุทธเจ้าโดยตรง เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีก็จะเลือกชมพูทวีปเป็นสถานที่จุดและเมื่อจะตรัสเป็นพระพุทธเจ้าก็จะเลือกชมพูทวีปเป็นสถานที่จุดเช่นเดียวกัน จารึกที่ต้นเสาจึงสัมพันธ์สืบเนื่องเป็นเรื่องเดียวกันกับจารึกที่ฝาผนัง ซึ่งก็หมายถึงจุดประสงค์หลักของผู้เขียนคือจารึกที่ฝาผนัง ส่วนที่ต้นเสาเป็นเนื้อหาเพื่อขยายเนื้อหาหลักให้ชัดเจนขึ้น ในคัมภีร์ต่าง ๆ ตั้งแต่อรธกถาลงมา จะแสดงจุดมุ่งหมายของการเรียบเรียงแต่ละคัมภีร์อย่างชัดเจนว่าเพื่อให้สาธุชนเกิดธรรมสังเวช เกิดความเลื่อมใสและทำกุศลสืบไป ในไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา (ฉบับที่ ๒ เล่ม ๑) ก่อนที่จะเกริ่นนำถึงจุดการเกิดขึ้นของโลก จักวาท อธิบายแยกแยะโลกหมายถึงสังขารโลก ได้แก่ภาวะนามธรรม ความดี ความชั่ว โอกาสโลก ได้แก่ลักษณะทางกายภาพของโลก และสัตว์โลกได้แก่ผู้อยู่ในโลกทั้งสาม และอธิบายว่าโลกดังกล่าวมีความเสื่อมสลายเป็นอนิจจัง และบอกวัตถุประสงค์การแต่งเช่นเดียวกับคัมภีร์ทั่วไปว่าเพื่อเร่งทำกุศลจะได้เกิดในศาสนาพระศรีอารยเมตไตรย โดยชื่อว่าศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันจะมีอายุเพียง ๕,๐๐๐ ปี ความเชื่อดังกล่าวปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมีส่วนทำให้เกิดแรงกระตุ้นให้มีการเรียบเรียงและชำระคัมภีร์ทางศาสนา ตั้งแต่คัมภีร์ไตรภูมิเรื่อยมา บางคัมภีร์ก็กล่าวเรื่องโลกจะสิ้นสุดอย่างชัดเจน เช่น พระมหาลัยสูตร กล่าวถึงพระมหาลัยได้ไปเที่ยวในโลกทั้งสามแล้วกลับมาบอกมนุษย์ให้เร่งทำความดีจะได้ไม่ต้องได้ไม่ต้องไปเกิดในนรก คัมภีร์โลกอุบัติ กล่าวถึงการเกิดโลกและการสิ้นสุดของโลก คัมภีร์จารึกก็มีวัตถุประสงค์ในการจารึกอยู่ในความคิดและความเชื่อสืบเนื่องในจาริตดังกล่าว

ตัวจารึกนอกจากจะแสดงภูมิสังฐานของโลกและชมพูทวีปแล้ว ยังสื่อความหมายการอธิบายพุทธภาวะที่พระองค์ตรัสรู้และภาวะการรู้โลกของพระองค์เป็นอนันตตะ ไร้ขอบเขต ตัวภูมิโลกสังฐานและประวัติชาติกจึงอยู่ในขอบเขตขอบข่ายพระวราญาณของพระองค์ ซึ่งแสดงพระปัญญาคุณของพระองค์ เรื่องราวของชาติกครั้งบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์แสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่ปรารถนาจะช่วยสัตว์โลกให้พ้นจากทุกข์ เนื้อหาของจารึกทั้งฝาผนังและที่ต้นเสาจึงมีความหมายที่ต้องการจะสื่อเรื่องเดียวกัน

บทที่ ๕

จารีกับความหมายทางสังคมไทย

จารีกวีตสุทัศน์นอกจากจะเป็นผลิตผลของการนำเสนอความหมายการสืบทอดจารีตเดิมแล้วยังเป็นผลิตผลทางสังคมได้ระดับหนึ่งจากความสัมพันธ์ของงานจารีกับผู้สร้างงาน ช่วงระยะของการสร้างงาน และสภาพทางสังคมขณะที่สร้างงานเนื้อหาจารีจะแสดงความเชื่อมโยงโครงสร้างเบื้องต้นคืออุดมคติและโครงสร้างเบื้องต้นคือสังคมได้อย่างดี และโครงสร้างทั้งสองส่วนจะมีความเชื่อมต่อกันได้ระดับหนึ่ง การสืบหาข้อมูลของจารีและการเข้าใจสภาพเหตุการณ์ทางสังคมในช่วงระยะเวลาเดียวกันจะเป็นตัวอธิบายความหมายของเนื้อหางานจารีที่จะบ่งบอกได้อย่างแท้จริง

เนื้อหาของงานจารีมาจากการเลือกหยิบยกอยู่ในกระแสจารีตเดิม กล่าวคือยึดคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลักและคัมภีร์ชั้นหลังบ้างเล็กน้อย เนื้อหาที่ปรากฏในจารีจึงดูเหมือนว่าเป็นเนื้อหาที่มาจากคัมภีร์ในอดีต จะแยกเป็นอิสระไม่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับสภาพเงื่อนไขทางสังคมเลย ซึ่งก็หมายถึงตัวจารีมีเนื้อหาการสืบทอดจารีตทางวรรณกรรมด้วยตนเอง โดยไร้จุดเชื่อมต่อกับเงื่อนไขกับสภาพทางสังคมอย่างสิ้นเชิง ถ้าพิจารณาเฉพาะเนื้อหาของจารีผ่านคัมภีร์ต่าง ๆ ก็จะมีคามหมายเช่นนั้น อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาภายในเนื้อหาที่มาจากจารีตเดิมอย่างละเอียดเปรียบเทียบกับงานวรรณกรรมทางพุทธศาสนาและพิจารณาสภาพทางสังคม จะเห็นความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงการนำเสนอเนื้อหาของคัมภีร์ต่างๆ จนถึงจารีได้ระดับ การคลี่คลายและเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาจารีที่แตกต่างจากอดีตนั้นน่าจะมาจากการเปลี่ยนแปลงของโลกทัศน์บางอย่างที่มีพื้นฐานจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้มาจากหลายปัจจัย เช่น การล่มสลายของอาณาจักรในอดีต เป็นผลต่อการฟื้นฟูอาณาจักรใหม่ในทุก ๆ ด้าน การค้าขายกับชาวต่างประเทศมีมากขึ้น โดยเฉพาะกับชาวจีน ฯลฯ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเบื้องต้นนี้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างส่วนบนได้อย่างดี ขณะเดียวกันการที่จะพยายามสืบทอดจารีตเดิมมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างส่วนบนได้อย่างดี ขณะเดียวกันการที่จะพยายามสืบทอดจารีตเดิมมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยปรับความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ใหม่ให้เป็นตัวอธิบายศาสนาเปลี่ยนแปลงจากเดิมเพื่อให้สอดคล้องกับการมีหน้าในสังคมอีกทางหนึ่งด้วย

ความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาทางจารีในด้านสังคมนั้นเพื่อสนองงานเป็นบรรทัดฐานการกำหนดจริยธรรมทางด้านสังคม โดยให้ความรู้เรื่องโลกและความสัมพันธ์ของตัวเองกับโลกและจักรวาล ตลอดจนแสดงคุณสมบัติของตัวเองที่ควรจะเป็นและควรจะเป็นอยู่ในโลกใด งานจารีที่วางรากฐานทางจริยธรรมให้แก่สังคม โดยกำหนดให้ความหมายด้วยสัญลักษณ์ภาพจิตรกรรม ยังสื่อด้วยกิจกรรมอื่นด้วย การเทศนาของพระภิกษุ งานจารีจึงมีความหมายของการส่งเสริมระบบการเรียนรู้รูปแบบหนึ่งนี้ด้วยการกำหนดรูปแบบกฎเกณฑ์ความประพฤติให้สอดคล้องกับจารี ในทุกส่วนของสังคมและทุกระดับชั้น พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะผู้นำรัฐจึงต้องแสดงพระจริยวัตรให้สอดคล้องกับความหมายที่บ่งบอกในจารีเพื่อเป็นตัวอย่างแก่สังคม

เพื่อการนำไปสู่การเข้าใจเนื้อหาของจารึกและความหมายทางสังคม สถาปนาทางศาสนา และสถานะของพระมหากษัตริย์จึงเป็นตัวขยายขอบเขตของความหมายจารึกได้อย่างดี

๕.๑ สถานภาพของพุทธศาสนา

สถานภาพของพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์มีความสืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา ตอนปลาย ที่มีความทรุดโทรมมาจากความล่มสลายของอาณาจักรอยุธยา สภาพสังคมในขณะนั้น ประชุมพงศาวดารบรรยายให้เนื้อเห็นภาพพจน์ว่า “วัดวาอารามก็ร้างไปหมดเพราะพวกพระสงฆ์ได้หนีทิ้งวัดไปสิ้น ผ้าเหลืองเดี๋ยวนี้ไม่มีใครนับถือเหมือนแต่ก่อนแล้ว ถ้าใครขึ้นครองผ้าเหลืองในเวลานี้ ต้องอด การที่เป็นเช่นนี้ไม่เฉพาะแต่ในกรุงและตำบลใกล้เคียง แต่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จยกทัพไปแห่งใดก็เป็นเช่นนี้ทั่วไป... การที่วัดวาอารามร้างว่างเปล่า และพระพุทธรูปถูกทำลายลงเช่นนี้ เป็นการกระทำให้เราหวังดีสำหรับศาสนาของเราในภายภาคหน้า...”^{๕๓๘} สภาพการณ์เช่นนี้ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีพุทธศาสนาได้รับการฟื้นฟูแต่กระทำไม่ได้ตลอดก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน ในสมัยพระพุทธรูปอดฟ้า จุฬาลงกรณ์พระพุทธรูปศาสนาจึงได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง

การล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา ไม่เพียงแต่โบราณสถานพุทธศาสนาที่ถูกทำลาย สภาพทางสังคมของคนในยุคนั้นกำลังระส่ำระสาย พระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาลงกรณ์ ทรงขึ้นครองราชย์จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พระองค์จะฟื้นฟูทุก ๆ ด้าน เช่น สถาปัตยกรรม ได้สร้างวัดพระแก้วมรกต และการปฏิสังขรณ์วัดอื่น ๆ ประมาณ ๑๓ วัด, ศิลปกรรม, วรรณกรรม ทรงชำระคัมภีร์ที่สำคัญในอดีตจากภาษาเขมร ภาษาลาว และภาษาพื้นบ้าน เป็นภาษาขอมและบาลี เช่น ไตรภูมิโลกวินิจยถก คัมภีร์สัมปิณฑิตมทานิทาน โลกทีปนิ โลกสันฐาน อรุณวิสูตร เป็นต้นและการจัดระเบียบองค์กรคณะสงฆ์ใหม่ด้วยการปรับเปลี่ยนตำแหน่งสำคัญทางคณะสงฆ์เพื่อสอดคล้องกับการบริหารราชการแผ่นดินใหม่ นอกจากนี้ยังเป็นพระราชูปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎก (ซึ่งเป็นครั้งที่ ๙ และเป็นครั้งที่ ๒ ที่กระทำในประเทศไทย ครั้งแรกสังคายนาในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ)

การฟื้นฟูพุทธศาสนาในสมัยพระองค์ไม่เพียงแต่เป็นเหตุผลทางศาสนาโดยตรง แต่มีปัจจัยที่เป็นตัวเกื้อหนุนอื่นที่เอื้ออำนวยให้เกิดการฟื้นฟูมีหลายปัจจัย กฎเกณฑ์ทางศาสนาดูเหมือนจะเป็นมาตรฐานการวัดสำคัญว่าปัจจัยอื่นในการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระองค์ด้วยการปราบดาภิเษก ผลของการใช้ศาสนาเป็นมาตรฐานวัดเป็นเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง ซึ่งพระองค์น่าจะเล็งเห็นผลที่เกิดขึ้นก่อนแล้วจึงใช้มาตรฐานพุทธศาสนาวัดจัดการกับสาเหตุ เมื่อพระองค์คิดว่าพุทธศาสนาเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดความเปลี่ยนแปลง เพื่อมิให้เกิดความแคลงใจต่อมวลประชา พระองค์จึงพัฒนามาตรฐานที่พระองค์เคยใช้ชัดเจน และให้เป็นระบบมากขึ้น นำไปสู่การสังคายนาพระไตรปิฎกและชำระคัมภีร์ที่สำคัญ ๆ จำนวนมาก อีกปัจจัยที่ทำให้พุทธศาสนามีการฟื้นฟูและปรับปรุงมาจากคติทางศาสนาที่มีความเชื่อว่าพุทธศาสนาจะมีอายุเพียง ๕,๐๐๐ ปี คติความเชื่อนี้เท่าที่มีหลักฐานปรากฏมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และสืบเนื่องมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์จากพระราชปุจฉาของสมเด็จพระ

^{๕๓๘} ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ ๒๓, จดหมายเหตุ คณะบาทหลวงฝรั่งเศสในแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น, (กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, ๒๕๑๑) หน้า ๙๕-๙๖.

พุทธฟ้าจุฬาโลกทรงตรัสปฐกฐาสมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระราชาคณะมีพระราชปฐกฐาหนึ่งว่า “ว่าด้วยเมื่อพระพุทธศาสนาครบ ๕,๐๐๐ ปีแล้ว มีผู้ประทุษร้ายแก่เจดีย์ฐานคือพระพุทธรูปเป็นต้น จะมีโทษหรือไม่”^{๕๓๙} จากพระราชปฐกฐานี้แสดงถึงความเชื่ออายุของพระพุทธศาสนาจะ ๕,๐๐๐ ปียังมีต่อเนื่องอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งสัมพันธ์กับคติพระศรีอารียเมตไตรมาอุบัติในอนาคต การทะนุบำรุงพุทธศาสนาจึงหมายถึงการสืบอายุและเป็นการสร้างบารมีเพื่อจะได้พบพระศรีอารียในอนาคตอีกด้วย

จารีกวัตสุทัศน์ฯ ได้ถูกสร้างขึ้นก็มีผลมาจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวและอีกปัจจัยหนึ่งที่เสริมขึ้นมาก็คือพระราชกรณียกิจการทำบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านหนึ่งเพื่อสืบทอดอายุของศาสนาให้อยู่ครบ ๕,๐๐๐ ปี ทรงโปรดให้สร้างและโปรดเกล้าให้อัญเชิญพระพุทธรูปจากพระวิหารหลวงวัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย เมื่อพระองค์ครองราชย์ได้ ๒๗ ปี และการสร้างพระวิหารนี้ได้ต่อเติมจารีกและองค์พระวิหารส่วนอื่นให้สมบูรณ์ในรัชกาลต่อมา พระราชกรณียกิจการบำเพ็ญพระราชกุศลด้วยการสร้างพระวิหารและอัญเชิญพระพุทธรูปศรีศากยมุนีมาประดิษฐานก็อยู่ในกระแสดังกล่าว บำเพ็ญพระบารมีเพื่อจะพบพระศรีอารียอีกด้วย

๕.๒ สถานะพระมหากษัตริย์

พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเป็นผู้นำในการชักนำทิศทางของสังคมด้วยยานพาหะคือศาสนา สถานภาพของพระมหากษัตริย์ได้รับการยอมรับจากทางศาสนาว่าตั้งแต่สมัยพุทธกาลว่าพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพประกอบด้วยคุณสมบัติความเป็นพระราชา คือทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิธรรม พุทธศาสนายอมรับสถานะและอำนาจของพระมหากษัตริย์หรือรัฐาธิปัตย์ในขณะนั้นจึงมักจะไม่นับเน้นถึงโครงสร้างและกฎเกณฑ์ที่มาหรือการได้มาของสถานะนั้นอย่างไร ถึงระบุก็มีความเป็นไปได้ยากที่จะบังคับเป็นกฎเกณฑ์ที่จะถูกยึดถือ กฎเกณฑ์ทางจริยธรรมจึงมักเน้นที่ตัวบุคคลเป็นหลัก องค์การทางศาสนาจึงมักตีความรับรองสถานภาพของพระมหากษัตริย์หลังจากทรงปราบดาภิเษกแล้ว เช่น ในสังคีตวิวงศ์กล่าวถึงประวัติพระนารายณ์ว่า “เมื่อพุทธศักราชล่วงได้ ๒๒๐๗ ปีมะโรง พระราชบุตรแห่งสมเด็จพระเจ้าสุวรรณหปราสาท ทรงพระนามว่าสมเด็จพระนารายณ์มีพระชนม์ ๒๕ ปี แย่งราชสมบัติจากพระเจ้าอาแล้ว ได้ราชสมบัติ มีบุญญาธิการมาก ทรงเดชมาก มีพระยศใหญ่”^{๕๔๐} และในอดีตการได้มาของ ของรัฐาธิปัตย์ในการปกครองของผู้นำรัฐบางพระองค์จึงมักมาจากการปราบดาภิเษกตั้งแต่สมัยสุโขทัย แล้วตีความหลักจริยธรรมให้สอดคล้องกับพระราชกรณียกิจเพื่อรองรับความถูกต้องชอบธรรม พระมหากษัตริย์องค์สำคัญในประวัติศาสตร์มักจะขึ้นครองราชย์ด้วยการปราบดาภิเษก เช่น พระยาสิทธิไทยในสมัยสุโขทัย พระนารายณ์ มหาราชทรงครองราชย์อยู่ในสมัยอยุธยาและพระพุทธรูปฟ้าจุฬาโลกในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อดำรงสถานะเป็นพระมหากษัตริย์แล้วควรมีคุณธรรม พุทธศาสนาเน้นตัวบุคคลที่ต้องประกอบคุณธรรม ไม่ได้

^{๕๓๙} พระราชปฐกฐาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑-รัชกาลที่ ๕, (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำค้ำสุสภา, ๒๕๑๓) หน้า ๕๙

^{๕๔๐} กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, สังคีตวิวงศ์, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖), หน้า ๒๓๑.

จัดรูปแบบโครงสร้างหรือระบบการปกครองอย่างแน่นอนตายตัว แต่เน้นตัวบุคคลที่อยู่ในรูปแบบโครงสร้างหนึ่งๆ ซึ่งพระพุทธร่องคร่งพิจารณาเห็นว่าโครงสร้างทางสังคมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา บุคคลจึงมีความสำคัญมากกว่ารูปแบบระบบการปกครองของไทยจึงขึ้นกับการวางรูปแบบของผู้นำรัฐที่วางกฎเกณฑ์ในสมัยหนึ่งเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อกลไกการบริหาร และรูปแบบนี้ก็สัมพันธ์กับการกำหนดสถานะของผู้นำรัฐในยุคสมัยต่าง ๆ พระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยอยู่ในฐานะความเป็นพ่อ พสกนิกรอยู่ในฐานะลูกที่ถูกปกครองและได้รับการเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยจำนวนของประชากรมีไม่มากนักประกอบกับองค์ความรู้ในการบริหารบ้านเมืองมาจากความรู้ชุดเดียวคือศาสนาที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมทุกอย่างได้ ในสมัยอยุธยาสถานะของพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะความเป็นเทพที่มีอำนาจเด็ดขาดและมีความเข้มแข็งตามคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์แสดงหน้าที่ของบุคคลในสังคมว่า “พราหมณ์เป็นตัวแทนของปัญญา ไวศยะเป็นตัวแทนของฝ่ายกำลัง และศุทระเป็นตัวแทนฝ่ายรับดำเนินการ ส่วนต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ต้องอยู่ในสังคมไม่ว่าจะสังคมเล็กหรือสังคมใหญ่ การแบ่งแยกกลุ่มเช่นนี้เป็นไปโดยอัตโนมัติและเป็นกฎธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองแม้ว่าเราจะปรารถนาจะให้เกิดขึ้นซ้ำก็ตาม”^{๕๔๑} และกล่าวถึงหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ว่า “โจรพินผิดก็เพราะถูกลงโทษหรือได้รับการปลดปล่อย แต่หากพระราชเจ้าไม่ลงโทษโจร พระองค์ย่อมมีความผิดฐานเป็นโจรเสียเอง องค์ความรู้นี้เป็นองค์ความรู้ชุดแรก ซึ่งเสนอรูปแบบการปกครองเป็นแบบสาธารณรัฐประชาธิปไตย, ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระมหากษัตริย์ยึดถือราชประเพณีเดิมสถานะของพระองค์จึงไม่แตกต่างจากสมัยอยุธยามากนัก รูปแบบการปกครองอยู่ในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช, ชุดที่สองมาจากคติความเชื่อดั้งเดิมที่พระมหากษัตริย์เป็นตัวแทนของพิธีกรรมและสื่อสัมพันธ์กับธรรมชาติ ปรากฏการณ์ทางสังคมทุกๆ ด้านสื่อสัมพันธ์กับพระจักรีวัตรและคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ เมื่อมีภัยธรรมชาติแสดงสัมพันธ์เชื่อมโยงกับผู้นำรัฐว่าเป็นผู้ขาดคุณธรรมในการปกครอง เช่น สังคีตวงศ์อธิบายสภาพบ้านเมืองสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศว่า “สมเด็จพระเชษฐาธิราช (หมายถึงพระเจ้าเอกทัศผู้เป็นที่ของพระเจ้าอู่หม่มพร) เสวยราชได้ ๘ ปีเศษ มีปรีชาน้อยมักหลงใหล ปราศจากความสมบูรณด้วยหิริโอปปัตตปะ ไม่มีวิจรรย์ในราชกิจทั้งหลาย ไม่มีใครตรวจในคุณแลโทษ... มหาภูตดินน้ำไฟลมทั้ง ๔ กวีบริดต่าง ๆ ผลหมากรากไม้ก็มีบริดไปหมด น้ำก็ปรากฏสีแดงดังเลือดนก ในที่ลึกก็กลับตื้นในที่ตื้นก็กลับลึก ฤดูกาลก็บริด หนาวร้อนกลายเป็นหนาวหน้าหนาวกลายเป็นร้อน...”^{๕๔๒} พระราชกรณียกิจของกษัตริย์ในความหมายนี้จึงสื่อสัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น ทรงแรกนาขวัญ เป็นต้น, ชุดที่สามพระมหากษัตริย์ถูกอธิบายด้วยสมบัติของพุทธศาสนา ซึ่งลักษณะแตกต่างจากมานวธรรมศาสตร์ของฮินดูตรงที่ความไม่มีรูปแบบตายตัวของโครงสร้างระเบียบการปกครองที่ชัดเจน จึงมีความยืดหยุ่น และแตกต่างจากคติธรรมชาติตรงที่มีหลักธรรมที่สามารถปฏิบัติชัดเจนมากขึ้น แต่กฎเกณฑ์นี้มีลักษณะที่เป็นอุดมคติจนไม่สามารถสร้างรูปแบบโครงสร้างการปกครองเป็นระบบใดระบบหนึ่งได้ (แต่ก็เป็นโครงสร้างการปกครองอีกรูปแบบหนึ่ง ที่แตกต่างจากระบบอื่น) ในพระสุตตรหนึ่งกล่าวถึงคุณธรรมของพระราชเจ้าหรือพระมหาจักรพรรดิว่า “คูกรพ้อ พ้อจงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม ทำความเคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม ยำ

^{๕๔๑} Burnel อ่างใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙) หน้า ๒๑

^{๕๔๒} กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, สังคีตวงศ์, หน้า ๒๖๓.

เกรงธรรม มีธรรมเป็นธงไชย มีธรรมเป็นยอด... ดูกรพ่อการอธรรมอย่าไม่มีในแวนแคว้นของพ่อเลย
 ดูกรพ่อ บุคคลใดในแวนแคว้นของพ่อไม่มีทรัพย์ พ่อพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้น ดูกรพ่อสมณ
 พรหมณ์เหล่าใด ในแวนแคว้นของพ่องดเว้นจากความมัวเมาและความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ
 และโสรจจะฝึกตนแต่ผู้เดียว... จงไต่ถามว่าท่านขอรับ กุศลคืออะไร อกุศลคืออะไร... นั้นแลคือจักกวัต
 ติวัตร^{๔๔๓}

สถานะของพระมหากษัตริย์ในยุครัตนโกสินทร์จึงเป็นทั้งความเป็นเทพ ผู้ทรงธรรม พระ
 อริยะและตัวแทนของสื่อสัมพันธ์กับธรรมชาติและจักรวาลอยู่ในบุคคลเดียวกัน จะเห็นได้ว่าบางพระ
 ราชากรณียกิจพระองค์อยู่ในฐานะความเป็นเทพ บางพระราชกรณียกิจพระองค์อยู่ในฐานะพระ
 โภธิสัตว์ บางพระกรณียกิจพระองค์เป็นตัวแทนของโลกธรรมชาติ ทั้งนี้การแสดงในความหมายใด
 ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ อย่างไรก็ตามคุณสมบัติสามประการจะไม่แสดงลักษณะใดลักษณะโดยเฉพาะ
 แต่มีลักษณะสอดประสานเป็นเนื้อเดียวกันตรงกับความหมายของเนื้อหาจารึกที่พระวิหารหลวง
 ต้องการสื่อแสดง และคติอีกชุดหนึ่งที่เพิ่มเข้ามานอกเหนือจากคุณสมบัติสามประการก็คือพระราช
 วินิจฉัยการตัดสินพระไทยส่วนพระองค์เหตุการณ์ซึ่งอาจจะไม่ยึดคติใดๆ สามประการข้างต้น หรือ
 อาจจะปฏิเสธคุณสมบัติดังกล่าวก็ได้ แต่ได้ประวัติศาสตร์ไม่ปรากฏพระมหากษัตริย์ปฏิเสธคุณสมบัติ
 ดังกล่าว

พระมหากษัตริย์ในกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงทรงอยู่ในฐานะทั้ง ๓ ประการข้างต้น คือ
 พระโภธิสัตว์ เทพ และพระอริยะ (โสดาบัน-อย่างพระเจ้าพิมพิสาร) (การเมืองคุณสมบัติทั้งสาม
 ประการในเวลาเดียวกัน ทำให้คุณสมบัติปรากฏไม่เข้มข้น เช่นเดียวกับการมีคุณสมบัติอย่างใดอย่าง
 หนึ่งเหมือนในอดีต) แต่พระองค์ก็ไม่เคยแสดงออกว่าพระองค์ว่าพระองค์อยู่ในฐานะใดฐานะหนึ่งอย่าง
 ชัดเจน ทั้งนี้เพราะพระองค์ยึดถือขนบธรรมเนียมราชประเพณีเดิมอย่างเคร่งครัด บุคลิกภาพของ
 พระมหากษัตริย์จึงมีความสมดุลระหว่างบุคคลทางโลกและบุคคลทางธรรม ซึ่งแตกต่างจากพระเจ้า
 กรุงธนบุรีที่แสดงฐานะของพระองค์ไม่สมบูรณ์ระหว่างฐานะทั้งสอง โดยโน้มเอียงมาทางด้านศาสนา
 อย่างอุดมคติเช่นเดียวนักศาสนามากกว่าจะแสดงฐานะความเป็นผู้นำด้านรัฐาธิปัตย์ เช่นเดียวกับสมัย
 สุโขทัยแต่ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางสังคมไม่เอื้ออำนวยให้ เพราะปัจจัยอธิบายปรากฏการณ์ของโลก
 ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีมีสองชุด แต่พระองค์ทรงใช้องค์ความรู้ทางศาสนาแสดงฐานะและอธิบาย
 ความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมด้วยแหล่งความรู้เดียว จึงเปิดโอกาสให้รัชกาลที่ ๑ มีช่องทาง
 อธิบายปรากฏการณ์เดียวกันด้วยองค์ความรู้อีกชุดหนึ่งซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ในช่วงนี้ ซึ่งความรู้
 ชุดนี้มาจากการปรับความรู้เก่าให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมขณะนั้นมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ จาก
 การติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ทำให้มีผลต่อโลกทัศน์ในทุกด้านจนถึงการตีความศาสนาแตกต่าง
 จากเดิมจะเห็นได้จากจารึกที่ร่วมสมัยเดียวกับไตรภูมิโลกวินิจจยกลามีเนื้อหาแตกต่างจากไตรภูมิพระ
 ร่วงอย่างชัดเจน ความเป็นธรรมราชาที่จารึกให้ความหมายก็ย่อมจึงถูกประยุกต์ใช้อ่างเหมาะสมใน
 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แตกต่างจากธรรมราชาในสมัยสุโขทัยเช่นกัน

ในการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๑ พระองค์จะยึดหลักทางศาสนาในการปรับใช้ในการ
 ปกครองเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัยและสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีแต่ก็มีได้ไปอย่างอุดมคติ แม้ในเนื้อหาพระ

^{๔๔๓} สุตต.ที่ (ไทย) ๑๑/๓๓/๑๕๖

สูตรจะกำหนดคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจนก็ตามด้วยเหตุเงื่อนไขของสภาพสถานการณ์บ้านเมือง มีความแตกต่างจากสมัยสุโขทัยอย่างมาก ซึ่งความเป็นจริงปัญหาทางสังคมและปัญหาประเทศค่อนข้างจะมีสูง เช่นสงครามกับพม่าซึ่งมีตลอดรัชกาล การจะดำเนินพระจริยวัตรตามคติเรื่องราวที่ปรากฏในชาดกที่ต้นเสาพระวิหารนั้นอาจจะเป็นไปไม่ได้มากนักและพระองค์ก็ได้แสดงบทบาทที่แสดงว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์อย่างที่พระยาสิทธิไทยทรงแสดงลักษณะความเป็นพระมหากษัตริย์ (หรือพระเจ้าจักรพรรดิ) ที่ทรงธรรมจะต้องไม่มีสงคราม หรือสิ่งที่ไม่ดีทุกประเภท พระองค์จะต้องไม่กระทำ เช่น การลงโทษผู้กระทำผิดหรือนักโทษจะต้องไม่มีการจองจำหรือประหารชีวิต แต่ความเป็นจริงยังต้องมีสงครามและมีการลงโทษผู้กระทำผิดอย่างเด็ดขาดอีกด้วย ตามประมวลกฎหมายรับกาลที่ ๑ (หรือกฎหมายตราสามดวง) ซึ่งมีลักษณะการพิจารณาความและการลงโทษผู้กระทำความผิด จากฐานะของพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ปกครอง ภาพของพระองค์จึงมีทั้งสองด้าน ทั้งด้านคุณธรรมที่อ่อนโยน ทำให้เกิดความรู้สึกของพสกนิกรมีความใกล้ชิดมากขึ้น และอีกฐานะหนึ่งทรงเป็นนักปกครองที่มีความเด็ดขาด ที่มีความห่างเหิน คุณสมบัติทั้งสองประการดูจะขัดแย้งกันในบุคลิกภาพ และพระราชกรณียกิจของบุคคลเดียว แต่พระองค์ดูจะมีเหตุผลและอธิบายที่แสดงฐานะสองบทบาทเช่นนั้น ซึ่งการแสดงพระกรณียกิจ ๒ บทบาทเช่นนี้ปรากฏในทุก ๆ พระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ก็มีคำอธิบายจากพระราชปวงของรัชกาลที่ ๓ ทรงตรัสถามสมเด็จพระสังฆราชและสุราเมรัย หรือประการใด, ๒ ว่าพระเจ้าพิมพิสาร และพระเจ้ามทานาม จะปราบปรามโจรผู้ร้ายมิให้เกี่ยวข้องกับแก่อุศุลกรรมบาลและจะเรียกช่วยอากรให้ปราศจากมิจฉาชีพประการใด, ๓ ว่าด้วยท้าวเวสสุวรรณหาราชเป็นพระโสดา จะลงทัณฑ์กรรมแก่บิณฑบาตที่หยาบเข้าด้วยกรรมกรรมอันใดและจะว่าพระสติประการใด ซึ่งคำตอบก็มีความยืดหยุ่นรองรับความถูกต้องสิ่งที่พระองค์กระทำ โดยที่พระจริยวัตรทางศาสนาของพระมหากษัตริย์ตอนต้นรัตนโกสินทร์อยู่ในจารีตแบบแผนอย่างสมัยอยุธยาที่มีความสมดุลในสถานภาพนักปกครองและนักศาสนา จึงไม่ปรากฏความสับสนของสถานะพระองค์อย่างในสมัยธนบุรีซึ่งโน้มเอียงทางด้านศาสนาอย่างสามัญชนจนเสียดุลของผู้นำ เพราะไม่สอดคล้องกับปัจจัยด้านการเมืองและสภาพการณ์ของสังคมขณะนั้น ซึ่งต้องการผู้นำที่อยู่ในโลกความเป็นจริงที่เข้มแข็งและมีคุณธรรม

สถานะความแตกต่างของคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ในแต่ละยุคนี้อธิบายได้ด้วยเนื้อหาของจารีตที่วัดสุทัศน์และการหยิบยกจะสื่อแสดงโครงสร้างทางความคิดร่วมสมัยของผู้สร้างงาน (ยกเว้นการพิจารณาเนื้อหาทางศาสนาแล้ว) จะเห็นได้ว่ามีความคลี่คลายการนำเสนอกรอบความคิดของงานที่สื่อความหมายที่จะพยายามอธิบายโลกทัศน์ต่อโลกแห่งความเป็นจริงมากขึ้นในเนื้อหาไตรภูมิซึ่งอยู่ในสมัยสุโขทัย เน้นชีวิตในโลกทั้งสามแตกต่างจากจารีตวัดสุทัศน์ซึ่งเน้นชีวิตในโลกมนุษย์มากขึ้นแม้จะมีชุดความคิดของหลักธรรมซึ่งเป็นจุดสำคัญจะมีความหมายอย่าเดียวกันก็ตาม เช่นการบำเพ็ญพระบารมี สังสารวัฏ แต่จารีตวัดสุทัศน์หยิบยกบางส่วนของไตรภูมิให้เด่นชัดขึ้น และละเลยส่วนอื่น เช่นนรก สวรรค์ พรหมออกไป ซึ่งมีได้หมายถึงสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ไม่ยึดถือเรื่องเหล่านี้ แต่พระองค์เก็บไว้ในชุดความหมายชีวิตอีกชุดหนึ่งต่างหาก

การที่พระองค์ได้รักษาความหมายของศาสนาที่แสดงฐานะของพระมหากษัตริย์ที่ทรงธรรมโดยการสื่อด้วยภาพจิตรกรรม วรรณกรรม และพระราชกรณียกิจ ผลสะท้อนกลับมาทางด้านทัศนคติของพสกนิกรที่มีต่อพระมหากษัตริย์นั้นจะมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ด้วยความ

จริงใจ และเมื่อพระองค์ขึ้นครองแรกช่วงแรก (ทุกพระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น) มีความด้วยการดื่บภาชีอากรและปล่อยนักโทษ ช่วงต้นรัชกาลบ้านเมืองยังไม่สงบนัก ความอดอยากยังมีต่อมา จากครั้งเสียกรุงทรวงซื้ออาหารนำไปแจก... ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ทรงครองราชย์ใหม่ๆ ก็ทรงลดหย่อนเวลาการรับใช้ราชการลง... ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ทรงออกกฎหมายเกี่ยวกับระเบียบเรื่องนาและการส่ง ส่วนที่เอื้อให้คุณแก่ราษฎรโดยเก็บน้อยลง^{๕๔๔} เป็นต้น

สถานะและพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ข้างต้นจึงเป็นตัวอย่างของหลักธรรมทางศาสนาเป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างอำนาจอย่างเด็ดขาด ให้อยู่ในกรอบอำนาจที่อยู่กฎเกณฑ์ทางจริยธรรม

๕.๓ ความหมายของชาดกกับวรรณกรรม

เนื้อหาแนวคิดที่ปรากฏในวรรณกรรมยุคแรกเริ่ม (อรรถกถา) มักจะมีอิทธิพลต่อแนวคิดในวรรณกรรมรุ่นต่อมา จะเห็นได้จากเนื้อหาในวรรณกรรมรุ่นต่อมามีจะผนวกเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์ก่อนหน้านี้นี้มาผนวกเข้ามาในงานวรรณกรรมของตน บางคัมภีร์ก็จะมาตีบางส่วนและขยายความหมายภายใต้กรอบความคิดใหม่ที่ปรากฏในจารีกวัตสุทัศน์ ลักษณะการสืบทอดจารีตนี้ปรากฏในชัดเจนในชาดก และมีการคลี่คลายของการสืบทอดตามลำดับกาลเวลาอย่างน่าสนใจยิ่ง

งานในยุคเริ่มต้นเป็นงานที่แสดงองค์ความรู้มาจากศาสนา โลกทัศน์ของคนที่มีต่อธรรมชาติ ปรากฏการณ์ทางสังคมทุกอย่างสามารถอธิบายด้วยแนวคิดทางศาสนา โดยเฉพาะแนวคิดที่พัฒนามาจากชาดก ที่อธิบายปรากฏการณ์ของสังคมและชีวิตปัจเจกด้วยสังสารวัฏที่เชื่อมโยงกับการเวลา บุคคลและผลของการกระทำได้อย่างลึกซึ้งในรูปแบบการอุปมาเชิงเปรียบด้วยเรื่องราวของบุคคลที่อยู่ในมโนภาพแทนความเป็นจริงเชิงประจักษ์

งานในยุคเริ่มต้นเป็นงานที่แสดงองค์ความรู้มาจากศาสนา โลกทัศน์ของคนที่มีต่อธรรมชาติ ปรากฏการณ์ทางสังคมทุกอย่างสามารถอธิบายด้วยแนวคิดทางศาสนา โดยเฉพาะแนวคิดที่พัฒนามาจากชาดก ที่อธิบายปรากฏการณ์ของสังคมและชีวิตปัจเจกด้วยสังสารวัฏที่เชื่อมโยงกับการเวลา บุคคลและผลของการกระทำได้อย่างลึกซึ้งในรูปแบบอุปมาเชิงเปรียบด้วยเรื่องราวของบุคคลที่อยู่ในมโนภาพแทนความเป็นจริงเชิงประจักษ์

ในคัมภีร์พงศาวดารลังกาทวีปซึ่งเป็นคัมภีร์ร่วมสมัยเดียวกับอรรถกถาและหลังอรรถกถา (เพราะคัมภีร์นี้ใช้เวลาแตงนานมาก) ผู้แตงได้รับอิทธิพลของ “โลกทัศน์” จากคัมภีร์อรรถกถาในการที่จะพยายามอธิบายประวัติศาสตร์ของลังกาทวีปด้วยจากประสบการณ์ความเป็นจริง (ในยุคของผู้แตงคัมภีร์) สื่อด้วยภาษาที่เป็นโลกทัศน์การมองโลกตามที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาอย่างชัดเจน ในคัมภีร์อรรถกถาแตงเนื้อหาเชิงเปรียบด้วยเรื่องราวความเป็นไปที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าในรูปแบบความหมายเชิงเปรียบที่บุคคลปรากฏในเรื่องเป็นตัวแทนของนามธรรม ในหลายชาดกเมื่อพานิชเรือ

^{๕๔๔} ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านเศรษฐกิจ, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑) หน้า ๑๔๐-๑๔๒

เมื่อแตกแล้วขึ้นฝั่งจะได้พบกับบุคคลที่ไม่ใช่มนุษย์ ส่วนใหญ่จะเป็นยักษ์ (ชาดกที่มียักษ์อาศัยอยู่ในเกาะนี้มีปรากฏในจารึกที่ ๒๐) มโนภาพของบุคคลที่เป็นยักษ์อาศัยในเกาะตามที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาที่ผู้เขียนคัมภีร์พงศาวดารลังกาทวีปนำไปอธิบายชนพื้นเมืองที่เป็นชาวลังกา จะเห็นได้ว่าอิทธิพลความคิดของบุคคลที่อยู่ในเกาะตามที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาที่ฝังอยู่ในความคิดของผู้แต่งคัมภีร์ชั้นหลังไปว่างครอบไว้กับโลกของความเป็นจริง^{๕๔๕} ทั้งนี้เพราะคติต่อโลกของชาดกต่อความเป็นไปของประวัติศาสตร์สถานการณ์บ้านเมืองและของมนุษย์เป็นไปด้วยอำนาจบุญบารมีในอดีต และการบำเพ็ญบารมีในปัจจุบันมีผลต่ออนาคต การอธิบายเนื้อความประวัติศาสตร์ในพงศาวดารจึงมีภาษาพิเศษแสดงอภินิหารเกินจริง เช่นเดียวกับเนื้อหาในชาดกจารึกที่ ๒๐ พานิชเดตินเรือค้าขายเรืออับปางกลางมหาสมุทร แล้วขึ้นเกาะพบยักษ์ที่แปลงร่างเป็นแพะ หรือพานิชอีกกลุ่มหนึ่งไปค้าขายทางสำเภาเรือล่ม การแสดงสถานะของบุคคลที่ไม่คุ้นเคยด้วยสถานะเกินจริงมักปรากฏในชาดกจำนวนมาก และการสื่อด้วยภาษาและโลกทัศน์นี้ได้มีผลต่อจารีตการเขียนในคัมภีร์อื่น ในคัมภีร์มหาวงศ์ก็แสดงประวัติลังกามักจะสื่อภาษาพิเศษเช่นเดียวกับชาดก อย่างข้อความตอนหนึ่งว่าพระราชกุมารเข้าสู่เมืองลังกา จะแสดงสถานะของชาวลังกาว่าเป็นยักษ์ได้ฆ่ายักษ์สามีเสีย และอภิเษกกับนางยักษ์เป็นต้นตระกูลชาวลังกาสืบมา^{๕๔๖} การแสดงชนพื้นเมืองด้วยภาษาที่มีจำกัดซึ่งมาจากสายเดียวคือชาดกจึงเป็นภาษาที่อธิบายปรากฏในสมัยนั้นได้อย่างดี เพราะองค์ความรู้ของการเข้าในชนชาติต่าง ๆ ไม่มีในสมัยนั้น ความคิดเช่นนี้ได้รับการสืบทอดต่อมาในการเรียนพงศาวดาร ซึ่งต้นตระกูลของวงศ์ของพระร่วง ลักษณะการอธิบายด้วยการสร้างอาณาเขตของความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์นี้เป็นการแยกเผ่าอื่นออกจากเผ่าตน ซึ่งหมายถึงชนชาติที่เป็นต้นตระกูลเหล่านี้มิใช่คนพื้นเมือง และมีอารยธรรมแตกต่างจากคนพื้นเมืองอย่างชัดเจน

นอกจากนี้การอธิบายเช่นนี้มีการสืบทอดของเนื้อหา แต่มีความหมายเปลี่ยนแปลงจากเดิมต่อมากการอธิบายเนื้อหาพงศาวดารก็มักจะยึดอธิบายด้วยภาวะพิเศษที่น่าจะมีความหมายที่แฝงที่เพิ่มขึ้น ที่ผู้จารึกอธิบายมีความจงใจแสดงสภาวะพิเศษด้วยการสร้าง Myth จะทำให้ประวัติยกบรรพบุรุษซึ่งเป็นต้นตระกูลให้อยู่ในฐานะอื่นซึ่งมิใช่มนุษย์

อีกวรรณกรรมประเภทหนึ่งซึ่งแยกออกจากประวัติศาสตร์หรือพงศาวดาร คือวรรณกรรมที่เป็นวรรณคดีเพื่อจรรโลงใจ หรือความบันเทิง งานประเภทนี้ก็มีเนื้อหาและเค้าโครงเรื่องมาจากชาดกอย่างแยกกันไม่ออก เพราะตัววรรณคดีมีความหมายสื่อถึงความคิด โลกทัศน์และกฎเกณฑ์ทางวรรณคดี วรรณคดีที่เท่ามีหลักฐานปรากฏในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะวรรณคดีกรรมที่เกิดจากขุนนางและพระมหากษัตริย์ ล้วนมีโครงสร้างและเนื้อเช่นเดียวกับชาดก แต่มีความเปลี่ยนแปลงของการนำเสนอที่วรรณคดีแยกความเชื่อมต่อการบำเพ็ญพระบารมีของพระโพธิสัตว์ออกจากกัน ไม่ปรากฏอย่างตรงไปตรงมาเหมือนในสมัยยุคเริ่มแรก แม้เค้าโครงของเนื้อเรื่องจะเปลี่ยนแปลงไปแต่กฎเกณฑ์ซึ่งเป็นความคิดทางศาสนาก็มียังปรากฏชัดเจน พฤติกรรมของตัวละครมักถูกกำหนดเป็นแบบแผนตายตัวแสดงความเป็นไปของตัวละครมีความเป็นไปที่สื่อด้วยหลักธรรมทางศาสนา ที่ถูกอินทร์มาช่วยเหลือเมื่อยามทุกข์ยาก ตัวละครจึงเป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่ถูกอธิบายด้วยกระแสนวนวรรณกรรมเหล่านี้ปรากฏชัดเจนตั้งแต่สมัยอยุธยา จนถึงสมัยปัจจุบัน ส่วนใหญ่นำเค้าโครงเรื่องมา

^{๕๔๕} กรมศิลปากร, คัมภีร์มหาวงศ์, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๔) หน้า ๑๖๙

^{๕๔๖} กรมศิลปากร, คัมภีร์มหาวงศ์, หน้า ๑๖๙

จากซึ่งวรรณกรรมประเภทนิทานนี้เค้าโครงนำมาจากปัญญาสชาดก: เช่นเรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์ ต่างประเทศเช่น ดาหลัง อิเหนา เนื้อหาที่ถูกต้องแปลงให้เข้ากับอุปนิสัยของคนไทย ซึ่งมีรสนิยมการ บริโภควรรณคดีจากความเชื่อมาจากรากลึกของชาดก

ในสมัยตอนโกสินทร์ตอนต้น วรรณกรรมปรากฏทั้งสองชุด ในเรื่องศาสนา เช่นไตรภูมิ โลกวินิจยภคา รัตนพิมวงค์ (เรียบเรียง), โลกที่ปกสาร อรุณวตีสสูตร โลกปัตติ ฯลฯ (ชำระใหม่) วรรณกรรมประวัติศาสตร์ เช่น พงศาวดารคัมภีร์มหาวงศ์ (ชำระใหม่) ฯลฯ คัมภีร์เหล่านี้เรียบเรียง และชำระขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ส่วนวรรณกรรมประเภทนิทานส่วนหนึ่งรับมรดกนิทานจากอยุธยา เช่นรามเกียรติ์ อิเหนา อุณรุท ซึ่งเป็นวรรณกรรมจากต่างประเทศ วรรณกรรมต่างประเทศที่แต่งขึ้นเองในสมัยนี้ คือนิทานอิหร่านราชธรรม ซึ่งได้เรียบเรียงมีโครงเรื่องและเนื้อหาคล้ายชาดก นิทานชาดกที่เขียนขึ้นใหม่ร้ายยาวมหาชาติกัณฑ์กุมารและมัทรี กากีคำกลอน ลิลิตศรวิชัยชาดก สมบัติ อรินทร์คำกลอน ซึ่งทั้งหมดได้รับอิทธิพลจากชาดกไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ในสมัยรัชกาลที่สองซึ่งเป็น ยุครุ่งเรืองวรรณกรรมประเภทนิทานได้เกิดขึ้นอย่างมากทั้งการสืบเนื่องนิทานเดิมและแต่งขึ้นใหม่ เช่น สังข์ทอง นำเค้าโครงเรื่องมาจากสุวรรณสังข์ชาดก คาวิ นำเค้าโครงเรื่องมาจากพหลาคาวิชาดก, พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แต่งสมุทรโฆษคำฉันท์เค้าโครงเรื่องมาจากสมุทรโฆษชาดก พระราชพงศาวดารเรียบเรียงตามแนวมหาวงศ์ ปฐมโพธิกาถายัตถรรณกาถา เป็นต้น และงานที่มาจาก ขุนนางเดิมอย่างสุนทรภู่ซึ่งสื่อเรื่องราวนิทานชนสู่สามัญได้ดีซึ่งมีลักษณะคลี่คลายความศักดิ์สิทธิ์ของ วรรณคดี แต่เค้าเรื่องเกือบทุกเรื่อง (ยกเว้นขุนช้างขุนแผน) นำเค้าโครงมาจากชาดกทั้งสิ้น

การสื่อความหมายของจารีกนอกจากจะสู่ทางวรรณกรรมแล้วยังสื่อด้วยการเทศน์ของ พระสงฆ์ที่เป็นการสื่อที่ครอบคลุมแก่ชนทุกชั้น งานวรรณกรรมบางเรื่องก็ใช้เพื่อการเทศนาโดยเฉพาะ เช่นพระเวสสันดรชาดก ที่เป็นประเพณีตั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ที่เป็นระบบรูปแบบการเทศน์ ที่ดำเนินเรื่องอย่างสมบูรณ์) ซึ่งต้องจัดเทศนากันทุกปี และทุกวัด จนเป็นจารีตที่ต้องมีการปฏิบัติจนถึง ปัจจุบัน บุคคลที่ฟังเนื้อความตั้งแต่ต้นจนจบภายในวันเดียวจะไม่ตกรอกและจะได้พบพระศรีอารยใน อนาคต ส่วนในชาดกเรื่องอื่นนั้นจะถูกยกมาแสดงในการเทศน์ตามแบบแผนเดิม การเทศน์คือการอ่าน เรื่องในคัมภีร์ที่เป็นชาดกนั่นเอง การสื่อความหมายของชาดกในด้านนี้จึงสู้โดยตรง ซึ่งก็มีที่มาจากงาน วรรณกรรมนั่นเอง เพราะการเทศนาที่ศักดิ์สิทธิ์นั้นต้องเทศน์จากคัมภีร์ ไม่ใช่ลักษณะปฏิภาณ ชาดกที่ ปรากฏในคัมภีร์จึงถูกขยายความอีกชั้นหนึ่งในโบราณ และสู่บุคคลที่อยู่ในสังคมโดยตรงที่ยึดคติและ อุดมคติของเรื่องราวที่ปรากฏในชาดกเป็นมาตรฐานในการดำเนินชีวิต วรรณกรรมที่ถูกขยายเนื้อเรื่อง เป็นวรรณคดี เช่น สังข์ทอง ฯลฯ ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระมหากษัตริย์หรือจักร ๑ วงศ์ ผู้คนในสังคม ตอบรับและสามารถเข้าใจงาน เพราะมีแบบแผน บุคลิกของตัวละครที่สื่อความหมายของศาสนาที่ บุคคลคาดหวังได้ ชาดกจึงมีอิทธิพลฝังรากลึกในวัฒนธรรมความคิดของสังคมไทยอย่างลึกซึ้ง มีผลต่อ การดำเนินชีวิตและประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ เป็นทัศนคติหรือโลกทัศน์ของคนไทยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะตัว

วรรณกรรมและวรรณคดีที่ปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีที่มาจากการสืบทอดจารีต เดิมได้ระดับหนึ่ง มีความคิดเชื่อมโยงกับจารีกที่ปรากฏในวัดสุทัศน์จึงมีความสำคัญที่มีหลักคติในการ ดำเนินชีวิตมาจากหลักเกณฑ์ทางศาสนาเดียวกันโดยเฉพาะมาจากชาดก ในรูปลักษณะของการย่อใน รูปของวรรณคดี ที่ถูกปรุงแต่งสามารถบริโภคได้ง่ายและมีความซาบซึ้งในอรรถรส

ความหมายทางสังคมของจาริกจากการเลือกหยิบยก

จาริกที่มาจากจาริกมีความสำคัญต่อการตีความเชื่อมโยงกับสภาพสังคมได้ระดับหนึ่ง และสภาพทางสังคมร่วมสมัยก็มีความสำคัญต่อการเลือกจัดข้อมูลสู่งานจาริกให้มีความหมายสอดคล้องกับสภาพทางสังคม ซึ่งมีได้หมายถึงตัวจาริกมีความหมายอย่างตรงไปตรงมาที่จะบ่งบอกปรากฏการณ์ของสังคม หรือปรากฏการณ์ของสังคมสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์ความหมายของจาริกได้เพราะโดยเนื้อหาของตัวจาริกเองก็มาจากการสืบทอดจาริตเดิมอย่างเคร่งครัด จึงดูเหมือนว่าเกือบจะไม่มีส่วนใดมีความเชื่อมต่อกับสภาพสังคมได้ ตัวจาริกก็มีได้มีอิสระที่ในการที่หยิบยกเดิม การบังคับด้วยจาริตเดิมนี่ก็ยังมีช่องทางให้ผู้เขียนเลือกได้บ้าง ซึ่งอิสระเล็กน้อยเหล่านี้พิจารณาจากการมีตัวตนของผู้จาริกที่แทรกเข้ามาระหว่างข้อมูลเดิมกับการหยิบยก การแสดงตัวตนของผู้สร้างงานนี้จึงต้องมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับระหว่างชีวิตที่มีโลกทัศน์ทางศาสนาตามที่สืบทอดยึดถือกันมากับชีวิตที่เผชิญกับเหตุการณ์ร่วมสมัยที่มีการจาริกนั้น

จากการพิจารณาตามข้อสันนิษฐานนี้จาริกจึงมีความหมายแสดงความเปลี่ยนแปลงของความคิด ค่านิยมของคนในสมัยนั้น โดยเฉพาะบุคคลชั้นนำได้อย่างมาก เพราะความเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยนี้ย่อมมีความหมายอย่างมากภายใต้ข้อจำกัดของจาริตเดิม ความเปลี่ยนแปลงบางประการนั้นพิจารณาได้จากความสัมพันธ์ของเนื้อหาจาริกกับคัมภีร์ก่อนและร่วมสมัยเดียวกับจาริกอย่างละเอียด โดยเฉพาะโลกทัศน์หลักจากความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม ที่มาจากชนชั้นนำพัฒนาไปสู่ชนเหล่าอื่น

ความเปลี่ยนแปลงภายในเนื้อหาของจาริกที่ผาผนังพระวิหารและต้นเสามีความหมายขอการบำเพ็ญพระบารมีของพระพุทธเจ้าซึ่งเน้นความเป็นธรรมประวัติ ซึ่งยังหมายถึงการเน้นความเป็นธรรมประวัติของพระพุทธเจ้ามากกว่าพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ส่วนที่ต้นเสาจะเห็นได้ว่าเนื้อหาของจาริกสอดคล้องกันมากกับคัมภีร์ที่เรียงเรียงในสมัยเดียวกัน คือไตรภูมิโลกวินิจยยกถา และสอดคล้องกับคัมภีร์ที่ชำระในสมัยเดียวกันนี้ คือคัมภีร์โลกบัญญัติ โลกสัณฐาน ซึ่งมีเนื้อหาโดยรวมแล้วอาจจะปรากฏเช่นเดียวกับคัมภีร์จักกวาฬพิปนี ไตรภูมิ เป็นต้น แต่ความหมายของการเน้นและการหยิบยกมานั้นจะเน้นโลกสัณฐานหรือโลกตามคติความเชื่อในขณะนั้น จะเห็นได้จากข้อมูลจากบุคคลที่อยู่ในภูมิอื่นในจาริกปรากฏน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับคัมภีร์ยุคก่อนเปรตปรากฏเพียงสองครั้ง เทวดาปรากฏชัดเจนในจาริก ๑-๔ นรกปรากฏเพียงครั้งเดียว นอกจากนั้นเนื้อหาในจาริกล้วนแสดงบุคคลที่อยู่ในมนุษย์หรือชมพูทวีป

ความเปลี่ยนแปลงความคิดทางศาสนานี้จะมาจากความเปลี่ยนแปลง ๒ ระดับ คือมาจากรากเหง้าของความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายในคือองค์กรทางศาสนาเอง

จากปากไก่และในเรือกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านโลกทัศน์และวรรณกรรมในสมัยตอนต้นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่าเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบส่งออกส่งออกซึ่งเติบโตอย่างรวดเร็วในประเทศ และต่างประเทศ รวมทั้งปริมาณและประเภทของสินค้าเพิ่มมากขึ้น ด้วยการค้าขายกับต่างประเทศทางเรือสำเภา การค้านี้เองทำให้มีเงินตราซึ่งเป็นมาตรฐานของบุคคลทางสังคม ชนชั้นทางสังคมจึงลดน้อยลงหรือมีการเคลื่อนย้ายทางสังคมมีหลายทาง ซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางการบริโภค

วรรณกรรม ซึ่งมีความเป็นสามัญมากขึ้น^{๕๔๗} ความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นกลางนี้มีผลโดยตรงต่อกลุ่มชนสามัญและพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระองค์ก็คงรักษากลไกการปกครองให้มีประสิทธิภาพสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงย่อมส่งผลต่อโลกทัศน์การตีความในด้านอื่น เช่น ศาสนา ซึ่งตัวศาสนามีลักษณะที่เป็นอุดมคติเป็นที่ยึดถือของบุคคลทั้งปัจเจกและชุมชนที่ยังคงรักษาคุณค่าด้านจิตในเพื่อให้เกิดความมั่นคง จึงมีความเปลี่ยนแปลงน้อย แต่ความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทางศาสนาแม้จะเล็กน้อยก็ให้ความหมายมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมากพอที่จะมีอิทธิพลเพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงทางศาสนา

การค้าขายกับต่างประเทศมิได้เป็นปัจจัยความเปลี่ยนแปลงแต่ปัจจัยเดียว แต่การค้าขายนำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนประเพณี ความคิดและโลกทัศน์ และประสบการณ์ทางสังคมที่แตกต่างจากสังคมเดิม ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปด้วยตนเอง การปฏิสังสรรค์กับโลกทัศน์ใหม่มักจะนำไปสู่การตรวจสอบสิ่งใหม่อยู่เสมอ กระบวนการตรวจสอบมักจะนำไปสู่การยอมรับ ปฏิเสธ นำไปสู่การสังเคราะห์โดยธรรมชาติ เช่น ทวีปทั้งสี่ในไตรภูมิมีความหมายทางด้านจิตใจซึ่งเป็นทวีปในอุดมคติและจินตนาการ ต่างจากทวีปในจารึกที่ผู้เขียนภาพจิตรกรรมสื่อแสดงทวีปที่มีอยู่จริง จากการวาดภาพชาวยุโรป เป็นต้น ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้มาจากประสบการณ์ทางสังคมที่มีมากขึ้น ทำให้มีทรัพยากรของข้อมูลที่เป็นจริงใส่ในช่องว่างที่ยังเป็นสูญญากาศได้ ความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งมาจากองค์การทางศาสนาซึ่งมักจะมีปรากฏเป็นปกติในทุกสมัย ในสมัยกรุงธนบุรีก็ปรากฏมีกลุ่มพระฝาง (ซึ่งเป็นพระสงฆ์) เป็นหัวหน้ารวบรวมไพร่พลจัดตั้งเป็นก๊ก ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ปรากฏมีนักบุญ และมีอิทธิพลทางไสยศาสตร์ คือพระมหาดา (พระสงฆ์) รวบรวมไพร่พลจำนวนหนึ่ง จากปรากฏการณ์เช่นนี้มีส่วนในการแยกแยะการตีความระเบียบวินัย และหลักคำสอนให้รัดกุมมากขึ้น และกฎหมายให้ครอบคลุมองค์การองค์กรสงฆ์มากขึ้น อย่างกฎหมายตราสามดวง ซึ่งจัดระเบียบกฎหมายถึง ๑๕ ข้อ

ตัวเนื้อหาจารึกนำมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ และภาพวาดจากสมุดแผนภาพโดยตรง ภาพวาดไตรภูมิในสมัยกรุงธนบุรีมี ๒๗ ภาพหลักและภาพย่อยอีกจำนวนหนึ่ง ภาพสมุดข่อยที่ถูกหยิบยกมาแสดงที่จารึกวัดสุทัศน์มีจำนวนประมาณครึ่งหนึ่งของภาพทั้งหมด ได้แก่ภาพที่ ๙ แม่น้ำ ๕ สาย, ภาพที่ ๑๐ อุดรภูทวีปและบุพพิเทหะทวีป, ภาพที่ ๑๑ ชมพูทวีปและอมรโคญานทวีป, ภาพอสูร ภาพที่ ๑๓ เทวทูต ๕, ภาพที่ ๒๘ เรื่องทิวาหนะ บุโรหิตตัดสินไมยุดิธรรม ภูเขา ป่าหิมพานต์ นารีผล, ภาพที่ ๓๐ เรื่องสมณสามเณรแบกหม้อน้ำ ไปตักน้ำสระอโนดาตใกล้ภูเขากาลกุกูและภูเขาคันธมาถัน, ภาพที่ ๓๐ ราชาสีห์, ภาพที่ ๓๒ ช้างตระกูลต่าง ๆ ภาพที่ ๓๔ เรื่องกากับนกเค้าไล่จิกตีกัน, ภาพที่ ๓๔ เรื่องพญาหงส์, ภาพที่ ๓๔ ช้างเหยียบลูกนกไส้ตาย, ภาพที่ ๓๕ แม่น้ำทั้ง ๕^{๕๔๘}

^{๕๔๗} นิธิ เอียวศรีวงศ์. (ปากไก่และใบเรือ. ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ ๔; นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน) ๒๕๕๕.

^{๕๔๘} กรมศิลปากร, สรุปลผลการสัมมนา เรื่องไตรภูมิพระร่วง จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทย. (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร), ๒๕๒๖, หน้า ๕๘-๗๖

๕.๕ ความหมายของจารึกในด้านสังคม

การหยิบยกของเนื้อหาจารึกนั้นปรากฏว่ามาจากที่มาจากคัมภีร์ต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งการนำข้อมูลจากแหล่งข้อมูลแตกต่างกันนี้ ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าเหตุใดขาดกบางเรื่องจึงหยิบยกมาจากอรรถกถาและบางเรื่องมาจากคัมภีร์หลังในหลายๆ เล่ม ในคัมภีร์ชั้นหลังเหล่านี้ อย่างเช่นโลกที่ปกสาร ก็มีเนื้อหาคล้ายๆ จะสมบูรณ์ น่าจะหยิบมาจากคัมภีร์หนึ่งก็พอเพียง การเลือกหยิบยกในหลาย ๆ คัมภีร์ดังกล่าว แสดงถึงผู้จารึกมีการรอบและวัตถุและกรอบนั้น และข้อมูลนั้นมีการคลี่คลายระดับหนึ่ง บางเนื้อหาของจารึกที่พระองค์ที่ต้องการเน้นย้ำพอที่จะตีความกับปรากฏการณ์ทางสังคม ความคิดของผู้จารึกได้ระดับหนึ่ง ตัวอย่างจารึกที่พระองค์ทรงเน้น และให้รายละเอียดค่อนข้างมากจนมีลักษณะเนื้อหาที่โดดเด่นเป็นพิเศษ เนื้อหาที่จารึกมีรายละเอียดเท่ากับเนื้อหาที่ปรากฏกับคัมภีร์บางเนื้อหาของจารึกมีรายละเอียดมากกว่าคัมภีร์ชั้นต้น (อรรถกถา) เช่น เรื่องเทवासुरสงคราม เรื่องชมพูทวีป เรื่องช้างไอรวารรณ ช้างสีลวานาค ช้างฉัตตันต์ ทวีปทั้ง ๔ แม่น้ำทั้ง ๕ ภูเขาหิมพานต์ และการค้าขายทางสำเภา, การที่ผู้จารึกจำลองพระวิหารสี่สัญลักษณ์ของชมพูทวีปอันเป็นศูนย์กลางจากความหมายแสดงสัญลักษณ์ดังกล่าวในสิ่งยืนยันว่าตัวพระวิหารและจารึกน่าจะมีความหมายทางสังคมอันมีผลต่อโลกทัศน์ต่อระบบการจัดการ การปกครองด้วยอีกระดับหนึ่ง จากภาพจิตรกรรมแม้จะยึดถือจารีตเดิมในการเขียนงานตามข้อมูลเดิมแต่ก็มีอิสระในการเลือกระดับหนึ่ง โดยที่ตัวสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมแสดงถึงความหมายทางศาสนาแล้วยังมีความหมายของสังคม ถ่ายทอดจากประสบการณ์และโลกทัศน์การปกครองสูงงานจารึก ภาพจิตรกรรมทวีปทั้ง ๔ ลักษณะหน้าตาของผู้คนเน้นผู้เขียนได้ใส่ประสบการณ์หน้าตาต่างชาติลงไปด้วย เรือสำเภามีใบก้างรับลมที่กว้างรูปร่างตามความเป็นจริงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่างจากรูปร่างของเรือที่ปรากฏในภาพเขียนที่สมุดช้อยสมัยธนบุรี^{๕๔๙} ซึ่งมีใบเล็กคล้ายรูปร่างกว่า ความหมายขอเรือสำเภาในศาสนาตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนานั้นหมายถึงการข้ามพ้นวิภวสังสารสำเภาจึงหมายถึงหลักธรรม ในจารึกนี้สำเภาที่แสดงด้วยเรื่องของขาดกที่เน้นย้ำบ่อยครั้ง มีความหมายถึงการเดินทางค้าขายทางสำเภาของพระมหากษัตริย์และขุนนางในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ซึ่งกำลังขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้าขาย โดยเฉพาะการติดต่อกับจีนซึ่งส่งอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างมาก ทวีปทั้งสี่ในคัมภีร์มิได้หมายถึงคัมภีร์ตามที่ปรากฏเป็นจริง แต่พัฒนาการ การคลี่คลายของขาดกเรื่องราวเหล่านี้พยายามจะให้ป็นจริงมากขึ้นโดยใส่เนื้อหาประสบการณ์ร่วมสมัยเพิ่มเติมเข้าไป งานเขียนภาพจิตรกรรมที่ดูเหมือนจะพยายามให้สื่อความหมายของความเป็นจริงของโลกประสบการณ์เชิงประจักษ์ แม่น้ำทั้ง ๕ ยังหมายถึงแม่น้ำต่าง ๆ ที่แวดล้อมกรุงเทพฯ ฯ หรือแวดล้อมศูนย์วัดสุทัศน์ ถึงผู้เขียนจารึกจะมีได้สื่อโดยตรงแต่สภาพแวดล้อมมีความหมายสัมพันธ์อาจจะสื่อความหมายเช่นนั้น โดยเฉพาะพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระอัจฉริยภาพทางด้านศาสนาอย่างมาก จากพระราชปฤจฉาบทคณะสงฆ์เรื่องพระโพธิสัตว์และขาดกซึ่งแสดงว่าการสร้างวัดสุทัศน์และจารึกมิได้มีความหมายตามที่จารึกแสดงโดยตรง เพราะองค์มีพระปรีชาสามารถจารึกต้องมีความหมายรหัสลับภาษาอย่างแน่นอน แม้จะปรากฏความหมายที่จะแสดงเพียงน้อยนิดย่อมมีความหมายมาก เพราะกรุงเทพฯ มหานครแวดล้อมด้วยแม่น้ำคือแม่น้ำเจ้าพระยาแม่

^{๕๔๙} กรมศิลปากร, สรุปลผลการสัมมนา เรื่องไตรภูมิพระร่วง จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ปลายสื่อไทย., หน้า ๗๕

จะมีสายเดี่ยวแต่ไหลมาจากแม่น้ำเหล่าอื่นด้วย นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่สองได้มีการขุดคลองกันมากขึ้น วัตถุประสงค์เพื่อเป็นเขตเมือง และสร้างกำแพงพระนครขึ้น รอบวัดเทพธิดาและวัดสุทัศน์ และมีการขุดคลองเพื่อการคมนาคมขนส่งและการเกษตร นอกจากนี้ได้มีการสร้างป้อมขึ้น ๑๔ แห่ง เช่นป้อมพระเมรุ อยู่มุมกำแพงด้านตะวันตกข้างเหนือใต้ปรากฏคลอง บางลำพูบน ป้อมยุคนธร อยู่บริเวณบนกำแพงด้านเหนือของวัดบวรนิเวศ ป้อมอิศริยธร ระหว่างป้อมพระสุเมรุ กับป้อมพระอาทิตย์ ฯลฯ ป้อมเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนภูเขาซึ่งเป็นกำแพงจักรวาลหรือเมือง ช้างที่ปรากฏในคัมภีร์จารึกจะแสดงสัตว์ที่เป็นมงคลประดับบารมีพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ไทยในทุกสมัยรับเอาคติจารัตต์ดังกล่าวด้วยการหาช้างมาเป็นเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์ทรงมีช้างคู่พระบารมีจำนวนมาก ช้างเผือก ชื่อของช้างมีความหมายถึงช้างของท้าวสักกะตามที่ปรากฏในชาดก ช้างต้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังใช้เป็นพาหนะในการทำสงครามกบพม่า ซึ่งเปรียบเสมือนการรบกับอสูร ในทิวศรสงครามในชาดกและเนื้อหาเชิงเปรียบนี้ รามเกียรติที่เป็นวรรณคดีมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ได้ขยายเนื้อหาให้รายละเอียดขึ้นก็มีความหมายเช่นเดียวกับชาดกทิวศรสงครามด้วยเช่นกัน

เนื้อหาของชาดกมีอิทธิพลฝังรากลึกอยู่ในสังคม ในระเบียบวิธีคิดและการกระทำจะเห็นได้จากส่วนหนึ่งของงานกิจกรรมทางสังคม ผู้นำ นำมาประยุกต์ใช้ได้ระดับหนึ่ง ถึงแม้จะไม่มีคุณสมบัติขององค์ประกอบทุกส่วนของชาดกที่จะถูกสร้างให้เป็นจริง การสร้างเมืองของพระมหากษัตริย์ในยุคต้นก็มีความหมายสื่อที่พยายามจะสร้างเมืองให้อยู่ในอุดมคติระดับหนึ่ง แม้จะไม่สมบูรณ์ของเนื้อหาที่ปรากฏในชาดกภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งหมด เพราะข้อมูลที่ยึดถือและสืบทอดกันมาเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นข้อจำกัดในการแสดงงานจิตรกรรมให้ได้ตามชอบใจ เพื่อให้ปรากฏสื่อถึงงานด้านกิจกรรมของบ้านเมืองให้ตรงกับกรหีบยกของข้อมูลให้สื่อถึงกันทุกชาดก แต่ความเป็นอิสระปรากฏอยู่ที่การขยายและการเน้นบางชาดกที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้หีบยกแม้จะไม่มีความจริงก็ตาม ความคุ้นเคยระหว่างประสบการณ์จริงผลโดยตรงที่จะเป็นตัวเลือกข้อมูล เช่นประสบการณ์ของผู้จารึกคุ้นเคยกับการเดินเรือเมื่อจะเลือกข้อมูลในคัมภีร์ต่าง ๆ ชาดกที่เกี่ยวกับการเดินเรือจึงมักจะมีส่วนกระตุ้นประสบการณ์ของผู้จารึกและทำให้เกิดความประทับใจในชาดกเรื่องนี้มากกว่าชาดกที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน การประสบการณ์นี้ยังหมายถึงการมีประสบการณ์ทางความเคยชินในการอ่านคัมภีร์จำนวนมากจนเกิดความคุ้นเคย หรือประสบการณ์ในชีวิตจริง ทั้งสองกรณีจึงมีผลต่อการเลือกหีบยกอย่างมาก เมื่อผู้จารึกพิจารณางานชาดกที่หลากหลาย ความเคยชินในงานที่คุ้นเคยทำให้เกิดความประทับใจในชาดกบางเรื่องมากกว่าอีกชาดกอีกเรื่องหนึ่ง ความอิสระอีกประการหนึ่งของการเขียนงานจารึกก็คือการขยายภาพด้วยการวาดให้งานซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในมโนภาพสู่งานเขียนตามประสบการณ์ เช่นภาพของเรือ มนุษย์ในทวีปต่าง ๆ เป็นต้น

การเลือกหีบยกและความหมายของภาพจึงเป็นตัวสะท้อนการให้ความหมายของผู้จารึกและผู้ร่วมกระแสนั้นเดียวกับจารึก ได้แก่พระมหากษัตริย์ในกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อจารึกมีความหมายเช่นนี้แล้วฐานะของพระองค์ย่อมแสดงถึง พระโพธิสัตว์และพระเจ้าจักรพรรดิสังฆราชเป็นประธาน พระราชปฤจฉาที่ ๒๗ ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระยาบรมจักรพรรดิไม่เกิดในสุญกัปนั้นด้วยเหตุผลอย่างไร (พระราชปฤจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ๓๖ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน

พระราชปุจฉาที่ ๓๗ ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระยาบรมจักรพรรดิไม่เกิดในสุญญกัณฐ์ ด้วยเหตุผลอย่างไร นอกจากนี้มีพระราชปุจฉาเรื่องชาดก ว่าพระโพธิสัตว์สร้างพระบารมีบำเพ็ญเบญจมหาบริจาคนั้นมากไปไม่ตรงกับ ๕๕๐ พระชาติ พระองค์มีความสงสัยว่า ซึ่งพอสรุปว่าเหตุใดพระพุทธรองค์ให้ดวงตาเป็นทาน ฯลฯ มากกว่าเดือนดาวในอากาศ ทั้งที่ชาดกมีเพียง ๕๕๐ เรื่องเองนอกจากนี้ยังมีพระราชปุจฉาความสงสัยในชาดกเรื่องอื่น ๆ เช่นเหตุในสัตว์ในชาดกบางเรื่องสามารถพูดภาษามนุษย์ได้บางเรื่องไม่สามารถพูดภาษามนุษย์ได้บางเรื่องไม่สามารถพูดภาษามนุษย์ไม่ได้ เป็นต้น จากพระราชปุจฉาเหล่านี้แสดงให้เห็นพระองค์ศึกษาชาดกอย่างจริงจัง และมีโลกทัศน์ความคิดในเรื่องการบำเพ็ญบารมีในฐานะพระโพธิสัตว์อย่างที่ปรากฏในชาดกย่อมซึบซับสู่จิตใจพระองค์และสื่อออกมาในหลายรูปแบบจารึกก็เป็นรูปแบบหนึ่งที่สื่อออกมาจากโลกทัศน์นั้น

บทที่ ๖

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารึกวัดสุทัศน์

ตามจารึกวัดสุทัศน์เทพวรารามที่มีความหมาย “วัดสุทัศน์อันเป็นที่อยู่ของเทพซึ่งก็คือท้าวสักกะ” ซึ่งสอดคล้องกับการสร้างกรุงเทพมหานครอันเป็นที่อยู่ของท้าวสักกะ นอกจากความหมายของเมืองหลวงที่บ่งบอกอย่างตรงไปตรงมาแล้ว จารึกและพุทธศิลป์ทั้งหมดในช่วงตอนต้นรัตนโกสินทร์ เช่น ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามและวัดสุทัศน์เทพวรารามก็สื่อไปในความหมายเดียวกันนั้น

ความหมายของจารึกจึงแสดงความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่ได้อธิบายในบทก่อนหน้า และจารึกเป็นการอธิบายเกี่ยวข้องกับพระศาสนาและแสดงภูมิศาสตร์ทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นรูปธรรม จึงมีความหมายได้หลายนัย และนัยหนึ่งที่เป็นอันที่สำคัอันเป็นนามธรรมอีกไม่ได้นอกจากความหมายทางศาสนา ซึ่งก็หมายถึงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นเอง

ความหมายจารึกวัดสุทัศน์เราสามารถตีความได้สองด้าน ด้านแรก ความหมายที่ผู้สื่อที่ต้องการจะสื่อ หมายถึงผู้จารึกต้องการที่จะให้ผู้รับเข้าใจตามที่ผู้สื่อต้องการจะสื่อ ด้านที่สอง ความหมายที่ผู้รับตีความตามความเข้าใจหรือผู้รับได้รับจากที่ได้จะการอ่านจารึกดังกล่าว การตีความจารึกถึงความหมายให้ตรงกับที่ผู้สื่อจะสื่อถึงหลักคำสอนใดเป็นหลักนั้นอาจจะเป็นไปได้ยาก แต่ก็ตีความได้ถึงเป็นไปไม่ได้ โดยเฉพาะจารึกที่เป็นภาษาเขียนและการตีความจารึกนอกจากตัวจารึกเอง จารึกการเขียนจารึก การเขียนจารึกเป็นวิธีการเรียบเรียงโดยการหยิบยกเนื้อหาในคัมภีร์ก่อนหน้าแล้วนำมาจัดวางและลำดับเนื้อหาใหม่ภายใต้กรอบความคิดใหม่ ความหมายที่จะสื่อจะมีความหมายใหม่แตกต่างความหมายในคัมภีร์ก่อน ด้วยความเคร่งครัดในการเรียบเรียงที่ยึดเนื้อหาคัมภีร์ร่วมสมัยหรือก่อนหน้ามาเป็นเนื้อหาในจารึกหรือคัมภีร์ของตน เนื้อหาใหม่และเนื้อหาที่เป็นทัศนะส่วนบุคคลของผู้เรียบเรียงจึงปรากฏน้อยมาก ทั้งนี้เพราะอาจจะมิตศนะร่วมกันที่ว่าเนื้อหาที่เป็นประวัติศาสตร์หลักคำสอนและโลกศาสตร์ที่ปรากฏคัมภีร์ร่วมสมัยหรือก่อนหน้าเป็นความจริงสูงสุดแล้ว หน้าที่ของผู้เรียบเรียงคือการรักษาเนื้อหาดังกล่าวไว้ปรากฏคงเดิมมากที่สุด ในแง่นี้ อาจจะมิตศนะจำกัดในการตีความของคัมภีร์ในเชิงบริบททางสังคมร่วมสมัยที่มีอิทธิพลต่อเนื้อหาที่คัมภีร์หรือจารึกจะสื่อได้ไม่มากนัก แต่ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่จะสื่อในคัมภีร์หรือจารึกอาจจะกล่าวได้ว่าไม่ว่าคัมภีร์ก่อนหน้าและจารึกที่จะสื่อจะไม่มีมีความหมายเปลี่ยนแปลง บอกได้ว่าเนื้อหาจารึกนั้นแม้ผู้เรียบเรียงอาจจะสื่อ นัยอื่นบ้างแต่ตัวเนื้อหาจารึกเป็นตัวหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้งปรากฏโดยตรงและปรากฏแฝงเพราะตัวจารึกเป็นตัวบุคคลทางพระพุทธศาสนานั้นเอง

จารึกวัดสุทัศน์แบ่งออกเป็นสามประเภท ได้แก่ จารึกชุดแรก แสดงอดีตพุทธเจ้า จารึกชุดที่สองแสดงพระปัจเจกพุทธ จารึกชุดที่สามแสดงโลกสัจฐาน จารึกแต่ละประเภทสื่อความหมายแตกต่างกัน ขณะเดียวกันก็แสดงความหมายร่วมด้วย

หลักธรรมที่ปรากฏในจารึก เราจะสามารถอธิบายหลักธรรมได้ชัดเจนเมื่อรวมและแยกความหมายของจารึกวัดสุทัศน์ ในความหมายแยกนั้นปรากฏจารึกแบ่งออกเป็น ๓ ชุดอย่างทีกล่าวแล้ว ในความหมายรวม **จารึกทั้ง ๓ ชุดมีความหมายเดียวกัน คือแสดง “จักรวาลวิทยา” พุทธศาสนาเถรวาทนั่นเอง** ถ้าเปรียบกับคัมภีร์ที่แสดงโลกศาสตร์ เช่น คัมภีร์โลกที่ปกสาร จักรวาลที่ปณีโลกที่ปณีและไตรภูมิ เป็นต้น จารึกก็จัดอยู่ในคัมภีร์ดังกล่าว คัมภีร์จักรวาลวิทยาโดยทั่วไปจะจัดโครงการสร้างลำดับเรื่องเป็นปริเฉทหรือบท เช่น จักกวาฬที่ปณี จะแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๕ บท ดังนี้ ๑) บทที่ ๑ จักกวาฬสรูปานิทเทศ ว่าด้วยการแสดงรูปจักรวาล ๒) บทที่ ๒ ปพพตนิเทศ ว่าด้วยการแสดงภูเขา ๓) บทที่ ๓ ชลาสนนิเทศ ว่าด้วยการแสดงเขาจักรวาล และ บทที่ ๔) บทที่ ๔ ที่ปนิเทศ ว่าด้วยการแสดงทวีป ๕) บทที่ ๕ ภูมินิเทศ ว่าด้วยการแสดงภูมิทั้ง ๓ และ บทที่ ๖) ปภินณกวินิจย ว่าด้วยการแสดงเบ็ดเตล็ดทั่วไป อายุ เวลาของจักรวาล

จารึกวัดสุทัศน์เปรียบเหมือนคัมภีร์หนึ่งประกอบด้วย ๓ บท เพราะด้วยพื้นที่ในการจารึกจำกัดจึงเน้นแสดงภูมิทั้งสาม โดยมีพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเป็นผู้ประเสริฐที่สุด นอกจากนี้ยังมีภูมิรกรที่จารึกอธิบายและโลกทางกายภาพ ประกอบกับภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถและสถาปัตยกรรมในวัดสุทัศน์แสดง ความหมายของจักรวาล สอดคล้องกับจารึกที่ พระวิหารหลวงที่มีได้แสดงจักรวาลวิทยาด้วยสัญลักษณ์ดังกล่าวแต่เป็นการเขียนบรรยายโดยตรง ในแง่การแสดงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงอธิบายหลักคำสอนที่จารึกสะท้อนคล้ายกับคัมภีร์จักรวาลวิทยาทั่วไป อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยแยกอธิบายจารึกแต่ละชุดและคำสอนที่จารึกทั้งหมดที่จะแสดงถึง

๖.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในจารึกอดีตพุทธและพระปัจเจกพุทธ

จารึกชุดแรก แสดงอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ จาริตการเรียบเรียงคัมภีร์อดีตพุทธปรากฏขึ้นหลังอรรถกถา ตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏที่ลังกาสืบทอดมาจนถึงล้านนาและช่วงสมัยสุโขทัย หลังจากนั้นจะนิยมการเรียบประวัติพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน และมาปรากฏในช่วงตอนต้นรัตนโกสินทร์ก็คือจารึกชุดแรกในพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์นั่นเอง

ตามหลักฐานพระไตรปิฎกจะไม่กล่าวถึงประวัติพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน (โคตรมะพุทธเจ้า) อย่างเป็นทางการตั้งแต่อดีตจนถึงปรินิพพาน แต่จะปรากฏกระจัดกระจายในพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนแล้วกล่าวถึงประวัติของพระองค์เป็นส่วนหนึ่งของหลักธรรมเท่านั้น ในพระสูตรต้นตปิฎก เล่ม ๒๕ พุทธวงศ์จะกล่าวถึงอดีตพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ซึ่งเป็นผู้พยากรณ์พระองค์ว่าจะได้พระพุทธเจ้าในกาลต่อมาในครั้งที่พระองค์บำเพ็ญบารมีในขณะที่เป็นพระโพธิสัตว์ กล่าวอีกนัยหนึ่งพระสูตรนี้เน้นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันในขณะที่บำเพ็ญบารมีเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ผ่านการพยากรณ์อดีตพระพุทธเจ้าทั้ง ๒๔ พระองค์นั้น การเน้นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันแต่เน้นการบำเพ็ญบารมีก่อนที่มาเป็นพระพุทธเจ้า ในเนื้อหาอดีตพุทธเจ้าจึงมีเนื้อหาหลักสองส่วน ส่วนแรกคือประวัติอดีตพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ผู้กำลังบำเพ็ญบารมีเพื่อจะได้มาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน

คุณสมบัติของอดีตพุทธเจ้ามีจะมีความคล้ายคลึงกัน เกิดในตระกูลสูง เช่น ตระกูลกษัตริย์หรือพราหมณ์ ออกบวช บำเพ็ญบารมี มีโพธิบัลลังก์ได้ต้นไม้ รับข้าวมธุปายาส ทรงตรัสรู้เป็น

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เทศนาธรรมจักร มีอัครสาวก ประดิษฐานพระศาสนา ส่วนรายละเอียดของคุณสมบัติของแต่ละพระองค์จะแตกต่างกัน คุณสมบัติที่แตกต่างกันนี้มีได้ทำให้พระพุทธรูปแต่ละพระองค์เด่นหรือด้อยกว่ากันไม่

หลักธรรมที่สะท้อนในจารีกอดีตพุทธก็คือคุณลักษณะความเป็นพระพุทธรูป

๑ หลักอุดมคติ การให้ความสำคัญแก่ออดีตพุทธแสดงถึงการแสดงหลักอุดมคตินามธรรมเหนือตัวบุคคล การแสดงพระพุทธรูปในอดีตซึ่งแต่ละพระองค์มีคุณสมบัติคล้ายคลึงกันแสดงพุทธภาวะของพระความเป็นสากลของพระพุทธรูปที่ไม่เน้นพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง การยึดถือหลักอุดมคติจะยึดนอกเหนือตัวบุคคลและการยึดถืออื่นจะไม่มีเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่น การยึดถือพระสงฆ์ว่าเป็นตัวแทนของพระอริยสงฆ์และเป็นหลักชัยสู่ความเป็นอรหันต์ ส่วนพระสงฆ์ตามความจริงเป็นตัวบุคคลจะเป็นอย่างไรนั้น จะเข้าถึงความเป็นพระอรหันต์หรือไม่จะไม่กระทบต่อการยึดถือภาวะความเป็นสงฆ์ในหลักอุดมคตินั้น

นอกจากนี้ หลักอุดมคติในทางพระพุทธรูปปรากฏในชาดกที่เน้นการการทำให้แล้วได้รับผลดี พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตัวแทนของเรื่องจะอุทิศตัวเองเพื่อผู้อื่น เป็นผู้ไม่มีประวัติต่างพร้อย เมื่อพระโพธิสัตว์บำเพ็ญกุศลแล้วตกทุกข์ได้ยาก พระอินทร์จะร้อนอาสน์อยู่ไม่ได้ ต้องเข้ามาช่วยเหลือเป็นการแสดงหลักอุดมคติที่ว่ากรกระทำดีจะได้ผลตอบแทน

หลักอุดมคติสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนร่วมสมัยที่เป้าหมายของการดำเนินชีวิตคือโลกหน้าซึ่งเป็นโลกอุดมคติ การที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกหน้าได้ด้วยการกระทำดีในโลกปัจจุบันตามหลักพระพุทธศาสนา การยึดถือโลกในอุดมคติทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมมีความขัดแย้งน้อยลง หลักการยึดถืออุดมคติอาจจะดีความได้อีกว่าการจารีกอดีตพุทธในสมัยตอนต้นรัตนโกสินทร์ของราชวงศ์จักรี สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสืบเชื้อสายมาจากสามัญชน มิใช่มาจากการสืบสกุลจากกษัตริย์แบบสายเลือด การสร้างสัญลักษณ์อันแสดงความเป็นเทพแบบท้าวสักกะจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งด้วย สัญลักษณ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้แก่ พระราชาธิบดีกษัตริย์กษัตริย์พระพุทธรูปศาสนาตั้งข้อความที่ทรงขึ้นเสวยราชย์ใหม่ว่า “ตั้งใจจะอุปถัมภ์ ครอบครองพระพุทธรูปศาสนา จะป้องกันขอบเขตสยาม รักษาประชาชนและมนตรี” พระองค์ทรงอุปถัมภ์สังคายนพระพุทธศาสนา สร้างศาสนสถาน เป็นต้น พระราชาธิบดีกษัตริย์กษัตริย์พระพุทธรูปศาสนาเป็นรูปแบบเดียวกันกับสมเด็จพระเจ้าตากสินและกษัตริย์ในสมัยอยุธยาได้ทรงปฏิบัติเป็นธรรมเนียมสืบต่อกันมาโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ที่มีได้มีเชื้อราชวงศ์จะให้คำสำคัญกับการสร้างสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีสัญลักษณ์ที่เน้นโลกเทวดาอย่างมาก ทั้งการสร้างเมือง “กรุงเทพมหานคร” การสร้างแบบจำลองจักรวาลวิทยาที่วิทยาลัยที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม การใช้ปฏิมากรรม จิตรกรรมที่วัดสุทัศน์เทพวรารามแล้วให้ความหมายโลกอุดมคติ เน้นสถานภาพและจริยวัตรของผู้นำรัฐ จารีกอดีตพุทธก็อยู่ในความหมายเดียวกัน

๒ ความเป็นสากล พระพุทธรูปเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนามีมากกว่าหนึ่งพระองค์ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน คติทางพระพุทธศาสนาพระพุทธรูปไม่มีจำกัด ไม่ได้ผูกขาดสำหรับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ทุกคนสามารถที่จะปรารถนาความเป็นพระพุทธรูปและบำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธรูปในอนาคตได้ถ้าบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวดตามหลักคุณสมบัติความเป็นพระพุทธรูป ความเป็นพระพุทธรูปเปิดให้แก่ทุกคนถ้ามีคุณสมบัติสมบูรณ์ก็จะเป็นพระพุทธรูปได้ คุณสมบัติสำคัญคือ

ปรารถนาอย่างแน่วแน่ที่จะเป็นพระพุทธรเจ้า กล่าววาจาที่จะเป็นพระพุทธรเจ้า บำเพ็ญเพียรอย่างอกุฏตประกอบด้วยหลักธรรมทุกอย่างได้อย่างยิ่งยวดในระยะเวลาที่ยาวนานหลายอสงไขย หลายกัป ซึ่งไม่สามารถคำนวณเป็นตัวเองได้แต่ระยะเวลามีการเปรียบเทียบ ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้าองค์ก่อนหน้าว่าผู้บำเพ็ญบารมีจะได้เป็นพระพุทธรเจ้าในกาลภายหน้า การแสดงอดีตพระพุทธรเจ้าจึงหมายถึงการแสดงคุณสมบัติความเป็นพระพุทธรเจ้ามากกว่าบุคคล คุณสมบัติและหลักการปฏิบัติเพื่อเข้าสู่ความเป็นพระพุทธรเจ้านั้นซึ่งมีเป็นหลักเดียวกันที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะดำเนินตาม หลักปฏิบัตินั้นก็จึงมีความเป็นสากลและเป็นสังฆธรรมดำรงอยู่นอกเหนือความเป็นบุคคล

๓ คุณธรรมความเป็นพระพุทธรเจ้า จาริกเขียนถึงอดีตพระพุทธรเจ้า ซึ่งการจาริกอดีตพระพุทธรเจ้ามาพร้อมกับคุณธรรมของความเป็นพระพุทธรเจ้า กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระพุทธรเจ้ากับหลักธรรมทั้งมวลเป็นสิ่งเดียวกัน เมื่อบุคคลตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธรเจ้าจะปรากฏทั้งความเป็นตัวบุคคลและปรากฏเป็นหลักธรรม เพราะหลักธรรมกับพระพุทธรเจ้าจะหลอมเป็นสิ่งเดียวกัน หลักธรรมที่พระองค์ตรัสสอน พระจริยวัตรจะสะท้อนหลักธรรมหลักนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน หลักธรรมที่ปรากฏชัดที่สุดที่แสดงผ่านพระจริยวัตรก่อนเป็นพระพุทธรเจ้าและขณะเป็นพระพุทธรเจ้าได้แก่

๑ พระวิสุทธิคุณ พระองค์ทรงหมดกิเลสทั้งปวง ทรงค้นพบสังฆธรรมและตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง

๒ พระปัญญาคุณ ทรงเป็นสัพพัญญู ทรงเข้าถึงธรรมเป็นอย่างเดียวกับธรรม ทรงวินิจฉัยสรรพสิ่งได้กระจ่างแจ้ง

๓ พระมหากรุณาธิคุณ ทรงโปรดเวไนยสัตว์โดยไม่เลือกชั้นวรรณะตลอดพระชนม์ชีพ ทรงบำเพ็ญพระบารมีนบชาติไม่ถ้วน เพราะทรงตั้งพระราชหฤทัยการโปรดเวไนยสัตว์

สรุปก็คือ *พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์ ดับเพลิงกิเลส เพลิงทุกข์สิ้นเชิง ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง ทรงถึงพร้อมด้วยวิชา คือ ความรู้ และจรณะ คือ ความประพฤติ เป็นผู้เสด็จไปแล้วด้วยดี เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้สามารถฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม เป็นผู้มีความจำเริญ จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์”๕๕๐*

หลักธรรมอย่างน้อย ๓ ประการข้างต้นเป็นหลักธรรมที่ปรากฏในจาริกอดีตพระพุทธรเจ้า หลักธรรมอีกด้านคือหลักธรรมที่ผู้รับสื่อคือการได้อ่านจาริกอดีตพระพุทธรเจ้าที่จะได้รับ ดังนี้

๑ ความศรัทธาและแรงบันดาลใจในการบำเพ็ญพระบารมีตลอดหลายอสงไขยหลายแสนกัป การบำเพ็ญวิริยบารมีในการบำเพ็ญบารมีในแต่ละบารมี คุณธรรมของพระพุทธรเจ้าเป็นแบบอย่างให้ศาสนิกเลื่อมใสยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเอง และเป็นอุดมคติร่วมของคนในสังคมด้วย ทำให้สังคมมีแนวทางและเป้าหมายในการดำเนินชีวิตร่วมกัน

๒ การยึดมั่นในคุณธรรมหลักคำสอนอื่น ประวัติอดีตพุทธ นอกจากจะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของบุคคลและเป็นพื้นฐานอันเป็นหลักยึดของการดำเนินชีวิตร่วมของคนในสังคม นอกจากนี้ยังเป็นแกนหลักของสังคมในจิตความสัมพันธ์ การตัดสินใจวินิจฉัยคุณค่าในทางสังคมอีกด้วย

๖.๒ หลักธรรมที่ปรากฏในจารึกโลกัณฐาน

โลกัณฐานเป็นเนื้อหาของจารึกชุดที่ ๓ เหมือนกับเนื้อหาในคัมภีร์จักรวาลวิทยาบทที่ ๓ โดยทั่วไปเนื้อหาจักรวาลประกอบด้วยหลายส่วนหลัก ได้แก่ โลกัณฐาน ภูมิที่อยู่ของผู้อาศัยในโลก และคุณสมบัติของผู้ที่อยู่ในภูมินั้น คัมภีร์โลกศาสตร์ทั่วไป เช่น จักกวาหปินี โลกปทีปกसार เป็นต้น จะแยกบทโลกัณฐานและภูมิที่อยู่ของผู้อาศัยออกจากกัน แต่อาจจะเนื่องด้วยข้อจำกัดของพื้นที่จารึกในพระวิหารหลวงจะแสดงโลกัณฐาน ภูมิและผู้อยู่ในภูมิทั้ง ๓ ไว้แห่งเดียวกัน หลักธรรมที่ปรากฏในจารึกโลกัณฐานจึงแตกต่างกับหลักธรรมที่ปรากฏในจารึกอดีตพุทธและจารึกพระปัจเจกพุทธ จารึกดังกล่าวแสดงหลักธรรมโลกุตรหรือหลักธรรมสำหรับผู้ที่เข้าไปสู่ความหลุดพ้น ซึ่งเป็นการหลุดพ้นปัจเจกเฉพาะตน

ส่วนโลกัณฐานแสดงภูมิทั้ง ๓ และผู้อาศัยอยู่ในภูมิทั้ง ๓ แสดงหลักธรรมที่เป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อไปสู่ภูมิทั้งสาม คือ เทวดา มนุษย์และอบายภูมิ ในจารึกจะแสดงเนื้อหาอบายภูมิ ได้แก่ นรก เปรตและอสุรกาย เพราะฉะนั้นหลักธรรมที่จารึกจะสื่อถึงโดยตรงก็คือ หลักกรรม หรือหลักแห่งการกระทำ

เมื่อสรุปเนื้อหาจารึกทั้ง ๓๒ แผ่น แยกเป็นหมวดได้ ดังนี้

๑ หมวดโลกกายภาพและสัตว์ที่อยู่ในโลกนั้น ได้แก่ จารึกแผ่นที่ ๒๕ และ ๒๖ แม่น้ำและเมืองต่างๆ จารึกแผ่นที่ ๒๗ แม่น้ำและกำเนิด ๔ ประการ จารึกแผ่นที่ ๒๘ แม่น้ำและเมืองต่างๆ จารึกแผ่นที่ ๒๙ ทวีปทั้ง ๔ จารึกแผ่นที่ ๓๐ ลักษณะทางกายภาพของบุคคลที่อยู่ในทวีปทั้ง ๔ จารึกแผ่นที่ ๓๑ และ ๓๒ ต้นไม้ประจำทวีป จารึกแผ่นที่ ๑๑ มีเนื้อหาเกี่ยววาค จารึกแผ่นที่ ๑๙ พญาครุฑ จารึกแผ่นที่ ๒๔ วิษยาร

๒ หมวดภูมิทั้งสาม

๒.๑ เทวดาภูมิ ได้แก่ จารึกแผ่นที่ ๑-๔ มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระอินทร์ ซึ่งมีท้าวสักกะเป็นจอมเทพและการกระทำที่ทำให้ได้มาเป็นท้าวสักกะ

๒.๒ มนุษย์ภูมิ ได้แก่ จารึกแผ่นที่ ๕ เนื้อหากล่าวถึงกษัตริย์และความ เป็นมาของได้มาซึ่งความเป็นกษัตริย์ นอกนี้จารึกแผ่นที่ ๖,๗,๘ และ ๙ มีเนื้อหาเกี่ยวกับช้าง ช้างเป็นคู่บารมีของพระมหากษัตริย์อีกด้วย จารึกแผ่นที่ ๑๑ พญาวานร จารึกแผ่นที่ ๑๒ กล่าวถึงราชสีห์ จารึกแผ่นที่ ๑๗ กล่าวถึงสุนัขจิ้งจอก จารึกแผ่นที่ ๒๑ มีเนื้อหาแสดงเรื่องสีนลฉนางมโนราห์ จารึกแผ่นที่ ๒๒ พระเจ้าพรหมทัตกับนางกาก็ และจารึกแผ่นที่ ๒๓ มีเนื้อหาเกี่ยวกับช้างอุฎฐากพระปัจเจกพุทธ ทั้งหมดแสดงถึงภูมิของมนุษย์ พระมหากษัตริย์เป็นแทนของภูมิมนุษย์ หมายถึงเทวดาในเมืองมนุษย์

๒.๓ อบายภูมิ ได้แก่ เปรต จารึกแผ่นที่ ๑๓ กล่าวถึงเปรตชายที่เคยทำร้าย มารดาตนเอง จารึกแผ่นที่ ๑๔ เปรต มาจากการตัดสินใจผิดใจไม่เป็นธรรม จารึกแผ่นที่ ๑๕ และ ๑๖ เปรตหญิง เรียกว่ามานิกเปรต จารึกแผ่นที่ ๑๘ ยมทูต

การจัดเนื้อหาของจารึกโลกัณฐานสอดคล้องกับการจัดเนื้อของคัมภีร์โลกศาสตร์อื่นๆ เช่น ไตรภูมิเตภูมิกถา จักกวาหปินี โลกทีปนี เป็นต้น โดยเฉพาะไตรภูมิเตภูมิกถาหรือคัมภีร์ไตรภูมิ พระร่วงเน้นแสดงเนื้อหาภูมิทั้ง ๓ เป็นหลักมากกว่าโลกกายภาพ และในภูมิทั้งสามนั้นปริมาณเนื้อหา

โลกมนุษย์มากกว่าปริมาณเนื้อหาภูมิอีกทั้งเหลือสองภูมิ สอดคล้องกับจารึกโลกสัตถฐานที่เน้นโลกมนุษย์ รองลงมาคืออบายภูมิและเทวดาภูมิตามลำดับ การเน้นภูมิมนุษย์เพราะเหตุผลว่ามนุษย์เป็นภูมิที่ประเสริฐกว่าภูมิอื่นทั้งหมด เป็นภูมิที่บำเพ็ญบารมีหรือประพฤติเพื่อไปสู่ภูมิที่เหลือ ภูมิเทวดาและอบายเป็นภูมิของการรับผลกระทบจากที่กระทำในอดีตตอนเมื่ออยู่ในโลกมนุษย์

และสำคัญที่สุดบุคคลที่ประเสริฐที่สุดคือพระพุทธเจ้าทรงบรรลุนิพพานและหลุดจากการเวียนว่ายตายเกิดในภูมิต่างๆ เพราะพระองค์บำเพ็ญบารมีและบรรลุนิพพานเมื่อทรงเป็นมนุษย์เท่านั้น พุทธธรรมที่เด่นชัดที่สุดในจารึกนี้คือ **สังสารวัฏและหลักกรรม**

๑) ตัวอย่างหลักกรรมเรื่องกรรมที่ปรากฏจารึก กรรมที่เอื้อให้เกิดเป็นพระอินทร์ จารึกแผ่นที่ ๑ เนื้อหาว่า “เรื่องโลกย์สันถานเหลียมนี้ ปลายเสาเรื่องดาวดึงษ์เทวโลกษ์อินทเทวราชกับเทพบริวารเสพสราหมัวเมาสิ้นสติ ขณะนั้นมานพกับสหาย ๓๒ คนขึ้นไปบังเกิดเป็นเทพดาในชั้นดาวดึงษ์จับพระอินทร์ แลเทพบริวารซึ่งเมาสุราทิ้งลงมายังอสูรพิภพภาคทเวะบุตรก็ได้เป็นพระอินทร์เสวยทิพสมบัติในสุทัศน์เทพนคร ฝ่ายเทพดาซึ่งเมาสุราตกลงมายังพิภพอสูรนั้นรูปรกายปรากฏเป็นอสูรทั้งสิ้น ครั้นสว่างมาจึงเห็นไม้ไผ่ฝอยซึ่งประจำอสูรพิภพอันทรงดอกก็แจ้งว่าประเทษนี้ใช้ดาวดึงษ์จึงออกจากราว่าเราได้เสพสุราแล้วนามจึงปรากฏว่าอสูรแต่นั้นมา..”

เนื้อหาจารึกเป็นเนื้อหาสรุปย่อจากแหล่งที่มาคือ จากคัมภีร์ธัมมปัทฏกถาซึ่งเป็นคัมภีร์อรรถกถาซึ่งมีเนื้อหารายละเอียดการบำเพ็ญบุญของมานพทั้ง ๓๒ คนจนต่อไปหลังจากตายแล้วได้บังเกิดเป็นเทวดา อย่างไรก็ดี เนื้อหาที่ปรากฏจำเพาะในจารึกคือ พฤติกรรมของอสูรที่อยู่ในดาวดึงส์ดื่มสุราทำให้ตกจากสวรรค์ ซึ่งเป็นผลจากการกระทำของตนเอง

๒) ตัวอย่างเรื่องกรรมการเป็นเปรต เนื้อหาในจารึกแผ่นที่ ๑๓ ว่า “เรื่องโลกย์สันถานเหลียมนี้ มีนิคมแห่งหนึ่งบุรุษผู้หนึ่งชื่อมิตวินทุสามารถจะโดยสารพานิชไปค้าสำเภา มานดาห้ามมิตวินทุก็เอาเท้าประหารมาดลัมลง แล้วก็มาลงสำเภาแล่นไปในมหาสมุทรต้องพายุใหญ่ถึง ๗ วันนายสำเภาให้พานิชในลำเรือจับฉลาก มิตวินทุจับต้องฉลากกาลกีนีถึง ๓ ครั้งพานิชทั้งปวงก็จับมิตวินทุใส่แพลอยเสียกลางมหาสมุทร มิตวินทุขึ้นเกาะหนึ่งได้เที่ยวไปในเกาะได้นางเวมานิกเปรตในวิมานแก้ววิมานเงินวิมานทองเป็นภรรยา ๓๒ นางแล้วไปพบเปรตอันกัจจกรพัตถ์นอนอยู่บนคีคะ มิตวินทุเห็นจักรดุจดอกบัวก็ขอจักรแก่เปรตนั้นมาผัดอยู่บนคีคะแห่งตนเสวยเวทนาอยู่ ปลายเสวยอดเขาวินันต ” สรุปรกรรมที่เกิดเป็นเปรตมาจากการทำร้ายมารดาที่ห้ามบุตรออกเรือไปค้าขายกับเพื่อนบ้าน

และจารึกแผ่นที่ ๑๔ ว่า “เรื่องโลกสันถานเหลียมนี้ เมืองพาราณสีพราหมณปะโรหิตผู้หนึ่งพิพากษาความไม่เปนยุติธรรมมักรับสินบนลูกความ กลับความแพ้ความชนะๆ เปนแพ่เนื่อง ๆ วันหนึ่งได้ให้ผลหมากม่วงแก่หญิงลูกความอันรักษาอุโบสถสี่ผลหนึ่ง ครั้นสิ้นชีวิตก็ไปบังเกิดเป็นเวมานิกเปรตเพลากลางวันเสวยทิพย์สมบัติในวิมานทองท่ามกลางสวนหมากม่วง ๑ ครั้งหนึ่งนางรุกขเทพธิดาภาพยาพาราณสีอันออกบรรพชาเป็นดาบศมาภผลหมากม่วงฉันทก็พบเปรตนั้นได้สนทนากัน กลางเสามีมหาสมุทรปลาอานนท์ตัวหนึ่งเอาหางกระหวัดล้อมวงเขาอันหนึ่งเข้าไว้ปรารถนาจกินฝูงปลาอันอาไศรยแอบเกาะนั้นอยู่มีทันพิจารณาด้วยความโลภอาหาร ก็ตัดหางแห่งคนขาดได้ความเวทนายิ่งนัก ปลายเสวยอดเขาอัศกรร ” เนื้อหาสรุปกรรมที่เกิดเป็นเปรตของปุโรหิตมาจากการพิพากษาอย่างไม่เป็นธรรม

กรรมของบุรุษชื่อนิตินทุผู้ทำร้ายมารดาเป็น**ทิสฺฐธรรมเวทนียกรรม** คือ กรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบันเป็นกรรมที่ให้ผลรวดเร็วปัจจุบันทันด่วน กล่าวคือหลังจากทำร้ายมารดาแล้วออกเรือออกไปได้ ๗ วันเกิดเผชิญชีวิตและเป็นเปรตในชาติปัจจุบัน ส่วนพราหมณ์บุโรหิตทำหน้าที่พิพากษาจงใจตัดสิ้นคดีความขาดความยุติธรรมเป็นเปรตหลังจากโลกนี้ไปแล้ว เป็น **อุปปัชชะเวทนียกรรม** คือ กรรมที่ให้ผลในชาติหน้า

หลักกรรมเป็นหลักจริยธรรมการดำเนินชีวิตประจำวันซึ่งเป็นกลไกในการควบคุมสังคม คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง เนื้อหาคัมภีร์ไตรภูมิได้รับการถ่ายทอดอย่างกว้างขวางฝ่ายพระสงฆ์และรัฐ ส่วนหลักกรรมที่ปรากฏในจารึกไม่มีการเผยแพร่อย่างกว้างขวางนักเพราะจำกัดขอบเขตที่วิหารหลวงวัดสุทัศน์แต่เป็นการสะท้อนหลักกรรมสำคัญที่วิถีชีวิตของคนไทยใช้ยึดถือในการดำเนินชีวิต ซึ่งยังยึดถือหลักกรรมดังกล่าวในการดำเนินชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน

๓) หลักกรรมอีกประการหนึ่งที่มาจากการตีความของปริมาณของจารึก จารึก ๓๒ แผ่น อาจจะถูกตีความได้หลายนัย นัยหนึ่งที่เป็นคำสอนสอดคล้องกับจารึกชุดแรก คือ จารึกอดีตพุทธก็คือ มหาบุรุษ ๓๒ ประการ ซึ่งเป็นคุณสมบัติทางกายภาพของความเป็นมหาบุรุษคือคุณสมบัติของความ เป็นพระพุทธรูปเจ้านั่นเอง

๖.๓ ความสัมพันธ์จารึกอดีตพุทธ พระปัจเจกพุทธและโลกสี่ฐาน

ถึงแม้จารึกจะแสดงเนื้อหาแตกต่างกัน กล่าวคือ ชุดแรก แสดงอดีตพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้พยากรณ์พระพุทธรูปเจ้าองค์ปัจจุบันเมื่อครั้งบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ว่าจะบังเกิดเป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อไป ชุดที่สอง แสดงประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า และชุดที่สาม โลกสี่ฐาน ภูมิทั้งสามและบุคคลที่อยู่ในภูมิทั้งสาม ตลอดจนคุณสมบัติผู้ที่อยู่ในภูมิทั้งสามนั้น เมื่อจัดความสัมพันธ์เนื้อหาทั้งสามชุด จะสอดคล้องกับเนื้อหาคัมภีร์โลกศาสตร์ ได้แก่ คัมภีร์ไตรภูมิเทวมิกถา (ไตรภูมิพระร่วง) จักกภาพทปีนี โลกที่ปณี โลกที่ปกสาร เป็นต้น เนื้อหาคัมภีร์ทั้งสามปรากฏตรงกับเนื้อหาจารึกชุดที่สาม ส่วนจารึกแผ่นที่หนึ่งและที่สอง ปรากฏในคัมภีร์เหล่านั้นเพียงเล็กน้อย ในไตรภูมิเทวมิกถาท้ายเล่มซึ่งเป็นปริเฉทสุดท้ายกล่าวถึงโลกของนิพพานหรือโลกเข้าไปสู่การหมดกิเลส โลกของพระอรหันต์ ความแตกต่างของเนื้อหาของคัมภีร์กับจารึกอย่างสำคัญก็คือ จารึกเน้นประวัติอดีตพุทธและพระปัจเจกพุทธเจ้าอย่างชัดเจนมากกว่าโลกสี่ฐาน

ในแง่ของการสื่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเราอาจจะตีความได้ว่า พระพุทธรูปเจ้า และปัจเจกพุทธเจ้านั้นโลกุตระธรรม แสดงหลักคำสอนการเข้าถึงการหมดกิเลส ส่วนโลกสี่ฐานแสดงหลักธรรมจริยธรรม การดำเนินชีวิตประจำวัน เนื้อหานี้ในภูมิทั้งสามซึ่งเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่สิ้นสุด ลักษณะเป็นไตรลักษณ์คือหลักความเปลี่ยนแปลง ความไม่นอนที่มั่นคงสภาพเดิมและสิ่งนั้นเป็นสภาพขององค์ประกอบไม่มีแก่นสาร ซึ่งเป็นสารัตถะอันเป็นหลักคำสอนสูงสุดของพระพุทธศาสนา นั่นเอง

บทที่ ๗

สรุป อภิปรายและเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “จารึกวัดสุทัศน์: ที่มา หลักพุทธธรรมและคุณค่าทางสังคม” (Wat Suthat’s Inscribe: Source, Buddhadhamma and Its Social Value) มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของจารึกวัดสุทัศน์ ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารึกวัดสุทัศน์ ๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและการสร้างสรรค์ของจารึกวัดสุทัศน์ที่มีต่อสังคมไทย

๗.๑ สรุปผลวิจัยและอภิปรายผล

ผลการศึกษาผู้วิจัยสรุปเป็นประเด็นหลัก ๒ ประเด็น คือ ที่มาของจารึกและความหมายคำสอนของจารึก สรุปได้ดังนี้

๗.๑.๑ ที่มาของจารึก

จารึกวัดสุทัศน์ฯ ที่บริเวณฝาผนังแสดงเนื้อหาพระประวัติพระพุทธเจ้าในอดีต ๒๗ พระองค์, บริเวณฝาผนังพระอุโบสถแสดงประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า และจารึกที่บริเวณต้นเสาพระวิหารแสดงภูมิโลกสี่ฐานหมายถึงชมพูทวีป และจารึกทั้งสองบริเวณมีความเกี่ยวข้องกันในความหมายแรก จารึกที่บริเวณฝาผนังแสดงเนืองอดีตพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญพระบารมีในอดีตตอน เกชาตินับไม่ถ้วนแต่ที่ครบสโมทาน ๘ ประการที่เป็นคุณสมบัติพร้อมที่จะบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตได้นั้น อยู่ชาติที่ได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ สถานที่เป็นที่รองรับการบำเพ็ญบารมีในอดีตนั้นได้แก่โลกมนุษย์ หรือชมพูทวีป ซึ่งแสดงที่จารึกต้นเสาพระวิหาร, ในอีกความหมายหนึ่งการแสดงจารึกต้องการเน้นที่เสาพระวิหารเป็นหลักซึ่งแสดงภูมิโลกสี่ฐานตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ เช่น คัมภีร์โลกสี่ฐาน ไตรภูมิโลกวิจิตรจินตยถา จักกวาฬปิณี โลกบัญญัติ หรือ ไตรภูมิ ส่วนที่จารึกที่ฝาผนังเป็นดาดกรแสดงพุทธคุณในการอารัมภบทขึ้นต้นคำนำก่อนที่จะแสดงเนื้อหาชมพูทวีป การแสดงอดีตพระพุทธเจ้าขึ้นก่อนจึงเป็นเหมือนการขึ้นบทปณามคาถา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของข้อมูลแล้ว จะเห็นความสัมพันธ์ของแหล่งข้อมูลทั้งสองแหล่งว่าสืบเนื่องมาจากเค้าโครงการดำเนินเรื่องอย่างเดียวกัน แล้วพัฒนาการแยกออกจากกันในคัมภีร์รุ่นหลังที่พยายามจะให้ครอบคลุมเนื้อหาครบถ้วน เป็นเรื่องเฉพาะมากขึ้น และรายละเอียดชัดเจนมากขึ้น จึงดูเหมือนมีรายละเอียดของเนื้อหาแยกออกจากกันสิ้นเชิง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญเช่น พระไตรปิฎก แสดงพระประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต ๒๔ พระองค์ที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันได้ผ่านการบำเพ็ญพระบารมีมา และได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้าเหล่านี้ว่าพระองค์จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ในคัมภีร์ชั้นหลังที่ขยายความพระไตรปิฎกคือคัมภีร์อรรถกถาขยายเนื้อหา

พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันอย่างชัดเจน อย่างไม่เคยมีมาในพระไตรปิฎก น่าจะมาจากที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องพระองค์อย่างปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ในพระสูตรต่าง ๆ อย่างกระจัดกระจาย พระอรธกถาจารย์จึงได้รวบรวมประวัติพระพุทธเจ้านั้นให้สมบูรณ์ชัดเจนในคัมภีร์อรธกถา ในส่วนอีกคัมภีร์หนึ่งซึ่งอยู่ในชุดตันตปิฎก พระอรธกถาจารย์ได้เรียบเรียงคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้อยู่ในหมวดของชาตก ซึ่งแสดงเรื่องราวในอดีตพระพุทธเจ้าครั้งทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ นับไม่ถ้วนด้วยการกำหนด ๕๕๐ ชาติ ในคัมภีร์ชั้นหลังที่อธิบายอรธกถาขยายความเนื้อหาของประวัติพระพุทธเจ้าด้วยการบำเพ็ญพระบารมีผ่านสำนักพระพุทธเจ้าต่างอย่างปรากฏในอรธกถาในพระไตรปิฎก แต่ได้ขยายรายละเอียดเพิ่มขึ้นเป็น ๒๗ พระองค์และเพิ่มเนื้อหาเกินกว่า ๒๗ พระองค์ออกไปอีก คัมภีร์เล่มแรกเท่าที่ปรากฏคือโสตตถกัมภีร์มหานิทาน และคัมภีร์ดังกล่าวมีความสำคัญต่อคัมภีร์รุ่นหลังที่นำมาเป็นแบบอย่างการเขียนคัมภีร์ตนแต่ได้แบ่งตอนของการบำเพ็ญบารมีแตกต่างกันไป แต่เนื้อหาที่ปรากฏเช่นเดิม ด้วยการผนวกเนื้อหาจากคัมภีร์เล่มที่เกิดก่อนมาไว้ในคัมภีร์ของตน เช่น พระสัมภารวิบาก ชินกาลมาลีปกรณ์ ชินมหานิทาน เป็นต้น ทั้งนี้ด้วยความคิดที่ว่าพระประวัติไม่ว่าจะปรากฏในคัมภีร์ใด ๆ ย่อมปรากฏอย่างเดียวกันเพราะมิใช่การแต่งเรื่อง แต่เป็นการสืบทอดประวัติพระศาสดา ผู้เขียนจึงระมัดระวังด้วยการเขียนอย่างรอบคอบ แต่อย่างไรก็ยังคงมีความคลาดเคลื่อนในการสืบทอดเข้าใจว่ามาจากเทคนิคการเขียน และการแปลภาษาจากภาษาบาลีสู่ภาษาไทย ซึ่งแปลได้หลายสำนวน นอกจากนี้อาจจะเกิดจากพิมพ์จำนวนหลายครั้ง ก็มีส่วนทำให้ทำให้มีความผิดพลาดของศัพท์ทางเทคนิคได้

ในคัมภีร์ชั้นหลังอรธกถา ได้มีการเรียบเรียงเนื้อหาจากอรธกถาโดยเน้นเรื่องที่แตกต่างกันออกไป คัมภีร์บางคัมภีร์ได้เขียนงานที่เน้นพุทธประวัติที่แสดงการบำเพ็ญพระบารมีในอดีตชาติ กับการได้รับอภินิหารจากแนวคิดมหายานที่เน้นพระโพธิสัตว์ แต่มีความแตกต่างกันตรงที่มหายานพระโพธิสัตว์มีความยิ่งใหญ่เกือบเท่าพระพุทธเจ้าเพียงแต่ยังไม่ตรัสรู้ ในเถรวาทแนวความคิดเรื่องการบำเพ็ญพระบารมีปรากฏมีมาตั้งแต่พระไตรปิฎกและได้รับการเน้นย้ำถึงการบำเพ็ญพระบารมีในมหายาน ทำให้ขยายเรื่องพระโพธิสัตว์ให้เด่นออกไป แต่อยู่ภายใต้กรอบของความคิดแบบเถรวาทที่มีคัมภีร์ต่างหากต่างจากคัมภีร์มหายาน การเน้นพระโพธิสัตว์จึงขยายเนื้อหาจากที่ปรากฏในคัมภีร์เถรวาทอยู่แล้วตั้งแต่พระไตรปิฎกเป็นต้นมา

ในอีกสายหนึ่ง คัมภีร์ชั้นหลังได้ขยายคัมภีร์อรธกถาเฉพาะที่เป็นชาตก ภายใต้กรอบใหม่ซึ่งไม่ใช้การบำเพ็ญพระโพธิสัตว์ที่จะเข้าสู่กระแสความเป็นพระพุทธเจ้าโดยตรงแต่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตรงที่เป็นอดีตชาติที่ไม่อาจจะคำนวณได้ ๕๐๐ กว่าชาติตามที่ปรากฏในชาตกจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของจำนวนชาติที่ไม่อาจจะคำนวณได้นั้น ความสำคัญของชาตกจึงมีน้อยกว่าพระโพธิสัตว์ที่ได้รับพยากรณ์แล้ว ชาตกจึงมีความคลี่คลายและเปิดโอกาสให้ตีความได้มากขึ้น โดยเฉพาะในคัมภีร์ชั้นหลังได้แสดงเนื้อหาของชาตกแยกความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าออกจากกัน คัมภีร์เหล่านี้ได้แก่ ไตรภูมิ โลกที่ปณี โลกที่ปกสาร โลกสัณฐาน จักกาวทที่ปณี เป็นต้น ซึ่งคัมภีร์เหล่านี้จะมีรูปแบบการเขียนคล้ายคลึงกัน เพราะสืบทอดจารีตการเขียนและการดึงข้อมูลจากแหล่งเดียวกัน และยังสืบทอดคัมภีร์ที่เกิดก่อนด้วยโดยเฉพาเนื้อหาที่ปรากฏ ซึ่งมีบ้างที่พยายามตรวจเนื้อหาของคัมภีร์ที่เกิดก่อนคัมภีร์ที่ตนเขียนเช่นจักกาวทที่ปณี

ในเนื้อหาจารึกจึงพยายามสืบทอดคัมภีร์ทั้งสองสาย โดยที่จารึกที่บริเวณฝาผนังสืบทอดคัมภีร์ที่เป็นพุทธประวัติ ตั้งแต่สมัยลานนาเป็นต้นมา ซึ่งยึดถือพุทธประวัติอย่างธรรมกาย (แม้ในสมัยลานนาจะปรากฏคัมภีร์ปฐมสมโพธิ แต่เป็นการแยกอธิบายพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันแยกออกจากเนื้อหาของอดีตพระพุทธเจ้าในอดีตไว้ต่างหาก ซึ่งมีได้หมายถึงการไม่ให้ความสำคัญของพระอดีตพระพุทธเจ้า อย่างในคัมภีร์อรรถกถาก็แยกพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันออกต่างหากเช่นเดียวกัน เพื่อขยายเนื้อหาแต่ละส่วนให้สมบูรณ์) และอีกสายหนึ่งคือคัมภีร์ที่อธิบายภูมิโลกสี่ฐาน หรือจักรวาลสี่ฐานโดยเน้นลักษณะทางกายภาพของโลกตามที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาหรือชาดก ส่วนอีกจารึกหนึ่งคือพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่มีสืบทอดทางคัมภีร์ เพราะไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง เช่นเดียวกับชาดกหรือสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงไม่ค่อยมีความสำคัญที่คัมภีร์ต่าง ๆ จะนำมาขยายความนอกจากปรากฏในอรรถกถาที่ปรากฏความหลากหลายของแต่ละพระองค์น้อย และไม่ค่อยมีความสัมพันธ์พระพุทธเจ้าปัจจุบันเลย การกล่าวถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าจึงมักแสดงถึงธรรม มากกว่าเป็นบุคคล เช่นเดียวกับจารึกที่พระวิหารที่เกี่ยวข้องกับหลักอุดมคติที่สังคมยัตถิ์

เนื้อหาของชาดกและพระโผติสัตว์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ ในแต่ละยุคสมัยนั้น มีความสำคัญกับคติของสังคมในยุคนั้น อย่างพระอดีตชาติของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระสมภารวิปาก มีเนื้อหาเน้นตัวบุคคลที่มีอิทธิพลมากกว่าธรรมประวัติที่สอดคล้องกับโลกทัศน์ของสังคมในยุคนั้น และคติที่สืบทอดมาในสมัยอยุธยา และโลกทัศน์เช่นนี้มีผลทำให้สังคมอ่อนแอ และเป็นผลทำให้เสียกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามความหลากหลายของคัมภีร์ในสมัยนั้นก็มิปรากฏเช่นกัน เช่น ชินมหานิทานแต่ไม่เป็นที่นิยมมากนัก เพราะมีเนื้อหาแสดงชื่อเรื่องของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมประวัติมากกว่าเป็นเรื่องราวของนิทาน

ความแตกต่างของคัมภีร์พุทธประวัติและโลกสี่ฐานปรากฏในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คัมภีร์ที่เรียบเรียงในสมัยนี้โดยตรง (มิใช่งานแปล หรือชำระใหม่) ได้แก่ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา และจารึกวัดสุทัศน์มีเนื้อหาเปลี่ยนแปลงจากคัมภีร์สายเดียวกันก่อนหน้านี้

สายพุทธประวัติได้แก่คัมภีร์จารึกที่ฝาผนัง มีความเปลี่ยนแปลงจากเนื้อหาจากสมัยอยุธยาาระดับหนึ่ง จะเห็นได้จากที่มามีการหยิบยกเฉพาะเนื้อหาของพระพุทธเจ้าที่สำคัญ ๒๗ พระองค์ที่มีการรองรับจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา. (แม้ ๓ พระองค์แรกจะไม่มีรายละเอียดก็ตาม) อีกสายหนึ่งก็คือความรู้ทางกายภาพของโลก ก่อนหน้านี้เสนอลักษณะกายภาพของโลกจากเนื้อหาที่ปรากฏในชาดกในข้อมูลอีกชุดหนึ่ง เช่น จักวาฬที่ปณี ไตรภูมิพระร่วง จารึกที่ต้นเสาเสนอลักษณะกายภาพของโลกจากชาดกอีกชุดหนึ่ง ที่เลือกเนื้อหาที่เน้นโลกมนุษย์มากขึ้น แม้เนื้อหาของโลกอื่นจะปรากฏก็เพียงเสริมความหมายของโลกมนุษย์เชื่อมสัมพันธ์กับโลกอื่นโน้มน้ำความเป็นไปของสังสารวัฏเท่านั้น นรกปรากฏเพียงครั้งเดียว เปรตปรากฏสองครั้ง สวรรค์ปรากฏจำนวนหนึ่งแต่ไม่มากนัก เช่น ท้าวสักกะเป็นต้น และไม่ปรากฏพรหมโลกเลย

จารึกวัดสุทัศน์แม้จะพยายามแสดงเนื้อหาบอกเรื่องราวของการสืบทอดมาจากกระแสนจาริตเดิมและแนวความคิดร่วมสมัยในขณะนั้น ถึงแม้จารึกวัดสุทัศน์จะสืบทอดจารีตรูปแบบโครงสร้างในอดีตแต่ก็มีความคลี่คลายของเนื้อหาซึ่งเป็นการแสดงโลกทัศน์ใหม่ในการตีความคัมภีร์ในอดีตได้อย่างดี

๗.๑.๒ ความหมายและคุณค่าต่อสังคมไทย

การหยิบยกของเนื้อหาจารึกนั้นปรากฏว่ามาจากที่มาจากคัมภีร์ต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งการนำข้อมูลจากแหล่งข้อมูลแตกต่างกันนี้ ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าเหตุใดชาดกบางเรื่องจึงหยิบยกมาจากอรรถกถาและบางเรื่องมาจากคัมภีร์หลังในหลายๆ เล่ม ในคัมภีร์ชั้นหลังเหล่านี้ อย่างเช่น โลกที่ปกสาร ก็มีเนื้อหาคล้ายจะสมบูรณ์ น่าจะหยิบมาจากคัมภีร์หนึ่งก็พอเพียง การเลือกหยิบยกในหลายๆ คัมภีร์ดังกล่าว แสดงถึงผู้จารึกมีการรอบและวัตถุและกรอบนั้น และข้อมูลนั้นมีการคลี่คลายระดับหนึ่ง บางเนื้อหาของจารึกที่พระองค์ที่ต้องการเน้นย้ำพอที่จะตีความกับปรากฏการณ์ทางสังคม ความคิดของผู้จารึกได้ระดับหนึ่ง ตัวอย่างจารึกที่พระองค์ทรงเน้น และให้รายละเอียดค่อนข้างมากจนมีลักษณะเนื้อหาที่โดดเด่นเป็นพิเศษ เนื้อหาที่จารึกมีรายละเอียดเท่ากับเนื้อหาที่ปรากฏกับคัมภีร์ บางเนื้อหาของจารึกมีรายละเอียดมากกว่าคัมภีร์ชั้นต้น (อรรถกถา) เช่น เรื่องเทवासुरสงคราม เรื่องชมพูทวีป เรื่องช้างไอรวารรณ ช้างสีลวนาค ช้างฉัตถันต์ ทวีปทั้ง ๔ แม่น้ำทั้ง ๕ ภูเขาหิมพานต์ และการค้าขายทางสำเภา, การที่ผู้จารึกจำลองพระวิหารสี่สัญลักษณ์ของชมพูทวีปอันเป็นศูนย์กลาง จากความหมายแสดงสัญลักษณ์ดังกล่าวในสิ่งยืนยันว่าตัวพระวิหารและจารึกน่าจะมีความหมายทางสังคม อันมีผลต่อโลกทัศน์ต่อระบบการจัดการ การปกครองด้วยอีกระดับหนึ่ง จากภาพจิตรกรรมแม้จะยึดถือจารึกเดิมในการเขียนงานตามข้อมูลเดิมแต่ก็มีอิสระในการเลือกระดับหนึ่ง โดยที่ตัวสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมแสดงถึงความหมายทางศาสนาแล้วยังมีความหมายของสังคม ถ่ายทอดจากประสบการณ์และโลกทัศน์การปกครองสูงงานจารึก ภาพจิตรกรรมทวีปทั้ง ๔ ลักษณะหน้าตาของผู้คนเน้นผู้เขียนได้ใส่ประสบการณ์หน้าตาต่างชาติลงไปด้วย เรือสำเภามีใบกางรับลมที่กว้างรูปร่างตามความเป็นจริงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่างจากรูปร่างของเรือที่ปรากฏในภาพเขียนที่สมุดช้อยสมัยธนบุรี ซึ่งมีใบเล็กคล้ายรูปร่มคว่ำ ความหมายขอเรือสำเภาในศาสนาตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนานั้นหมายถึงการข้ามพ้นวิภวสังสารสำเภาจึงหมายถึงหลักธรรม ในจารึกนี้สำเภาที่แสดงด้วยเรื่องของชาดกที่เน้นย้ำบ่อยครั้ง มีความหมายถึงการเดินทางค้าขายทางสำเภาของพระมหากษัตริย์และขุนนางในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ซึ่งกำลังขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้าขาย โดยเฉพาะการติดต่อกับจีน ซึ่งส่งอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างมาก ทวีปทั้งสี่ในคัมภีร์มิได้หมายถึงคัมภีร์ตามที่ปรากฏเป็นจริง แต่พัฒนาการ การคลี่คลายของชาดกเรื่องราวเหล่าพยายามจะให้เป็นจริงมากขึ้นโดยใส่เนื้อหาประสบการณ์ร่วมสมัยเพิ่มเติมเข้าไป งานเขียนภาพจิตรกรรมที่ดูเหมือนจะพยายามให้สื่อความหมายของความเป็นจริงของโลกประสบการณ์เชิงประจักษ์ แม่น้ำทั้ง ๕ ยังหมายถึงแม่น้ำต่าง ๆ ที่แวดล้อมกรุงเทพฯ ฯ หรือแวดล้อมศูนย์วัดสุทัศน์ ถึงผู้เขียนจารึกจะมีได้สื่อโดยตรงแต่สภาพแวดล้อมมีความหมายสัมพันธ์อาจจะสื่อความหมายเช่นนั้น โดยเฉพาะพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระอัจฉริยภาพทางด้านศาสนาอย่างมาก จากพระราชปณิธานคณะสงฆ์เรื่องพระโพธิสัตว์และชาดก ซึ่งแสดงว่าการสร้างวัดสุทัศน์และจารึกมิได้มีความหมายตามที่จารึกแสดงโดยตรง เพราะองค์มีพระปรีชาสามารถจารึกต้องมีความหมายรหัสนัยภาษาอย่างแน่นอน แม้จะปรากฏความหมายที่จะแสดงเพียงน้อยนิดย่อมมีความหมายมาก เพราะกรุงเทพมหานครแวดล้อมด้วยแม่น้ำคือแม่น้ำเจ้าพระยาแม้จะมีสายเดียวแต่ไหลมาจากแม่น้ำเหล่าอื่นด้วย นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่สองได้มีการขุดคลองกันมากขึ้นวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเขตเมือง และสร้างกำแพงพระนครขึ้น รอบวัดเทพธิดาและวัดสุทัศน์ และมีการ

ชุดคลองเพื่อการคมนาคมขนส่งและการเกษตร นอกจากนี้ได้มีการสร้างป้อมขึ้น ๑๔ แห่ง เช่นป้อมพระเมรุ อยู่มุมกำแพงด้านตะวันตกข้างเหนือใต้ปรากฏคลอง บางลำพูบน ป้อมยุคนธร อยู่บริเวณบนกำแพงด้านเหนือของวัดบวรนิเวศ ป้อมอิสินธร ระหว่างป้อมพระสุเมรุ กับป้อมพระอาทิตย์ ฯลฯ ป้อมเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนภูเขาซึ่งเป็นกำแพงจักรวาลหรือเมือง ช่างที่ปรากฏในคัมภีร์จาร์ึกจะแสดงสัตว์ที่เป็นมงคลประดับบารมีพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ไทยในทุกสมัยรับเอาคติจาร์ึกดังกล่าวด้วยการหาช่างมาเป็นเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์ทรงมีช่างคู่พระบารมีจำนวนมาก เช่น ช่างไกรสรซึ่งได้มาจากนครราชสีมา ช่างเผือก นามว่าพระอิทรโอยรากลชาฉัตตพันต์ ฯลฯ ชื่อของช่างมีความหมายถึงช่างของท้าวสักกะตามที่ปรากฏในชาดก ช่างต้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังใช้เป็นพาหนะในการทำสงครามกบพม่า ซึ่งเปรียบเสมือนการรบกับอสูร ในเทวสุรสงครามในชาดกและเนื้อหาเชิงเปรียบเทียบนี้ งามเกียรติที่เป็นวรรณคดีมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ได้ขยายเนื้อหาให้รายละเอียดขึ้นก็มีความหมายเช่นเดียวกับชาดกเทวสุรสงครามด้วยเช่นกัน

เนื้อหาของชาดกมีอิทธิพลฝังรากลึกอยู่ในสังคม ในระเบียบวิถีคิดและการกระทำจะเห็นได้จากส่วนหนึ่งของงานกิจกรรมทางสังคม ผู้นำ นำมาประยุกต์ใช้ได้ระดับหนึ่ง ถึงแม้จะไม่มีคุณสมบัติขององค์ประกอบทุกส่วนของชาดกที่จะถูกสร้างให้เป็นจริง การสร้างเมืองของพระมหากษัตริย์ในยุคต้นก็มีความหมายสื่อที่พยายามจะสร้างเมืองให้อยู่ในอุดมคติระดับหนึ่ง แม้จะไม่สมบูรณ์ของเนื้อหาที่ปรากฏในชาดกภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งหมด เพราะข้อมูลที่ยึดถือและสืบทอดกันมาเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นข้อจำกัดในการแสดงงานจิตรกรรมให้ได้ตามชอบใจ เพื่อให้ปรากฏสื่อถึงงานด้านกิจกรรมของบ้านเมืองให้ตรงกับกรหีบยกของข้อมูลให้สื่อถึงกันทุกชาดก แต่ความเป็นอิสระปรากฏอยู่ที่การขยายและการเน้นบางชาดกที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้หีบยกแม้จะไม่มีความจริงก็ตาม ความคุ้นเคยระหว่างประสบการณ์จริงผลโดยตรงที่จะเป็นตัวเลือกข้อมูล เช่นประสบการณ์ของผู้จารึกคุ้นเคยกับการเดินเรือเมื่อจะเลือกข้อมูลในคัมภีร์ต่าง ๆ ชาดกที่เกี่ยวกับการเดินเรือจึงมักจะมีส่วนกระตุ้นประสบการณ์ของผู้จารึกและทำให้เกิดความประทับใจในชาดกเรื่องนี้มากกว่าชาดกที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน การประสบการณ์นี้ยังหมายถึงการมีประสบการณ์ทางความเคยชินในการอ่านคัมภีร์จำนวนมากจนเกิดความคุ้นเคย หรือประสบการณ์ในชีวิตจริง ทั้งสองกรณีจึงมีผลต่อการเลือกหีบยกอย่างมาก เมื่อผู้จารึกพิจารณางานชาดกที่หลากหลาย ความเคยชินในงานที่คุ้นเคยทำให้เกิดความประทับใจในชาดกบางเรื่องมากกว่าอีกชาดกอีกเรื่องหนึ่ง ความอิสระอีกประการหนึ่งของการเขียนงานจารึกก็คือการขยายภาพด้วยการวาดให้งานซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในมโนภาพสู่งานเขียนตามประสบการณ์ เช่นภาพของเรือ มนุษย์ในทวีปต่าง ๆ เป็นต้น

การเลือกหีบยกและความหมายของภาพจึงเป็นตัวสะท้อนการให้ความหมายของผู้จารึกและผู้ร่วมกระแสนั้นเดียวกับจารึก ได้แก่พระมหากษัตริย์ในกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อจารึกมีความหมายเช่นนี้แล้วฐานะของพระองค์ย่อมแสดงถึง พระโพธิสัตว์และพระเจ้าจักรพรรดิสังฆราชเป็นประธาน พระราชปฤจฉาที่ ๒๗ ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระยาบรมจักรพรรดิไม่เกิดในสุญกัปนั้น ด้วยเหตุผลอย่างไร พระราชปฤจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ๓๖ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน พระราชปฤจฉาที่ ๓๗ ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระยาบรมจักรพรรดิไม่เกิดในสุญกัปนั้น ด้วยเหตุผลอย่างไร นอกจากนี้มีพระราชปฤจฉาเรื่องชาดก ว่าพระโพธิสัตว์สร้างพระบารมีบำเพ็ญบุญมหา

บริจาคันนั้นมากไปไม่ตรงกับ ๕๕๐ พระชาติ พระองค์มีความสงสัยว่า ซึ่งพอสรุปว่าเหตุใดพระพุทธรองค์ให้ดวงตาเป็นทาน ฯลฯ มากกว่าเดือนดาวในอากาศ ทั้งที่ชาติก็มีเพียง ๕๕๐ เรื่องเอง นอกจากนี้ยังมีพระราชปุจฉาความสงสัยในชาติเรื่องอื่น ๆ เช่นเหตุในสัตว์ในชาติตกบางเรื่องสามารถพูดภาษามนุษย์ได้บางเรื่องไม่สามารถพูดภาษามนุษย์ได้บางเรื่องไม่สามารถพูดภาษามนุษย์ไม่ได้ เป็นต้น จากพระราชปุจฉาเหล่านี้แสดงให้เห็นพระองค์ศึกษาชาติกันอย่างจริงจัง และมีโลกทัศน์ความคิดในเรื่องการบำเพ็ญบารมีในฐานะพระโพธิสัตว์อย่างที่ปรากฏในชาติกยอมซิมซัซสู่อัจฉริยะองค์และสื่อออกมาในหลายรูปแบบจารึกก็เป็นรูปแบบหนึ่งที่สื่อออกมาจากโลกทัศน์นั้น

๗.๒ ข้อเสนอแนะ

๗.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ความสำคัญของจารึกไม่บ่งบอกถึงอารยธรรมสมัยโบราณไม่แตกต่างจากพุทธศิลป์นัก พุทธศิลป์มักได้รับการให้ความสำคัญ แต่จารึกจะได้รับความสำคัญน้อยกว่าเห็นได้จากการชำรุดของภาษาเขียน น่าจะมีการรักษาและแสวงหาค่าที่ชำรุดนั้น เพราะจารึกบอกเรื่องเล่าในอดีตเช่นเดียวกับพุทธศิลป์อื่น

๗.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาและการตีความว่า ความหมายจารึกไม่แตกต่างจากความหมายของพุทธศิลป์อื่น ที่ผู้จารึกให้ความหมายเป็น “จักรวาลวิทยา” เพราะฉะนั้นน่าจะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศิลป์ที่พระอุโบสถวัดสุทัศน์กับจารึกที่ต้นเสาพระวิหารวัดสุทัศน์ว่ามีความหมายเชื่อมโยงกันอย่างไร

บรรณานุกรม

๑ หนังสือ

- กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. **สังคีตวินิจฉัย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖.
กรมศิลปากร. **สรุปผลการสัมมนา เรื่องไตรภูมิพระร่วง จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี**
ลายสือไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.
- ชัย เรื่องศิลป์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๔๕๓ ด้านเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนา
พานิช, ๒๕๔๑.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ปากไก่และใบเรือ. ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมต้น**
รัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ ๔; นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, ๒๕๕๕.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. **สัญลักษณ์งานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึง ๒๔**. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.
- ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ ๒๓. **จดหมายเหตุ คณะบาทหลวงฝรั่งเศสในแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ**
กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสภา, ๒๕๑๑
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ
มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- พระราชปฤจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑-รัชกาลที่ ๕. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสภา,
๒๕๑๓.
- พระรัตนปัญญาเถระ เรียบเรียง., รตท.แสง มนวิฑูร แปล. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. กรุงเทพฯ: หอสมุด
แห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.
- พระสิริมงคลอาจารย์ เรียบเรียง. **จ๊กกวางพทีปนี**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๓.
- พระสัตธรรมโฆษเถระ (รจนา), นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง (แปล). **โลกบัญญัติ**.
กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๘.
- พญาลีไท เรียบเรียง. **ไตรภูมิพระร่วง**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๐.
- พระสังฆราชเมธีจักร เรียบเรียง. **โลกที่ปसार**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.
- พระยาธรรมปรีชา (แก้ว). **ไตรภูมิโลกวินิจยกถา**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.
- สืบพงษ์ ธรรมชาติ. **วรรณคดีชาดก**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.
- กรมศิลปากร. **ศิลาจารึกภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย ๑**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๑๕.
- ไม่ปรากฏผู้แต่ง. **สัมถาวรวิบาก**. กรุงเทพฯ: ส.ธรรมภักดี, ๒๔๗๑.
- ปัญญา บริสุทธิ์. **โลกทัศน์ของคนไทยวิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: โอเดียน
สโตร์, ๒๕๒๓.

สุภาพรณ ฦ บางช้าง. **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย.**

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ไม่ปรากฏผู้แต่ง. บุญเหลือ บุราณสาร, (แปล). **พระโลภุปัตติ.** ไม่ปรากฏสถานที่และสำนักพิมพ์, ๒๕๒๙.

จุฬพุทธิไสส. **โสตถกิมหานิทาน.** พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานออกเมรุ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เสงี่ยม จันทสิริมหาเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศน์เทพวราราม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และ กรรมการมหาเถรสมาคม ฦ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๒๖

๒. ภาษาอังกฤษ

Tambiah. World Conqueror and Renouncer. : a Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background. Cambridge: Cambridge University, 1976.

Davis,R. Muang Metaphysics, A study of Northern Thai Myth and Ritual. Bangkok: Pandora, 1984.

Embree,John. "Thailand-A Loosely Structured Social System" American Anthropologist. Vol. 52, 1950.

Benedict, Ruth, Thai Culture and Behavior. A unpublished Wartime Study. Cornell University Data Paper No. 4, 1952.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

จารึกวัดสุทัศน์: ที่มา หลักพุทธธรรมและคุณค่าทางสังคม
Wat Suthat's Inscribe: Source, Buddhadhamma
and Its Social Value

ดร. บูรกรณ์ บริบูรณ์
Boorakorn Boriboon

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของจารึกวัดสุทัศน์ ๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารึกวัดสุทัศน์ และ ๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและการสร้างสรรค์ของจารึกวัดสุทัศน์ที่มีต่อสังคมไทย

ผลการศึกษาพบว่า จารึกชุดแรกแหล่งที่มาจากคัมภีร์หลายคัมภีร์ ทั้งนี้เพราะคัมภีร์เหล่านั้นมีเนื้อหาเหมือนกัน คัมภีร์หลักที่ถูกอ้างอิงถึงมีหลายคัมภีร์ ทั้งนี้เพราะมากที่สุดคือพระไตรปิฎกเป็นหลัก และคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์หลังอรรถกถาตามลำดับ จารึกชุดที่สอง เนื้อหามาจากคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลัก และชุดที่สาม แหล่งที่มาจากอรรถกถาและคัมภีร์ชั้นหลังอรรถกถาตามลำดับ

จารึกทั้งสามชุดจารึกเนื้อหาปรากฏทั้งมีอิสระออกจากกัน ขณะเดียวกันก็ความหมายรวมกัน กล่าวคือ เมื่อรวมกันแล้วจารึกเหล่านี้เป็นเหมือนกันคัมภีร์หนึ่งประกอบด้วย ๓ บท มีเนื้อหาแสดง “จักรวาลวิทยา” ซึ่งเนื้อหาสอดคล้องกับภาพจิตรกรรมที่เสาศระอุโบสถ ปฎิมากรรมและสถาปัตยกรรมที่เขตพุทธาวาสที่แสดงความหมายของ “จักรวาลวิทยา” เช่นกัน จารึกชุดที่สามแสดงโลกสี่ฐานและบุคคลที่อยู่ในโลกทั้งภูมิ ได้แก่ สวรรค์ภูมิ มนุษย์ภูมิ และอบายภูมิ และคุณสมบัติของผู้ที่อยู่ในภูมิทั้งสาม บุคคลที่เป็นอุดมคติในภูมิทั้งสามคือพระปัจเจกพุทธและพระพุทธเจ้า ซึ่งปรากฏในจารึกที่สองและที่หนึ่ง

จุดมุ่งหมายของจารึกที่จะแสดงมีความหมายเช่นเดียวกับคัมภีร์คือ แสดงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมหลักที่แสดงในเนื้อหาจารึกที่สามก็คือหลักสังสารวัฏและหลักกรรม หลักกรรมเป็นหลักธรรมชาติที่มีผลตายตัวที่ผู้กระทำอย่างไรจะให้ผลเป็นเช่นนั้น หลักกรรมนี้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของสังคมไทยมาช้านานจนถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับอดีตพระพุทธเจ้าที่แสดง

อุดมคติสูงสุดของมนุษย์ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนที่บำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวดแล้วเป็นพระพุทธเจ้าได้ ซึ่งเป็นหลักสากลของพระพุทธศาสนานั้นเอง

ABSTRACT

The objective of this study were 1) to study history and content of Wat Suthat's Inscribe 2) to study of Buddhadhamma appearing on it and 3) to analyze it's value influenced Thai society.

The result of study found that many sources of first Wat Suthat's Inscribe could be more referred to were Tipitaka, exegesis and others respectively. It's more sources because of content of books were same. PacceBuddhas in exegesis was referred in second Inscribe and lastly exegesis and others were referred in world landscape of inscribe.

Contents of three inscribe sectors were separated but one meaning as a whole was 'Buddhist cosmology'. This same as wall painting appeared on Wat Suthat' Uposatha hall, sculpture and architecture in shrine landscape. It's contents were similar to Buddhist world landscape books contents. First and second content were ex-Buddhas and PacceBuuddhas who were ideal persons of worlds and third content referred to three worlds; paradise, human being world and evil world.

The purpose of Wat Suthat's Inscribe in Buddhist frame of Thai society value were Karma. Karma concept manifested of property of all living beings who would lived in each world depend to Karma or their doing. Even though the ex-Lord Buddhas were the most ideal person of living being becoming from previous unlimited perform meritorious acts or their karma that showed principle of Buddhism all being could do and could be if they would.

๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จารึกวัดสุทัศน์ฯ เป็นจารึกที่มีเนื้อหาอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนังของพระวิหาร ฝาผนังพระอุโบสถ และที่ต้นเสาพระวิหารได้อย่างสมบูรณ์เท่าที่ปรากฏมา อีกทั้งภาพจิตรกรรมมีความละเอียดชัดเจนในการแสดงเนื้อหาที่มีความหมายอย่างสัมพันธ์ปรากฏเป็นเรื่องเดียว ตามที่ผู้จารึกประสงค์จะให้ความหมายบางประการด้านศาสนา ซึ่งเป็นการสืบทอดจารีตการเขียนงานทางจิตรกรรมจากอดีต อีกทั้งจารึกวัดสุทัศน์มีความพิเศษที่งานจารึกถูกเขียนขึ้นอย่างเป็นระบบ และจากการรวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์จำนวนมากโดยตรงสู่กรอบหินชนวนสีเหลี่ยมผืนผ้าเพียง ๒๘ แผ่น อธิบายประวัติพระพุทธเจ้า ๒๘ แผ่น อธิบายประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า และ ๓๒ แผ่น อธิบายเรื่องโลก สันฐานได้อย่างครบถ้วนเท่าที่เคยมีมา

ดังนั้นงานวิจัยเรื่องที่มาของเนื้อหาและความหมายของจารึกวัดสุทัศน์ จึงวางกรอบงานวิจัยไว้สองระดับที่มีความเกี่ยวโยง คือ ประการแรกคือ “เนื้อหา” หรือบท (text) ของจารึกที่รวบรวมไว้อย่างสมบูรณ์และมีเนื้อความชัดเจนมากที่สุดจารึกหนึ่ง เพราะมีบรรณานุกรมที่ใช้ในการรวบรวมปรากฏอยู่ด้วย จะแสดงจารีตของการเขียนงานจารึก ประการที่สองคือ “ความหมาย” (social context) บริบททางสังคมของจารึกชุดนี้ เช่น แนวความคิดของผู้เขียนในการเรียบเรียง และการเลือกหยิบยกในบางส่วนของคัมภีร์หนึ่งๆ ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการเขียนจารึกที่เป็นแรงบันดาลใจส่วนบุคคลและคติทางสังคมที่สะท้อนออกมาทางจารึก นอกจากนี้จารึกวัดสุทัศน์ยังสะท้อนหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้า การถ่ายทอดพระจริยธรรมเหล่านี้สู่สังคม เป็นการสร้างคุณค่าทางสังคมอีกทางหนึ่งด้วยเช่นเดียวกับคัมภีร์ทางศาสนา ด้วยสาเหตุทั้งสามประการข้างต้น จึงเป็นที่มาของการวิจัยในครั้งนี้

๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของจารึกวัดสุทัศน์
- ๒.๒ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและการสร้างสรรค์ของจารึกวัดสุทัศน์ที่มีต่อสังคมไทย

๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

งานศึกษาชิ้นนี้มีขอบเขต ดังนี้

๓.๑ ขอบเขตข้อมูลภาคสนาม

งานภาคสนามศึกษาแหล่งข้อมูลคือ จารึกวัดสุทัศน์ฯ เป็นจารึกที่มีเนื้อหาอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนังของพระวิหาร ฝาผนังพระอุโบสถ และที่ต้นเสาพระวิหารขอบเขตเชิงเนื้อหา ชุดที่หนึ่ง จารึกอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีทั้งหมด ๒๘ แผ่น เนื้อความอธิบายเรื่องราวประวัติอดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ชุดที่สอง เป็นจารึกอธิบายภาพจิตรกรรมที่ต้นเสา ซึ่งปรากฏอยู่ที่ด้านล่างของภาพ ทั้งหมดมี ๘ ต้นๆ ละ ๔

ด้าน รวม ๓๒ ด้าน จารึกใต้ภาพแต่ละแผ่นจะแสดงเนื้อความอย่างสมบูรณ์ ความหมายของเรื่องมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกันอย่างอดีตพระพุทธเจ้า

๕.๒ ขอบเขตเนื้อหา

เนื้อหาประกอบด้วยสองส่วน คือ เนื้อหาแรก เป็นเนื้อหาที่แสดงที่มาของมาหรือแหล่งอ้างอิงหรือตัวบท (text) ของจารึกที่รวบรวมไว้อย่างสมบูรณ์และมีเนื้อความชัดเจนมากที่สุดจารึกหนึ่ง เพราะมีบรรณานุกรมที่ใช้ในการรวบรวมปรากฏอยู่ด้วย และยังมีผู้ใด ได้ศึกษาอย่างเป็นระบบมาก่อน จะแสดงจารึกของการเขียนงานจารึก ประการที่สองคือ “ความหมาย” (social context) บริบททางสังคมของจารึกชุดนี้

๕.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

กำหนดตามระยะเวลา ๑ ตุลาคม ๒๕๕๘ ถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๕๙

๑.๔ นิยามศัพท์ในการวิจัย

๑.๔.๑ จารึก (inscribe) หมายถึง คำอธิบายที่ปรากฏด้านล่างของภาพจิตรกรรมภายในพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ ประกอบด้วย ชุดแรก คำอธิบายอดีตพระพุทธเจ้า จำนวน ๒๗ พระองค์ ชุดที่สอง อธิบายภาพจิตรกรรมโลกสันฐาน จำนวน ๓๒ แผ่น

๑.๔.๒ ที่มา (source) หมายถึง เนื้อหาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่จารึกอ่าวนำมาใช้

๑.๔.๓ คุณค่า (value) ประโยชน์หรือผลกระทบทางบวกที่จารึกมีต่อสังคมไทย

จารึกวัดสุทัศน์ฯ ที่บริเวณฝาผนังแสดงเนื้อหาพระประวัติพระพุทธเจ้าในอดีต ๒๗ พระองค์, บริเวณฝาผนังพระอุโบสถแสดงประวัติพระปัจเจกพระพุทธเจ้า และจารึกที่บริเวณต้นเสาพระวิหารแสดงภูมิโลกสันฐานหมายถึงชมพูทวีป และจารึกทั้งสองบริเวณมีความเกี่ยวข้องกันในความหมายแรก จารึกที่บริเวณฝาผนังแสดงเนืองอดีตพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญพระบารมีในอดีตตอน เกชาตินับไม่ถ้วนแต่ที่ครบสโมทาน ๘ ประการที่เป็นคุณสมบัติพร้อมที่จะบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตได้นั้น อยู่ชาติที่ได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ สถานที่เป็นที่รองรับการบำเพ็ญบารมีในอดีตนั้นได้แก่โลกมนุษย์ หรือชมพูทวีป ซึ่งแสดงที่จารึกต้นเสาพระวิหาร, ในอีกความหมายหนึ่งการแสดงจารึกต้องการเน้นที่เสาพระวิหารเป็นหลักซึ่งแสดงภูมิโลกสันฐานตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ เช่น คัมภีร์โลกสันฐาน ไตรภูมิโลกวินิจจยถา จักกวาฬทีปนี โลกบัญญัติ หรือ ไตรภูมิ ส่วนที่จารึกที่ฝาผนังเป็นดาดแสดงพุทธคุณในการอารัมภบทขึ้นต้นคำนำก่อนที่จะแสดงเนื้อหาชมพูทวีป การแสดงอดีตพระพุทธเจ้าขึ้นก่อนจึงเป็นเหมือนการขึ้นบทปณามคาลา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของข้อมูลแล้ว จะเห็นความสัมพันธ์ของแหล่งข้อมูลทั้งสองแหล่งว่า สืบเนื่องมาจากเค้าโครงการดำเนินเรื่องอย่างเดียวกัน แล้วพัฒนาการแยกออกจากกันในคัมภีร์รุ่นหลังที่พยายามจะให้รอบแสดงเนื้อหาครบถ้วน เป็นเรื่องเฉพาะมากขึ้น และรายละเอียดชัดเจนมากขึ้น จึงดูเหมือนมีรายละเอียดของเนื้อหาแยกออกจากกันสิ้นเชิง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญเช่น

พระไตรปิฎก แสดงพระประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต ๒๔ พระองค์ที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันได้ผ่านการบำเพ็ญพระบารมีมา และได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้าเหล่านี้ว่าพระองค์จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ในคัมภีร์ชั้นหลังที่ขยายความพระไตรปิฎกคือคัมภีร์อรรถกถาขยายเนื้อหาพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันอย่างชัดเจน อย่างไม่เคยมีมาในพระไตรปิฎก น่าจะมาจากที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องพระองค์อย่างที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ในพระสูตรต่าง ๆ อย่างกระจัดกระจาย พระอรรถกถาจารย์จึงได้รวบรวมประวัติพระพุทธเจ้านั้นให้สมบูรณ์ชัดเจนในคัมภีร์อรรถกถา ในส่วนอีกคัมภีร์หนึ่งซึ่งอยู่ในชุดตันตปิฎก พระอรรถกถาจารย์ได้เรียบเรียงคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้อยู่ในหมวดของชาดก ซึ่งแสดงเรื่องราวในอดีตพระพุทธเจ้าครั้งทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ นับไม่ถ้วนด้วยการกำหนด ๕๕๐ ชาดก ในคัมภีร์ชั้นหลังที่อธิบายอรรถกถาขยายความเนื้อหาของประวัติพระพุทธเจ้าด้วยการบำเพ็ญพระบารมีผ่านสำนักพระพุทธเจ้าต่างอย่างที่ปรากฏในอรรถกถาในพระไตรปิฎก แต่ได้ขยายรายละเอียดเพิ่มขึ้นเป็น ๒๗ พระองค์และเพิ่มเนื้อหาเกินกว่า ๒๗ พระองค์ออกไปอีก คัมภีร์เล่มแรกเท่าที่ปรากฏคือโสฬสตถกนิทาน และคัมภีร์ดังกล่าวมีความสำคัญต่อคัมภีร์รุ่นหลังที่นำมาเป็นแบบอย่างการเขียนคัมภีร์ตนแต่ได้แบ่งตอนของการบำเพ็ญบารมีแตกต่างกันไป แต่เนื้อหาที่ปรากฏเช่นเดิม ด้วยการผนวกเนื้อหาจากคัมภีร์เล่มที่เกิดก่อนมาไว้ในคัมภีร์ของตน เช่น พระสัมภววิบาก ชินกาลมาลีปกรณ์ ชินมทานิทาน เป็นต้น ทั้งนี้ด้วยความคิดที่ว่าพระประวัติไม่ว่าจะปรากฏในคัมภีร์ใด ๆ ย่อมปรากฏอย่างเดียวกันเพราะมิใช่การแต่งเรื่อง แต่เป็นการสืบทอดประวัติพระศาสดา ผู้เขียนจึงระมัดระวังด้วยการเขียนอย่างรอบคอบ แต่อย่างไรก็ยังคงมีความคลาดเคลื่อนในการสืบทอดเข้าใจว่ามาจากเทคนิคการเขียน และการแปลภาษาจากภาษาบาลีสู่ภาษาไทย ซึ่งแปลได้หลายสำนวน นอกจากนี้อาจจะเกิดจากพิมพ์จำนวนหลายครั้ง ก็มีส่วนทำให้ทำให้มีความผิดพลาดของศัพท์ทางเทคนิคได้

ในคัมภีร์ชั้นหลังอรรถกถา ได้มีการเรียบเรียงเนื้อหาจากอรรถกถาโดยเน้นเรื่องที่แตกต่างกันออกไป คัมภีร์บางคัมภีร์ได้เขียนงานที่เน้นพุทธประวัติที่แสดงการบำเพ็ญพระบารมีในอดีตชาติ กับการได้รับอภินิหารจากแนวคิดมหายานที่เน้นพระโพธิสัตว์ แต่มีความแตกต่างกันตรงที่มหายานพระโพธิสัตว์มีความยิ่งใหญ่เกือบเท่าพระพุทธเจ้าเพียงแต่ยังไม่ตรัสรู้ ในเถรวาทแนวความคิดเรื่องการบำเพ็ญพระบารมีปรากฏมีมาตั้งแต่พระไตรปิฎกและได้รับการเน้นย้ำถึงการบำเพ็ญพระบารมีในมหายาน ทำให้ขยายเรื่องพระโพธิสัตว์ให้เด่นออกไป แต่อยู่ภายใต้กรอบของความคิดแบบเถรวาทที่มีคัมภีร์ต่างหากต่างจากคัมภีร์มหายาน การเน้นพระโพธิสัตว์จึงขยายเนื้อหาจากที่ปรากฏในคัมภีร์เถรวาทอยู่แล้วตั้งแต่พระไตรปิฎกเป็นต้นมา

ในอีกสายหนึ่ง คัมภีร์ชั้นหลังได้ขยายคัมภีร์อรรถกถาเฉพาะที่เป็นชาดก ภายใต้กรอบใหม่ซึ่งไม่ใช้การบำเพ็ญพระโพธิสัตว์ที่จะเข้าสู่กระแสความเป็นพระพุทธเจ้าโดยตรงแต่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าตรงที่เป็นอดีตชาติที่ไม่อาจจะคำนวณได้ ๕๐๐ กว่าชาติตามที่ปรากฏในชาดกจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของจำนวนชาติที่ไม่อาจจะคำนวณได้นั้น ความสำคัญของชาดกจึงมีน้อยกว่าพระโพธิสัตว์ที่ได้รับพยากรณ์แล้ว ชาดกจึงมีความคลี่คลายและเปิดโอกาสให้ตีความได้มากขึ้น โดยเฉพาะในคัมภีร์ชั้นหลังได้แสดงเนื้อหาของชาดกแยกความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าออกจากกัน คัมภีร์เหล่านี้ได้แก่ ไตรภูมิ โลกที่ปณี โลกที่ปกสาร โลกสัณฐาน จักกาวททีปนี เป็นต้น ซึ่งคัมภีร์เหล่านี้จะมีรูปแบบการเขียนคล้ายคลึงกัน เพราะสืบทอดจารีตการเขียนและการดึงข้อมูลจากแหล่งเดียวกัน และยังคงสืบทอดคัมภีร์

ที่เกิดก่อนด้วยโดยเฉพาเนื้อหาที่ปรากฏ ซึ่งมีบ้างที่พยายามตรวจเนื้อหาของคัมภีร์ที่เกิดก่อนคัมภีร์ที่ตนเขียนเช่นจักกวางทีปนี

ในเนื้อหาจารึกจึงพยายามสืบทอดคัมภีร์ทั้งสองสาย โดยที่จารึกที่บริเวณฝาผนังสืบทอดคัมภีร์ที่เป็นพุทธประวัติ ตั้งแต่สมัยลานนาเป็นต้นมา ซึ่งยึดถือพุทธประวัติอย่างธรรมกาย (แม้ในสมัยลานนาจะปรากฏคัมภีร์ปฐมสมโพธิ แต่เป็นการแยกอธิบายพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันแยกออกจากเนื้อหาของอดีตพระพุทธเจ้าในอดีตไว้ต่างหาก ซึ่งมีใตหมายถึงการไม่ให้ความสำคัญของพระอดีตพระพุทธเจ้า อย่างในคัมภีร์อรรถกถาก็แยกพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันออกต่างหากเช่นเดียวกัน เพื่อขยายเนื้อหาแต่ละส่วนให้สมบูรณ์) และอีกสายหนึ่งคือคัมภีร์ที่อธิบายภูมิโลกสี่ฐาน หรือจักรวาลสี่ฐานโดยเน้นลักษณะทางกายภาพของโลกตามที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาหรือชาดก ส่วนอีกจารึกหนึ่งคือพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่มีสืบทอดทางคัมภีร์ เพราะไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง เช่นเดียวกับชาดกหรือสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงไม่ค่อยมีความสำคัญที่คัมภีร์ต่าง ๆ จะนำมาขยายความนอกจากปรากฏในอรรถกถาที่ปรากฏความหลากหลายของแต่ละพระองค์น้อย และไม่ค่อยมีความสัมพันธ์พระพุทธเจ้าปัจจุบันเลย การกล่าวถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าจึงมักแสดงถึงธรรม มากกว่าเป็นบุคคล เช่นเดียวกับจารึกที่พระวิหารที่เกี่ยวข้องกับหลักอุดมคติที่สังคมยัตถิอ

เนื้อหาของชาดกและพระโศภิตสัตว์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ ในแต่ละยุคสมัยนั้น มีความสำคัญกับคติของสังคมในยุคนั้น อย่างพระอดีตชาติของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระสัมภารวิภา มีเนื้อหาเน้นตัวบุคคลที่มีอิทธิพลมากกว่าธรรมประวัติที่สอดคล้องกับโลกทัศน์ของสังคมในยุคนั้น และคตินี้สืบทอดมาในสมัยอยุธยา และโลกทัศน์เช่นนี้มีผลทำให้สังคมอ่อนแอ และเป็นผลทำให้เสียกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามความหลากหลายของคัมภีร์ในสมัยนั้นก็ปรากฏเช่นกัน เช่น ชินมหาานิทานแต่ไม่เป็นที่นิยมมากนัก เพราะมีเนื้อหาแสดงชื่อเรื่องของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมประวัติมากกว่าเป็นเรื่องราวของนิทาน

ความแตกต่างของคัมภีร์พุทธประวัติและโลกสี่ฐานปรากฏในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คัมภีร์ที่เรียบเรียงในสมัยนี้โดยตรง (มิใช่งานแปล หรือชำระใหม่) ได้แก่ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา และจารึกวัดสุทัศน์มีเนื้อหาเปลี่ยนแปลงจากคัมภีร์สายเดียวกันก่อนหน้านี้

สายพุทธประวัติได้แก่คัมภีร์จารึกที่ฝาผนัง มีความเปลี่ยนแปลงจากเนื้อหาจากสมัยอยุธยาาระดับหนึ่ง จะเห็นได้จากที่มาที่มีการหยิบยกเฉพาะเนื้อหาของพระพุทธเจ้าที่สำคัญ ๒๗ พระองค์ที่มีการรองรับจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา. (แม้ ๓ พระองค์แรกจะไม่มีรายละเอียดก็ตาม) อีกสายหนึ่งก็คือความรู้ทางกายภาพของโลก ก่อนหน้านี้เสนอลักษณะกายภาพของโลกจากเนื้อหาที่ปรากฏในชาดกในข้อมูลอีกชุดหนึ่ง เช่น จักกวางทีปนี ไตรภูมิพระร่วง จารึกที่ต้นเสาเสนอลักษณะกายภาพของโลกจากชาดกอีกชุดหนึ่ง ที่เลือกเนื้อหาที่เน้นโลกมนุษย์มากขึ้น แม้เนื้อหาของโลกอื่นจะปรากฏก็เพียงเสริมความหมายของโลกมนุษย์เชื่อมสัมพันธ์กับโลกอื่นโน้มน้ำความเป็นไปของสังสารวัฏเท่านั้น นรกปรากฏเพียงครั้งเดียว เปรตปรากฏสองครั้ง สวรรค์ปรากฏจำนวนหนึ่งแต่ไม่มาก จารึกวัดสุทัศน์แม้จะพยายามแสดงเนื้อหาบอกเรื่องราวของการสืบทอดมาจากกระแสจาริตเดิมและแนวความคิดร่วมสมัยในขณะนั้น ถึงแม้จารึกวัดสุทัศน์จะสืบทอดจารีตรูปแบบโครงสร้างในอดีตแต่ก็มีความคลี่คลายของเนื้อหาซึ่งเป็นการแสดงโลกทัศน์ใหม่ในการตีความคัมภีร์ในอดีตได้อย่างดี

๗.๑.๒ ความหมายและคุณค่าต่อสังคมไทย

การหยิบยกของเนื้อหาจารึกนั้นปรากฏว่ามาจากที่มาจากคัมภีร์ต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งการนำข้อมูลจากแหล่งข้อมูลแตกต่างกันนี้ ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าเหตุใดชาดกบางเรื่องจึงหยิบยกมาจากอรรถกถาและบางเรื่องมาจากคัมภีร์หลังในหลายๆ เล่ม ในคัมภีร์ชั้นหลังเหล่านี้ อย่างเช่น โลกที่ปกสาร ก็มีเนื้อหาคล้ายจะสมบูรณ์ น่าจะหยิบมาจากคัมภีร์หนึ่งก็พอเพียง การเลือกหยิบยกในหลายๆ คัมภีร์ดังกล่าว แสดงถึงผู้จารึกมีการรอบและวัตถุและกรอบนั้น และข้อมูลนั้นมีการคลี่คลายระดับหนึ่ง บางเนื้อหาของจารึกที่พระองค์ที่ต้องการเน้นย้ำพอที่จะตีความกับปรากฏการณ์ทางสังคม ความคิดของผู้จารึกได้ระดับหนึ่ง ตัวอย่างจารึกที่พระองค์ทรงเน้น และให้รายละเอียดค่อนข้างมากจนมีลักษณะเนื้อหาที่โดดเด่นเป็นพิเศษ เนื้อหาที่จารึกมีรายละเอียดเท่ากับเนื้อหาที่ปรากฏกับคัมภีร์ บางเนื้อหาของจารึกมีรายละเอียดมากกว่าคัมภีร์ชั้นต้น (อรรถกถา) เช่น เรื่องเทवासुरสงคราม เรื่องชมพูทวีป เรื่องช้างไอรารรณ ช้างสีลวนาค ช้างฉัตทันต์ ทวีปทั้ง ๔ แม่น้ำทั้ง ๕ ภูเขาหิมพานต์ และการค้าขายทางสำเภา, การที่ผู้จารึกจำลองพระวิหารสื่อสัญลักษณ์ของชมพูทวีปอันเป็น จากความหมายแสดงสัญลักษณ์ดังกล่าวในสิ่งยืนยันว่าตัวพระวิหารและจารึกน่าจะมีความหมายทางสังคมอันมีผลต่อโลกทัศน์ต่อระบบการจัดการ การปกครองด้วยอีกระดับหนึ่ง จากภาพจิตรกรรมแม้จะยึดถือจารีตเดิมในการเขียนงานตามข้อมูลเดิมแต่ก็มีอิสระในการเลือกระดับหนึ่ง โดยที่ตัวสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมแสดงถึงความหมายทางศาสนาแล้วยังมีความหมายของสังคม ถ่ายทอดจากประสบการณ์และโลกทัศน์การปกครองสู่งานจารึก ภาพจิตรกรรมทวีปทั้ง ๔ ลักษณะหน้าตาของผู้คนเน้นผู้เขียนได้ใส่ประสบการณ์หน้าตาต่างชาติลงไปด้วย เรือสำเภามีใบกางรับลมที่กว้างรูปร่างตามความเป็นจริงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่างจากรูปร่างของเรือที่ปรากฏในภาพเขียนที่สมุดข่อยสมัยธนบุรี ซึ่งมีใบเล็กคล้ายรูปมดคว่ำ ความหมายขอเรือสำเภาในศาสนาตามที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนานั้นหมายถึงการข้ามพ้นวิญญูสงสารสำเภาจึงหมายถึงหลักธรรม ในจารึกนี้สำเภาที่แสดงด้วยเรือของชาดกที่เน้นย้ำบ่อยครั้ง มีความหมายถึงการเดินทางค้าขายทางสำเภาของพระหากษัตริย์และขุนนางในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ซึ่งกำลังขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้าขาย โดยเฉพาะการติดต่อกับจีน ซึ่งส่งอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างมาก ทวีปทั้งสี่ในคัมภีร์มิได้หมายถึงคัมภีร์ตามที่ปรากฏเป็นจริง แต่พัฒนาการ การคลี่คลายของชาดกเรื่องราวเหล่านี้พยายามจะให้เป็นจริงมากขึ้นโดยใส่เนื้อหาประสบการณ์ร่วมสมัยเพิ่มเติมเข้าไป งานเขียนภาพจิตรกรรมที่ดูเหมือนจะพยายามให้สื่อความหมายของความ เป็นจริงของโลกประสบการณ์เชิงประจักษ์ แม่น้ำทั้ง ๕ ยังหมายถึงแม่น้ำต่าง ๆ ที่แวดล้อมกรุงเทพฯ หรือแวดล้อมศูนย์วัดสุทัศน์ ถึงผู้เขียนจารึกจะมีได้สื่อโดยตรงแต่สภาพแวดล้อมมีความหมายสัมพันธ์ อาจจะสื่อความหมายเช่นนั้น โดยเฉพาะพระพุทธรูปยอศุภญาโลกทรงมีพระอภัยภาพทางด้านศาสนาอย่างมาก จากพระราชปฤจฉาภคณสงฆ์เรื่องพระโพธิสัตว์และชาดก ซึ่งแสดงว่าการสร้างวัดสุทัศน์ และจารึกมิได้มีความหมายตามที่จารึกแสดงโดยตรง เพราะองค์มีพระปริชาสามารถจารึกต้องมีความหมายรหัสนัยภาษาอย่างแน่นอน แม้จะปรากฏความหมายที่จะแสดงเพียงน้อยนิดย่อมมีความหมายมาก เพราะกรุงเทพมหานครแวดล้อมด้วยแม่น้ำคือแม่น้ำเจ้าพระยาแม้จะมีสายเดียวแต่ไหลมาจากแม่น้ำเหล่าอื่นด้วย นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่สองได้มีการขุดคลองกันมากขึ้น วัตถุประสงค์เพื่อเป็นเขตเมือง และสร้างกำแพงพระนครขึ้น รอบวัดเทพธิดาและวัดสุทัศน์ และมีการ

ชุดคลองเพื่อการคมนาคมขนส่งและการเกษตร นอกจากนี้ได้มีการสร้างป้อมขึ้น ๑๔ แห่ง เช่นป้อมพระเมรุ อยู่มุมกำแพงด้านตะวันตกข้างเหนือใต้ปรากฏ บางลำพูบน ป้อมยุคนธร อยู่บริเวณบนกำแพงด้านเหนือของวัดบวรนิเวศ ป้อมอิสินธร ระหว่างป้อมพระสุเมรุ กับป้อมพระอาทิตย์ ฯลฯ ป้อมเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนภูเขาซึ่งเป็นกำแพงจักรวาลหรือเมืองข้างที่ปรากฏในคัมภีร์จาร์กจะแสดงสัตว์ที่เป็นมงคลประดับบารมีพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ไทยในทุกสมัยรับเอาคติจาร์ตดังกล่าวด้วยการหาช่างมาเป็นเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์ทรงมีช่างคู่พระบารมีจำนวนมาก เช่น ช่างไกรสรซึ่งได้มาจากนครราชสีมา ชื่อของช่างมีความหมายถึงช่างของท้าวสักกะตามที่ปรากฏในชาดก ช่างต้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังใช้เป็นพาหะในการทำสงครามกบพม่า ซึ่งเปรียบเสมือนการรบกับอสูร ในทิวสุรสงครามในชาดกและเนื้อหาเชิงเปรียบนี้ งามเกียรติที่เป็นวรรณคดีมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ได้ขยายเนื้อหาให้รายละเอียดขึ้นก็มีความหมายเช่นเดียวกับชาดกทิวสุรสงครามด้วยเช่นกัน

เนื้อหาของชาดกมีอิทธิพลฝังรากลึกอยู่ในสังคม ในระเบียบวิถีคิดและการกระทำจะเห็นได้จากส่วนหนึ่งของงานกิจกรรมทางสังคม ผู้นำ นำมาประยุกต์ใช้ได้ระดับหนึ่ง ถึงแม้จะไม่มีคุณสมบัติขององค์ประกอบทุกส่วนของชาดกที่จะถูกสร้างให้เป็นจริง การสร้างเมืองของพระมหากษัตริย์ในยุคต้นก็มีความหมายสื่อที่พยายามจะสร้างเมืองให้อยู่ในอุดมคติระดับหนึ่ง แม้จะไม่สมบูรณ์ของเนื้อหาที่ปรากฏในชาดกภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งหมด เพราะข้อมูลที่ยึดถือและสืบทอดกันมาเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นข้อจำกัดในการแสดงงานจิตรกรรมให้ได้ตามชอบใจ เพื่อให้ปรากฏสื่อถึงงานด้านกิจกรรมของบ้านเมืองให้ตรงกับกรหีบยกของข้อมูลให้สื่อถึงกันทุกชาดก แต่ความเป็นอิสระปรากฏอยู่ที่การขยายและการเน้นบางชาดกที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้หีบยกแม้จะไม่มีความจริงก็ตาม ความคุ้นเคยระหว่างประสบการณ์จริงผลโดยตรงที่จะเป็นตัวเลือกข้อมูล เช่นประสบการณ์ของผู้จารึกคุ้นเคยกับการเดินเรือเมื่อจะเลือกข้อมูลในคัมภีร์ต่าง ๆ ชาดกที่เกี่ยวกับการเดินเรือจึงมักจะมีส่วนกระตุ้นประสบการณ์ของผู้จารึกและทำให้เกิดความประทับใจในชาดกเรื่องนี้มากกว่าชาดกที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน การประสบการณ์นี้ยังหมายถึงการมีประสบการณ์ทางความเคยชินในการอ่านคัมภีร์จำนวนมากจนเกิดความคุ้นเคย หรือประสบการณ์ในชีวิตจริง ทั้งสองกรณีจึงมีผลต่อการเลือกหีบยกอย่างมาก เมื่อผู้จารึกพิจารณางานชาดกที่หลากหลาย ความเคยชินในงานที่คุ้นเคยทำให้เกิดความประทับใจในชาดกบางเรื่องมากกว่าอีกชาดกอีกเรื่องหนึ่ง ความอิสระอีกประการหนึ่งของการเขียนงานจารึกก็คือการขยายภาพด้วยการวาดให้งานซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในมโนภาพสู่งานเขียนตามประสบการณ์ เช่นภาพของเรือ มนุษย์ในทวีปต่าง ๆ เป็นต้น

การเลือกหีบยกและความหมายของภาพจึงเป็นตัวสะท้อนการให้ความหมายของผู้จารึกและผู้อยู่ร่วมกระแสนเดียวกันกับจารึก ได้แก่พระมหากษัตริย์ในกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อจารึกมีความหมายเช่นนี้แล้วฐานะของพระองค์ย่อมแสดงถึง พระโพธิสัตว์และพระเจ้าจักรพรรดิสังฆราชเป็นประธาน พระราชปฤจฉาที่ ๒๗ ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระยาบรมจักรพรรดิไม่เกิดในสุญกัปนันด้วยเหตุผลอย่างไร (พระราชปฤจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ๓๖ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน พระราชปฤจฉาที่ ๓๗ ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระยาบรมจักรพรรดิไม่เกิดในสุญกัปนัน ด้วยเหตุผลอย่างไร นอกจากนี้มีพระราชปฤจฉาเรื่องชาดก ว่าพระโพธิสัตว์สร้างพระบารมีบำเพ็ญเบญจมาหา

บริจาคันั้นมากไปไม่ตรงกับ ๕๕๐ พระชาติ พระองค์มีความสงสัยว่า ซึ่งพอสรุปว่าเหตุใดพระพุทธรองค์ให้ดวงตาเป็นทาน ฯลฯ มากกว่าเดือนดาวในอากาศ ทั้งที่ชาติก็มีเพียง ๕๕๐ เรื่องเองนอกจากนี้ยังมีพระราชปุจฉาความสงสัยในชาติเรื่องอื่น ๆ เช่นเหตุในสัตว์ในชาติดกบางเรื่องสามารถพูดภาษามนุษย์ได้บางเรื่องไม่สามารถพูดภาษามนุษย์ได้บางเรื่องไม่สามารถพูดภาษามนุษย์ไม่ได้ เป็นต้น จากพระราชปุจฉาเหล่านี้แสดงให้เห็นพระองค์ศึกษาชาติดกอย่างจริงจัง และมีโลกทัศน์ความคิดในเรื่องการบำเพ็ญบารมีในฐานะพระโพธิสัตว์อย่างปรากฏในชาติดกยอมชิมชั้บสู่จิตใจพระองค์และสื่อออกมาในหลายรูปแบบจารึกก็เป็นรูปแบบหนึ่งที่สื่อออกมาจากโลกทัศน์นั้น

บรรณานุกรม

๑ หนังสือ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. **สัญลักษณ์งานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึง ๒๔**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.

พระรัตนปัญญาเถระ เรียบเรียง., รตท.แสง มนวิฑูร แปล. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.

พระสิริมงคลอาจารย์ เรียบเรียง. **จักกวัตทีปนี**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๓.

พระสัจธรรมโฆษเถระ (รจนา), นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง (แปล). **โลกบัญญัติ**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๘.

พญาลีไท เรียบเรียง. **ไตรภูมิพระร่วง**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๐.

พระสังฆราชเมธีจักร เรียบเรียง. **โลกที่ปसार**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

พระยาธรรมปรีชา (แก้ว). **ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.

สีบพงษ์ ธรรมชาติ. **วรรณคดีชาดก**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.

กรมศิลปากร. **ศิลาจารึกภาคที่ ๑ จารึกสุโขทัย ๑**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๑๕.

ไม่ปรากฏผู้แต่ง. **สัมภารวิบาก**. กรุงเทพฯ: ส.ธรรมภักดี, ๒๔๗๑.

จุฬพุทธโฆส. **โสวัตถกิมหานิทาน**. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานออกเมรุ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เสงี่ยม จันทสิริมหาเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และกรรมการมหาเถรสมาคม ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๒๖

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยนำไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ แบ่งออกได้ ๓ กิจกรรมหลัก ดังนี้

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

เนื้อหาของงานวิจัยทั้งทฤษฎีและผลที่ค้นพบจากการศึกษาเป็นเนื้อที่โยงกับเนื้อหา รายวิชาดังนี้ วิชาพระสุตตันตปิฎก พระไตรปิฎกศึกษา ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาวิชาพุทธศิลป์ ซึ่งขอบเขตเนื้อหาสองรายวิชาบางส่วนว่าด้วยเรื่อง ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ วัดสุทัศน์เทพวรารามเป็นวัดหนึ่งที่ พระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ให้การอุปถัมภ์ วิชาพระสุตตันตปิฎกและวิชาพระไตรปิฎก เกี่ยวข้องกับจารึกโดยตรง เพราะแหล่งอ้างอิงที่จารึกนำมาเขียนมาจากพระไตรปิฎกและพระสุตตันตปิฎก และอรรถกถาโดยตรง การศึกษาพระไตรปิฎกและพระสุตตันตปิฎกโดยใช้จารึกมาเป็น เนื้อหาแสดงการคลี่คลายและจารีตการนิพนธ์งานในสมัยโบราณจะทำให้เข้าใจแนวคิดและโลกทัศน์ ของคนในอดีตซึ่งจะทำให้เนื้อหาการเรียนการสอนลงลึกมากขึ้น

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนา

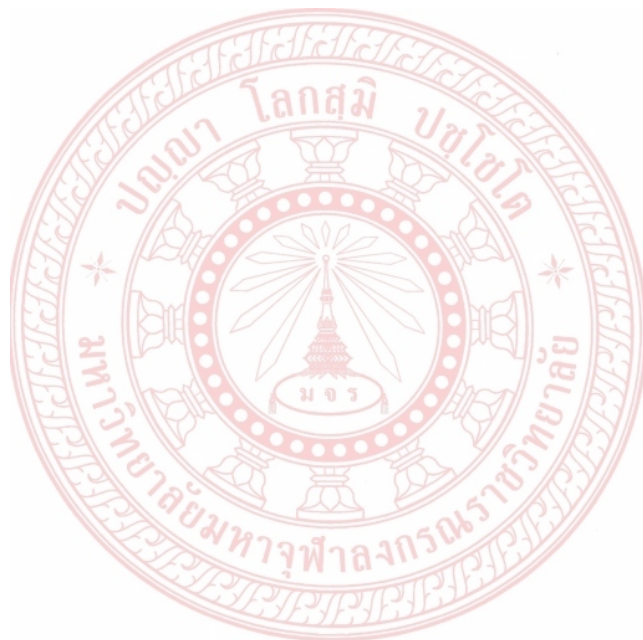
งานวิจัยทำให้เห็นคุณค่ามรดก วัฒนธรรมของคนในอดีตและสื่อโยงไปสู่การเข้าใจในมิติ อื่นด้วย เช่น การปกครองที่ในสมัยก่อนยังเชื่อมโยงกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นกลไกในการ ปกครอง

การเข้าใจจารึกวัดสุทัศน์สะท้อนโลกทัศน์ของคนร่วมสมัยแสดงถึงความสำคัญของจารึก ในแง่ของการพัฒนา มีสองความหมายคือ การพัฒนาคือการนำไปสู่การทวงแค้นและการรักษาสมบัติ โบราณ การพัฒนาอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง การพัฒนาสิ่งใดควรวางอยู่บนพื้นฐานของ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเดิมของชาติ

๓. กิจกรรมทางวิชาการ

ผลการค้นพบจากงานวิจัยเป็นองค์ความรู้ใหม่ ในแง่ที่งานศึกษาที่ศึกษาแนวคิดทาง พระพุทธศาสนาเกี่ยวกับสังคมและการเมือง จะส่วนใหญ่ศึกษาคัมภีร์ทางพุทธศาสนา พุทธศิลป์ เชื่อมโยงกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา แต่จารึกมักจะเป็นจารึกสมัยสุโขทัยที่เป็นจารึกต่างหากไม่ โยงกับสถาปัตยกรรมในวัด จะบอกเรื่องเล่าการปกครองและสภาพบ้านเมือง และการศึกษาพุทธศิลป์ ในเชิงศิลปะและความหมายเชิงการเมือง การปกครอง ส่วนการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระไตรปิฎก อรรถกถาและพุทธศิลป์อย่างเป็นระบบยังปรากฏน้อยมาก ยิ่งจารึกซึ่งแสดงความหมายตรงตัว ดึงเรื่องเล่าออกมาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จะทำให้เกิดการ

เข้าใจจารีตการเขียนงานคัมภีร์และความหมายของคัมภีร์สะท้อนโลกทัศน์ของคนร่วมสมัยที่จารึกนั้น ด้วย การศึกษาจารึกจึงเป็นความรู้ทั้งในเชิงคัมภีร์ เพราะจารึกมีเนื้อหาเหมือนคัมภีร์และเข้าใจจารึก เกี่ยวข้องกับการสร้างงานพุทธศิลป์ โดยเฉพาะพุทธศิลป์ในวัดสุทัศน์ซึ่งให้สุนทรีย์และความหมายบาง ประการ หากเข้าใจจารึกได้ดี จะตีความหมายของพุทธศิลป์ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรม
ที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	วัตถุประสงค์ ที่บรรลุ	สิ่งที่ได้ทราบ
๑. สำรวจ ความ เป็นไปได้ของประเด็น หัวข้องานวิจัย	สามารถกำหนดประเด็น หัวข้องานงานวิจัยที่มีช่องว่าง ขององค์ความรู้ ที่ยังไม่มีใคร ทำมาก่อนและตั้งโจทย์การ วิจัยได้	ข้อที่ ๑,๒	ทำให้เห็นโจทย์การวิจัย ข้อมูลภาคทฤษฎี สามารถนำมาใช้ศึกษา ได้
๒. ตรวจสอบข้อมูล โดยผู้ทรงวุฒิ	ทางสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยจัดให้มีการ ประชุมผู้ทรงวุฒิตรวจ ตรวจ ความคืบหน้างานวิจัย ๓ บท แรก	ข้อที่ ๑,๒	ทำให้เข้าใจแนว ทางการวิจัย ประเด็น แนวทางการวิจัย ชัดเจน มีความ สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์
๓. วิเคราะห์ข้อมูล	ข้อมูลภาคเอกสาร คือ ตรวจสอบกับงานศึกษาอื่นๆ ว่าเป็นเอกสารที่อ้างอิงได้	ข้อที่ ๑,๒	ได้ข้อมูลมาวิเคราะห์
๔. ตรวจสอบผล การศึกษาโดยผู้ทรง วุฒิ	ผู้ทรงวุฒิตรวจสอบงานวิจัย ฉบับสมบูรณ์	ข้อที่ ๑,๒	ได้ทราบการจัดระบบ ข้อมูลและวิเคราะห์ ชัดเจนขึ้น
๕. จัดทำรายงาน รูปเล่มฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานงานวิจัยฉบับ สมบูรณ์	ข้อที่ ๑,๒	ได้องค์ความรู้ใหม่ที่ได้ จากงานวิจัย นำมาใช้ บูรณาการกับการเรียน การสอน กับกิจกรรม และการปฏิบัติของ นิสิต

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรม
ที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	วัตถุประสงค์ ที่บรรลุ	สิ่งที่ได้ทราบ
๑.สำรวจ ความเป็นไปได้ของประเด็น หัวข้องานวิจัย	สามารถกำหนดประเด็น หัวข้องานงานวิจัยที่มีช่องว่างขององค์ความรู้ ที่ยังไม่มีใครทำมาก่อนและตั้งโจทย์การวิจัยได้	ข้อที่ ๑,	ทำให้เห็นโจทย์การวิจัย ข้อมูล ภาค ท ฤ ช ฎี สามารถนำมาใช้ศึกษาภาคสนามได้และข้อมูลภาคสนามจะสะท้อนแนวคิดได้เช่นกัน
๒. ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ คัมภีร์ต่างๆ	ได้เข้าใจแหล่งที่มาของจารึกได้	ข้อที่ ๑	ทำให้เห็นกรอบความคิดที่จะตอบโจทย์การวิจัยข้อที่ว่า ๑ ข้อมูลในจารึกว่าอย่างไร ๒ เนื้อหาในจารึกปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คัมภีร์ใดบ้าง โดยเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎก ทำให้ทราบความสัมพันธ์ข้อมูลในจารึกกับข้อมูลในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นหลังพระไตรปิฎก ๓ ทำให้ทราบลักษณะการหยิบยกเนื้อในคัมภีร์เหล่านี้มาสู่จารึก ๔ ทำให้ทราบความคลี่คลายของเนื้อหาใน

			ระหว่างคัมภีร์ที่ต่าง อายุกันและทำให้ทราบ การเลือกหยิบหยกบาง คัมภีร์มากแต่หยิบยก บางคัมภีร์น้อย ๕ นอกจากเนื้อหาแล้ว ยังทำให้ทราบ โครงสร้างใหม่ของการ เรียบเรียงเนื้อหา
๓. ตรวจสอบ หลักฐาน	ได้พบหลักฐานในเนื้อหา จารึก	ข้อที่ ๒	๑ ทำให้ทราบเนื้อหา จารึกสะท้อนหลักฐาน ใดบ้าง โดยเชื่อกับ คัมภีร์ที่จารึกนั้นหยิบ ยกมา โดยเฉพาะคัมภีร์ ไตรภูมิพระร่วง ที่มี เนื้อหาสอดคล้องกับ จารึกชุดที่สาม ๒ ทำให้ทราบ หลักฐานที่ปรากฏจาก จารึกที่สามชุด มี ความหมายเดียวกัน คือ หลักกรรม
๔. วิเคราะห์ข้อมูล	วิเคราะห์ข้อมูลจารึกที่ ๓	๓	การตีความของจารึก ทั้งสามชุดโดยตีความ แยกกันและตีความ รวมกัน ทำให้ทราบ ๑ ความหมายเฉพาะ ของจารึกแต่ละชุด มี ความหมายแยกกัน จารึกแต่ละชุด มี ความหมายเป็นอิสระ ต่อกัน ๒ ความหมายรวม มี ความสัมพันธ์กัน ปรากฏมีความหมาย เดียวกันและเชื่อมโยง

			<p>ไปสู่งานพุทธศิลป์อื่น ในวัดสุทัศน์ ซึ่งยืนยง ซึ่งกันและกัน</p> <p>๓ ทำให้เข้าใจ ความหมายหลักธรรม คุณค่าทางจริยธรรม ของคนไทย โดยเฉพาะ ผู้ปกครอง และ ผู้ปกครองจะให้ สังคมไทยเป็น</p>
๗. ตรวจสอบผล การศึกษาโดยผู้ทรง วุฒิ	สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย ประชุมผู้ทรงวุฒิ ตรวจสอบงานวิจัยฉบับ สมบูรณ์	ข้อที่ ๑,๒,๓	ได้ทราบความสัมพันธ์ ข้อมูลทั้งหมดอย่างเป็น ระบบ และทราบ รูปแบบการวิจัยตาม แบบของมหาวิทยาลัย
๘. จัดทำรายงาน รูปเล่มฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานงานวิจัยฉบับ สมบูรณ์	ข้อที่ ๑,๒,๓	ได้องค์ความรู้ใหม่ที่ได้ จากงานวิจัย นำมาใช้ บูรณาการกับการเรียน การสอน กับกิจกรรม และการปฏิบัติของ วิทยาลัยต่อไป

ภาคผนวก ง-๑

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ-สกุล

ดร. บูรกรณ์ บริบูรณ์

ประวัติการศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๓๕
พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาภาษาอังกฤษ)
มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา ๒๕๓๙
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาศาสนาเปรียบเทียบ)
มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา ๒๕๕๓
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาประชากรศึกษา)

สถานที่ปฏิบัติงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม
อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ๔๘๑๑๐
E-mail: boorakorn@yahoo.com; boorakorn@gmail.com

ผลงานวิชาการ (งานวิจัย)

๑ รูปแบบการนำตนเข้าไปผูกพันกับชุมชนของพระสงฆ์ในการ

แก้ไขปัญหา

สังคม ปี ๒๕๕๕ ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ลจกรณราช

วิทยาลัย (หัวหน้าโครงการวิจัย)

๒ การคลี่คลายโครงสร้างและจารีตการเขียนวรรณกรรมจักรวาลวิทยาลัย
พุทธศาสนาเถรวาท ปี ๒๕๕๕ ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (หัวหน้าโครงการวิจัย)

๓ รูปแบบและลักษณะการปรองดองตามหลักพุทธธรรมและนักวิชาการ
ทางพระพุทธศาสนา ๒๕๕๕ ได้รับทุนสนับสนุนจากวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร (ผู้ร่วมวิจัย)

ภาคผนวก ง-๒

รูปแบบการจัดทำรายงานวิจัย

“จารีกวัตสุทัศน์: ที่มา หลักพุทธธรรมและคุณค่าทางสังคม
”

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- ๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของจารีกวัตสุทัศน์
- ๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารีกวัตสุทัศน์
- ๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและการสร้างสรรค์ของจารีกวัตสุทัศน์ที่มีต่อสังคมไทย

ขอบเขตในการศึกษา

- ๑ ขอบเขตในเชิงพื้นที่ จารีกวัตสุทัศน์ที่ปรากฏในเสาพระวิหารหลวงวัด
- ๒ ขอบเขตเชิงเนื้อหา จารีกสามชุด ชุดแรก เนื้ออดีตพุทธ ชุดที่สอง เนื้อหาพระปัจเจกชุดที่สาม เนื้อหาโลกสันฐาน เนื้อหาที่อ้างอิง คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา สัมปิณฑมทานิทาน โลกที่ปณี โลกที่ปกสาร สัมภารวิบาก และจักกวางหที่ปณี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เช่น การเผยแพร่ในวารสาร จดลธิธิบัตร ฯลฯ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ หรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ (Outcomes)

- ๑ สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะวิทยาลัยสงฆ์นครพนมได้นำผลงานวิจัยไปบูรณาการกับกิจกรรมเรียนการสอน ในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง
- ๒ องค์กรคณะสงฆ์เห็นความสำคัญของพุทธศิลป์และจารีกโบราณซึ่งปกป้องประวัติความคิดของคนในอดีตได้

แนวทางการนำไปใช้ประโยชน์

ในระดับนโยบาย

เห็นความสำคัญของจารีกเช่นเดียวกับศิลปและโบราณสถานอื่นๆ

ในระดับปฏิบัติการ

พระสงฆ์ได้ทำความเข้าใจและเรียนรู้จารีกและเข้าใจโลกทัศน์ของคนร่วมสมัยกับจารีก

ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

หรือผลการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ (Outputs)

๖ เดือนที่ ๑

ได้ทราบแหล่งที่มาของจารึกและโลกทัศน์ของคนร่วมสมัยกับจารึก

๖ เดือนที่ ๒

ได้ทราบคุณค่าของจารึกที่สังคมไทยโดยเฉพาะสะท้อนหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับคัมภีร์ที่ทำหน้าที่เผยแผ่หลักคำสอน

ทำเอกสาร สรุปงานวิจัย

รายงานฉบับสมบูรณ์

บทความวิจัย

แผนงานของโครงการ

คำถามวิจัย	วิธีวิทยา	กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ระยะเวลา
เนื้อหาจารึกที่ปรากฏที่เสาพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ที่ข้อความอย่างไรมีแหล่งที่มาของจารึกจากที่ใด	คัดลอกจารึกที่หอสมุดแห่งชาติ แผนกอักษรโบราณ สืบค้นจารึกในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่พระไตรปิฎกลงมาเปรียบเทียบกับเนื้อของจารึกและเนื้อหาในคัมภีร์แต่ละคัมภีร์ปรากฏอย่างไรเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร	เดินทางไปดูจารึกที่ต้นเสาพระวิหารหลวง และเดินทางไปดูคัดลอกจารึกที่หอสมุดแห่งชาติ คัดลอกเนื้อหาของจารึกแต่ละแผ่นแล้วเปรียบเทียบกับ	ได้คำจารึกที่เป็นต้นฉบับจารึกที่คัดลอกมา ได้ทราบแหล่งที่มาของจารึก	๖ เดือนที่ ๑

		เนื้อหาในคัมภีร์		
จารึก วัด สุทัศน์ เป็น จารึก เกี่ยวข้อ งกับ พุทธ ศาสนา ถ้า เช่นนั้น เกี่ยวข้อ ง อย่างไร แสดง หลักคำ สอนใด	เปรียบเนื้อที่อิงกับคำสอนกับคัมภีร์โดยเฉพาะคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงซึ่งมีเนื้อตรงกับจารึกชุดที่สาม และคัมภีร์ไตรภูมิที่เน้นหลักคำสอนพระมหากษัตริย์ในยุคที่ยึดเป็นธรรมเนียมในการปกครอง	คัมภีร์ น เอกสาร ไตรภูมิ และคัมภีร์ ร่วมสมัย ไตรภูมิ พระร่วง และสืบ ย้อนขึ้นไป ถึง พระไตรปิ ฎก	ได้ทราบหลัก คำสอนที่ ปรากฏใน จารึก	๖ เดือน ที่ ๑
จารึก แสดง หลักคำ สอนนั้น หลักคำ สอนนั้น มีคุณค่า ต่อ สังคมไ ทย อย่างไร	นำข้อมูลจารึกเฉพาะที่สะท้อนหลักคำสอนเพื่อไปตีความ	ตีความ	ได้ทราบหลัก คำสอนทาง พระพุทธศา สนาคือกรรม ที่สังคมไทย ยึดถือ	๖ เดือน ที่ ๒

แผนงานและกิจกรรมในรอบ ๑ ปี

แผนงาน/กิจกรรม	รายเดือนที่					
		๒	๔	๖	๘	๑๐

๑ คัดลอกจารึกทั้งสามชุด	✓					
๒ ค้นคัมภีร์พระไตรปิฎกลงมาเปรียบเทียบกับจารึกชุดแรก		✓				
๓. ค้นคัมภีร์พระไตรปิฎกลงมาเปรียบเทียบกับจารึกชุดที่สอง			✓			
๔. ค้นคัมภีร์พระไตรปิฎกลงมาเปรียบเทียบกับจารึกชุดที่สาม				✓		
๕ ตีความจารึกด้านคุณค่าและความเชื่อมโยงกับคัมภีร์					✓	
๖ สัเคราะห์เป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ และบทความวิจัย						✓

แบบสรุปโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

<p>สัญญาเลขที่ ๖๑๐๖๕๙๐๖๘</p> <p>ชื่อโครงการ จารึกวัดสุทัศน์: ที่มา หลักพุทธธรรมและคุณค่าทางสังคม</p> <p>หัวหน้าโครงการ ดร.บุรกรณ์ บริบูรณ์</p> <p>มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม</p> <p>๔๘๑๑๐ โทรศัพท์ ๐๔๒๕๔๐๐๓๘-๙ โทรสาร ๐๔๒๕๒๕๘๒๔ จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ boorakorn@gmail.com</p> <p>ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา</p>
--

<p>จารึกวัดสุทัศน์ฯ เป็นจารึกที่มีเนื้อหาอธิบายเรื่องราวของภาพจิตรกรรมฝาผนังของพระวิหาร ฝาผนังพระอุโบสถ และที่ต้นเสาพระวิหารได้อย่างสมบูรณ์เท่าที่ปรากฏมา อีกทั้งภาพจิตรกรรมมีความละเอียดชัดเจนในการแสดงเนื้อหาที่มีความหมายอย่างสัมพันธ์ปรากฏเป็นเรื่องเดียว ตามที่ผู้จารึกประสงค์จะให้ความหมายบางประการด้านศาสนา ซึ่งเป็นการสืบทอดจารีตการเขียนงานทางจิตรกรรมจากอดีต อีกทั้งจารึกวัดสุทัศน์มีความพิเศษที่งานจารึกถูกเขียนขึ้นอย่างเป็นระบบ และจากการรวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์จำนวนมากโดยตรงสู่กรอบหินชนวนสีเหลืองผืนผ้าเพียง ๒๘ แผ่น อธิบายประวัติพระพุทธเจ้า ๒๘ แผ่น อธิบายประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า และ ๓๒ แผ่น อธิบายเรื่องโลกสันฐานได้อย่างครบถ้วนเท่าที่เคยมีมา</p> <p>ดังนั้นงานวิจัยเรื่องที่มาของเนื้อหาและความหมายของจารึกวัดสุทัศน์ จึงวางกรอบงานวิจัยไว้สองระดับที่มีความเกี่ยวข้อง คือ ประการแรกคือ “เนื้อหา” หรือบท (text) ของจารึกที่รวบรวมไว้อย่างสมบูรณ์และมีเนื้อความชัดเจนมากที่สุดจารึกหนึ่ง เพราะมีบรรณานุกรมที่ใช้ในการรวบรวมปรากฏอยู่ด้วย จะแสดงจารีตของการเขียนงานจารึก ประการที่สองคือ “ความหมาย” (social context) บริบททางสังคมของจารึกชุดนี้ เช่น แนวความคิดของผู้เขียนในการเรียบเรียง และการเลือกหยิบยกในบางส่วนของคัมภีร์หนึ่งๆ ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการเขียนจารึกที่เป็นแรงบันดาลใจส่วนบุคคลและคติทางสังคมที่สะท้อนออกมาทางจารึก นอกจากนี้จารึกวัดสุทัศน์ยังสะท้อนหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้า การถ่ายทอดพระจริยธรรมเหล่านี้สู่สังคม เป็นการสร้างคุณค่าทางสังคมอีกทางหนึ่งด้วยเช่นเดียวกับคัมภีร์ทางศาสนา ด้วยสาเหตุทั้งสามประการข้างต้น จึงเป็นที่มาของการวิจัยในครั้งนี้</p>
<p>วัตถุประสงค์โครงการ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและเนื้อหาของจารึกวัดสุทัศน์ ๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในจารึกวัดสุทัศน์ ๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและการสร้างสรรค์ของจารึกวัดสุทัศน์ที่มีต่อสังคมไทย
<p>ผลการวิจัย</p> <p>จารึกวัดสุทัศน์ฯ ที่บริเวณฝาผนังแสดงเนื้อหาพระประวัติพระพุทธเจ้าในอดีต ๒๗ พระองค์, บริเวณฝาผนังพระอุโบสถแสดงประวัติพระปัจเจกพุทธเจ้า และจารึกที่บริเวณต้นเสาพระวิหารแสดงภูมิโลกสันฐานหมายถึงชมพูทวีป และจารึกทั้งสองบริเวณมีความเกี่ยวข้องกันในความหมายแรก จารึกที่บริเวณฝาผนังแสดงเน้นอดีตพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญพระบารมีในอดีตตอนเกชาตินับไม่ถ้วนแต่ที่ครบสโมทาน ๘ ประการที่เป็นคุณสมบัติพร้อมที่จะบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตได้นั้น อยู่ชาติที่ได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ สถานที่เป็นที่รองรับการบำเพ็ญบารมีในอดีตนั้นได้แก่โลกมนุษย์ หรือชมพูทวีป ซึ่งแสดงที่จารึกต้นเสาพระวิหาร, ในอีกความหมายหนึ่งการแสดงจารึกต้องการเน้นที่เสาพระวิหารเป็นหลักซึ่งแสดงภูมิโลกสันฐานตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ เช่น คัมภีร์โลกสันฐาน ไตรภูมิโลกวินิจจยถก จักกวาฬทีปนี โลกบัญญัติ หรือไตรภูมิ ส่วนที่จารึกที่ฝาผนังเป็นดาดกรแสดงพุทธคุณในการอารัมภบทขึ้นต้นคำนำก่อนที่จะแสดงเนื้อหาชมพูทวีป การแสดงอดีตพระพุทธเจ้าขึ้นก่อนจึงเป็นเหมือนการขึ้นบทปณามคาถา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของข้อมูลแล้ว จะเห็นความสัมพันธ์ของแหล่งข้อมูลทั้งสองแหล่งว่า</p>

สืบเนื่องมาจากเค้าโครงการดำเนินเรื่องอย่างเดียวกัน แล้วพัฒนาการแยกออกจากกันในคัมภีร์รุ่นหลัง ที่พยายามจะให้กรอบแสดงเนื้อหาแคบลง เป็นเรื่องเฉพาะมากขึ้น และรายละเอียดชัดเจนมากขึ้น จึงดูเหมือนมีรายละเอียดของเนื้อหาแยกออกจากกันสิ้นเชิง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญเช่น พระไตรปิฎก แสดงพระประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีต ๒๔ พระองค์ที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันได้ผ่านการบำเพ็ญพระบารมีมา และได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้าเหล่านี้ว่าพระองค์จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ในคัมภีร์ชั้นหลังที่ขยายความพระไตรปิฎกคือคัมภีร์อรรถกถาขยายเนื้อหาพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันอย่างชัดเจน อย่างไม่เคยมีมาในพระไตรปิฎก น่าจะมาจากที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องพระองค์อย่างที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ในพระสูตรต่าง ๆ อย่างกระจัดกระจาย พระอรรถกถาจารย์จึงได้รวบรวมประวัติพระพุทธเจ้านั้นให้สมบูรณ์ชัดเจนในคัมภีร์อรรถกถา ในส่วนอีกคัมภีร์หนึ่งซึ่งอยู่ในชุดตันตปิฎก พระอรรถกถาจารย์ได้เรียบเรียงคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้อยู่ในหมวดของชาดก ซึ่งแสดงเรื่องราวในอดีตพระพุทธเจ้าครั้งทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ นับไม่ถ้วนด้วยการกำหนด ๕๕๐ ชาดก ในคัมภีร์ชั้นหลังที่อธิบายอรรถกถาขยายความเนื้อหาของประวัติพระพุทธเจ้าด้วยการบำเพ็ญพระบารมีผ่านสำนักพระพุทธเจ้าต่างอย่างที่ปรากฏในอรรถกถาในพระไตรปิฎก แต่ได้ขยายรายละเอียดเพิ่มขึ้นเป็น ๒๗ พระองค์และเพิ่มเนื้อหาเกินกว่า ๒๗ พระองค์ออกไปอีก คัมภีร์เล่มแรกเท่าที่ปรากฏคือโสธตถกิมหานิทาน และคัมภีร์ดังกล่าวมีความสำคัญต่อคัมภีร์รุ่นหลังที่นำมาเป็นแบบอย่างการเขียนคัมภีร์ตันตแต่ได้แบ่งตอนของการบำเพ็ญบารมีแตกต่างกันไป แต่เนื้อหาที่ปรากฏเช่นเดิม ด้วยการผนวกเนื้อหาจากคัมภีร์เล่มที่เกิดก่อนมาไว้ในคัมภีร์ของตน เช่น พระสัมภวารวิปาก ชินกาลมาลีปกรณ์ ชินมหานิทาน เป็นต้น ทั้งนี้ด้วยความคิดที่ว่าพระประวัติไม่ว่าจะปรากฏในคัมภีร์ใด ๆ ย่อมปรากฏอย่างเดียวกันเพราะมิใช่การแต่งเรื่อง แต่เป็นการสืบทอดประวัติพระศาสดา ผู้เขียนจึงระมัดระวังด้วยการเขียนอย่างรอบคอบ แต่อย่างไรก็ยังคงมีความคลาดเคลื่อนในการสืบทอดเข้าใจว่ามาจากเทคนิคการเขียน และการแปลภาษาจากภาษาบาลีสู่ภาษาไทย ซึ่งแปลได้หลายสำนวน นอกจากนี้อาจจะเกิดจากพิมพ์จำนวนหลายครั้ง ก็มีส่วนทำให้ทำให้มีความผิดพลาดของศัพท์ทางเทคนิคได้

การหยิบยกของเนื้อหาจารึกนั้นปรากฏว่ามาจากที่มาจากคัมภีร์ต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งการนำข้อมูลจากแหล่งข้อมูลแตกต่างกันนี้ ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าเหตุใดชาดกบางเรื่องจึงหยิบยกมาจากอรรถกถาและบางเรื่องมาจากคัมภีร์หลังในหลายๆ เล่ม ในคัมภีร์ชั้นหลังเหล่านี้ อย่างเช่น โลกที่ปกสาร ก็มีเนื้อหาคล้ายๆ จะสมบูรณ์ น่าจะหยิบมาจากคัมภีร์หนึ่งก็พอเพียง การเลือกหยิบยกในหลายๆ คัมภีร์ดังกล่าว แสดงถึงผู้จารึกมีการรอบและวัตถุประสงค์และกรอบนั้น และข้อมูลนั้นมีการคลี่คลายระดับหนึ่ง บางเนื้อหาของจารึกที่พระองค์ที่ต้องการเน้นย้ำพอที่จะตีความกับปรากฏการณ์ทางสังคม ความคิดของผู้จารึกได้ระดับหนึ่ง ตัวอย่างจารึกที่พระองค์ทรงเน้น และให้รายละเอียดค่อนข้างมากจนมีลักษณะเนื้อหาที่โดดเด่นเป็นพิเศษ เนื้อหาที่จารึกมีรายละเอียดเท่ากับเนื้อหาที่ปรากฏกับคัมภีร์ บางเนื้อหาของจารึกมีรายละเอียดมากกว่าคัมภีร์ชั้นต้น (อรรถกถา) เช่น เรื่องเทवासुरสงคราม เรื่องชมพูทวีป เรื่องช้างไอรารรณ ช้างสีลวนาค ช้างฉัตตันต์ ทวีปทั้ง ๔ แม่น้ำทั้ง ๕ ภูเขาหิมพานต์ และการค้าขายทางสำเภา, การที่ผู้จารึกจำลองพระวิหารสี่สัญลักษณ์ของชมพูทวีปอันเป็น จากความหมายแสดงสัญลักษณ์ดังกล่าวในสิ่งยืนยันว่าตัวพระวิหารและจารึกน่าจะมีความหมายทางสังคมอันมีผลต่อโลกทัศน์ต่อระบบการจัดการ การปกครองด้วยอีกระดับหนึ่ง จากภาพจิตรกรรมแม้จะยึดถือจารึกเดิม

<p>ในการเขียนงานตามข้อมูลเดิมแต่ก็มีอิสระในการเลือกระดับหนึ่ง โดยที่ตัวสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมแสดงถึงความหมายทางศาสนาแล้วยังมีความหมายของสังคม ถ่ายทอดจากประสบการณ์และโลกทัศน์การปกครองสู่งานจารึก</p>
<p>การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์</p> <p>ผลการวิจัยได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ต่อการเรียนการสอนในรายวิชาที่มีเนื้อสอดคล้องกัน ได้แก่ วิชา พุทธศิลป์ พระไตรปิฎกศึกษาและพระสุตตันตปิฎก เป็นต้น ผลการวิจัยถูกนำไปใช้ในกิจกรรมทางวิชาการ คือ กิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมและศิลปวัตถุ</p>
<p>การประชาสัมพันธ์</p> <p>บทความย่อของงานวิจัย ได้รับการเผยแพร่ในอินเทอร์เน็ตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม</p>

